Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 811.163.6'367.628
Domen Krvina
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana
Dkrvina@zrc-sazu.si
Andreja Žele
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
andreja.zele@ff.uni-lj.si

O MEDMETIH, ZLASTI O NJIHOVIH RAZLOČEVALNIH LASTNOSTIH: POUDARJEN SLOVARSKI VIDIK

Namen prispevka je zastaviti izhodiščna merila za čim bolj jasno prepoznavanje medmetov in za posledično čim bolj jasno razločevanje zlasti med medmeti in členki v nastajajočem novem razlagalnem slovarju knjižne slovenščine. Obravnava najprej komentira tipologijo medmetov in predstavlja teoretična merila za ločevanje medmetov zlasti od členkov, praktična slovarska predstavitev medmetov pa je pospremljena z novo tipologijo slovarskih razlag za medmete in s problemskimi komentarji.

Ključne besede: medmet, razločevanje, členek, slovar, razlage

This article establishes the basic criteria for differentiating interjections from other parts of speech, thus making it possible for the newest growing explanatory dictionary of standard Slovenian to consistently pursue as clear a distinction as possible between interjections and particles. First, it comments on the existing typology along with a description of theoretical principles for distinguishing interjections from particles in particular. Afterwards, a new typology of dictionary definitions for interjections is given with related commentary, accompanied by a practical dictionary presentation of some interjections.

Keywords: interjection, distinction, particle, dictionary, definitions

0 Medmeti

Medmet je beseda – sporočilo, kar pomeni, da deluje pomensko in tako posledično intonančno povsem neodvisno. V slovenskem jezikoslovju je z vsebino celovitega govornega dejanja splošno označen kot »slogovna varianta stavka« (Vidovič Muha 1984: 144) ali »modificiran izraz stavčne povedi« (Vidovič Muha 2000: 31).[1]

Z vidika pragmatične situacijskosti in funkcijskosti je meja med aktualizacijo povedi/besedila in čustvenim obarvanjem povedi/besedila hkrati tudi orientacijska ločevalna meja med členki in medmeti; če imajo na splošno členki poudarjeno spo-

[1] Prim. tudi poglavje Kategorialni pomen ali pomen kot skladenjska funkcija, zlasti graf 8 (Besedne vrste glede na skladenjsko vlogo) (Vidovič Muha 2000: 30, 31).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ročanjsko (aktualizacijsko) vrednost, je pri medmetih večji poudarek na razpoloženjskem vrednotenju sporočanega. In če so s komunikacijskega vidika členki sestavine govornega dogodka, so medmeti celoviti govorni dogodki. Ravno z vidika celovitega govornega dogodka je pri uporabi medmetov pričakovan ali celo zahtevan naslovnik.

0.1 Slovnične lastnosti medmetov

Pomen. Z vidika označevanja oz. poimenovanja imajo medmeti glede na druge besedne vrste najširši in (posebej ob izražanju razpoloženja) razmeroma neustaljen pomen – isto vsebino lahko namreč neodvisno še razpoloženjsko označijo oz. se nanjo lahko odzovejo tudi povsem na novo, neustaljeno in tako pomensko neskladno, npr. ***Oo**, to pa je presenečenje!*, ***Bravo**! Bolj ga nisi mogel polomiti!* Zlasti pomen razpoloženjskih medmetov lahko pogosto niha med dvema skrajnostima spontanega vrednotenja (prim. npr. *fak*): negativno–pozitivno in obratno. Če taka raba ni zgolj okazionalna, in se uveljavi pri večjem številu govorcev, se ustali tudi z uvrstitvijo v slovar.

Vloga. Medmeti so večinoma besede-povedi oz. pastavčne povedi in so tako neposredno vključeni v besedilo. Kot stavčne povedi imajo lastnosti stavčne intonacije, ki je tudi pomenskorazločevalna. Glede na svojo komunikacijsko vlogo se ločujejo na eni strani razpoloženjski medmeti in vsaj po svojem nastanku onomatopejski medmeti ter na drugi strani velelni medmeti (velelnice in vabni klici za ljudi in živali ter zvalnice) in pozdravni medmeti.

Oblika. So nepregibna besedna vrsta, a v nasprotju s prislovi se ne stopnjujejo in tudi nimajo enotne tvorbe (kot to velja za prislove: zlasti iz pridevnikov). Primerjalno z drugimi besednimi vrstami v slovenščini je tako pri medmetih kot tudi pri členkih pogostejša tvorba **sklapljanje**. Pri sklopnih medmetih, ki so npr. po Slovaški akademijski slovnici (1966) obravnavani kot ‚drugotni medmeti' (druhotné citoslovcia, 808), gre največkrat za podvajanje tipa *kuku, ejej*; pogosti so izimenski tipa *Ježešmarija, bogpomagaj*; pa tudi večbesedni pozdravi tipa *lahko* noč ipd; redkejše pa velelnice tipa *nate*.

Medmetom ustrezajo tudi vse morfološke lastnosti **sklopov** kot besedotvorne vrste iz govora:

a) končniška homonimnost sklopnih medpon in pripon ter odsotnost medponskega obrazila,
b) številčna nerelevantnost in pomenska ter oblikovna samostojnost predmetno-pomenskih besedv sklopu, c) pretvorbena enakost vseh besed, neposredno iz govora (Vidovič Muha 1988: 32).

Sklopni medmeti so, v nasprotju s sklopnimi členki, uporabljani pastavčno. Po pričakovanju (minimalna neciljna komunikacijska in zlasti čustvena vrednost) so najobsežnejša skupina a) razpoloženjski medmeti. Glede na izražanje raznovrstne in raznostopenjske čustvenosti so jim blizu in jim sledijo b) posnemovalni/onomatopej-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ski medmeti, in še c) zvalnice, velelnice, pritrdilnice in pozdravi kot pozivni/velelni medmeti in pozdravni medmeti. Na večjo ali manjšo stopnjo čustvenosti zlasti pri skupini a) pogosto opozarja tudi slovarska čustvenostna oznaka *ekspr(esivno)*.

a) **Razpoloženjske medmete** največkrat predstavljajo vzkliki, ki so prvotno lahko bili tudi zvalnice. Različna čustvena stanja lahko označimo kot a_1) željo: *To bo,* ***bogdaj****, v redu*, a_2) hvaležnost (tu gre za odzivno-namerne medmete, več v nadaljevanju): *Pa* ***boglonaj*** *za pijačo*, a_3) strah, obup: ***Bogpomagaj****, kako je hudo*, a_4) negotovost: ***Bogve****, zakaj ga ni*, a_5) veselje, razigranost: *Zavriskajmo,* ***juhuhu***, a_6) prizadetost (hkrati lahko tudi ‚strah‘): ***Jojmene****, kaj bo rekel oče*, a_7) začudenje, presenečenje: ***Jojna****, kakšnega konja imate*.

b) **Posnemovalni/onomatopejski medmeti**, kot že poimenovanje pove, zgolj posnemajo glas živali ali zvok predmeta, naravnih pojavov (ne glede na to, ali je glas izvorni ali pa ga v posnemanju proizvaja človek): *bombrbam, cicifuj, hehe, hihi, hoho, huhu, kuku, kukuk, kukuru, pikpok, uhuhu, žigažaga*.

c) **Zvalnice, velelnice, pritrdilnice/nikalnice in pozdravi –** pozivni/velelni medmeti in pozdravni medmeti so izraženi s: c_1) pozivi: ***Ahoj****, kje ste;* ***Aufbiks****, pridi, če imaš kaj korajže!*, c_2) velelnice: ***Nate****, hranite ga*, c_3) navadno podkrepljene pritrdilnice/ /nikalnice:[2] ***Arduš****, sem se ustrašil!,* ***Bogve****, ne poznam ga!*, ***Krščenduš****, kako me zebe!*, ***Mejdun****, je to lep pes!, Tako dobro se ti ne bo več godilo*, ***primojduš****!*, ***Vseeno****,*[3] *morali bi si vzeti čas!, Hudo je,* ***resda****!*, c_4) pozdravi: *No pa* ***adijo/zbogom****!,* ***Bogdaj****, dober dan!*

Ravno poskus delitev sklopnih členkov in medmetov z upoštevanjem skladenjskopomenskega in funkcijsko-razvrstitvenega vidika dodatno dokazuje nejasno oz. prehodno razmejitev med členki in medmeti – oboje so lahko npr. *resda, seveda, vseeno*, *vragsigavedi, zagotovo*. Pri ločevanju med členkovno in medmetno rabo je za razpoloženjske medmete bistvena višja ali pa kar najvišja stopnja skladenjskopomenske samostojnosti.

Vprašalnica. Glede na svojo pomensko in intonančno osamosvojenost nimajo vprašalnice.

0.2 Vidiki delitve medmetov

Z vidika slovarskega opisa velja opozoriti na precej podrobno delitev medmetov v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 451–62). Tri izhodiščne skupine medmetov so namreč še dodatno razdelane v podtipe, ki so koristni in dovolj povedni tudi za nadaljnjo slovarsko obravnavo posameznih medmetov. Tako so a) razpoloženjski medmeti dodatno razdeljeni glede na glasovno in oblikovno zgradbo, tj. glede na sporočilnost uporabe posameznih samoglasnikov in določenih soglasniških sklopov, b) posnemo-

[2] Za to skupino velja, da so nekoliko bližji razpoloženjskim. Gre za odzivno-namerni tip (več v nadaljevanju), kjer govorec v razlagi izjemoma ni izpostavljen, vendar ‚izraža podkrepitev trditve‘.

[3] Tudi v vlogi podkrepljene pritrdilnice ali nikalnice.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

valni medmeti so ločeni glede na b1) šume v zvezi s človekom, b2) živalsko oglašanje, b3) zvoke naprav, b4) slušne vtise kretnje ali giba, in c) velelni medmeti glede na c1) velelnice za ljudi, c2) velelnice za živali s podskupinama c2a) vabnih klicev in c2b) zvalnic in pozdravov.

Kot rečeno, vse naštete skupine pomagajo razpoznavati različne tipe tudi za oblikovanje dovolj jasnih razločevalnih funkcijskih razlag v slovarjih,[4] podtipi pa zlasti pri vsebini razločevalnih pomenskih sestavin (npr. »posnema **glas [živali]**, **zvok [predmeta, naravnega pojava]**«, »uporablja se, ko govorec želi **[koga]** pozvati, spodbuditi naj ... / želi poklicati, spodbuditi **[žival]**, naj ...«).

0.3 Glavne razločevalne lastnosti med medmeti in členki

a) Oboji predstavljajo zakrito poved, vendar **medmeti** navadno daljše celovito osamosvojeno besedilo.

a1) Členek je vedno znotrajstavčni modifikator z leksikaliziranim izrazom, **medmet** pa je modifikator cele stavčne povedi z ne vedno leksikalizirano izrazno podobo, slednje velja zlasti za razpoloženjske medmete.

b) **Stavčna** in

b1) **fonetična osamosvojenost** (površinski kazalnik so pri zapisanem besedilu vejice, pri govorjenem premori v govoru): **medmet** +, členek –.

c) **Naklonska modifikacijskost** (inherentna prisotnost ocene, vrednotenja ne glede na (pod)tip) in njena **izrazita vezanost na posamezni stavčni člen**: **medmet –** (določena stopnja naklonskosti pri razpoloženjskih), členek +.

Zgoraj naštete razločevalne lastnosti so dokaj dobro vidne v kontrastivnih rabah (**medmet**–členek) tipa ***No***, *reci kaj – Daj mi no mir, Nehaj no že s svojim sitnarjenjem!*, ***Ah!*** *Jutri bo nov dan – Ah on! Ah kaj bi!*, ***E***, *ga bo že minilo!* ***E!*** *Pa smo ga dobili,* ***Eh!*** *Ne vem,* ***Eh,*** *kaj bo ta!*, ***Eh,*** *bo že kako – E malo je takih*, *E kaj, do smrti bom že živel!*[5]

1 Slovarska obravnava medmetov

Pri slovarskem opisu medmetov je koristno zavedanje, da gre pretežno za t. i. »zakrito leksikalizirano govorno dejanje« (Vidovič Muha 2007: 400–01), ki ga najbolje izraža stavčni tip pomenske razlage 'kdo izraža …/ kdo uporablja za …' (Vidovič Muha 2000: 87–88).

[4] Glede na poudarjeno sporočanjsko-pragmatično obvestilnost funkcijske razlage pri medmetih bi lahko govorili tudi o sporočanjsko-pragmatičnih razlagah.

[5] Na večino teh razločevalnih lastnosti je na primeru slovaščine že sorazmerno zgodaj opozoril Josef Mistrík (1959).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Pri medmetih kot uslovarjenih govornih dogodkih je torej v razlago najpomembneje čim bolje ujeti sporočanjsko-pragmatični pomen. V ospredju so pomeni različnih 'razpoloženj', ‚namer‘ ter antropomorfiziran prikaz ‚živalskih oglašanj‘ in ‚različnih zvokov (iz okolja)‘. Določene okoliščine morajo biti predstavljene v zvezi z govorečim oz. tvorcem besedila, kdaj tudi z dodanimi prostorskimi in časovnimi opredelitvami izrečenega.

1.1 Obravnava medmetov v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) in *Slovenskem pravopisu* (SP 2001)

SSKJ

Uporabljena je **funkcijska razlaga**, navadno tipa ***izraža*** + *samostalnik* [ki poimenuje čustvo/občutje, zahtevo/ukaz, pozdrav, dejanje s tako vsebino itd.; lahko tudi le ‹podkrepitev trditve›].

Zaradi obveznega posamostaljenja lahko razlaga ponekod zveni nekoliko nerodno, npr. **bav** *izraža prestrašitev koga*.

Pri **velelnih/pozivnih medmetih** se ponekod uporablja tudi razlaga ***za*** + *glagolnik* (npr. **aja**: *za uspavanje otroka*) ali ***pri*** + *glagolnik* (npr. **búc:** *pri nagajivem zbadanju*) ali tudi kar sinonimna velelniška razlaga, npr. ápage: knjiž. *izgini, poberi se*, **bàle:** (nar. dolenjsko) *pridi, pojdi*. Pri **posnemovalnih medmetih** je razlaga ***posnema*** *(kakšen) glas/zvok česa, pri čem*.

Dodatna opredelitev okoliščin dejanja je navadno podana v kvalifikatorskem pojasnilu, npr. **ahoj:** pri klicanju na daljavo *izraža opozorilo*, àlo: pri nagovoru *izraža opozorilo*. Konverzni (izsamostalniški) medmeti imajo v medmetni rabi pogosto samo kvalifikatorsko pojasnilo *kot vzklik* ipd.

SP 2001

Medmeti sicer niso razloženi, so pa v besednovrstni oznaki dodatno opredeljeni glede na tip (4): razpolož. medm., posnem. medm., velel. medm., pozdrav. medm.

Komentar: v SSKJ je tako pri glavnem tipu (***izraža*** + *samostalnik*) kot pri podtipih (zlasti ***posnema*** *glas/zvok*; ***za/pri*** + *glagolnik*) vidna jasna odločitev za funkcijsko razlago, kar je besedni vrstni ustrezno; v nasprotju s SP 2001 SSKJ členkov tipološko ne opredeljuje, v manjši meri na to kaže sama razlaga (zlasti pri posnemovalnih medmetih).

Kot že omenjeno, zasnovanost sicer ustrezno izbrane funkcijske razlage tako, da je nujno posamostaljenje in da občutje/razpoloženje ali poziv ni pripisovan nikomur, vsaj občasno povzroča težave pri ubeseditvi (npr. *izraža* ***prestrašitev*** *koga*) in ne opozarja dovolj na minimalno komunikacijsko in zlasti čustveno vrednost, vedno vezano na osebo oz. govorca.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.2 Primerjalna in kontrastivna obravnava zlasti z nekaterimi sodobnejšimi razlagalnimi slovarji slovanskih jezikov (poljščina, češčina in slovaščina, ruščina)

Kot primer navajamo zlasti nekatere novejše (nastajajoče) slovarje slovanskih jezikov (gl. tudi Perdih 2016: 42–49), pri čemer podrobneje predstavljamo tri oz. štiri od njih.

WSJP (*Wielki słownik języka polskiego*)

Besednovrstna opredelitev: »wykrzyknik«:

Razlaga: v osnovi sicer **funkcijska,**[6] **vendar z abstraktnim samostalnikom** (navadno *słowo*, *wyraz*) kot izhodiščno sestavino razlage,[7] pri razpoloženjskih medmetih občasno z vključenim govorcem in njegovim razpoloženjem/občutjem in/ali reakcijo na kaj, npr. **ach**: ***wyraz*** *służący do uzewnętrznienia emocjonalnej reakcji* ***nadawcy*** *na coś*.

Primeri: **wstyd III:** ***słowo*** *używane dla potępienia czyjegoś postępowania lub czyichś słów*; **halo: słowo** *używane dla zwrócenia czyjejś uwagi i w rozmowach telefonicznych w celu nawiązania kontaktu lub jego podtrzymania*; **marsz:** wojsk. ***słowo*** *używane jako komenda do szybkiego, energicznego ruszenia z miejsca*.

Pri posnemovalnih medmetih se dodaja ‚dla naśladowania dźwięku' (~ za posnemanje zvoka), npr. **bęc**: ***wyraz*** *służący do* ***naśladowania dźwięku****, jaki powstaje, gdy coś lub ktoś spada i uderza w coś*.

Kot je vidno iz zgornjih primerov, je uvajalni oz. razvijalni glagol po samostalniku kot izhodiščni sestavini razlage zlasti *używać* (~ **uporabljati**), občasno *służyć* – izrazito je torej poudarjena predvsem sporočanjsko-pragmatična vloga medmeta.

Akademický slovník současné češtiny[8]

Besednovrstna opredelitev: »citosl. (citoslovce)«:

Razlaga: v osnovi sicer **funkcijska, vendar z izglagolskim samostalnikom** (*vyjádření*, *výraz*, *zvolání*, *povzdech*/*vzdech*; *pozdrav*, *příkaz*, *výzva*, *povel*, *pobídka*, *pokárání*, *napomenutí*, *odpověď*, *ukončení*) kot izhodiščno sestavino razlage; govorec je vključen le redko, npr. **amen:** 2. ***ukončení*** *promluvy, zprav. vyjadřující, že* ***mluvčí*** *nechce o tématu dále mluvit*.

---

[6] Za utemeljitev razlik med pomensko in funkcijsko razlago gl. prispevek Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata (Vidovič Muha 2003: 41).

[7] Z »izhodiščno sestavino razlage« označujemo besedo, ki uvaja funkcijsko razlago in je zato (za uporabnika slovarja) vizualno najbolj izpostavljena.

[8] Za predstavitev medmetov v monografski izdaji izbranih poglavij iz koncepta slovarja gl. tudi Čermáková idr. (2016: 41–44).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Samostalnik (zlasti *vyjádření* ~ izraz) kot izhodiščno sestavino razlage dopolnjuje ali samostalnik v rodilniku (*samostalnik* + *samostalnik* $_{rod.}$, npr. **a IV**: 1. ***vyjádření*** údiv***u***, *překvapení*, 3. ***vyjádření*** *skepse, lhostejnosti, odevzdanosti*), pri velelnih/pozivnih medmetih v predložnem dajalniku (*samostalnik* + *samostalnik* $_{predl.\ daj.}$, npr. **akce II:** ***příkaz k*** zahájení, *natáčení filmové aj. scény užívaný režisérem*; **alou:**1. ***pobídka ke*** *zrychlení pohybu, k rychlému odchodu*), pri pozdravnih v mestniku (*samostalnik* + *samostalnik* $_{mest.}$, npr. **adié:** ***pozdrav při*** *loučení*) ali pa razlago razvija glagol, zlasti *výjadřovat* (~ **izražati**), npr. **ale III:** 1. ***zvolání*** *vyjadřující* údiv, překvapení; **auvajs:** ***zvolání*** *vyjadřující bolest*, redkeje *používat* (~ uporabljati), npr. **ahoj:** ***pozdrav*** *používaný při setkání i loučení mezi lidmi, kteří si tykají* – izrazito je torej poudarjena zlasti razpoloženjska vrednost medmeta, njegova emotivna funkcija, kar tudi ustreza dobesednemu prevodu besede *citoslovce* (‚besedje za občutja').

Slovník súčasného slovenského jazyka

Velja podobno kot za zgoraj opisani češki slovar *Akademický slovník současné* češtiny.

Tolkoyj slovar 'Ušakova ter ***Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*** (slovar Ožegova in Švedove)

Besednovrstna opredelitev: »meždometie« (tako kot v slovenščini neposredni kalk latinskega poimenovanja **interiectio** iz *inter* + *iacere* (dobesedno »vreči/metati vmes«)):

V **slovarju Ušakova** se pri razlaganju medmetov, podobno kot v poljskem in češkem nastajajočem slovarju *Wielki słownik języka polskiego* ter *Akademický slovník současné* češtiny, večinoma uporablja v osnovi sicer **funkcijska razlaga, vendar z abstraktnim samostalnikom** (zlasti *vyraženie*) kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **АЙ**, междом. 1. **Выражение** боли или испуга. Ай! Закричала девочка, увидев мышь. 2. Выражение упрека или укоризны. Ай, как нехорошо!, **ОЙ** и **ОЙ-ОЙ**-ОЙ (оёёй), междом. (разг.). **Выражение** испуга, удивления или страдания. Ой, как напугал ты меня).

Včasih se uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *vyražaet* (~ izraža) kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **БА**, междом. (разг.). **Выражает** удивление при неожиданности. Ба! ты откуда? Ба! кого я вижу!), pri velelnih/pozivnih medmetih lahko z okrajšavo *upotr. kak* (~ uporabljeno kot) (npr. **Ш-Ш**, междом. Употр. как призыв соблюдать тишину. Молчать! молчать! дьяк думный говорит: ш-ш - слушайте! Пушкин.). Pri velelnih/pozivnih medmetih se pojavlja tudi sinonimna razlaga z velelnikom in običajna s samostalnikom kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **МАРШ**, междом. в знач. пов. накл. (фр. marche - иди!). **Иди**! пошел! **убирайся**! Марш отсюда! [...] Шагом марш! (воен.) –**команда** для начала движения, маршировки).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Pri posnemovalnih medmetih razlago predstavlja pojasnilo v obliki »o čem« (npr. **ГАВ**, звукоподраж. **О лае собаки.** – *Ррр... гав! гав!* – Постой, некусайся.Чехов.).

V **slovarju Ožegova in Švedove** se prav tako uporabljata tako **funkcijska razlaga z glagolom** *vyražaet* kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **АЙ** и **АЙ-АЙ-АЙ** [айяяй], межд. 1. **Выражает** самые разные чувства: испуг, боль, упрек, порицание, удивление, одобрение, насмешку. Ай, больно!, **БА** межд. **Выражает** удивление. Ба! Кого я вижу!) kot tudi – zlasti pri velelnih/pozivnih medmetih – v osnovi sicer funkcijska razlaga, vendar s pretežno izglagolskim samostalnikom kot izhodiščno sestavino razlage, ki je razvita z glagolom v nedoločniku ali deležniku (npr. **СТОП1**. межд. Призыв остановиться. С; ни с места!, **ЦЫЦ** межд. (прост.). **Окрик**, выражающий запрет, приказание прекратить что-н. или замолчать. Ц., ты!). Se pa pri velelnih/pozivnih medmetih uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *vyražaet* kot izhodiščno sestavino razlage (npr. **Ш-Ш**! [произносится протяжно], межд. **Выражает** призыв к тишине, к молчанию).

Komentar: V naštetih slovarjih slovanskih jezikov se za razlaganje medmetov najpogosteje uporablja v osnovi funkcijska razlaga z abstraktnim ali izglagolskim samostalnikom (navadno *izraz*, *beseda*, vendar lahko tudi natančneje, npr. *vzklik*, *vzdih*, *poziv*, *ukaz*, *pozdrav* itd.) kot izhodiščno sestavino razlage. Opredelitev »v osnovi funkcijska« opozarja, da je izhodiščna sestavina razlage samostalnik, sicer res dodatno razvit ali z drugim samostalnikom, lahko za predlogom, ali z glagolom, navadno *izražati*. Zlasti v obravnavanih ruskih slovarjih se izmenjaje uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *izražati* ali *uporabljati* kot izhodiščno sestavino razlage.

V osnovi funkcijska razlaga s samostalnikom kot izhodiščno sestavino razlage ima svoje prednosti in slabosti. Prednost je zlasti možnost natančnejše opredelitve tipa odziva pri razpoloženjskih ali poziva (spodbude, ukaza) pri velelnih/pozivnih medmetih (prim. tudi Čermáková idr. 2016: 42–43). Vendar pa je takšen podatek mogoče umestiti tudi v pojasnilo, npr. *kot vzlik*, *z vzdihom* ipd. Slabosti sta predvsem dve: najprej neusklajenost z ubeseditvijo razlage, ki je v naštetih slovarjih večinoma navzoča pri členkih, tj. funkcijska razlaga z glagolom kot izhodiščno sestavino razlage, saj je enotnost razlagalnega tipa glede na besedno vrsto (modifikacijska) tako z vidika slovničnega opisa kot tudi z vidika uporabnika slovarja smiselna in zaželena. Druga, s prvo povezana slabost, se najizraziteje kaže pri konverzijah medmeta v samostalnik in obratno. Te so, kot bomo videli pri obravnavi konkretnih slovarskih sestavkov v nadaljevanju, zlasti pri posnemovalnih (posnema oglašanje/zvok > oglašanje/zvok; nosilec oglašanja/zvoka), pa tudi pozdravnih medmetih razmeroma pogoste. Ob razlaganju medmeta s samostalnikom kot izhodiščno sestavino funkcijske razlage bi se ob konverziji medmeta v samostalnik razlaga – tokrat pa pomenska razlaga z uvrščevalno pomensko sestavino – glasila povsem enako kot pri medmetu. Zlasti ob obravnavi konverzije znotraj enega slovarskega sestavka je to problematično ne le vidika slovničnega opisa, temveč tudi z vidika uporabnika slovarja.

Ker se zlasti v obravnavanih ruskih slovarjih uporablja tudi funkcijska razlaga z glagolom *izražati* ali *uporabljati* kot izhodiščno sestavino razlage in ker tak tip raz-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

lage najdemo tudi v mnogih slovarjih neslovanskih jezikov, npr. prosto dostopnem Oxfordovem, Macmillanovem ali Longmanovem slovarju sodobne angleščine – razlaga se glasi »used to/as/when ...« – ali pa npr. prosto dostopnem španskem slovarju Španske kraljeve akademije – razlaga se glasi »u.(sado/a/os/as) para/como ...« – se zdi enotno s členkom najbolj smiselno in učinkovito uporabljati funkcijsko razlago z glagolom kot izhodiščno sestavino razlage.

1.3 Predstavitev novih slovarskih sestavkov z medmeti[9]

Razlage, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, upoštevajo tako dosedanje teoretične ugotovitve (zlasti pri delitvi medmetov) kot tudi zgoraj opisane razlagalne strategije, uporabljene v drugih nastajajočih, zlasti slovanskih slovarjih (predvsem pri ubeseditvi razlage).

Naj posebej izpostavimo, da je tako pri razdelitvi medmetov kot oblikovanju funkcijske razlage zaradi njene poudarjene sporočanjsko-pragmatične obvestilnosti eden najpomembnejših slovaropisnih pripomočkov komunikacijska funkcija, ki jo posameznemu medmetu lahko pripišemo. Zaradi enostavnosti in obenem preciznosti je zelo uporabna temeljna tipologija komunikacijskih funkcij, kot jo je predlagal že Roman Jakobson (1956; 1960).

Ob prevladujoči čustveni, razpoloženjsko-odzivni vrednosti medmeta (mišljen je čustveni odziv na konkretno situacijo, ki ustvarja določeno razpoloženje) izstopa EMOTIVNA funkcija. Zato se v razlagi kot izhodiščna sestavina razlage oz. razlagalna nadpomenka uporablja glagol *izraža*. Ravno zaradi možnosti individualne obarvanosti je pri teh medmetih težje oblikovati jasno in izčrpno razlago. Zaradi naštetega razpoloženjski medmeti najpogosteje tvorijo presečno polje s členki, pri katerih je tipična definicijska lastnost ravno prisotnost subjektivne ocene, vrednotenja.

Ob prevladujoči zunanji usmerjenosti in poudarjeni pragmatični vlogi medmeta izstopa KONATIVNA funkcija. Zato se v razlagi kot izhodiščna sestavina razlage oz. razlagalna nadpomenka uporablja glagol *uporablja se*.

Ob prikazovalni vlogi medmeta, ko ta posnema zlasti zvoke iz okolice, izstopa REFERENCIALNA funkcija. Zato se v razlagi kot izhodiščna sestavina razlage oz. razlagalna nadpomenka uporablja glagol *posnema*.

V razlagi razpoloženjskih in pozivnih/velelnih ter pozdravnih medmetov je praviloma (tj. razen kadar medmet zgolj poudarja trditev, npr. ***Fak*** *ej, kako pogrešam tista leta*) vedno izpostavljen govorec. Obe, tako emotivna kot konativna funkcija, sta namreč izrazito vezani na dejavnost govorca (Jakobson 1960).

[9] Slovarski sestavki, izbrani kot ponazorilo, predstavljajo trenutno, delovno (tj. ne nujno končno) različico v slovarski bazi eSSKJ.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Bistvena novost novih slovarskih sestavkov po predlagani tipologiji razdelitve medmetov, kot izhaja iz obstoječih teoretičnih ugotovitev,[10] je, da se **tip medmeta** opredeljuje na pomenski ravni in se zato **mora odražati v sami razlagi**, in ne besednovrstno.

Zgornje lahko povzamemo v naslednjo tipologijo razlag:

1) **Razpoloženjski** (odzivni z vrednotenjem) **medmeti**
Prevladuje EMOTIVNA FUNKCIJA
IZRAŽA, da govorec + glagol

2) **Velelni/pozivni medmeti**
Prevladuje KONATIVNA FUNKCIJA.
UPORABLJA SE, ko govorec želi koga/žival + glagol (*pozvati, spodbuditi, povabiti* itd.);
2a) **odzivno-namerni**
Mešani tip med razpoloženjskimi (odziv in vrednotenje) in velelnimi/pozivnimi (usmerjenost navzen, pragmatična vloga v smislu namere brez izrazitega poziva). Z razpoloženjskimi medmeti jih druži tudi pogosto presečno polje s členki.
Navzoči sta tako EMOTIVNA kot KONATIVNA FUNKCIJA.
UPORABLJA SE, ko govorec želi komu + glagol (*pokazati, dati* itd.)
Npr. *No, vidiš, saj gre*, *No, no, ni treba pretiravati*;
2b) **pozdravni**
Prevladujeta KONATIVNA in FATIČNA FUNKCIJA.
UPORABLJA SE, **ko govorec koga + glagol** (*pozdravi* itd.).

Zaradi prisotnosti namere, pri čemer je lahko izrazitejši poziv prisoten (velelni/pozivni medmeti) ali ne (odzivno-namerni), bi lahko celotni tip 2 imenovali tudi namerni medmeti (Vidovič Muha 2000: 87).

3) **Posnemovalni medmeti**
Prevladuje REFERENCIALNA (brez izrecne omembe govorca) funkcija.
POSNEMA glas živali/**zvok** predmeta, naravnega pojava (**pri** (delovanju) predmeta, naravnem pojavu).

[10] Zlasti v *Slovenski slovnici* (2000) in *Pravopisu* (2001).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.3.1 Slovarski sestavki za zgolj medmete (različni pomeni lahko pripadajo različnim tipom)

a) **Razpoloženjski medmeti**

JEŽEŠ

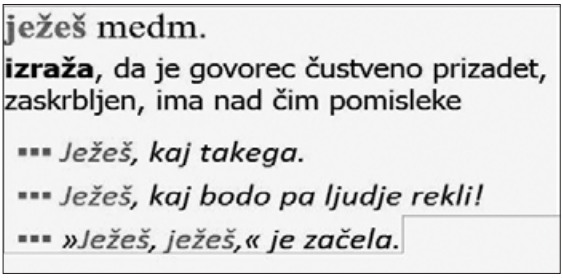
ježeš medm.
izraža, da je govorec čustveno prizadet, zaskrbljen, ima nad čim pomisleke
▪▪▪ *Ježeš, kaj takega.*
▪▪▪ *Ježeš, kaj bodo pa ljudje rekli!*
▪▪▪ *»Ježeš, ježeš,« je začela.*

Slika 1: Razpoloženjski medmet *ježeš.*

Gre za tipični primer čustvenega odziva na konkretno situacijo, ki ustvarja razpoloženje, zato je uporabljen podtip razlage '**izraža, da (je) govorec ...**' Razpoloženje je zaradi možnosti individualne obarvanosti težko opisati povsem jasno in izčrpno, zato so izbrane tri bistvene sestavine (*prizadetost*, *zaskrbljenost*, *pomisleki*), pri čemer bi bilo mogoče *pomisleke* ločiti tudi v svoj (pod)pomen.

EJ (P_1 – velelni/pozivni)

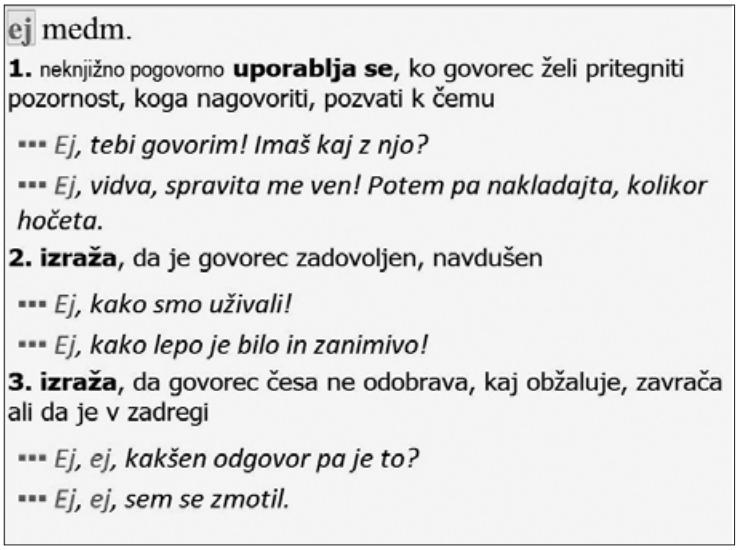
ej medm.
1. neknjižno pogovorno **uporablja se**, ko govorec želi pritegniti pozornost, koga nagovoriti, pozvati k čemu
▪▪▪ *Ej, tebi govorim! Imaš kaj z njo?*
▪▪▪ *Ej, vidva, spravita me ven! Potem pa nakladajta, kolikor hočeta.*
2. izraža, da je govorec zadovoljen, navdušen
▪▪▪ *Ej, kako smo uživali!*
▪▪▪ *Ej, kako lepo je bilo in zanimivo!*
3. izraža, da govorec česa ne odobrava, kaj obžaluje, zavrača ali da je v zadregi
▪▪▪ *Ej, ej, kakšen odgovor pa je to?*
▪▪▪ *Ej, ej, sem se zmotil.*

Slika 2: Razpoloženjski, v 1. pomenu velelni/pozivni medmet *ej.*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Tu je medmet v prvem pomenu velelni/pozivni, kar se odraža v razlagi **'uporablja se, ko govorec želi ...'** V preostalih dveh pomenih je medmet razpoloženjski (kar odraža tudi razlaga), pri čemer se zlasti v 3. pomenu zopet kaže težavnost povsem jasnega in izčrpnega opisa; tudi tu bi bilo mogoče *zadrego* ločiti v svoj (pod)pomen. Opozorimo še, da 2. in 3. pomen predstavljata dve nasprotna pola vrednotenja, kar pri razpoloženjskih medmetih ni redkost (v nadaljevanju prim. še *fak*).

b) **Velelni/pozivni medmeti**

PST

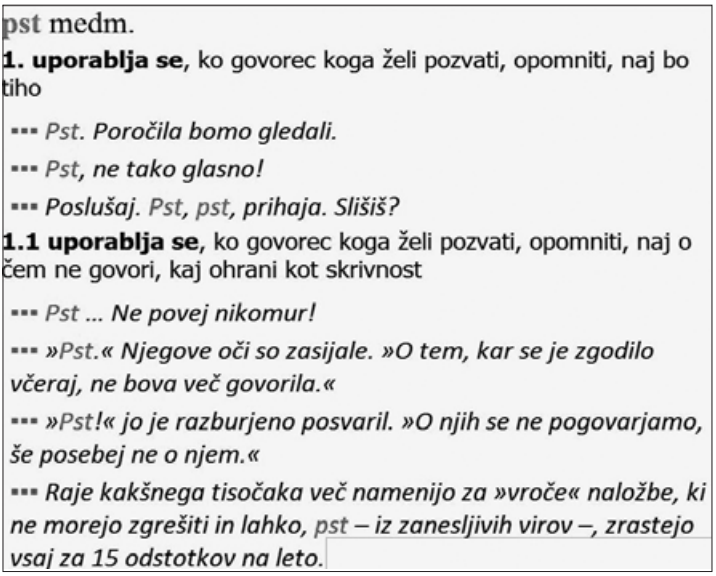
pst medm.
1. uporablja se, ko govorec koga želi pozvati, opomniti, naj bo tiho
▪▪▪ *Pst. Poročila bomo gledali.*
▪▪▪ *Pst, ne tako glasno!*
▪▪▪ *Poslušaj. Pst, pst, prihaja. Slišiš?*
1.1 uporablja se, ko govorec koga želi pozvati, opomniti, naj o čem ne govori, kaj ohrani kot skrivnost
▪▪▪ *Pst ... Ne povej nikomur!*
▪▪▪ *»Pst.« Njegove oči so zasijale. »O tem, kar se je zgodilo včeraj, ne bova več govorila.«*
▪▪▪ *»Pst!« jo je razburjeno posvaril. »O njih se ne pogovarjamo, še posebej ne o njem.«*
▪▪▪ *Raje kakšnega tisočaka več namenijo za »vroče« naložbe, ki ne morejo zgrešiti in lahko, pst – iz zanesljivih virov –, zrastejo vsaj za 15 odstotkov na leto.*

Slika 3: Velelni/pozivni medmet *pst.*

Gre za tipični primer velelnega/pozivnega medmeta, zato je uporabljen podtip razlage **'uporablja se, ko govorec koga želi ...'** Pri glavnem pomenu gre za zahtevo po fizični tišini, v podpomenu pa za zahtevo po molku, nerazširjanju informacije.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

b1) **Odzivno-namerni medmeti**

UPS [P_3, P_4]

ups medm.

1. izraža, da je govorec neprijetno presenečen

▪▪▪ *Ups, ura bo dve, gremo domov.*

▪▪▪ *Ups, nekaj se dogaja, sem si mislila sama pri sebi.*

▪▪▪ *Ups, če nekaj takšnega trdi predsednik vlade, je zadeva resna.*

2. uporablja se, ko govorec želi koga opozoriti pred nepremišljenim, prenagljenim dejanjem

▪▪▪ *Ups, ne tako hitro! Imate dovolj denarja za stroške poti?*

▪▪▪ *Ups, s tem se pa jaz ravno ne bi preveč hvalila!*

▪▪▪ *Ups! Ali ti veš, kdo sem jaz?*

3. uporablja se, ko se govorec želi komu spontano opravičiti za manjšo napako, nehoteno dejanje

▪▪▪ *Ups, oprostite, malce me je zaneslo.*

▪▪▪ *Ne bom izpustil jope! ... Ups! Prezgodaj sem rekel!*

▪▪▪ *Ups, malo sem zamešala stoletja in sploh sem vse skupaj zamešala.*

4. uporablja se, ko govorec želi komu pokazati ironičen odnos do popravka k povedanemu

▪▪▪ *Aja, ups ... pozabila sem, da ti tega ne bereš, ampak samo modruješ, čeprav nisi prebral.*

Slika 4: Odzivno-namerni (v 3. in 4. pomenu) medmet *ups.*

Ker odzivno-namerni medmeti predstavljajo prehodni tip med razpoloženjskimi in velelnimi/pozivnimi, navadno nastopajo le v katerem od pomenov medmeta. Tak je tudi zgornji primer: v 1. pomenu je medmet razpoloženjski, v 2. velelni/pozivni, v 3. in 4. pomenu pa odzivno-namerni, kar se odraža tudi v razlagi **'uporablja se, ko** (se) **govorec želi komu ... '** Zunanja usmerjenost razlage je vidna v **'uporablja se'** in 'želi', medtem ko **'pokazati komu'** namesto **'pozvati** ipd. **koga'** kaže na prisotnost namere brez izrazitega poziva.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

NO [P_2–P_4; **medm.** > člen.]

no medm.

1. uporablja se, ko govorec koga, ki se navadno obotavlja, želi spodbuditi, pozvati k čemu

▪▪▪ *No, reci kaj!*

▪▪▪ *No, le pojdi!*

2. uporablja se, ko govorec želi komu pokazati zadovoljstvo z napredkom, potekom situacije

▪▪▪ *No, vidiš, saj gre.*

▪▪▪ *No, to je zdaj urejeno.*

3. uporablja se, ko govorec želi komu dati neprostovoljno privolitev

▪▪▪ *No, pa naj bo po tvojem.*

4. navadno podvojeno **uporablja se**, ko govorec želi komu pokazati, da kaj zavrača, je nejevoljen

▪▪▪ *No, no, ni treba pretiravati.*

4.1 kot členek **izraža** zavrnitev, nestrpnost

▪▪▪ *Bodi no malo bolj moder!*

▪▪▪ *Beži no!*

5. kot členek **izraža** obotavljanje, pomislek

▪▪▪ *No ja, bomo še videli, kako in kaj.*

6. kot členek **izraža** podkrepitev povedanega

Slika 5: Odzivno-namerni medmet (v 2., 3. in 4. pomenu) *no* s konverzijo v členek.

Tu imamo opravka s primerom, ko medmet prehaja v členek (na sliki vsi členkovni pomeni niso vidni). Omenili smo, da se to navadno dogaja pri razpoloženjskih, kot prehodnih pa tudi pri odzivno-namernih medmetih. To je v zgornjem primeru dobro vidno: v 1. pomenu je medmet velelni/pozivni (prisoten je izrazit poziv, spodbuda k dejanju, pri čemer se naslovnik obotavlja), medtem ko je od 2. do 4. pomena odzivno-namerni, kar se odraža v razlagi **'uporablja se, ko govorec želi komu** ...**'** V primerjavi s 1. pomenom izstopa odsotnost izrazitega poziva, čeprav namera pokazati svoj odziv je prisotna.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

b2) **Pozdravni medmeti**

ADIJO

adijo medm.

1. knjižno pogovorno **uporablja se**, ko govorec pozdravi koga, zlasti znanca, ob slovesu

▪▪▪ *Hvala in adijo, pa zapri vrata za seboj.*

▪▪▪ *No, pa adijo, se vidimo, morava iti!*

▪▪▪ *Potem je umolknila, me spet objela, zaklicala adijo in odhitela po stezi.*

▪▪▪ *Ko zjutraj vstopim v kombi, pozdravim šoferja z dobro jutro, ko izstopim, pa rečem adijo.*

2. kot samostalnik **pozdrav**, zlasti znanca, ob slovesu

▪▪▪ *V zanosu sreče, pomešane s smrtno grozo, sem na koncu jezika že imel iskreni adijo, pa sem v zadnjem hipu iz previdnosti raje zaželel: »Nasvidenje.«*

2.1 slovo

▪▪▪ *Odločil sem se, da je nastopil pravi trenutek za adijo modnemu svetu.*

▪▪▪ *Nastopal je vse redkeje, dokončni adijo pa je napovedal za pomlad 1983.*

Slika 6: Pozdravni medmet *adijo* s konverzijo v samostalnik.

Gre za primer pozdravnega medmeta, pri katerem konativna funkcija že lahko prehaja v fatično, zato je v razlagi izpostavljeno le '**uporablja se, ko govorec ...**' (brez **želi**). V 2. pomenu in podpomenu je vidna konverzija medmeta v samostalnik.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ŽIVJO

živjo medm.

1. knjižno pogovorno **uporablja se**, ko govorec pozdravi koga, zlasti znanca

▪▪▪ *»Živjo,« me je pozdravil in se ustavil.*

▪▪▪ *»Živjo, Brančі,« me ustavi postavna urejena ženska mojih let v elegantnem hlačnem kostimu, ki me zelo očitno kar dobro pozna.*

▪▪▪ *»Živjo, ljubica. Te ne zebe brez plašča?«*

▪▪▪ *Andrej, živjo, Uroš pri telefonu.*

▪▪▪ *Živjo, kako?*

▪▪▪ *»Živjo, grem«, sem zaklical vsem in dodal, »kje je pa tukaj stranišče?«*

▪▪▪ *Končno se je zganil, zmignil z rameni in nekam mlaskajoče izjavil, no, potem pa nič, živjo in dobro se imej, ter odkolovratil.*

2. kot samostalnik **pozdrav**, zlasti znanca

▪▪▪ *Z živjo smo pozdravljali prijatelja na drugi strani sobe.*

▪▪▪ *Vse bo skrajno poslovno in z Jackom si najbrž ne bova mogla reči kaj več kot uradni živjo.*

▪▪▪ *Ko sva prišla v lokal, sva izmenjala le zadržani »živjo« in »kako si«, potem pa sva se pogreznila v tišino.*

Slika 7: Pozdravni medmet *živjo* s konverzijo v samostalnik.

Tudi tu gre za primer tipičnega pozdravnega medmeta z emotivno do fatično funkcijo, le da **živjo** v nasprotju z **adijo** nastopa zlasti ob prihodu, vzpostavljanju stika (čeprav ne izključno, kakor kažeta zadnja dva zgleda pri 1. pomenu). Tudi tu je prisotna konverzija medmeta v samostalnik.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

POZDRAVLJEN [izpridevniška konverzija, P_2]

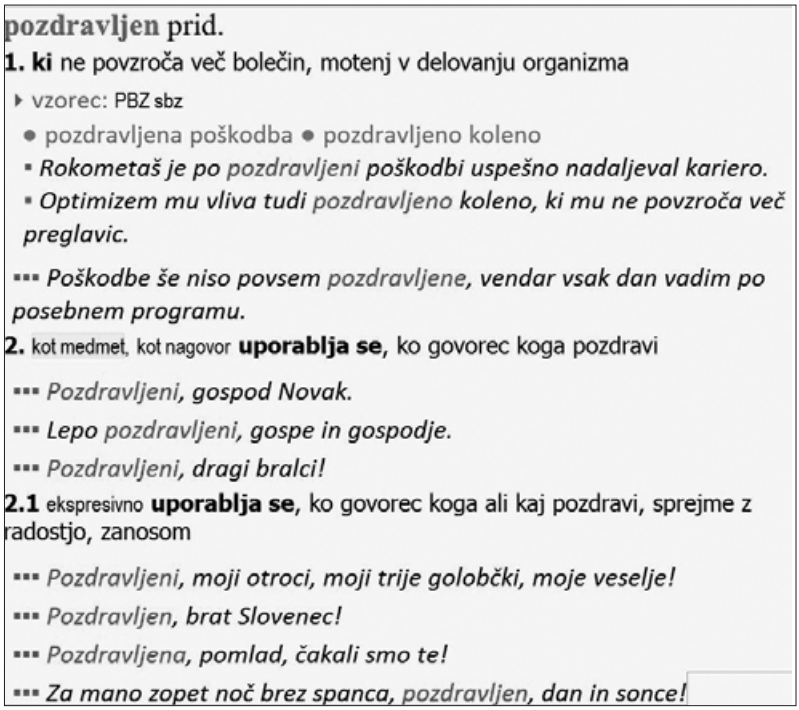
pozdravljen prid.
1. ki ne povzroča več bolečin, motenj v delovanju organizma
▸ vzorec: PBZ sbz
● pozdravljena poškodba ● pozdravljeno koleno
▪ *Rokometaš je po pozdravljeni poškodbi uspešno nadaljeval kariero.*
▪ *Optimizem mu vliva tudi pozdravljeno koleno, ki mu ne povzroča več preglavic.*
▪▪▪ *Poškodbe še niso povsem pozdravljene, vendar vsak dan vadim po posebnem programu.*
2. kot medmet, kot nagovor **uporablja se**, ko govorec koga pozdravi
▪▪▪ *Pozdravljeni, gospod Novak.*
▪▪▪ *Lepo pozdravljeni, gospe in gospodje.*
▪▪▪ *Pozdravljeni, dragi bralci!*
2.1 ekspresivno **uporablja se**, ko govorec koga ali kaj pozdravi, sprejme z radostjo, zanosom
▪▪▪ *Pozdravljeni, moji otroci, moji trije golobčki, moje veselje!*
▪▪▪ *Pozdravljen, brat Slovenec!*
▪▪▪ *Pozdravljena, pomlad, čakali smo te!*
▪▪▪ *Za mano zopet noč brez spanca, pozdravljen, dan in sonce!*

Slika 8: Pozdravni izpridevniški konverzni medmet *pozdravljen.*

Ob konverzijah medmeta v samostalnik navajamo še primer konverzije izdeležniškega pridevnika v medmet (v 2. pomenu in podpomenu). Konverzijo upravičuje zlasti funkcija, ki ji sledi tudi razlaga (tudi ob pridevniški razlagi bi izstopala medmetnost: ***ki*** *ga* ***govorec*** *pozdravi*), ne pa tudi oblika, ki ohranja pridevniške značilnosti, zlasti kongruentnost.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

c) **Posnemovalni medmeti**

HOV

hov medm.

1. navadno podvojeno **posnema** oglašanje psa

▪▪▪ *»Hov, hov!« se je oglasil pes pod oknom.*

▪▪▪ *Pes me razumevajoče pogleda, navdušeno bevskne hov in mi položi levo taco na laket.*

2. kot samostalnik, navadno podvojeno **oglašanje** psa

▪▪▪ *Ko so šli mimo prve kmetije, jih je z glasnim hov hov pozdravil velik črn mešanec.*

▪▪▪ *Moj ovčar je zaduhal mačji zbor, čeprav ga je od njega ločila visoka zidana ograja; mogočni znižani hov-hov in mačke so se razbežale.*

2.1 podvojeno, otroško pes

▪▪▪ *Svoje ime – Lesi – ima prijazen in dobrodušen hišni hov hov, ki se nikakor ne more sprijazniti s svojim izgnanstvom.*

▪▪▪ *»Teta ima hov hov!« Pri tem je s svojo rokico kazala na kužka.*

Slika 9: Posnemovalni medmet *hov* s konverzijo v samostalnik.

Gre za posnemovalni medmet s prevladujočo referencialno (ob nastanku medmeta lahko izhodiščno tudi poetsko in emotivno) funkcijo, zato govorec v razlagi ni izpostavljen. Podobno kot pri številnih pozdravnih medmetih je tudi tu vidna konverzija v samostalnik: najprej oglašanje, nato pa še njegov nosilec (sicer zlasti v otroškem govoru).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

MIJAV

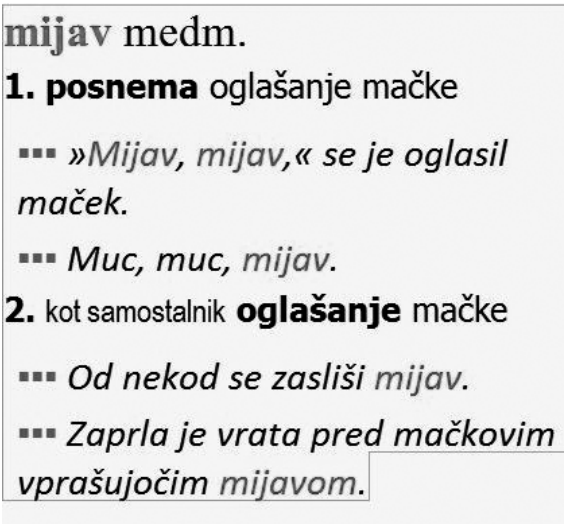

Slika 10: Posnemovalni medmet *mijav* s konverzijo v samostalnik.

Podobno kot v predhodnem primeru gre za posnemovalni medmet s konverzijo v samostalnik (tokrat samo oglašanje, ni pa pomenskega razvoja do živali kot nosilca oglašanja).

1.3.2 Slovarski sestavki za medmete s konverzijo v členke

Kot že omenjeno, je temeljni pogoj za možnost prehajanja medmetov v členke **prekrivnost** komunikacijske funkcije (emotivna) – tj. pri medmetu je (ob čustvenem odzivu na konkretno situacijo) vidna **vsaj delna prisotnost ocene, vrednotenja**. Presečno polje s členki zato tvorijo zlasti **razpoloženjski** in **odzivno-namerni** medmeti.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

BLJAK [**medm.** > člen.]

bljak medm.

1. izraža, da se govorcu kaj gnusi, mu je zoprno, vzbuja odpor

▪▪▪ *Bljak, smrdi.*

▪▪▪ *Iz zgornjih bazenov tisto umazano vodo polivajo v spodnje bazene, bljak, svinarija.*

1.1 povedkovnik z glagolom *biti* komu, čemu **pripisuje** lastnost gnusa, zoprnosti, odpora

▸ vzorec: Vez-gbz bljak

▪ *Ima preveč tatujev; še posebej tisti okoli stegna mi je bljak.*

▪ *Gospodična je naravnost čudovita, obleka je pa bljak!*

2. izraža, da govorcu kaj vzbuja odpor, se mu zdi neupravičeno, vredno prezira

▪▪▪ *Vedno negativno razmišljanje, kritike in pljuvanje ... bljak, slabo mi je od vsega tega.*

▪▪▪ *Sram vas bodi, bljak.*

2.1 kot členek **izraža** neodobravanje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

▪▪▪ *No, dosegla je svoje, so bili pa zato sošolci ob maturanca, bljak pa taka zmaga!*

Slika 11: Razpoloženjski medmet *bljak* s konverzijo v členek.

Opravka imamo s tipičnim razpoloženjskim medmetom; v razlagi stoji govorec v dajalniškem logičnem osebku: '**izraža, da se govorcu ...**' Drugi tipi medmetov niso navzoči v nobenem pomenu. Pri 1. pomenu gre predvsem za fizični gnus, odpor, ki se pojavlja tudi v povedkovniški vlogi, kar je izpostavljeno v podpomenu. Pri 2. pomenu medmet izraža odpor, neodobravanje, ki se tiče bolj določenega načina ravnanja; ta pomen ima ob izrazitejši vezanosti takega odpora, neodobravanja na del povedi (zlasti samostalnik) konverzijo v členek. Ob sicer minimalni pomenski razliki izpostavitev členkovne konverzije upravičujejo vsi v poglavju 1.4 izpostavljeni kriteriji: znotrajstavčna modifikacija, fonetična vezanost na modificirano (pogosto v nizu s še enim členkom, *pa*), pri čemer modifikacija obsega vrednotenje, oceno.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

FUJ [**medm.** > člen.]

fuj medm.

1. izraža, da se govorcu kaj gnusi, mu je zoprno, vzbuja odpor

▪▪▪ *Dvakrat se je pokakala na travniku, za sosedovo garažo pa je hodila lulat. Fuj, kako je smrdelo!*

▪▪▪ *Zdravila, ki mi jih je dal zdravnik, mi nič ne pomagajo. Pa še tako grenka so, fuj!*

1.1 povedkovnik z glagolom *biti* komu, čemu **pripisuje** lastnost gnusa, zoprnosti, odpora

▪▪▪ *Postregla nam je z zanimivim receptom za shujševalno juho, ki je po njenih besedah blaaazno učinkovita, po mojih pa blaaazno zanič (okus je fuj!).*

▪▪▪ *Ko mama zaposli otroke mimo običajnih demokratičnih norm in jim polni žepe z našim denarjem, pa je fuj.*

2. izraža, da govorcu kaj vzbuja odpor, se mu zdi neupravičeno, vredno prezira

▪▪▪ *Publika je po premieri protestirala, žvižgala in vpila »Fuj«!*

▪▪▪ *Človeku gre na bruhanje, ko spremlja vsak dan nove afere, ki so najbrž le vrh ledene gore! Fuj, barabe pokvarjene!!!*

2.1 kot členek **izraža** neodobravanje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

▪▪▪ *Samo nastopaštvo ga je, fuj volilci, ki ste ga volili!*

▪▪▪ *Ma fuj pa taka država, vse nam bodo pobrali.*

▪▪▪ *Fuj ste pokvarjeni vsi, fuj!*

Slika 12: Razpoloženjski medmet *fuj* s konverzijo v členek.

Tudi v tem primeru velja podobno kot v zgornjem: medmet je samo razpoloženjski, zopet je prisotna tudi povedkovniška vloga. Členkovna konverzija je pomensko zelo blizu medmetu v 2. pomenu, vendar pa je po kriterijih, izpostavljenih v poglavju 0.4, njena izpostavitev upravičena: tu je v zgledih dobro vidna vezanost modfikacije tako na samostalnik (*fuj* ***volilci***, *fuj pa taka* ***država***) kot na lastnostni pridevnik v povedkovem določilu (*Fuj* ***ste pokvarjeni***).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

FAK [**medm.** > člen.]

fak medm.

1. neknjižno pogovorno, vulgarno **izraža**, da je govorec nad čim neprijetno, negativno presenečen, česa ne odobrava

▪▪▪ *Fak ej, kakšni bedniki zafrustrirani, je kdo od vas sploh prebral članek?*

▪▪▪ *»O, fak, ni tople vode,« je bilo edino, kar sem pod tušem še lahko zinil skozi stisnjene zobe.*

▪▪▪ *Fak no, tako mlad pa že s tumorjem in s tako hudimi posledicami.*

▪▪▪ *Mislim, fak no, ne morem verjeti!*

1.1 neknjižno pogovorno, ekspresivno **izraža**, da je govorec nad čim prijetno, pozitivno presenečen, kaj odobrava

▪▪▪ *Fak no, kako dober album je tole, še posebej v času, ko hip hop uničujejo elektronski debili.*

▪▪▪ *Fak ej, čisto preveč hud film!*

2. neknjižno pogovorno, ekspresivno **izraža** podkrepitev trditve

▪▪▪ *Fak ej, kako pogrešam tista leta.*

3. kot členek, neknjižno pogovorno, vulgarno **izraža** neodobravanje, mnenje, da je kaj neupravičeno, vredno prezira

▪▪▪ *Kaj se dogaja z državo, ki dopušča lažnivim golobom, da previsoko letajo? Fak pa tak sistem.*

Slika 13: Razpoloženjski medmet *fak* s konverzijo v členek.

Tudi v tem primeru velja podobno kot pri *bljak* in *fuj*, tj. medmet je zgolj razpoloženjski, le da tokrat v nobenem pomenu ne nastopa v povedkovniški vlogi. 1. pomen in njegov podpomen predstavljata dva nasprotna (tu celo skrajna) pola vrednotenja, kar pri razpoloženjskih medmetih ni redkost (zgoraj prim. še *ej*). Pri 2. pomenu kljub temu, da je medmet razpoloženjski, govorec v razlagi ni izpostavljen, saj gre zgolj za poudarjanje trditve, ne toliko za sam odziv. V 3. pomenu, ki je členkovni, je dobro vidna vezanost modifikacije na samostalnik kot del povedi (zopet v nizu s še enim členkom, *pa*) – gre torej za znotrajstavčno modifikacijo.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

NO [**medm.** (pozivni > **odzivno-namerni**) > člen.]

no medm.
1. uporablja se, ko govorec koga, ki se navadno obotavlja, želi spodbuditi, pozvati k čemu
--- *No, reci kaj!*
--- *No, le pojdi!*
2. uporablja se, ko govorec želi komu pokazati zadovoljstvo z napredkom, potekom situacije
--- *No, vidiš, saj gre.*
--- *No, to je zdaj urejeno.*
3. uporablja se, ko govorec želi komu dati neprostovoljno privolitev
--- *No, pa naj bo po tvojem.*
4. navadno podvojeno **uporablja se**, ko govorec želi komu pokazati, da kaj zavrača, je nejevoljen
--- *No, no, ni treba pretiravati.*
4.1 kot členek **izraža** zavrnitev, nestrpnost
--- *Bodi no malo bolj moder!*
--- *Beži no!*
5. kot členek **izraža** obotavljanje, pomislek
--- *No ja, bomo še videli, kako in kaj.*
6. kot členek **izraža** podkrepitev povedanega
--- *No tako hudo pa spet ni!*
--- *No dajte, ne pretiravajmo!*
--- *No prav, pa vztrajajmo pri svojem.*
7. kot členek **izraža** presenečenje, začudenje
--- *Glej si ga no, kaj si privošči!*
8. kot členek **navezuje se** na prej povedano, zlasti ob pomisleku
--- *Če ne bomo sodelovali, no potem res nimamo kaj pričakovati.*

Slika 14: Razpoloženjski in odzivno-namerni medmet *no* s konverzijo v členek.

No smo že obravnavali pri velelno/pozivnih in odzivno-namernih medmetih. Prisotnost slednjih je poleg razpoloženjskih temeljni pogoj, da medmet lahko prehaja v členek. To je v zgornjem primeru dobro vidno: v 1. pomenu je medmet velelni/pozivni (prisoten je izrazit poziv, spodbuda k dejanju), medtem ko je od 2. do 4. pomena odzivno-namerni, kar se odraža v razlagi **‚uporablja se, ko govorec želi komu** ...‘

Sledijo členkovni pomeni, pri katerih je modifikacija znotrajstavčna in vezana na konkretni del povedi, s katerim (konverzni) členek tvori tudi fonetično celoto, pri čemer členek večinoma stoji pred modificiranim delom (*no **ja***, *no **tako hudo***, *no **dajte***, *no **prav***, *no **potem***), zlasti za glagolom v velelniku pa je lahko tudi zapostavljen (*bodi **no***, *glej **no***). (Konverzni) členek ob vezanosti na veznik z njim tvori novo vezniško celoto, v katero je v primerjavi z veznikom brez členka vnesen sorazmerno izrazit delež subjektivne ocene, vrednotenja – Če ne bomo sodelovali, *potem res nimamo kaj pričakovati* : Če ne bomo sodelovali, ***no** potem res nimamo kaj pričakovati*.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.3.3 Slovarski sestavki za drugotne (konverzne) medmete

PIZDA

pizda ž

1. vulgarno ničvredna, prezira vredna **oseba**

vzorec: pbz SBZ

- navadna pizda
- *Celo zelo dobro ga poznam, vam pa kar takoj povem, da je ena navadna pizda.*
- *Mene ne bo ena pizda zajebavala!*
- *Pejmo malo zajebavat te pizde dolgočasne pjanske kmetavzarske!*

1.1 vulgarno, kot psovka **izraža** prezir govorca, negativen, odklonilen, sovražen odnos do koga

vzorec: pbz SBZ

- prekleta pizda
- *Ubil te bom, prekleta pizda smrdljiva!*
- *Pa kaj, kurca, nakladaš, ti zmešana stara pizda!*

2. vulgarno vagina

vzorec: pbz SBZ

- *Njegove ustnice in vlažni jezik so bile vse bližje njeni vroči pizdi, ki so jo njegovim očem še vedno skrivale njene hlačke.*

3. vulgarno, kot medmet **izraža** podkrepitev trditve

- *Pizda, res je zgledala presrana.*
- *Pizda, zgleda, da se ji je čisto zmešalo!*
- *Sam pri sebi mislil, o, pizda, kakšen sam sebe poln tip.*
- *Pa ja ne želiš, da te spomnim na tvoje pizdarije, ne me jebat, o, pizda, koga ti zajebavaš.*

3.1 vulgarno, kot medmet **izraža**, da je govorec prestrašen, presenečen

- *Pizda, kaj je bil ta šum?*
- *Pizda, kaj pa ti je? Da ni srce?!*

4. vulgarno, kot členek **izraža** negodovanje nad čim, nestrpen, negativen, odklonilen odnos do česa

- *Forumaši, pa kaj pizda jamrate.*

Slika 15: Razpoloženjski izsamostalniški konverzni medmet *pizda.*

Na koncu si oglejmo še nekaj primerov drugotnih (konverznih) medmetov. Najpogosteje nastajajo iz samostalnikov, razpoloženjski medmeti pogosto iz takih, pri katerih vsaj del pomena predstavlja vrednotenje, ocena predmetnosti. To je vidno tudi v zgornjem primeru, pri čemer prvi medmetni pomen (3.) predstavlja predvsem poudarjanje trditve, ne toliko sam odziv na konkretno situacijo. Zato pa je ta dobro viden v podpomenu (3.1). Znotrajstavčna modifikacija in njena vezanost na del povedi (*kaj jamrate*) upravičuje izpostavitev tudi členkovne konverzije (4. pomen).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

TRESK

tresk m

1. močan, prediren **zvok**, zlasti ob udarcu česa ob kaj, padcu, lomljenju

▸ vzorec: gbz z SBZ6

● s treskom odpreti, zapreti (se), zaloputniti ● s treskom pasti

▪ *Vrata so se za njim s treskom zaprla.*

▪ *Sunkovito sem se obrnila, in kovček je s treskom padel na tla.*

▪ *Strahotni pritiski gline so že v nekaj mesecih zvili železno podporje, kot da bi bilo iz gume, medtem ko so leseni opaži nad njimi s treskom razpadali v trske.*

▸ vzorec: pbz SBZ

● glasen, močen tresk

▪ *Z glasnim treskom je metala krožnike v plastično vedro.*

▸ vzorec: SBZ sbz2

● tresk vrat

▪ *Hotelsko tišino zmoti tresk vrat.*

▸ vzorec: gbz SBZ4

● slišati, zaslišati tresk

▪ *Ko sem pospravljala sobo, sem zaslišala tresk vhodnih vrat.*

▸ vzorec: SBZ1 gbz

● tresk se zasliši

▪ *Slišalo se je strahotno lomljenje, tresk in žvenket.*

1.1 udarec, ki ga spremlja tak zvok

▪▪▪ *Dinamično evokativno glasbo so preglasili samo pogosti hrupni treski na odrske deske.*

▪▪▪ *Treba je zamahovati v pravih trenutkih in jih vmes grabiti za vrat, čemur sledi tresk po buči.*

1.2 kot medmet **posnema** tak zvok

▪▪▪ *Bum, tresk, au! Na srečo sem se samo malo odrgnila, avto nekega človeka pa jo je tudi dobro odnesel.*

▪▪▪ *Zmeraj loputa z vrati; v vseh letih, kar dela tukaj, jih ni še nikoli tiho zaprla. Zmeraj tresk, tresk.*

▪▪▪ *Tresk! Z desno roko mu je primazala zvočno klofuto.*

▪▪▪ *Šel sem po gozdu, ko je nenadoma pred mano zrasel velik jurček in jaz tresk vanj.*

2. močan, prediren **zvok** ob udaru strele

▪▪▪ *Ob vsakem blisku se je prestrašeno cvileč stisnil k nogam in miže od groze pričakoval tresk in grmenje.*

Slika 16: Posnemovalni izsamostalniški konverzni medmet *tresk.*

Ta primer predstavlja poleg razpoloženjskih drug pogost tip drugotnih (konverznih) medmetov, in sicer posnemovalne medmete. Pri teh pogosto ni najbolj enostavno določiti, kaj je (bilo) prvotno: medmet ali (potencialno tudi iz medmeta prek glagola) samostalnik ali oboje hkrati (gl. tudi Stramljič Breznik 2014: 52). Pri sinhronem opisu si lahko pomagamo tudi s pogostostjo enega ali drugega v gradivu oz. njegovo pomensko razvitostjo, pri čemer je dokončna ocena vedno do neke mere arbitrarna. Pri *tresk* je tako na prvem mestu samostalnik, medmet pa je kot konverzni uvrščen v podpomen (1.2). Opozorimo še na zadnji stavčni zgled pri medmetnem po-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

menu, ki nakazuje možnost še ene konverzije – prehoda medmeta v glagol: *jaz tresk vanj* ~ ‚sem se [s takim zvokom] zaletel vanj' (gl. tudi Stramljič Breznik 2014: 51); ali bo taka konverzija izpostavljena kot svoj (pod)pomen, je seveda odvisno od njene pogostosti.

POZDRAVLJEN [**Izpridevniška** konverzija, P_2]

pozdravljen prid.

1. ki ne povzroča več bolečin, motenj v delovanju organizma

▸ vzorec: PBZ sbz

● pozdravljena poškodba ● pozdravljeno koleno

▪ *Rokometaš je po pozdravljeni poškodbi uspešno nadaljeval kariero.*

▪ *Optimizem mu vliva tudi pozdravljeno koleno, ki mu ne povzroča več preglavic.*

--- *Poškodbe še niso povsem pozdravljene, vendar vsak dan vadim po posebnem programu.*

2. kot medmet, kot nagovor **uporablja se**, ko govorec koga pozdravi

--- *Pozdravljeni, gospod Novak.*

--- *Lepo pozdravljeni, gospe in gospodje.*

--- *Pozdravljeni, dragi bralci!*

2.1 ekspresivno **uporablja se**, ko govorec koga ali kaj pozdravi, sprejme z radostjo, zanosom

--- *Pozdravljeni, moji otroci, moji trije golobčki, moje veselje!*

--- *Pozdravljen, brat Slovenec!*

--- *Pozdravljena, pomlad, čakali smo te!*

--- *Za mano zopet noč brez spanca, pozdravljen, dan in sonce!*

Slika 17: Pozdravni izpridevniški konverzni *medmet* pozdravljen.

To konverzijo izdeležniškega pridevnika v medmet (v 2. pomenu in podpomenu) smo si že ogledali pri pozdravnih medmetih. Konverzijo upravičuje zlasti funkcija, ki ji sledi tudi razlaga (tudi ob pridevniški razlagi bi izstopala medmetnost: ***ki*** ga ***govorec*** pozdravi), ne pa tudi oblika, ki ohranja pridevniške značilnosti, zlasti kongruentnost.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 Zaključek

Z upoštevanjem aktualnega gradiva se je potrdila in deloma še dopolnila dosedanja tipologija medmetov. V ta namen je bilo potrebno še enkrat ažurirati tudi glavne razločevalne lastnosti med medmeti in členki. Na podlagi bolj domišljene tipologije medmetov, ki se je potrjevala s pregledom obsežnega gradiva, se je izoblikovala tudi tipologija razlag za medmete, kar je bistveno za natančnejši in jasnejši pomenski opis medmetov v novem slovarju slovenskega jezika.

S slovaropisnega vidika so se sestavile tipske razlage: a) razpoloženjski medmeti: ′izraža, da (je) govorec [...]′, b) velelni/pozivni medmeti: ′uporablja se, ko govorec koga želi [...]′, b1) odzivno-namerni medmeti: ′uporablja se, ko govorec želi komu [...]′, b2) pozdravni medmeti: ′uporablja se, ko govorec [...] (brez želi)′, c) posnemovalni medmeti: ′posnema oglašanje […] /zvok […]/zvok pri [...]′. Znotraj slovarskega sestavka so bistveni prehodi iztočnice iz ene medmetne vloge v drugo, kar je v obravnavi pokomentirano ob posameznem zgledu. Bistveni del medmetne rabe pa so tudi konverzije, ki zahtevajo ustrezno utemeljen slovarski prikaz.

Viri in literatura

Akademický slovník současné češtiny. Na spletu.
Alena Čermáková idr., 2016: *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Ur. P. Kochová, Z. Opavská. Praga: Ústav pro jazykčeský AV ČR.
Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Na spletu.
Gigafida, korpusna besedilna zbirka. Na spletu.
Roman Jakobson, Morris Halle,1956: *Fundamentals of Language*. S‘Gravenhage: Mouton.
Roman Jakobson, 1960: Closing Statement: Linguistics and Poetics. *Style in Language*. Ur. T. Sebeok. New York: Columbia University Press.
Josef Mistrík,1959: K otázke častíc v slovenčine. *Jazykovedné* štúdie 4. 201–28.
Morfológia slovenského jazyka, 1966. Bratislava: Slovenská akadémie vied.
Andrej Perdih, 2016: *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
Irena Stramljič Breznik, 2014: *Medmeti v slovenskem jeziku*. Maribor: Pivec.
Tolkovyj slovar' russkogojazyka. Na spletu.
Tolkovyj slovar' Ušakova. Na spletu.
Jože Toporišič, [1]1976, [4]2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
--, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
Ada Vidovič Muha, 1984: *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*. *Slavistična revija* 32/2. 142–55.
--, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: ZIFF, Partizanska knjiga.
--, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*: *Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.
--, 2003: Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata. *Drugo slovensko-*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

-*hrvaško slavistično srečanje: Zbornik referatov*. Ur. V. Požgaj Hadži. Ljubljana: FF. 37–48.

--, 2007: Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj. *Slavistična revija* 55/1–2. 399–408.

--, 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi – vprašanje besednih vrst (poudarek na povedku in členku). *Slavistična revija* 63/4. 389–406.

Viktor Vladimirovič Vinogradov, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoe učebno-pedagogičeskoe izdatel'stvo Ministerstva prosveščenija RSFSR.

Wielki słownik języka polskiego. Na spletu.

Andreja Žele, 2014: *Slovar slovenskih členkov* (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Summary

This article comments on the typology of interjections and presents theoretical criteria for differentiating interjections from particles in particular, and the applied lexicological presentation of interjections is accompanied by a new typology of dictionary definitions for interjections and by critical commentary. The typology of interjections to date is confirmed and partially supplemented by taking into account current material. For this purpose, it was also necessary to once again update the main qualities differentiating interjections from particles. Based on a more developed typology of interjections, supported by a review of extensive material, a typology of definitions for interjections was also worked out, which is essential for a more precise and clearer semantic description of interjections in the new standard Slovenian dictionary. From the lexicographic perspective, the following type definitions were developed: a) interjections of mood, 'expressing that the speaker (is) . . .'; b) conative/imperative interjections, 'used when the speaker wishes someone to . . .'; b1) reactive-intentional interjections, 'used when the speaker wishes someone . . .'; b2) interjections of greeting, 'used when the speaker . . . (without wishing)'; and c) onomatopoeic interjections, 'imitating the sound/noise of . . .'. Within a dictionary entry there are clear transitions of a headword from one interjectional role to another, which in the discussion is commented on with an individual example. An essential aspect of the use of interjections is also conversion, or zero derivation, which requires a suitable well-grounded lexicological presentation.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 811.163.6”18”:091
Irena Orel
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
irena.orel@ff.uni-lj.si

ROKOPIS *DRUŽBA KRALJEVIH VRAT* V KONTEKSTU ZGODOVINE OBLIKOVANJA SLOVENSKEGA ČRKOPISA

Prispevek je prvi del predstavitve (opis rokopisa in črkopisa) delno ohranjenega prevoda francoskega polemičnega besedila *Druxba Kraljevih urat* neznanega kranjskega janzenističnega pisca, nastalega v zvezi z verskim sporom med jezuiti in janzenisti v opatiji Port-Royal des Champs v 17. stol. V privezku je besedilo *S. Atanazi* z opisom mučeniškega življenja škofa Atanazija Aleksandrijskega iz 4. stol. in dodano spremno pismo pošiljateljice rokopisa neimenovanemu duhovniku. Rokopis hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani, vključen je v Register *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja* in datiran med leti 1820 in 1840. Osvetljuje v času intenzivnih prizadevanj za reformiranje slovenskega črkopisa novo vednost o zasebni ali v ožjem krogu uveljavljeni rabi razlikovalnih grafemov za sičnike in šumevce, ki se z eno izjemo ujemajo z dajnčico.

Ključne besede: zgodovinsko jezikoslovje, neznani slovenski rokopisi, slovenski črkopisi, 19. stoletje

This article is the first part of a presentation (a description of the manuscript and the alphabet) of the preserved fragments of a translation of a controversial French text, titled *Druxba Kraljevih urat* (Society of Port-Royal), written by an unknown Jansenist writer from Carniola that was associated with the religious conflict between the Jesuits and the Jansenists at Port-Royal-des-Champs Abbey in the seventeenth century. A text titled *S. Atanazi* with a description of the martyr’s life of Bishop Athanasius of Alexandria from the fourth century, and an accompanying letter written by the female sender of the manuscript, who sent the manuscript to an anonymous priest, are also enclosed with the manuscript. It is kept in the Archdiocesan Archives in Ljubljana and is included in the *Register of Baroque and Enlightenment Slovenian Manuscripts* and dated between the years 1820 and 1840. As an artefact from the time of intensive efforts to reform the Slovenian alphabet, this manuscript highlights new information about the private use of distinctive graphemes for sibilants and shibilants that was taking place within limited circles and differed from the traditional Bohorič alphabet (*bohoričica*). All of the new graphemes except one matched the new alphabet created by Peter Dajnko (*dajnčica*).

Keywords: historical linguistics, unknown Slovenian manuscripts, Slovenian alphabets, nineteenth century

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

0 Rokopis *Družba Kraljevih vrat* (NŠAL 102, 52, fasc. 17)[1]

0.1 Opis in vsebina rokopisa

Rokopis iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani je preostanek obsežnejšega neohranjenega[2] prevoda ali priredbe[3] verjetno iz francoščine neznanega kranjskega janzenista, ki opisuje krivično preganjanje v dveh večjih verskih sporih v zgodovini krščanstva, med jezuiti in janzenisti v Port-Royalu (Kraljeva vrata) v drugi polovici 17. in začetku 18. stol. ter med patriarhom Atanazijem in heretikom Arijem s privrženci v 4. stol. V prvem delu prispevka bo prikazan njegov enkraten črkopis.

Po obsegu skromnejši (29 popisanih strani poleg platnic in ene prazne strani), fragmentaren in besedilno heterogen rokopis je sestavljen iz treh različnih besedil, dveh daljših istega pisca, prvi z uvodnim naslovom *Druxba Kraljevih urat* (*Družba Kraljevih vrat* (dalje DKV)) popisuje zgodovinske dogodke in osebnosti v zvezi z ideološko kontroverzo v samostanu Port-Royal des Champs;[4] drugi z naslovom *S. Atanazi*, v privezanem snopiču, pa krivično preganjanje škofa Atanazija Aleksandrijskega od arijancev[5] v 4. stol., dodano je še spremno pismo ženske osebe, podpisane z začetnicama M. P. Pod oznako Ms 036 v *Registru slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja* s portala *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja* (dalje NRSS) ga je ekdotično

[1] Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

[2] Prim. vsebino pisma.

[3] Rokopis se na nekaterih mestih vsebinsko ujema z mnogo obsežnejšim zgodovinskim opisom Jeana Racina v *Abrégé de l'histoire de Port-Royal*, ki ga je posedoval in omenil M. Čop (prim. Tone Smolej, Slovenska recepcija Jeana Racina, *SR* 47/3, 1999, 302–03), kar bo obravnavano v 2. delu prispevka.

[4] Port-Royal je ženska benediktinska opatija, ustanovljena 1204 na posestvu Porrois v dolini Chevreuse pri Versaillesu in je od l. 1225 pripadala cistercijankam. Jacqueline Marie Angélique Arnauld je l. 1625 sedež opatije prenesla v Pariz. Ko je postal duhovni upravitelj opatije Saint-Cyran (Jean du Vergier de Hauranne (1581–1643)), prijatelj nizozemskega teologa Cornelija Jansena, je l. 1638 z »gospodi oz. puščavniki« Port-Royala Antoinom Arnauldom, Pierrom Nicolom, Isaacom Lemaistrom de Sacyjem osnoval Male šole (1637–1660)) za pripravo na študij (obiskoval jo je tudi Jean Racine). Opatija je postala žarišče janzenizma in borbe za novi duh v verskem, političnem in družbenem življenju, okrog nje so se zbirali pomembni predstavniki družbe, intelektualci, teologi, filozofi, pravniki, zdravniki, literarni ustvarjalci, ki so jih tudi preganjali in zapirali. Tu so nastajala pomembna teološka in znanstvena dela (prevod *Svetega pisma*, logika, slovnica francoskega jezika), ki so povzročila spore v cerkvenih krogih in od l. 1656 obsodbe janzenistov. L. 1660 je papež Aleksander VII. zaprl Male šole, l. 1665 so bile nune iz pariškega samostana izgnane v samostan Port-Royal des Champs, ker niso hotele podpisati formularja o obsodbi Jansena (na tej točki se začenja rokopis) in niso imele več pravice prejemati zakramentov. L. 1669 je po sklenjenem dogovoru s papežem Klementom IX. sledilo obdobje desetletnega miru s podporo vojvodinje Longueville (Anne Geneviève de Bourbon (1619–1679)), sorodnice kralja Ludvika XIV., po njeni smrti so se spori nadaljevali in samostan ni smel sprejemati novink. L. 1708 je bila opatija razpuščena z bulo papeža Klementa XI., redovnice so bile l. 1709 prisilno pregnane v druge samostane, l. 1711 pa je dal kralj Ludvik XIV. porušiti večino samostana (enciklopedija.hr; en. wikipedia; Pelko 2016: 6).

[5] »Arijanstvo je bilo eden od prvih večjih doktrinarnih sporov v krščanstvu.« (Wikipedija, na spletu.)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

opisal Matija Ogrin,[6] ga opredelil kot »del prevoda polemičnega francoskega besedila o dogajanju in verski kontroverzi v samostanu Port Royal v letih okrog 1669«[7] in ga na podlagi analize dveh vrst papirja (prvi na ročno, drugi na strojno izdelanem) datiral v prvo polovico 19. stol.: »ne po: 1850, ne pred: 1820: med 1820 in 1840« (prav tam).

Poleg temno sivih platnic (na hrbtni strani je kot moto zapisano besedilo »Jeſ ſim ſedel v bukovi ſenzi in ſim preteɥene ɥaſe premiωluval in moje ſerce je grosovitno milo poſtalo«, spodaj je dodan z močnejšim črnilom pripis »lazaruſ iſ geſhtor ben« iste roke) obsega 29 strani kasneje ostraničenega besedila, ki mu sledi prazna stran, na straneh 30–31 pa pismo. Vključuje besedili iste roke: prvo je dvodelno (na 8 folijih, 1–16): 1a) »*Druxba Kraljevih urat*« je tretjeosebna, čustveno prizadeta pripoved nekega kronista, simpatizerja janzenizma, o zgodovinskih dogodkih in jezuitskem preganjanju janzenistov v samostanu Port-Royal des Champs, ki razkriva trpljenje nedolžnih redovnic, obtoženih nemorale in laži, do njihovega izgona; 1b) »*Modrijani, Puωavniki in Spokorniki v kloωtur*[8] *Kraljevih urat*« (11–16) se deli na sedem enot in predstavlja kratke življenjepise sedmih učenjakov, povezanih s samostanom:[9] Arnaud Robert d'Andilli[10] (11–13), Luzanci, Arnaudov sin[11] (II: 13), Anton le Maître[12] (III: 13), de Sericourt, le Maîtrov brat[13] (IV: 13–14), Anton Singlin[14] (V: 14–15), Claude (Klod) de Sainte-Marthe[15] (VI: 15–16), Janez Hamon[16] (VII: 16). 2) V privezku je na drugih 8 folijih (17–29) z isto roko zapisano besedilo z naslovom *S. Atanazi* (NRSS),

[6] Dr. Ogrinu se zahvaljujem za posredovanje posnetkov rokopisa. Diplomatični prepis rokopisa je naredila diplomantka prve stopnje slovenistike Anja Pelko, v nadškofijskem arhivu priskrbela fotografijo manjkajoče strani 18 in ga jezikovno obravnavala v diplomskem delu (Pelko 2016, mentorja M. Ogrin, I. Orel).

[7] V rokopisu je zajeto širše obdobje 17. stol. od poročanja o prisili nun v podpis laži, da je Janzenius učil pet krivih naukov l. 1665 (DKV, 1), do uničenja samostana l. 1711, z omembo smrti sestre S. Anastazije Mesnil l. 1716 (DKV,10).

[8] Pomota namesto *kloωtru*.

[9] Imena so navedena po rokopisu.

[10] Robert Arnauld d'Andilly (1589–1674), Antoinov brat, državni svetovalec, pomemben pesnik, pisatelj in prevajalec v 17. stol. (fr. wikipedia).

[11] Luzancy Arnauld d'Andilly se je tam šolal in se vrnil l. 1643 ter prevajal patristična dela. (Strayer 2008, 2012: 90.)

[12] Antoine Le Maistre (1608–1658), janzenistični odvetnik, avtor in prevajalec, ki se je mlad umaknil v Port-Royal in postal prvi puščavnik (fr. wikipedia).

[13] Simon Le Maitre de Sericourt (1611–1650) je bil v vojaški službi in se je umaknil v samostan (Sedgwick 1998, 86; Rivet de La Grange 1723, 390–91).

[14] Antoine Singlin (1607–1664) duhovnik, učenec opata Saint-Cyrana, je bil eden od ustanoviteljev šole v Port-Royal des Champs in duhovni direktor skupnosti (fr. wikipedia).

[15] Claude de Sainte-Marthe (1620–1690), teolog in asketski avtor, je vstopil v Port-Royal in bil dvakrat pregnan (biblicalcyclopedia, na spletu).

[16] Jean Hamon (1618–1687), zdravnik in pisec zdravniških in teoloških del (en. wikipedia).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

o krivicah in trpljenju sv. Atanazija[17] od izvolitve za škofa v Aleksandriji ter nadaljnjih 47 let do svečanega pogreba in izvolitve naslednika Petra, ko se preganjanja še niso končala.

3) Nedatirano spremno pismo pošiljateljice rokopisa M. P., morda redovnice, živeče izven Ljubljane, ki ne simpatizira z janzenisti, saj zagotavlja, da je »ta gospod« (pisec) ne bo zapeljal v zmoto,[18] neimenovanemu duhovniku v Ljubljani, ki ga ogovarja »Viſokovredni Goſpod Goſpod Duhni Оче!«, ima poseben pomen za historiat rokopisa.[19] Osvetljuje nekatere pomembne okoliščine o njem, seznanja z večjim obsegom rokopisov,[20] izpostavlja seznanjenost oblasti z janzenistično usmerjenostjo avtorja ali vsebino rokopisa,[21] poudarja dodatno nevarnost za pisca teh listov, pojasnjuje fragmentarnost z njenim požigom ostalih delov rokopisa, ki jih ni poslala zaradi preobčutljive vesti, da bi škodovala piscu, seznanjenosti nadrejenih z vsebino, pa tudi zavedanja svoje minljivosti, da v življenju ne bi uspela vsega prebrati, in negotove prihodnosti na svetu in v večnosti. Prejemnik zvezkov jo osebno pozna,[22] saj ve za njeno tenkočutnost. Pismo preveva konspirativnost in je čustveno intonirano, saj piska izraža svoje občutke krivde in hude muke, če bi pisec zaradi nje še bolj trpel.[23] Na koncu se mu opravičuje za to pisanje in omenja mater (rodno ali redovno?), ki se nerada vmešava in zato tega ni (ustno?) sporočila.[24]

0.2 Pisec oz. prevajalec rokopisa

Teološka spora med janzenisti in jezuiti ter Atanazijem in arijanci je poslovenil še neugotovljeni pripadnik janzenistov na Kranjskem. Pisca se zaradi vrste (francosko izobraženih) janzenistov gorenjskega rodu (zaradi gorenjskih značilnosti), še ni dalo določiti. Znani janzenisti, kot so Jakob Zupan, ki je nasprotoval ciriličnim znakom metelčice in pisal pesmi brez črk *s* in *c*, ali njegov stric, Jurij Zupan, profesor pasto-

[17] »Sveti Atanazij Veliki oz. Aleksandrijski (295?–373, Aleksandrija v Egiptu) je krščanski svetnik, aleksandrijski patriarh, eden izmed velikih starokrščanskih cerkvenih učiteljev, razlagalec svetega pisma in nasprotnik arijanstva (sl.wikipedia). Kljub podlim spletkam arijancev (»krivovercev«), ki so ga lažno obtoževali na sodišču, pred cesarjem, papežem idr., da so ga odstavili, večkrat izgnali, se je vedno izkazala resnica in njegova nedolžnost.

[18] »/K/ar Cerkev prekolne, To tudi jeſ Prekolnem« (prav tam).

[19] V NRSS povezava z rokopisom ni eksplicitna: »Pismo je bilo spremni dopis ob nekem poslanem gradivu, in pojasnjuje, zakaj je pošiljateljica še več drugih knjig in papirjev sežgala.«

[20] Avtorica poslane liste imenuje »teke« ‘zvezke’, »bukvce« in »popirji« (DKV, 30), kar kaže na večji prvotni obseg rokopisa.

[21] »/ſ/ej Vladnik xe zdavnej to znajo in vedo kar je notre« (prav tam). Razlaga izraza sledi v 2. delu prispevka.

[22] »(/k/do me bo poznal че bi me Oni ne)« (prav tam).

[23] »/b/i me blo znalo to zlo nepokojno ſturiti, ko bi bla zaчela ſi domiшluvati, de Gospod zavolj mene ше kej veч terpe, ko imam vſeſkozi zavelj tega grozne martre, ko bi bla jeſ kriva de bi kdu kej terpel, poſebnu pa ranjeniga ше belj raniti, to me groza preleti.« (prav tam).

[24] »Rotim Jih de bi Jem ne blo preveч, de ſim ſi upala piſati Jim enomalo, zato ſim piſala, ko ſe mati ne radi kej vmeſ meωajo, de bi mi z- beſedo opravli kar je treba.« (prav tam, 31). Homonimnost osebnozaimenske (*mi*) in glagolske oblike (*bi opravli*) glede na osebo povečuje nejasnost povedanega.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ralne teologije, ali njegov naslednik Jožef Poklukar, ki je bil po Popoviču in Zoisovih sodelavcih snovalec splošnega latiničnega slovanskega črkopisa, a ni bil janzenist,[25] ali Metelkovi somišljeniki (zaradi drugačne pisave) ne pridejo v poštev. Tudi kontroverznega svobodomisleca in preganjanega frankofila Martina Kuralta, ki je bil od l. 1823 do smrti l. 1845 pregnan v Mirovo na Moravskem in bi po duhovnem profilu najbolj ustrezal (tudi začetnici M. P. se ujemajo z imenom njegove sestre Marije Pasler), zaradi drugačnih jezikovnih značilnosti (Pirjevec: SB) ne moremo določiti za pisca besedila. Preveriti bi bilo treba še rokopise janzenistov Janeza Adama Travna, Gašperja Švaba, Jožefa Dagarina, Urbana Jerina idr. (Čebulj 1922: 31–34).

1 Črkopis v rokopisu – med bohoričico, dajnčico in metelčico

1.1 Zapis sičniških in šumevskih fonemov v predhodnih črkopisnih sestavih in v rokopisu

1.1.1 Rokopis prinaša nova spoznanja o različnih, v zasebnih ali v ožjih krogih rabljenih črkopisnih sestavih, sovpadajočih s časom reformiranja bohoričice, ki sta jo skušala nadomestiti dva slovniška poskusa nadgradnje, Dajnkov vzhodnoštajerski (od 1824) in Metelkov kranjski reformirani črkopis (od 1825). V rokopisu so vidni grafemi vseh treh črkopisov: večinsko (razen za *š* in delno *s*), se ujema z dajnčico,[26] ostanek bohoričice je položajno na začetku besede oz. nedosledno in v pismu dosledno ohranjen zapis ∫ za nezveneči pripornik *s,* ki je sicer zapisan kot s, samo z metelčico se ujema cirilični grafem za šumevec š, z dajnčico in metelčico pa cirilični grafem za zlitnik č.[27]

1.1.2 Bohoričica, ki jo je l. 1550 oblikoval Primož Trubar, Sebastijan Krelj razločil grafeme za zveneče sičnike in šumevce od nezvenečih,[28] Adam Bohorič izpopolnil z *j* in uzakonil v slovnici Jurij Dalmatin uveljavil v *Bibliji*,[29] se je uporabljala vsaj do 40. let 19. stol. zlasti v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku, vštevši tudi osrednještajerski, koroški in primorski prostor, v slednjem tudi z vplivi italijanske grafike, ne pa

[25] Prim. Lukman, SB. O njegovi reformi črkopisa.

[26] Dajnko v slovnici vzporeja v tabeli kranjskim še nemške, italijanske, francoske in hrvaške grafeme (Dajnko 1824: 2), v *Čelarstvu* (1831) pa uvodoma za šest slovenskih črk poda »/s/tareѹo mnogotero pisanje«, ob kranjskem še hrvaško, ogrsko, nemško, slavonsko, dalmatinsko, srbsko, poljsko in češko, iz katerega je razvidno, da se »c« ujema z vsemi, »s« z zadnjimi petimi, »z« pa z vsemi razen nemškim, za šumevce ima enak cirilični znak le za č in ž (»Slav., Dalm., Serv.«), za š pa ga nima nihče in ga je lahko povzel po Popovičevem znaku za *s*.

[27] V opisu rokopisa v NRSS je navedena pisava metelčica (»Rokopis v metelčici je del prevoda […]«) in omenjen pisec iz janzenistično usmerjenega Metelkovega kroga. Primerjava grafemov kaže, da se z metelčico ujema samo cirilični znak ч za *č* in ciriličnemu ш podoben Metelkov ш, ki je v rokopisu zapisan kot ω, x za *ž*, ki je v metelčici zapisan s ciriličnim ж, pa se ujema z dajnčico, ki ji je skupen tudi ч in zapis grafemov za vse tri sičnike (c, *z* in večinsko za *s*). Gre za (naključen) izbor grafemov iz različnih (tudi starejših slovanskih latiničnih) sestavov. Prim. preglednico pod 1.2.2.

[28] Rigler to povezuje s Kreljevim zgledovanjem po glagolski in cirilski grafiki (1968: 219).

[29] Prim. Ramovš 1971, 115–34, Rigler 1968, 219–29, Toporišič 1986, 271–304, Merše idr. 1992.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

v ogrskem delu kraljestva prekmurski in pod vplivom kajkavskega knjižnega jezika tudi vzhodnoštajerski in delno belokranjski prostor zaradi rabe madžarskega črkopisa (ogrice). Imela je nemške grafeme za sičnike (ſ s kombinacijo ſſ zlasti med samoglasnikoma in ſs predvsem v izglasju) za nezveneči pripornik (kasneje redko v rokopisih tudi sſ) in s za zvenečega, z in c pred sprednjima samoglasnikoma *e* in *i* po latinščini za *c*[30]) in dvočrkja za šumevce, tj. z dodanim h ob grafemih za sičnike: zh za *č*, ſh za *š*, sh za *ž*. Trubar po nemščini ni upošteval razločevalnega zapisa po zvenečnosti, od Krelja dalje pa se ločuje (ne)dosledno.[31] Od 17. stol. je ponekod opazna tudi posplošitev dvočrkja sh za oba priporniška šumevca *š* in *ž*.[32] V rokopisih variantno nastopajo tudi nemški in po njih poenostavljeni zapisi za *č* (npr. tſch, tſh, tsh) in *š* (ſch, sch, ſt za št idr).

1.1.3 Reformiranje bohoričice je potekalo od srede 18. stol., ko je Popovič uvedel nove znake za sičnika *s* in *z*, tj. ȣ, ȝ, razen za *c*, ki je ostal z po bohoričici, za šumevce *č*, *š* in *ž* pa ima ѵ, ѿ, ω; za *h* piše ϰ, za *nj* pa ñ.[33] Nadaljnji razvoj pisave kaže, da je Popovičev sprva rabljen cirilični š (ш) za *ž* kasneje značilen za Metelkov š, s črtico zgoraj (ш̄) pa za š (prim. preglednico pod 2.2.2). Kasnejši Dajnkov znak za *š* (ȣ), ki ga najprej piše kot ȣ,[34] pa je Popoviču označeval fonem *s*.[35] Čeprav Kidrič (SB) Popovičev predlog hkrati pohvali (npr. ker vsak znak zastopa svoj glas) in pograja (neizvedljivost, »naivno omalovaževanje tradicij«, » za Slovence nepotrebna in neestetska zabloda«), mu priznava, da je spodbudil nadaljnja prizadevanja za izpopolnitev slovenskega črkopisa. Njegov poskus zamenjave z znaki, podobnimi cirilskim (iz *Untersuchungen vom Meere* (1750) in njegovega slovničnega in slovarskega gradiva), namenjen vsem evropskim jezikom, so poznali v Pohlinovem in Zoisovem krogu (Kidrič 1929: 159).

---

[30] Prim. Toporišič 1986, 273; Mugerli 2010, 12.

[31] Toporišič v zvezi s tem navaja Kopitarja in Škrabca (prav tam, 273, 1989, 237–38) .

[32] Pri Skalarju (1643) je tudi ſ redek (Toporišič 1989: 236).

[33] Kidrič navaja, da je Popovič izhajal iz Valvasorjeve cirilsko-glagolske tabele in uvedel preoblikovana znaka za č in ž, ki ju opiše: »za č nekoliko drugačen znak kot *v* s polkrožcem in zgoraj z zavihki navzven (podoben ciriličnemu *ž*)«, tj. ѵ, za *ž* pa oglati cirilični š s krajšo srednjo navpično črto. Fonem *š* je pisal s tričrkjem na nemški način, enako *c* z *z* (kot v bohoričici). Kasneje je svoj črkopis dodelal in za *ž* pisal »praviloma grški okrogli omega (oglati cir. *š* se rabi za *ž* le na 5 listkih, ki so po vseh znakih starejši od drugih, med njimi beleži 1 besedo iz Škofje Loke), za *š* omego s črto nad znakom; za *z* cir. z s spodnjo vijugo na desno; za *s* znak, ki je podoben zgoraj odprti osmički; za *h* cir. h ; za *nj* n z dvema pikama zgoraj.« (SB, na spletu).

[34] Štrekelj ugotavlja, da je «podobno Pohlinovemu znamenju za *z*: 8 oziroma znamenju za *š*, kakor ga je rabil Dobrowsky v časniku „Slawin“ ȣ, kar je pač posneto po glagolskem ш št« (1822: 40).

[35] O tem prim. preglednico v Popovič 2007, 10, kjer pa ni ločevanja med grafemom za *c* in *z*, ki je v rokopisu vidna in je opisana pri Kidriču. V ZRColi se od l. 2016 pod 01BA nahaja nov znak za Popovičev *z*, tj. ȝ, za katerega gre zahvala Petru Weissu.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.1.4 Popoviču je sledil o. Marko Pohlin z zamenjavo grafemov v bohoričici (po Hipolitu[36]) za fonemska para *s – z* in *š – ž*,[37] kar je utemeljil s pisavo v latinščini in nemščini, in uvedel zanju (za Gutsmanom) razlikovanje velike začetnice (ȣ, ȣh za *Z, Ž*),[38] ki se ni uveljavilo. Še v prvi polovici 19. stol. sta se uporabljali označevanji za nezveneči priporniški par z dvakrat obrnjeno vejico Ožbalta Gutsmana (ˌS, ˌSh za *S, Š*).[39]

1.1.5 V iskanju ustreznejših grafemov za sičnike *c, s* in *z* in zlasti z dvočrkji pisane šumevce *č*, *š* in *ž* so si v začetku 19. stol. na pobudo Žige Zoisa in Jerneja Kopitarja, ki je tudi sam snoval nov črkopis brez dvočrkij in nadvrstičnih znakov, primeren za vse avstrijske Slovane kot pred tem že Dobrovski (Kidrič 1929: 160), cerkveni in posvetni izobraženci, jezikoslovci in drugi slovensko pišoči prizadevali izpopolniti pisavo in uvajali iz drugih pisnih sestavov, zlasti cirilice, drugačne grafeme, neodvisne od nemških, italijanskih na zahodu ali madžarskih vplivov na vzhodu.

Zoisova vodilna organizacijska in posredovalna vloga, razvidna iz pisem, se izkazuje predvsem v njegovem vplivu na potencialne oblikovalce novega črkopisa in v posredovalni vlogi, spodbujanju Kopitarja k čimprejšnji uresničitvi črkopisa, na katerega sta čakala prevajalec *Svetega pisma* Matevž Ravnikar in sestavljavec slovarja Valentin Vodnik (npr. v pismih 20./22. 7. 1812, 18. 2. 1814 (Vidmar 2009: 189, 233–34)).[40] Vidmar na podlagi Zoisovih pisem Kopitarju sklepa, da je Zois »samostojno premišljeval o najprimernejši obliki pisave za slovenščino, pa tudi za druge slovanske jezike«, in ugotavlja: »Očitno je bil torej Zois prepričan, da mora prav slovenski prerod – nedvomno zaradi starosti jezika in njegove povezave s staro cerkveno slovanščino – prispevati novi črkopis in tako postaviti sodobni temelj slovanskih kultur.« (prav tam: 228). Poudarja Zoisovo usmerjevalno »ključno mecensko in mentorsko vlogo« »pri pripravi reforme slovenske oziroma slovanske latinice«, ki jo »potrjuje pismo Dobrovskega (22. 2. 1811), namenjeno kranjskim slavistom« (prav tam: 228). Januarja 1812 (prav tam: 231) je Zois svetoval, naj Kopitar in Dobrovski reformo izvedeta »v hipu«, ne da bi se preveč ozirala na nepregledno množico svetovalcev in kritikov. Vpeljava izbranih cirilskih črk se je Zoisu zdela sprejemljiva (Vidmar 2007: MP 43, 20./22. 7. 1812). V pismu (6. 4. 1812) Zois z nestrpnostjo pričakuje »razčlembo slovanskih pisav ter načrtovano gravuro novih črk« (prav tam: MP 35) in sprašuje po detajlih glede črk. V zadnjem pismu Kopitarju (8. 10. 1818) pa obžaluje, da ne bo doživel izpolnitve prerodnega programa in še zadnjič nastopi v mentorski vlogi, opominjajoč, da »javnost nestrpno pričakuje novo abecedo, po njej pa še slovnico in slovar« (prav tam: 164).

[36] Prim. Toporišič 1989, 241.

[37] Prim. Križaj 1978, 292, Honzak Jahić 2003, 336, Orel 2013, 311–12.

[38] Prim. Pohlin, *Tu malu besedishe treh jeſikov*, 1781; Pohlin 1783, 16–17.

[39] Prim. Gutsman 1777, 2–3.

[40] Vidmar je iz korespondence razbral prizadevanja preroditeljev in potek snovanja novega črkopisa v Zoisovem krogu, ki v drugem desetletju 19. stol. ni privedel do končne izpeljave (prav tam, 227–37).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.1.6 Kopitar je že od l. 1808 v slovnici[41] in pismih izražal željo po novem rimskem oz. latinskem Cirilu,[42] ki bi izoblikoval ustrezen črkopis za vse latinične Slovane. Desetletje je upal, da »bi zahodni Slovani, ki pišejo z latinico, najprej vsaj Cisdanubijci, dobili enoten alfabet, ki bi združeval zapadno eleganco s cirilsko enostavnostjo« […] Ker je zaman prosil Dobrovskega za sestavo slov. alfabeta, se je naposled sam lotil tega problema, o čemer je poročal 10. marca 1812 Zoisu.« (Kernc).

Kopitar je že ob nastanku Ilirskih provinc sprevidel možnost za osnovanje enotnega slovanskega črkopisa. Ker maršalu Marmontu zamisli ni uspel predstaviti osebno, je Zoisu, ki bi lahko uspešno posredoval pri njem, v pismu 18. 10. 1809 omenil spomenico. Tudi njegov poskus vplivanja prek Jakoba Zupana na profesorja Sivrića, ki ga je Marmont pripeljal v Ljubljano, da bi poučeval srbohrvaški jezik (pismo 25. 1. 1810), ni bil uspešen (Vidmar 2009: 229). Predvidel je tudi natis francosko-slovenskega slovarčka v poenotenem hrvaškem, kranjskem in ilirskem črkopisu, ki bi ga sestavil sam z Dobrovskim (ob tem navede tudi zglede z vpeljavo ciriličnih znakov za *č, š* in *ž*: npr. francosko *femme*, kranjsko, hrvaško, ilirsko *жена* za shena, sena, жена*; plaisanterie, шала* za ʃhala, shala, ʃciala, ʃcala; front, *чело* za zhelo, cselo, shelo) (25. 1. 1810, Kidrič 1941: 136). Zavedal se je nujnosti podpore Dobrovskega, zagrebškega škofa Vrhovca idr. Dobrovski je «pozno poleti 1810 pozorno analiziral razne predloge o novih znamenjih, med njimi Vodnikovega, ki pa Kopitarja in Zoisa ni zadovoljil, ker ni ustrezal vsem jezikom (18. 9. 1810, prav tam: 231). Ker Dobrovski zaradi slabega zdravstvenega stanja ni predlagal novih črk in je zavračal Popovičeve, Bilčeve, Vodnikove in Kopitarjeve predloge (Kidrič 1929: 160), je to vlogo od l. 1812 dalje prevzel Kopitar in je odslej od Dobrovskega pričakoval le priporočilo za svoj predlog, s katerim je odlašal, ker z zamenjavnimi ciriličnimi črkami ni bil zadovoljen (29. 4. 1812 v pismu Zoisu (Vidmar 2007: MP 37) omenja, da si bo morda »le sposodil cirilske znake in jih približal latinskim«).

Vidmar (2009: 235) ugotavlja, da je iz Vodnikovega pisma (Prijatelj 1926: 139) razvidno, da je Kopitar predlagal naslednje črke: c namesto z, x namesto sh, z namesto s in še ω, щ in ε. V pismu Zoisu je 5. 3. 1815 zapisal, da do *c* in *x* čuti enak odpor kakor naslovnik (prav tam). Prijatelj (1935: 85) je »novi kombinirani črkopis, ki naj bi ga potem prevzeli še drugi katoliški Slovani Avstrije«, opredelil kot »nekak večni Kopitarjev »konjiček«. Kljub Zoisovim, Jarnikovim (Kidrič 1929: 161) in sredi l. 1815 tudi Vodnikovim pritiskom zaradi težnje po idealnem črkopisu brez ciriličnih in nadvrstičnih znamenj ter želje po podpori Dobrovskega in drugih slavistov dokončne-

[41] Kopitar je navedel v slovnici (Kopitar 1809: 159), »da bi morali Slovani dvajsetim črkam latinske abecede dodati „še kakšnih 9 novih enojnih pisnih znamenj“, ki bi se po podobi ujemale s starimi« (Vidmar 2009: 228). Po Zoisovi spodbudi v pismu (14. 1. 1809) v Dodatek vključi Lindejevo zamisel iz poljskega slovarja o skupnem slovanskem knjižnem jeziku s komentarjem o nujnosti enotnega črkopisa (Kopitar 1809: 459).

[42] Prim. Kopitar 1809, 159. Vidmar (2009, 143–44) ga opredeli za enega zanimivejših psevdonimov v zvezi z reformo slovanske latinice, ki l. 1809 v pismih Zoisu poleg sv. Cirila poimenuje želenega tvorca slovanske latinske pisave, l. 1810 Franca Bilca, l. 1811 Dobrovskega, v zvezi s prenovo latinske abecede južnoslovanskih jezikov v Ilirskih provincah omenja tudi sebe, «kar je pomenilo, da vidi v reformi slovanske latinice osebno nalogo«.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ga predloga ni izoblikoval. Tudi predlog Dobrovskega, da bi prevzeli češki reformirani črkopis, tedaj ni bil sprejet,[43] in smo sporne grafeme namesto po njem sprejeli z ilirskim povezovanjem po Gaju.

Z rokopisom se ujemajo v pismih večkrat omenjeni grafemi c za *c*, ч *za* č, ш *za š*, z za *z*, x za *ž*, vsi razen ш so ujemalni z dajnčico, ч, ш pa sta skladna z metelčico.

1.1.7 Valentin Vodnik je že v *Povedanju od slovenskiga jezika* (Lublanske novice 1797–1798) izrazil potrebo po spremembi črkopisa v primerjavi z latinščino za foneme *z, s, ž, š, č* (Toporišič: SB). V pismu Kopitarju 1. 3. 1810 (Vodnik 1988: 284–86) omenja, da Popovičeve črke niso ustrezne, svoj predlog pa bo poslal neposredno Dobrovskemu (»Jes ſvojo miſel imam inu jo bom ſam Dobrovſku piſal, de mi jo kdo nevkrade, inu ſebi ne perlaſti.« (prav tam: 285)). Prijatelj (1924: 163, op. 52) dodaja, da je razen Dobrovskemu ta listek izročil tudi Zoisu s skoraj istim besedilom: »Vodnik je na tem »liſtku« za Dobrovskega Popovičev črkopis odklanjal in predlagal za ſh = ш, za s = ʒ, za sh = ж, za zh = ч , za ſzh = щ«[44] po cirilici. Zois in Kopitar zaradi želje po enotnem slovanskem črkopisu Vodnikovih predlogov nista odobravala.

Ko je prevzel sestavo črkopisa Kopitar, je Vodnik pričakoval od njega nove črke za svoj nemško-slovensko-latinski slovar, zato ga je v pismih opominjal od l. 1812 do 1817. Zaradi neuresničenega črkopisa do natisa slovarja ni prišlo. V pismu Kopitarju 12. 8. 1815 (Prijatelj 1926: 139, Vodnik 1988: 294–96) Vodnik navede 11 posebnih grafemov: c = *ts*; e = *e, ä*; je =*ѣ*; *є* = *ə*; o = *ozki o*; ω = *ao (široki o);* s = *ſ, ss, ſſ, ß*; x = *sh, ж*; tj = ħ**,** ш = *ſh, ſch*; щ= *ſzh, ſhzh,* ь = *j* (*gospodj* der Herr), med katerimi so mu novi le ε, ω, ч, щ, ш *za š* pa je obrnjeni m, skupno torej 28 grafemov (a, b, c, d, e, f, g, h, i, j , k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, x, z, є, ω, ш, щ, ч*)*. Vodnik v pismu 22. 10. 1817 (Prijatelj 1926: 143, Vodnik 1988: 300) Kopitarju sporoča, da je z novimi črkami zadovoljen in jih bere takole: *»Novem novi typi, si sapio, mihi fere satisfaciunt, sie enim lego* ч = zh, ȣ = *kurzes u in kup der Haufen, ε* = ä, ь **=** *muta vocalis,* (|) = *ao in ozha pater,* x = *sh,* n = *nj, г*[45] = s, ħ = *nescio«.* Cirilična ш in щ sta mu samoumevna, *n*amesto ħ pa predlaga tj, to je tj ali t in j brez pike, enako tudi za *lj* in *nj*.

Iz nabora predlaganih grafemov je razvidno, da je Vodnik predvidel že vse v rokopisu zapisane črke. Tudi metelčica ima nekatere pri Vodniku navedene grafeme. Dajnčica se z izjemo grafema za *š* ujema z njegovimi predlogi črk.

---

[43] Kopitar že v slovnici poudarja doslednost, »najlažji pisni način«, a kritizira njegovo neuglajeno zunanjost s piko ali klinom. Tudi Čop (1833) se s češkimi »čirečarami« zaenkrat ni strinjal (Toporišič 1991: 468).

[44] Toporišič v SB nasprotno poudarja Popovičevo preoblikovano izhodišče za Vodnikov predlog in Kopitarjevo posredništvo: »Na podlagi Popovičevih črkovnih modifikacij v glavnem latiničnih črk za zaznamovanje slov. glasov č, s, ž, z, š, ń (gl. SBL II, 452) je V. prek Kopitarja predlagal Dobrovskemu marca 1810 za šumevce, tudi za ščpd., ustrezne cir. črke, za glas z cirilski ʒ, sicer pa še h, nj in ſs (zadnje za glas s). Ugotavlja, da je bil Dobrovski »s predlogi kar zadovoljen« in Vodniku priznava, da je bil »na svoj način udeležen pri preoblikovanju bohoričice, kar se je nato dovršilo v 40-ih letih«.

[45] Pri Vodniku je zapisan na tem mestu ſ.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.1.8 Težnje po izboljšavi pisave so dosegle vrh ravno v okvirnem času nastanka rokopisa v 20. letih 19. stol.[46] Šele l. 1820[47] je bil na Dunaju pravopisni shod, ki ga je predlagal Zois že l. 1812. Sestali so se Dobrovski, Kopitar, Matevž Ravnikar, Metelko, Kalister, Šlaker (Vidmar 2009: 236), a do dogovora ni prišlo (Fekonja 1891: 617). Kopitar »v skladu s svojo dotedanjo nevtralno držo ni predlagal dokončnih rešitev« (Vidmar 2006: 228).[48]

1.1.9 Od l. 1834 do 1860, ko je bila objavljena zadnja *Poskušnja*, se je za reformo pisave neutrudno in neuspešno prizadeval snovalec vseslovanskega in univerzalnega črkopisa, sto let kasneje nadaljevalec Popovičeve vseevropske zamisli slovanskega črkopisa, učitelj bogoslovja Jožef Poklukar,[49] Slomškov učitelj v Celovcu in nato prijatelj, ki se je začel ukvarjati s slovenskim črkopisom že proti koncu bivanja v Celovcu ok. 1830 (Lukman: SB). Od l. 1834 do l. 1860 je pripravil več predlogov za reformiranje črkopisa, tudi z variantnimi grafemi, prikazanimi z zgledi zapisov očenaša v slovenščini (Poklukar, Novice 1851, Novice 1860).[50] Vsaj v kasnejšem času ne uporablja v rokopisu izkazanih grafemov.

1.2 Zapis sičnikov in šumevcev v rokopisu

1.2.1 Rokopis ima črkopis s posebnimi grafemi za sičnike in šumevce v času rabe metelčice (1825–33) in dajnčice (1824–38) in je bil morda rabljen tudi še po njuni prepovedi.

Predstavlja kombinacijo ali slučajni sovpad grafemov iz vseh treh sočasnih sestavov ali predhodnih predlogov od Popoviča do Zoisovih sodelavcev. Ostalih posebnih grafemov ne izkazuje.[51] Pisava tudi ni imela kriptografskega značaja.

Ujema se predvsem s sočasno dajnčico: kot v gajici za vse tri sičnike *c, s* (razen v pismu in položajno na začetku besede),[52] *z* in še za šumevca *č* (cirilični ч) in *ž* (ж), ki pa je v cirilici označeval fonem *h* in je lahko sprejet iz hrvaške pisne tradicije: Štrekelj

[46] »Februarja leta 1814 je Zois Dobrovskemu zaželel moč, da bi določil nove črke. Do predlaganega srečanja z Dobrovskim glede črkopisa je prišlo šele po Zoisovi smrti.« (Prijatelj 1935: 85).

[47] Po SB (Maks Miklavčič, Šlaker, Janez Nepomuk) je bil shod l. 1821.

[48] Pozitivno predstavi izid shoda E. Kernc (SB): »K.-jeva želja po reformi pravopisa se je izpolnila šele 1820, ko je ob črkopisnem shodu na Dunaju nastala metelčica, ki pa ni popolnoma odgovarjala njegovim zahtevam.«

[49] Ankündigung eines nächst zu veröffentlichenden allgemeinen lateinisch-slavischen zugleich deutschen, französischen, italienischen u. eventuell auch eines Universal- oder Welt-Alphabetes, mit Beigabe eines Brevi manu – Vorschlages des slovenischen Alphabetes als Probe, Ljubljana 1851.

[50] *Kmetijske in rokodelske novic*e, 9/27, 2. 7. 1851, 18/34, 22. 8.1860. www.dlib.si.

[51] Izjema je italijansko dvočrkje *gl* za *lj*: *stre**gl**ali* 'streljali' (DKV, 25).

[52] V celotnem rokopisu grafem s še ni posplošen in se meša s ſ, praviloma na začetku besede, drugod pomotoma kot ostanek uveljavljenega črkopisa bohoričice.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

(1922: 40) navaja, da ga je Dajnko «posnel iz dalmatinščine in hrvaščine; x za *ž* izvira iz italijanščine-beneščine«.[53]

Z metelčico ga družita edino cirilična grafema ш za *š*, ki je podoben tudi Popovičevemu zapisu z grško črko omega (ω),[54] in ч za *č*.

Iz bohoričice se ob redkih pomotah za zapis fonema *z* in *c* (npr. *kasen* 'kazen' (4), *persadvanje*[55] 'prizadevanje' (21), *Zeſarja* (17), sicer vedno *Cesar-*), namenoma ohranja ſ za fonem *s* na začetku besede, pogosto tudi v kombinaciji s *t (ſt*), drugod pa ne, kar spominja na pisno novost pri Hipolitu pred poznanjem Bohoričeve slovnice in Pohlinu, ki je že pred Dajnkom uvedel po latinščini zapis nezvenečega sičnika kot *s,* sicer z drugačnimi omejitvami.[56] V besedilu *S. Atanazi* pa ſ nastopa dvojnično tudi v drugih položajih oz. je sprva redek tudi na začetku besede, pojavlja pa se tudi sredi besede (npr. na str. 17: *skrivej, skril* : *Zeſarja, Kriſtjani, proſili, uſt, naſledila*), na str. 18: *sodb* (4-krat), *sojen, soditi, sodniki* (2-krat), *spokoril* : *Kriſtjan-* (2-krat), *ſodba, ſodniki*, nikoli na str. 22 ali pa pogosteje (str. 25). Presenetljivo je v pismu uporabljen isti črkopis, toda z dosledno rabo ſ iz bohoričice za fonem *s* v vseh položajih (npr. *ſim, miſlim*, *Goſpod, pertiſne, vſi*, *piſala, piſati*, tudi oblikoglasno za *-z*: *jeſ*).

Med drugimi pravopisnimi posebnostmi je razlikovalen dosleden zapis nezložnih predlogov z vezajem namesto takrat navadnega, po Krelju uvedenega, opuščaja. Pisan je stično s predlogi (*k-, v-, z-*) in nestično z naslednjo besedo (po tradiciji ima le zvenečo varianto predloga *z*): npr. *k- Zakramentam, v- mestu, z- laxnivim* (DKV: 3).

Velike začetnice razločujejo oblikoglasno nasprotje, česar bohoričica do 18. stol. (Gutsmana in Pohlina) ni poznala: v rokopisu sta skladna s sodobnim stanjem grafema S in Z (npr. *Svetnikov, Zakramente*), zapis za Š je iz cirilice, le srednja navpičnica

[53] Grafem x za *ž* so v jadranski hrvaščini prevzeli po beneškem italijanskem črkopisu (nekatere latinične črke so lahko dobile drugačne glasovne vrednosti kot prej v različnih jezikih) (Proleksis enciklopedija, na spletu). Izkazan je npr. v slovarju *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*) Fausta Vrančića (Benetke 1595); v hrvaških slovnicah 18. in začetka 19. stol.: npr. Blaža Tadijanovića: *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenye immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik* (Magdeburg 1761), Matija Antuna Reljkovića: *Nova slavonska, i nimacska grammatika. Neue Slavonische und Deutsche Grammatik* (Zagreb 1767), Josipa Jurina: *Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti diackim illirickim, i talianskim izgovorom napravglena* (Benetke 1793), Šime Starčevića: *Nova ricsoslovica iliricska: vojnicskoj mladosti krajicskoj poklonjena* (Trst, 1812). Kopitar podaja v *Glagolita Clozianus* (1836/1995, XLVIII) v shemi primerjalne slovanske abecede x za *ž* iz prevodov evangelijev za ilirsko (hrvaško-srbsko oz. srbsko-hrvaško) narečje: beneško (Bernardin Splitski (Benetke 1586), I. Bandulavić (Benetke 1640)), delno madžarsko (Emerik Pavić (Budim 1808)), med slovenskimi ali karantanskimi pa ga ima le Dajnko (Gradec 1826). Variantno se x pojavlja tudi v Osapskem pasijonu iz srede 17. stoletja (Orel 2011: 392; NRSS, Ms 029).

[54] Ima krajšo srednjo navpičnico in nima spojenih zunanjih navpičnic, ki sta ravni in ne zaobljeni, zato sem kot približek zanj uporabila malo (in veliko) grško črko omega, ki je v pisavi Arial (ω) bližja kot cirilična varianta ш.

[55] Upoštevani so le posebni grafemi iz obravnavanega rokopisa.

[56] Pohlin je obdržal ſ med samoglasnikoma in variantno v sklopu *st* (l. 1783 tudi *sp*).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

je vidno krajša (*Ш),[57] za Ž pa je X. Razločevanje med K in k v rokopisu ni vedno izrazito.[58]

1.2.2 Preglednica razlikovalnih znakov za male in velike črke v črkopisih prve polovice 19. stol. (primerjalno s Popovičevimi sredi 18. stol.)

GAJICA	BOHORIČICA	POPOVIČ	DAJNČICA	METELČICA	ROKOPIS DKV
c C	z, c C, Z	z Z	c C	ŋ Ŋ	c (*z) (*Z)
č Č	zh Zh	ꙗ Ꙗ	ч Ч	ч Ч	ч Ч
s S	ſ, ſſ, ſs, s S	ꙋ Ꙋ	s S	s S	s, ſ S
š Š	ſh, sh Sh	ш̄/ѡ̄ Ш̄/?	ꙋ Ꙋ	ш Ш	ѡ Ш
z Z	s, ſ, z S	ꙁ Ꙁ	z Z	з З	z, s Z, S
ž Ž	sh, ſh Sh	ш/ѡ Ш/Ѡ	x X	ж Ж	x (*sh) X

Zvezdica (*) označuje napačne zapise kot ostanke iz bohoričice.

[57] Zapisani grafem ne ustreza.

[58] Predvidljivo je, da je pri *Kristjani* velika začetnica, ker je tipična za lastna in tudi občna imena oseb, a je *Cesar* dosledno pisan z veliko začetnico, *kralj* pa večinsko z malo.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.2.3 Vzorec pisave vseh treh delov rokopisa[59]

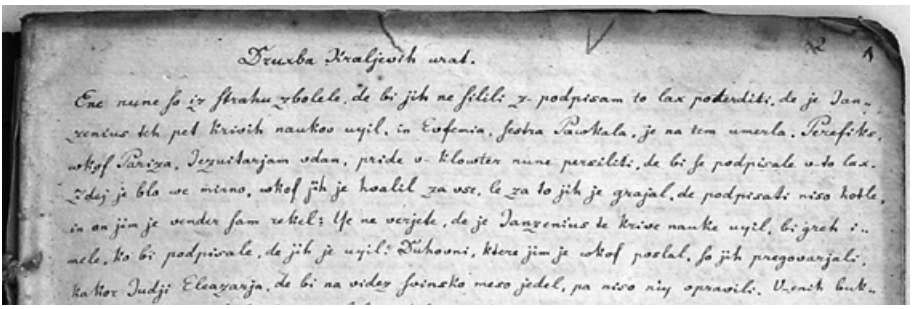

Slika 1: Začetna stran rokopisa *Druxba Kraljevih urat.*

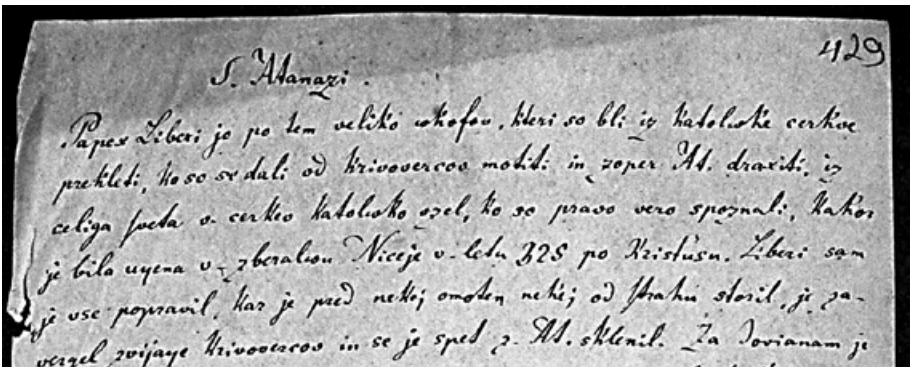

Slika 2: Začetna stran rokopisa S. Atanazi.

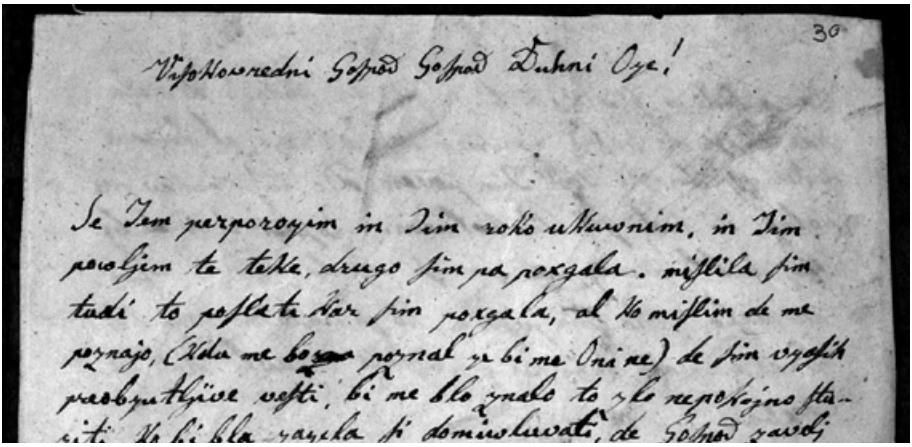

Slika 3: Začetek pisma.

[59] Posnetke rokopisa iz Nadškofijskega arhiva je pridobil M. Ogrin.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 Sklep

Način zapisa priporniških in zlitniških fonemov je bil v času načrtnega iskanja ustreznejše pisave od preroda dalje predmet obravnav jezikovno zavzetih posameznikov in različnih skupin izobražencev. Drugačna kombinacija grafemov v rokopisu in v uveljavljenih črkopisnih sestavih (bohoričici, dajnčici, metelčici, ogrici) v slovenskem knjižnem jeziku začetnih desetletij 19. stol. pred uvedbo gajice odpira ob neznanih piscu, naslovniku, kraju ter natančnejši dataciji vrsto vprašanj, ki bi jih z novimi najdbami rokopisov razrešil čas. Črkopis je možno razložiti z namerno ali slučajno izbiro grafemov iz cirilice in drugih slovanskih sestavov ali iz obstoječih slovenskih črkopisov, zlasti dajnčice. Če se z Dajnkovim črkopisom ne ujemajo le naključno, je morda Dajnkova reformirana pisava (z izjemo š) pred prepovedjo rabe ali celo po njej imela večji vpliv na pišoče, celo izven regionalnih okvirov. Sicer jo je možno utemeljiti kot zasebno rabo specifične kombinacije predlaganih grafemov po predhodnih reformatorjih črkopisa, kot so Popovič, Dobrovski, Vodnik, Bilc, Kopitar in še kdo. Predvidevamo lahko, da je v prvi polovici 19. stol. obstajalo še več različnih poskusov posodobitev črkopisa, ki še niso bili evidentirani, ali modifikacij sočasnih črkopisov.

Čeprav sklepamo, da se je izkazana kombinacija nadomestnih grafemov uporabljala individualno oz. v ozkem krogu (le pri piscu rokopisa in znancih), ob upoštevanju dejstva, da se je v Metelkovem krogu janzenistov uporabljala metelčica, domnevamo, da je bila znana večjemu številu piscev in bralcev ne glede na versko opredelitev, saj pismo nepripadnice janzenizma duhovniku, ki je bil njegov nasprotnik, izkazuje širšo rabo v osrednjeslovenskem prostoru.

Viri in literatura

Lucijan Bratuž, 1998: Črke v slovenskih rokopisih in tiskih od Brižinskih spomenikov do danes. *Dajnkov zbornik*. Ur. M. Jesenšek, B. Rajh. Maribor: Slavistično društvo. 351–72.

Regalat Čebulj, 1922: *Janzenizem na Slovenskem in frančiškani*: *Inavguralna disertacija.* Ljubljana: Frančiškanska provincija Slovenije.

Peter Dajnko, 1824: *Lehrbuch der Windiſchen Sprache*. Gradec. Na spletu.

Andrej Fekonja, 1891: Kratka povestnica slovenskega pravopisa. *Ljubljanski zvon* 11/11. 611–18, 668–75, 719–25. Na spletu.

Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Različica 4.0. www.fran.si.

Ožbalt Gutsman, 1777: *Windiſche Sprachlehre*. Na spletu.

Jasna Honzak Jahić, 2003: Pohlinov in Metelkov opis slovenskega knjižnega jezika v luči časa njunega nastanka. *Slavistična revija* 51/pos. št. 331–50.

Eleonora Kernc, Kopitar, Jernej. *Slovenska biografija.* Na spletu.

France Kidrič, 1930: *Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe.* Ljubljana: Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 7.

--, 1941: *Zoisova korespondenca 1809–1810* (Korespondence pomembnih Slovencev

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2). Ljubljana: SAZU.
--: Popovič, Janez Sigismund Valentin. *Slovenska biografija* (= SB). Na spletu.
Jernej Kopitar, 1809: *Grammatik der Slavifchen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark.* Na spletu.
--, 1836/1995: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev glagolit.* Ur. J. Toporišič. Ljubljana: FF.
Janko Kos, Jože Toporišič: Vodnik, Valentin, *Slovenska biografija.* Na spletu.
Martina Križaj, 1979: Pisava in oblikoslovje pri Pohlinu. *Slavistična revija* 27/2. 291–95.
Franc Ksaver Lukman: Poklukar, Jožef. *Slovenska biografija*. Na spletu.
Fran Serafin Metelko, 1825: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Ljubljana. Na spletu.
Majda Merše, France Novak, Franc Jakopin, 1992: Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 40/4. 321–40.
Anja Mugerli, 2010: *Slovenski črkopisi*: *Diplomsko delo.* Nova Gorica: Fakulteta za humanistiko. Na spletu.
Irena Orel, 2011: Od znanega k manj znanemu v 18. stoletju: Od Škofjeloškega do Osapskega pasijona, od Stržinarjeve do Kadunčeve pesmarice, od pridig Janeza Svetokriškega do rokopisnih pridig s Koroškega. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem.* Ur. M. Prainfalk. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja. [Elektronski vir]. 389–405.
--, 2013: Pohlinov jezik od *Abecedike* (1765) do *Bukev za brati inu moliti slavenskem žovnirjam* (1799): *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas.* Ljubljana: ZIFF. 307–37.
Matija Ogrin, 2011: Družba kraljevih vrat (Ms 036): Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja. *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja* (*NRSS*). Na spletu.
Anja Pelko, 2016: Črkopis in jezik rokopisa Družba *kraljevih vrat v slovenskem knjižnem jeziku prve polovice 19. stoletja*: *Diplomsko delo*. Ljubljana: FF.
Avgust Pirjevec: Kuralt, Martin. *Slovenska biografija*. Na spletu.
Anton (Marko) Pohlin, 1783: *Kraynska grammatika, das ist: Die kraynerische Grammatik, oder Kunst die kraynerische Sprache regelrichtig zu reden, und zu schreiben.* Ljubljana. Na spletu.
Janez Žiga Valentin Popovič, 2007: *Glossarium Vindicum.* Ljubljana: ZRC SAZU.
Ivan Prijatelj, 1924: Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju. *ČJKZ* IV. 147–67.
--, 1926: Korespondenca med Vodnikom in Kopitarjem. *ČJKZ* V. 121–43.
--, 1935: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev.* Ljubljana.
Fran Ramovš, 1971: Delo revizije za Dalmatinovo Biblijo. *Zbrano delo* (*Prva knjiga*). 115–34.
Jakob Rigler, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
Antoine Rivet de la Grange, 1723: Nécrologe de l'abbaïe de Nôtre-Dame de Port-Roial des Champs. Amsterdam.
Alexander Sedgwick, 1998: *The Travails of Conscience: The Arnauld Family and the Ancient Régime*. Cambridge, London: Harvard University Press.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Marijan Smolik: Zupan, Jakob. *Slovenska biografija.* Na spletu.
--: Zupan, Jurij. *Slovenska biografija.* Na spletu.
Brian E. Strayer, 2008, 2012: *Suffering Saints: Jansenists and Convulsionnaires in France, 1640–1799*. Brighton, Portland, Toronto: Sussex Academic Press.
Karel Štrekelj, 1922: Slovenska grafika. *Historična slovnica*. Maribor: Zgodovinsko društvo. 35–46.
Jože Toporišič, 1983: O Trubarjevi pisavi, pravorečju in pravopisu. *Jezik in slovstvo* 29/6. 226–32.
--, 1986: Bohoričica 16. stoletja. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*: *Obdobja 6.* Ur. B. Pogorelec. Ljubljana: FF. 271–305.
--, 1989: Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. B. Pogorelec. Ljubljana: FF. 233–52.
--, 1991: Jezikoslovna teorija Matije Čopa v slovenski abecedni vojni. *Slavistična revija* 39/4. 455–74.
Luka Vidmar, 2006: Omembe Josefa Dobrovskega v korespondenci med Žigo Zoisom in Jernejem Kopitarjem v letih 1810–1818. *Slavica litteraria* X/9. 217–31.
--, 2007 (ur.): *Korespondenca Žige Zoisa.* Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva. Na spletu.
--, 2009: *Struktura in funkcija pisem iz literarnoprerodne korespondence Žige Zoisa*: *Doktorska disertacija*. Nova Gorica: Fakulteta za humanistiko. Na spletu.
Valentin Vodnik, 1988: *Zbrano delo*. Ur. J. Kos. Ljubljana: DZS.

Summary

The manuscript *Družba Kraljevih vrat*, written on handmade paper, describes the turbulent religious, political, and sociocultural events in the second half of the seventeenth century and at the beginning of the eighteenth century in the heart of French Jansenism and wisdom, the abbey of the Cistercian nuns at Port-Royal-des-Champs near Versailles, and it condemns the unjust persecution, accusation, humiliation, and violence against nuns, forcing false testimony, and so on, up until the expulsion and destruction of the nunnery. In the second part, it gives brief biographies of memorable personalities associated with the nunnery. A fascicle attached to the manuscript is written on factory-made paper. It is titled *S. Atanazi* and describes some episodes from the martyr's life of a patriarch from Alexandria from the fourth century, and his fight against the Arians that prosecuted him with the support of the authorities and falsely accused him of misdeeds. The accompanying letter by a woman, M. P., who sent the manuscript to an anonymous Jansenist priest, makes it possible to identify the circumstances under which the manuscript was written.

The variant of the alphabet used in the manuscript contains a specific combination or coincidental use of graphemes from different alphabet variants or innovations from the first half of the nineteenth century.

The writer of the manuscript and the author of the accompanying letter dropped the graphemes from the Bohorič alphabet used for writing the phonemes represented today by *c, č, s, š, z, ž*. The replacement of the graphemes from the Bohorič alphabet is made for the sibilants *s, z, c* with the same characters that are used today (*ſ* → *s*, *s* → *z*, *z* → *c*), which were already

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

introduced in the alphabet by the eastern Styrian grammarian Peter Dajnko (*s* had already been introduced by Marko Pohlin in the eighteenth century) and were generally accepted since the 1840s after Ljudevit Gaj's orthographic reform (in Gaj's Latin alphabet, known as *gajica*). The grapheme *ſ* for *s* is an exception because it is consistently preserved at the beginning of the word and before *t*. In the text on Athanasius, it is also preserved more frequently and inconsistently in other positions, whereas it is fully preserved in the letter. Digraphs from the Bohorič alphabet for the shibilants š, ž, č are replaced by graphemes from other alphabet structures (*ſh* → *ω*, *sh* → *x*, *zh* → *ч*) and, with the exception of the first Cyrillic grapheme (*ш*), they also match the ones used by Dajnko: Cyrillic *ч* is used for č and Croatian-Venetian *x* is used for ž. The only exception is the grapheme for the fricative š, which is similar to the Cyrillic *ш* (in handwriting only, with a shorter middle vertical: ω), and is also taken into account in the reformed alphabet of the Carniolan grammarian Franc Metelko (1825). Already in the middle of the eighteenth century, Johann Siegmund Popowitsch proposed that it be used for the phoneme now represented by ž. After reviewing the new graphemes for a reformed European/Slavic alphabet proposed by linguists from the middle of the eighteenth century onwards (by Popowitsch)—and especially in the first two decades of the nineteenth century, conceived in Sigmund Zois's Enlightenment circle with proposals by Valentin Vodnik, Jernej Kopitar, and others, and with the expected final decision or at least with the support of the Czech alphabet reformer Josef Dobrovský—it turned out that most of those had already been proposed, but they may have been taken over from the contemporary renovated alphabet structures by Dajnko (and Metelko), or simply matched them.

Because the writer, the addressee, the place, and the exact date of the manuscript are unknown, several questions related to it remain unanswered. It could be that prior to its abolition (or even after it), Dajnko's alphabet also influenced writers from Carniola. Despite the fact that Metelko's circle of Jansenists was using the Metelko alphabet (*metelčica*), it is assumed that such graphemes were used more widely, probably regardless of religious orientation, because the letter by this person that was not a Jansenist addressed to a priest that was opposed to Jansenism suggests a more established written practice in the central Slovenian area. It could even be assumed that there were several different attempts to modernize the Slovenian alphabet in the first half of the nineteenth century that have not yet been recorded. Only newly discovered manuscripts with a different set of graphemes from this period would eventually make it possible to determine whether the aforementioned structure of graphemes was used widely or only in certain (Jansenist) circles, or whether it was limited to a narrower group of writers.

Despite its brevity and fragmentary nature, the manuscript is a unique alphabetic source with significant importance for the history of Slovenian writing because it proves that prior to the introduction of the Gaj alphabet in the 1840s there were several well-established alphabets in Carniola in limited or private use with different combinations of single-letter graphemes for writing fricative and affricate sibilants and shibilants that were already foreseen, but ultimately were not chosen or established by linguists.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 811.111‘374=163.6:81’374
Marjeta Vrbinc
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
marjeta.vrbinc@ff.uni-lj.si
Alenka Vrbinc
Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani
alenka.vrbinc@ef.uni-lj.si

USTREZNOST NA RAVNI SPOROČILA: VLOGA KO- IN KONTEKSTA V DVOJEZIČNEM SLOVARJU (NA GRADIVU ANGLEŠKO-SLOVENSKEGA SLOVARJA)

V prispevku obravnavamo odsotnost slovarskih ustreznikov na ravni leksema v še ne izdanem angleško-slovenskem slovarju za dekodiranje. Raziskava se osredotoča na rabo znaka lojtra (#), ki označuje ničto ustreznost na ravni leksema, če pa neprevedljiv izhodiščnojezikovni leksem uporabimo v zgledu rabe, ga lahko prevedemo v ciljni jezik in tako dosežemo ustreznost na ravni sporočila. V celotnem slovarju je lojter 92, vendar jih je lahko v eni iztočnici več; tako najdemo lojtro pri 41 različnih iztočnicah. Podrobni rezultati so predstavljeni po besednih vrsta iztočnic: numerični analizi sledi vsebinska analiza zgledov rabe. Ugotovitev: če ustreznosti ne moremo doseči na ravni leksema, lahko pa jo dosežemo na ravni celotnega sporočila, lahko problem rešujemo z vključevanjem prevedenih zgledov rabe.

Ključne besede: odsotnost slovarskih ustreznikov, izhodiščni jezik, ciljni jezik, zgledi rabe, slovar za dekodiranje

The article examines the treatment of absence of dictionary equivalents at word level in a decoding English-Slovene dictionary (ESD) which has not been published yet. The study focuses on the use of the hash sign, which implies no equivalence at word level. However, if the untranslatable SL lexical item is used in an example illustrating its use, it can be rendered in the TL, which means that equivalence is reached at the level of the entire message. The total number of hash signs used in the ESD is 92, but one and the same entry can contain more than one hash, which means that hash signs are found in 41 lemmata. Detailed results are presented by parts of speech of the lemmata: a numerical analysis is followed by an analysis of the content of the illustrative examples. The conclusion is that if equivalence cannot be achieved at word level but is possible at the level of the entire message, the problem can be resolved by including translated examples of use.

Keywords: absence of dictionary equivalents, source language, target language, examples of use, decoding dictionary

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

0 Uvod

Pomenska sestavina je najpomembnejši element leksikografskega opisa ne glede na vrsto in obseg slovarja ter ciljne uporabnike. V raziskavah rabe slovarjev in potreb uporabnikov so ugotovili, da je med razlogi za uporabo slovarja iskanje pomenov leksemov na prvem mestu. V enojezičnih slovarjih predstavlja pomenski del slovarskega gesla razlaga pomena, medtem ko v dvojezičnih slovarjih ta element predstavlja slovarski ustreznik. Enojezični slovarji – še posebej slovarji za tujejezične govorce – bi morali biti pri učenju tujega jezika primernejši in uporabnejši kot dvojezični slovarji (Nesi 2014: 38), vendar kljub temu ljudje, ki se učijo tujega jezika, še vedno raje posegajo po dvojezičnih slovarjih. Zaradi tega morajo leksikografi v dvojezičnih slovarjih posebno pozornost nameniti slovarskim ustreznikom, saj le na ta način uporabnik slovarja, ki mu je eden od jezikov v slovarju tuji jezik, lahko dobi potrebne informacije o pomenski sestavini iskanega leksema.

Dvojezični leksikografi morajo poiskati ciljnojezikovne ustreznike, ki pomensko ustrezajo izhodiščnojezikovnim leksemom, ti ustrezniki pa ne smejo biti uporabni samo v določenem sobesedilu, ampak mora biti njihova raba veliko bolj univerzalna (Adamska-Sałaciak 2010: 388; Atkins 1992/1993: 44 sl.). Leksikografi lahko pri katerem koli leksemu naletijo na primere, ko ne najdejo primernih ustreznikov, zato morajo poiskati in uporabiti različna sredstva neleksikalne narave (Zgusta 1971: 323). Ciljnojezikovni slovarski ustrezniki so pogosto odvisni od koteksta, tj. jezikovnega okolja leksema, ali konteksta, tj. neverbalnega okolja, v katerem je leksem rabljen. Med jezikom in kontekstom obstaja močna povezava, iskanje ustreznosti pa v bistvu pomeni iskanje ustreznosti situacijskega konteksta (Hu 2010: 324). Zato moramo poudariti, da igra skrbno izbrani kotekst ali kontekst v obliki ponazarjalnega gradiva v eno- in dvojezičnem slovarju zelo pomembno vlogo, saj s pomočjo zgledov rabe odpravimo dvoumnost in/ali specificiramo pomen leksemov (Zgusta 1971: 337); kakršen koli pomenski pojav na področju designacije, konotacije ali celotnega obsega rabe prav tako lahko razčistimo s pomočjo zgledov rabe (prav tam: 340).

Ustreznost v dveh jezikih A. Adamska-Sałaciak (2010: 389) razlaga kot določen pomen izhodiščnojezikovnega leksema X, ki ustreza določenemu pomenu ciljnojezikovnega leksema Y (več o problemu ustreznosti gl. Adamska-Sałaciak 2010, 2011; Atkins/Rundell 2008: 468; Wiegand 2005). Odnos med izhodiščno- in ciljnojezikovnim leksemom obravnavamo kot odnos ustreznosti (Gouws 2002: 195–96). Odnosi ustreznosti, ki so v jezikoslovni literaturi različno poimenovani, so na splošno treh vrst: absolutna ustreznost, delna ustreznost in opisna ustreznost (Zgusta 1971: 312–25), popolna ustreznost, delna ustreznost in neustreznost (Wiegand 2002) in popolna ustreznost (kongruenca), delna ustreznost (divergenca) in ničta ustreznost (nadomestna ustreznost) (Gouws 2002: 196). Po drugi strani A. Adamska-Sałaciak (2011: 4) navaja štiri vrste ustreznosti: kognitivna, prevodna, razlagalna in funkcionalna. Za Gouwsa (2002: 196) je popolna ustreznost dosežena, ko je med izhodiščno- in ciljnojezikovnim leksemom dosežena leksikalna, pragmatična in pomenska ustreznost, kar pomeni, da lahko ciljnojezikovni leksem nadomesti izhodiščnojezikovni leksem v vseh sobesedilih in rabah. Z leksikografskega vidika je popolna ustreznost relativno

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

neproblematična, vendar Zgusta (1971: 312) poudarja, da so popolni ustrezniki redki, saj morajo biti uporabni v vseh sobesedilih in se morajo ujemati z izhodiščnojezikovnim leksemom ne le denotativno, temveč tudi konotativno. Delna ustreznost je tisti odnos ustreznosti, na katerega najpogosteje naletimo v dvojezičnih slovarjih; v slovarskem geslu je pomenska sestavina sestavljena iz več ciljnojezikovnih ustreznikov, ki pokrivajo celotni spekter pomena izhodiščnojezikovnega leksema (prim. prav tam: 315). Ti ustrezniki imajo po navadi določene skupne pomenske sestavine, kar pomeni, da gre za neke vrste delne sopomenke. Za delno ustreznost je značilno, da se struktura polisemije izhodiščnojezikovnega leksema ne ujema s strukturo polisemije ciljnojezikovnega leksema na sistemskem nivoju (Wiegand 2002: 243). Gouws (2002: 197–99) nadalje razlikuje med leksikalno divergenco, pomensko divergenco in polidivergenco. Med zanimivejšimi pomenskimi odnosi moramo omeniti nadomestno ali ničto ustreznost, za katero je značilna odsotnost ciljnojezikovnega ustreznika. M. Baker (2011: 18–23) navaja zelo podrobno klasifikacijo neustreznosti na ravni leksema: kulturnospecifični koncepti, izhodiščnojezikovni koncept ni leksikaliziran v ciljnem jeziku, izhodiščnojezikovni leksem je pomensko kompleksen, primerjava pomenov izhodiščno- in ciljnojezikovnih leksemov pokaže razlike, odsotnost ciljnojezikovnega hipernima, odsotnost specifičnega ciljnojezikovnega termina (hiponim), razlike v fizični ali medosebni perspektivi, razlike v ekspresivnem pomenu, razlike v obliki, razlike v pogostnosti in rabi specifičnih oblik, raba prevzetih besed, ki se pojavijo v izhodiščnem besedilu. Gouws (2002: 200) se strinja z M. Baker in pravi, da obstajajo različne kategorije ničte ustreznosti, kategorijo pa določa narava leksikalne praznine. Probleme ničte ustreznosti se lahko rešuje z razlagalnimi ali opisnimi ustrezniki ali s prevzetimi besedami. Prevzete besede so sicer dobra rešitev v primeru odsotnosti ciljnojezikovnega ustreznika, so pa lahko problematične, če prevzeta beseda ni uveljavljena. V takem primeru se leksikografi poslužujejo principa vključevanja kratkih parafraz njenega pomena (prim. Zgusta 1971: 319; Gouws 2002: 200).

V naši raziskavi smo preučevali, kako so sestavljavci angleško-slovenskega slovarja (v nadaljevanju ASS), ki je v sklepni fazi sestavljanja[1], reševali probleme v primeru odsotnosti ciljnojezikovnih slovarskih ustreznikov, ne obravnavamo pa primerov, ki jih lahko rešujemo z opisnim ustreznikom ali s prevzeto besedo. Glede na to, da je najpomembnejša funkcija dvojezičnega slovarja navajanje ustreznikov, ki jih lahko uporabnik uporabi pri prevajanju iz izhodiščnega v ciljni jezik, smo posebno pozornost namenili metodam, ki jih uporabljajo sestavljavci dvojezičnega slovarja, da uporabniku ponudijo sprejemljive rešitve v primeru odsotnosti ciljnojezikovnih slovarskih ustreznikov. Poudariti moramo, da v ASS najdemo kar nekaj novosti v primerjavi z drugimi obstoječimi angleško-slovenskimi slovarji, med katerimi moramo v kontekstu razprave o ničti ustreznosti omeniti rabo dveh znakov, tj. Ø in #, ki sta rabljena za označevanje odsotnosti ciljnojezikovnih ustreznikov. V ASS so primeri prave ničte ustreznosti redki, ker so sestavljavci slovarja skušali najti rešitev, ki omogoča razumevanje iztočnice v besedilu, tako da so z znakom Ø, ki označuje popolno odsotnost kakršnega koli ustreznika tako na ravni leksema kot tudi na sporočilni rav-

[1] Načrtovano je, da bo slovar najprej izšel v elektronski obliki v okolju Termania, nato bo verjetno sledila tudi knjižna izdaja.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ni, označevali le redke iztočnice ali pomene. Namesto tega so pogosteje uporabljali znak #, s katerim so označili iztočnice ali pomene, kjer ustreznik na ravni leksema ne obstaja, vendar ustreznost dosežemo na ravni celotnega sporočila, tj. v zgledu rabe. Zgledi rabe so lahko v obliki povedi ali okrajšane zveze in ponazarjajo tipični kotekst ali kontekst, v katerem se iztočnica pojavlja, ter jasno kažejo, kako pomembno vlogo igrata kotekst in kontekst pri pridobivanju pomenskih informacij o izhodiščnojezikovnih leksemih. V tem prispevku se osredotočamo le na rabo znaka # in podrobneje analiziramo posamezne primere rabe tega znaka v ASS.

1 Metodologija

ASS, ki je predmet raziskave, obsega 53.233 iztočnic in 16.274 sekundarnih iztočnic (frazemi in večbesedni glagoli[2], vključeni v posebni gnezdi) in sodi med obsežnejše dvojezične angleško-slovenske slovarje, je pa edini tovrstni slovar, ki je pedagoško in didaktično usmerjen. Pri preučevanju obravnave ničte ustreznosti na ravni leksema smo upoštevali slovar v celoti. Izluščili smo 41 iztočnic, vendar smo v različnih delih slovarskega gesla našli tudi do tri primere ničte ustreznosti na ravni leksema. Ničta ustreznost na ravni leksema je označena z lojtro (#), ki jasno označuje odsotnost ciljnojezikovnega slovarskega ustreznika. V teh primerih je pomenska informacija podana s pomočjo zgledov rabe, ki so prevedeni v ciljni jezik. Zbrano gradivo smo najprej analizirali glede na besedno vrsto iztočnice, da bi ugotovili, ali kakšna besedna vrsta še posebej izstopa glede ničte ustreznosti na ravni leksema. Vsako iztočnico ali pomen, označen z lojtro, smo nato podrobneje preučili, da bi ugotovili število in obliko zgledov, prevedenih v ciljni jezik, ki ponujajo relevantne pomenske informacije o iskanem leksemu. Nato smo opravili še vsebinsko analizo zgledov rabe, da bi ugotovili, ali imajo ti zgledi določene skupne lastnosti, ki jih lahko potencialno obravnavamo kot razlog za ničto ustreznost na ravni leksema.

2 Numerična in vsebinska analiza slovarskih člankov z lojtro

V ASS je lojtra uporabljena v 92 primerih, vendar lahko v posameznem geselskem članku najdemo več kot eno lojtro, kar pomeni, da je število iztočnic z lojtro manjše, saj jo najdemo v 41 iztočnicah. Če natančno pogledamo besedne vrste iztočnic, ugotovimo, da se lojtra pojavlja pri 12 glagolskih, 11 samostalniških, 7 pridevniških in 5 predložnih iztočnicah. Pri vseh ostalih besednih vrstah najdemo lojtro veliko redkeje (podrobnejši podatki so navedeni v Tabeli 1).

[2] Angleški večbesedni glagoli so sestavljeni iz glagola in prostega glagolskega morfema. Za slovenščino prim. Vidovič Muha (2013). Kot vemo, je zlasti prevedljivost besednih vrst kot medmet in členek izrazito odvisna od konteksta. Za slovenščino prim. Žele (2014; 2015: 18).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Besedna vrsta	Število iztočnic
Glagol	12
Samostalnik	11
Pridevnik	7
Predlog	5
Prislov	2
Zaimek	1
Drugo	3

Tabela 1: Iztočnice z lojtro po besednih vrstah.

Lojtra označuje odsotnost slovarskega ustreznika v enem ali izjemoma več pomenih iztočnice, frazeološke enote ali – pri glagolskih iztočnicah – večbesednega glagola. Podrobnejše rezultate predstavljamo spodaj po besednih vrstah iztočnic. Vsako podpoglavje se začne z numerično analizo, ki ji sledi analiza vsebine ponazarjalnega gradiva.

2.1 Glagolske iztočnice

Glagolske iztočnice z lojtro so najbolj številčne, lojtra pa se pojavlja tudi v treh različnih delih geselskega članka: označuje odsotnost ustreznika v enem ali več pomenih iztočnice, frazeološke enote, vključene v frazeološko gnezdo, ali večbesednega glagola, ki je vključen v gnezdo z večbesednimi glagoli. V večini glagolskih gesel označuje lojtra odsotnost slovarskega ustreznika v enem od pomenov iztočnice (9 glagolov: *bear, begin, bless, bother, bugger, commit, get, let, may*). V teh geslih se število prevedenih zgledov rabe giblje od ena (*bother*) do devet (*get*). Pri glagolu *come* najdemo tri pomene (tj. 8., 9. in 12.), označene z lojtro, 8. in 9. pomen pa vključujeta še dodatno pojasnilo ali ponazoritev vzorca, v katerem se iztočnica tipično pojavlja:

- 8. pomen: pred lojtro najdemo dodatno pojasnilo *v vprašalnih stavkih za how*, čemur sledita dva prevedena zgleda rabe (npr. *How do you come to be so late?* Kako to, da si tako pozen?);
- 9. pomen: *come sth (with sb)* pred lojtro označuje vzorec, ki ga ponazarja preveden zgled rabe (*Don't come the innocent with me!* Ne delaj se nedolžnega!);
- 12. pomen: vključenih je kar 15 prevedenih zgledov rabe, ki ponazarjajo naslednja dva vzorca: *come* + glagolnik (npr. *come flying* prileteti; *come sobbing* prihlipati) ali *come* + predložna zveza (npr. *come into effect* stopiti v veljavo, začeti veljati; *come into force* stopiti v veljavo, začeti veljati).

Pri glagolskih iztočnicah *cry* in *go* najdemo lojtro v frazeološkem gnezdu, kjer označuje odsotnost slovarskega ustreznika frazeološke enote. Glagol *cry* je sestavina frazeološke enote *cry over spilt (am. spilled) milk*, katere pomen je ponazorjen s prevedenim zgledom rabe (*It's no use crying over spilt milk.* Po toči zvoniti je prepoz-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

no.). Glagol *go* je uporabljen v frazeološki enoti *be going to do sth*, ki je definirana 'za izražanje namena v prihodnosti' in 'za izražanje česa, kar se bo verjetno zgodilo kmalu ali v prihodnosti'. V ASS sta oba angleška pomena v slovenščino prevedena slovnično, tj. s prihodnjikom, zato je vključen samo en zgled rabe v obliki povedi (*She's going to ring us.* Poklicala nas bo.), poleg tega pa najdemo še dodatno pojasnilo *za izražanje prihodnosti*.

Če podrobno preučimo vsebino zgledov, ki ponazarjajo pomene, označene z lojtro, vidimo, da lahko iztočnico, rabljeno v teh zgledih, v enojezičnem angleškem slovarju razložimo s pragmatično definicijo, v ASS pa je namesto slovarskega ustreznika uporabljena lojtra. Take zglede najdemo v naslednjih petih iztočnicah:

- *bless*, razložen kot 'za izražanje presenečenja': dva zgleda rabe, ki ponazarjata vzorec *bless + sb/sth* (npr. *Bless me!* Za božjo voljo!), dva zgleda rabe z *be blessed (if ...)* (*I'm blessed if I know!* Naj me vrag, če vem.); vsi zgledi imajo obliko povedi in trije (*Bless me!*; *Bless my soul!*; *I'm blest/blessed!*) so v slovenščino prevedeni popolnoma enako (*Za božjo voljo!*);
- *bother*, razložen kot 'za izražanje nenadnega občutka nejevolje zaradi česa': zgled je v obliki povedi (*Bother this car!* Ta avto naj gre k vragu!);
- *bugger*, razložen kot 'rabljen kot kletvica, ko je kdo vznejevoljen zaradi česa, ali za izražanje česa, za kar nam sploh ni mar': oba zgleda, vključena v ASS, imata obliko povedi (npr. *Bugger you!* Pojdi v rit!), prevod v slovenščino pa odraža konotativno vrednost iztočnice;
- *let*, razložen kot 'za izražanje prošnje ali dajanje navodil' in 'za izražanje predlogov': vključeni so štirje zgledi v obliki povedi. Prvi zgled ponazarja prvi pomen, omenjen zgoraj (*Let me have your answer by Monday.* Tvoj odgovor bi rad do ponedeljka.), drugi, tretji in četrti zgled pa ponazarjajo drugi pomen, omenjen zgoraj (npr. *Let's go to the cinema.* Pojdimo v kino.);
- *may*, razložen kot 'za izražanje namena': vključena sta dva zgleda rabe v obliki delne povedi (npr. *so that she may know when to come* tako da bo vedela, kdaj naj pride).

Enemu od treh pomenov glagola *come* (12. pomen) in edinemu pomenu glagola *let*, ki sta označena z lojtro, je skupno to, da izražata dovršeno dejanje, kar je razvidno tudi iz prevodov v slovenščino. Zgledi rabe, ki ponazarjajo odsotnost ustreznikov glagola *come* v 12. pomenu, omenjenem zgoraj, se prevedejo v slovenščino z dovršnim glagolom (npr. *prileteti, prihlipati*) ali s strukturo, ki pomensko izraža dovršeno dejanje (npr. *začeti veljati, stopiti v veljavo*). Podobno velja tudi za pomen glagola *get*, ki je označen z lojtro, in pri katerem zgledi rabe ponazarjajo tri vzorce: *get something done* (npr. *get sth broken* zlomiti si kaj; *get sth finished* dokončati kaj), *get something* + pridevnik (*get sth dirty* umazati kaj) in *get* + nedoločnik s *to* (npr. *get to know sth* izvedeti kaj). Vseh devet zgledov je v slovenščino prevedenih z dovršnim glagolom, ki je ustreznik angleškega preteklega deležnika ali nedoločnika oz. se pomensko ujema z angleškim pridevnikom (*umazan = dirty > umazati = get dirty*).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Precej pogosto lahko opazimo pomensko povezavo med glagolom, rabljenim v slovenskem prevodu angleškega zgleda rabe, in samostalnikom, rabljenim v angleškem zgledu rabe. Pomen glagola *bear*, ki je označen z lojtro, je ponazorjen s tremi zgledi rabe, ki sledijo vzorcu *bear* + samostalnik (npr. *bear a grudge against sb* zameriti komu). Vsi zgledi so v slovenščino prevedeni z glagolom (npr. *zameriti*), katerega pomen je povezan s pomenom angleškega samostalnika (npr. *grudge* = *zamera*). Enako velja za oba zgleda, ki ponazarjata rabo glagola *commit* in sledita vzorcu *commit something to something* (npr. *commit sth to memory* zapomniti si kaj); v slovenščino sta prevedena z glagolom (npr. *zapomniti*), ki je pomensko povezan z angleškim samostalnikom, rabljenim v predložni zvezi (npr. *memory* = *spomin*).

Za pomene z lojtro je značilna odsotnost slovarskih ustreznikov, vendar pri rabi iztočnice kljub temu lahko opazimo določene omejitve, označene s kvalifikatorji: *bless* je označen s kvalifikatorjema *zastarelo* in *pogovorno*, *bother* s kvalifikatorji *britansko, pogovorno* in *zastarelo*, *bugger* s kvalifikatorjema *britansko* in *sleng*, *come* (9. pomen) s kvalifikatorjema *britansko* in *pogovorno*, *may* pa s kvalifikatorjem *knjižno*.

2.2 Samostalniške iztočnice

Pri samostalniških iztočnicah lojtra označuje odsotnost slovarskih ustreznikov enega od pomenov iztočnice (pri osmih iztočnicah) ali frazeološke enote (pri treh frazeoloških enotah). Odsotnost slovarskih ustreznikov je zlasti zanimiva pri samostalniku *brainchild*. *Brainchild* je monosemični samostalnik, kar pomeni, da slovar uporabniku ne ponudi nobenega ciljnojezikovnega ustreznika, torej lahko uporabnik razbere pomen iztočnice samo na podlagi prevedenega zgleda rabe (*The system was his own brainchild.* On je bil duhovni oče tega sistema.). Število zgledov rabe, ki ponazarjajo pomene vseh ostalih samostalnikov z lojtro, se giblje od ena (samostalnika *disposability* in *goodness*) do pet (samostalnik *level*). Lojtram v samostalniških geslih *animal* in *burst* sledijo trije zgledi rabe, v samostalniških geslih *blighter* in *bugger* pa sta vključena po dva prevedena zgleda rabe.

V geslih *accident, amount* in *comfort* najdemo lojtre v frazeološkem gnezdu, kar pomeni, da označujejo odsotnost slovarskih ustreznikov frazeoloških enot. V geslu *accident* je pomen frazeološke enote *an accident of birth*, tj. 'opisovanje dejstev in dogodkov, ki se zgodijo slučajno', ponazorjen s stavčnim zgledom (*By accident of birth he is entitled to American citizenship.*), katerega prevod v slovenščino odraža pomen frazeološke enote v angleščini (*Ker se je slučajno rodil v Ameriki, ima pravico do ameriškega državljanstva.*). V geslu *comfort* naletimo na odsotnost ustreznika pri frazeološki enoti *too close/near for comfort*. Pomen frazeološke enote ponazarjata dva stavčna zgleda (npr. *The bombs fell in the sea, many too close for comfort.* Bombe so padale v morje, mnoge veliko preblizu.), prevod v slovenščino pa je odvisen od prislova (*close, near*), rabljenega v frazeološki enoti (*too close/near* = *preblizu*). V geslu *amount* je pomen frazeološke enote *no amount of sth will do sth* ponazorjen z dvema stavčnima zgledoma (npr. *No amount of persuasion could make her change*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

her mind.), pragmatični pomen 'izraža, da kaj ne bo imelo učinka' pa je jasno izražen v slovenskih prevodih (npr. *Naj so jo še tako prepričevali, mnenja ni spremenila.*).

Tudi samostalnik *goodness* ima v angleščini pragmatični pomen 'za izražanje presenečenja'. V tem pomenu samostalnik nima slovarskega ustreznika v slovenščini, vendar zgledi rabe kažejo, da se samostalnik uporablja v bolj ali manj stalnih besednih zvezah, čeprav je več kot očitno, da se leksikografi niso odločili, da jih vključijo v frazeološko gnezdo. Vsekakor prevod v slovenščino jasno izraža pragmatični pomen angleškega samostalnika (*My goodness!* ali *Goodness me!* ali *Goodness gracious (me)!* Moj bog!).

V geslu *animal* ni slovarskih ustreznikov za angleški pomen 'določena vrsta ljudi, stvari, organizacij itd.'. Prevod zgledov rabe v slovenščino (npr. *very/completely different animal* čisto nekaj drugega; *That's a queer sort of animal.* To je čuden tič.) je odvisen od modifikatorja, ki opisuje vrsto ljudi, stvari, organizacij itd. (npr. *different* = drug*; queer* = čuden), in ne od samostalnika *animal.* Enako velja za samostalnik blighter, ki je v angleščini razložen kot 'način opisovanja človeka (običajno moškega), ki ti je všeč ali simpatičen'. Pri *blighter* kakor tudi pri *bugger* zgledi rabe (npr. *lucky blighter* srečnež; *clever bugger* pametnjakovič) jasno kažejo, da na prevod v slovenščino vplivajo modifikatorji (*lucky = srečen > srečnež*; *clever = pameten > pametnjakovič*). V geslu *level* pomen z lojtro združuje dva pomena angleškega samostalnika, in sicer 'način gledanja na kaj, reagiranja na kaj ali razumevanja česa' in 'višina česa v primerjavi s tlemi ali v primerjavi s tem, kar je bilo v preteklosti'. Ne glede na pomen v angleščini so prevodi v slovenščino (npr. *on a personal level* osebno; *to roof level* do strehe) odvisni od levih prilastkov in ne od samostalnika *level* (*personal = oseben > osebno*; *roof = streha*).

Samostalnik *burst* je v pomenu 'kratko obdobje določene aktivnosti ali močnega čustva, do katerega pride nenadoma' ponazorjen s tremi zgledi, ki sledijo vzorcu *burst* + fraza z *of*. Vsi trije angleški zgledi ponazarjajo leksikalne kolokacije in so prevedeni v slovenščino s specifično kolokacijo (npr. *burst of anger* naval/izbruh jeze) ali s specifičnim izrazom (npr. *burst of speed* finiš).

2.3 Pridevniške iztočnice

Preučevani slovar vključuje sedem pridevniških iztočnic z lojtro. Lojtra ponazarja odsotnost slovarskega ustreznika frazeološke enote *wouldn't be seen/caught dead in/at/with sth* in njene variantne oblike *wouldn't be seen/caught dead doing sth*, ki je vključena v frazeološko gnezdo iztočnice *dead*. V vseh ostalih primerih lojtra označuje odsotnost ustreznika v določenem pomenu iztočnice, sledijo pa ji prevedeni zgledi rabe, katerih število se giblje od enega (v geslih *great, holy* in *gracious*) ali dveh zgledov (v geslu *delayed-action*) do štirih zgledov (v geslu *all*).

Pridevnik *delayed-action* je enopomenski, kar pomeni, da lojtra označuje popolno odsotnost slovarskih ustreznikov, dva zgleda rabe, ki sledita istemu vzorcu, tj.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

delayed-action + samostalnik, pa uporabniku slovarja ponujata podatke o pomenu iztočnice. Oba zgleda predstavljata neke vrste zloženko oz. ju lahko označimo za termina, kar je jasno razvidno tudi iz slovenskega prevoda: *delayed-action bomb* bomba s tempirnim vžigalnikom in *delayed-action mechanism* samosprožilec.

Tri pridevniške iztočnice z lojtro, ki jih najdemo v ASS (*gracious, great* in *holy*), imajo nekaj skupnih značilnosti. Najprej velja poudariti, da ima v angleščini pomen brez slovarskega ustreznika v slovenščini pragmatično definicijo: *gracious* 'za izražanje presenečenja'; *great* 'za izražanje šoka in presenečenja'; *holy* 'za poudarjanje presenečenja, strahu itd.'. Nadalje izražajo vse iztočnice omejitve glede rabe, kar je razvidno iz kvalifikatorjev: *gracious* je označen s kvalifikatorjem *zastarelo*, *great* s kvalifikatorjema *pogovorno* in *zastarelo*, *holy* pa s kvalifikatorjem *pogovorno*. Poleg tega sodijo zgledi, ki ponazarjajo rabo iztočnice brez ustreznika, bolj med stalne besedne zveze kot med proste zveze:

- *gracious*: *Good(ness) gracious!* ali *Gracious me!* Moj bog! (dve variantni obliki iste besedne zveze sta v slovenščino prevedeni povsem enako)
- *great*: *Great heavens!* Za božjo voljo.
- *holy*: *Holy cow/cats/mackerel/shit/smoke!* Za božjo voljo!, Sveta nebesa!

Glede stopnje ustaljenosti zvez, v katerih se pojavlja iztočnica, je vredno omeniti pomen pridevnika *fit*, ki je v angleščini razložen kot 'pripravljen narediti kaj ekstremnega'. V OALD9 v dveh od treh zgledov rabe najdemo dodatno razlago dela povedi, ki je označen krepko (npr. *They worked until they were* ***fit to drop*** (= so tired that they were likely to fall down).), kar jasno kaže, da je označena zveza (vsaj delno) idiomatske narave. V ASS je ta pomen označen z lojtro, vključeni zgledi rabe pa so prevedeni različno in kažejo idiomatičnost izhodiščnojezikovnih izrazov kot tudi ciljnojezikovnih prevodov (*fit to drop* na smrt utrujen; *laugh fit to burst* skoraj počiti od smeha).

Kot je bilo že omenjeno, je med pridevniškimi iztočnicami lojtra uporabljena za označevanje odsotnosti slovarskih ustreznikov pri samo eni frazeološki enoti, tj. *wouldn't be seen/caught dead in/at/with sth* in njeni varianti *wouldn't be seen/caught dead doing sth*. Odsotnost ustreznika je prikazana s tremi stavčnimi zgledi, prevedenimi v slovenščino (npr. *I wouldn't be seen dead in a place like that.* Niti pod razno se ne bi rad videl v takem kraju.) na tak način, da izražajo pragmatični pomen angleške frazeološke enote, razložene kot 'za izražanje, da kdo ne želi nositi določenih oblačil ali biti v določeni situaciji'.

2.4 Predložne iztočnice

Za pomene predložnih iztočnic, označenih z lojtro, je večinoma značilno veliko število zgledov, če jih primerjamo s številom zgledov, ki ponazarjajo pomene iztočnic z odsotnostjo ustreznika pri drugih besednih vrstah. Pri vseh predložnih iztočnicah

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

je lojtra uporabljena za označevanje odsotnosti ustreznikov samo pri enem pomenu[3]. Peti pomen iztočnice *by* je ponazorjen s kar štirinajstimi prevedenimi zgledi, 7. pomen iztočnice *for* z osmimi, 3. pomen iztočnice *in* s šestimi, 9. pomen iztočnice *on* s štirimi in 2. pomen iztočnice *of* s tremi prevedenimi zgledi. Pri predložnih iztočnicah noben pomen z lojtro ni ponazorjen z manj kot tremi prevedenimi zgledi, poleg tega pa je lojtra rabljena za označevanje odsotnosti slovarskega ustreznika v določenem pomenu iztočnice in ne za označevanje odsotnosti pomenov v frazeološkem gnezdu.

Podrobna analiza predložnih iztočnic kaže, da pomen, ki je v ASS označen z lojtro, vključuje zglede, ki ponazarjajo različne pomene iztočnice v angleščini, za te angleške pomene pa je značilno, da nimajo slovarskega ustreznika v slovenščini. To lahko najboljše ponazorimo z geslom *by*, v katerem so v ASS v enem pomenu združeni štirje angleški pomeni iztočnice:

- ’za izražanje, da se kaj zgodi v določeni svetlobi’: npr. *by day* podnevi; *by moonlight* v mesečini; *by daylight* pri dnevni svetlobi;
- ’za izražanje hitrosti, s katero se kaj zgodi’: npr. *day by day* iz dneva v dan; *bit by bit* pomalem;
- ’pred določenimi samostalniki brez določnega člena *the*, ko povemo, da se kaj zgodi kot rezultat česa’: npr. *by mistake* pomotoma; *by accident* po nesreči;
- ’za izražanje, kako se kaj naredi’: npr. *by yourself* sam.

Z izjemo zveze *by yourself*, ki jo v slovenščino prevedemo z zaimkom sam, so vsi ostali zgoraj navedeni zgledi v slovenščino prevedeni s prislovom (npr. podnevi, pomalem, pomotoma) ali s predložno zvezo, ki jo uvajajo različni predlogi (npr. v mesečini, pri dnevni svetlobi, iz dneva v dan, po nesreči). V ASS je ravno zaradi številnih možnosti prevoda vključeno tako veliko zgledov rabe, ki ponazarjajo pomen z lojtro.

Situacija je podobna tudi pri drugih predložnih iztočnicah. Tudi geselski članek predloga *on* vključuje pomen, ki je v ASS označen z lojtro, ta pomen pa združuje več pomenov iztočnice v angleščini, in sicer ’za izražanje dneva ali datuma’ in ’ki ga plača’. Poudariti velja, da sta dva zgleda, vključena v ASS, do določene mere idiomatska (*be/go heavy on sth* porabiti veliko česa; *Drinks are on me.* Jaz plačam pijačo.), kar je razvidno tudi iz obravnave v enojezičnih slovarjih za tujejezične govorce, v katerih je zgled rabe *Drinks are on me* dodatno razložen, in sicer ’jaz plačam’. V geslu *for* vključuje pomen z lojtro osem stavčnih zgledov rabe, ki, z izjemo enega, sledijo vzorcu *for sb to do sth* s pomenom ’za izražanje, kako je kaj, kar bo kdo morda naredil ali je naredil, težko, potrebno, prijetno itd.’. Edini zgled, ki ne sledi temu vzorcu, je *We walked for miles (and miles).* Hodili smo milje (in milje)., v katerem *for* v zvezi *for miles (and miles)* izraža razdaljo. V geslu *in* vseh šest zgledov, ki ponazarjajo pomen, ki je v ASS označen z lojtro, izraža časovno dimenzijo, ki je v angleščini razložena kot ’v časovnem obdobju’ ali ’za trajanje določenega časovnega obdobja’. Vsi angleški

[3] Pri predložnih iztočnicah gre za razmerje med funkcijo predloga ali prostega glagolskega morfema. Ta problematika se v ASS rešuje s prevedenimi zgledi rabe.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

zgledi so v slovenščino prevedeni brez predloga (npr. *in the afternoon* popoldne; *in April* aprila). Več pomenov angleškega predloga *of* ('ki pripada čemu', 'ki prihaja iz določenega okolja ali ki živi v določenem kraju', 'za izražanje, kaj je kdo/kaj, iz česa je sestavljen ali kaj vsebuje') je v ASS združenih v en pomen. Ta pomen je označen z lojtro in ponazorjen s tremi zgledi, ki sledijo vzorcu samostalnik + *of* + samostalnik (npr. *a bottle of lemonade* steklenica limonade). Za prevod vseh treh zgledov v slovenščino je značilna rodilniška struktura, kar pomeni, da je fraza z *of* prevedena slovnično in ne leksikalno.

2.5 Prislovne iztočnice

V ASS sta z lojtro označeni dve prislovni iztočnici, in sicer *jolly* in *out*. V geslu *jolly* je lojtra rabljena v frazeološkem gnezdu, kjer označuje odsotnost slovarskih ustreznikov v frazeološki enoti *jolly well* s pragmatično razlago 'za izražanje poudarka, ko je kdo nejevoljen zaradi česa'. Konotativna vrednost frazeološke enote je označena s kvalifikatorjema *zastarelo* in *britansko*. To frazeološko enoto ponazarja pet prevedenih zgledov (npr. *I'm going to jolly well tell him what I think of him!* Mu bom že povedal, kaj si mislim o njem.). V ASS je z lojtro označen eden od 24 pomenov prislova *out*. Ta pomen združuje naslednja dva pomena v angleščini: 'za izražanje, da je kaj/kdo odstranjen z mesta, službe itd.' in 'za izražanje, da kdo ni več vključen v kaj'. Ta pomen prislova *out* v ASS ponazarjajo štirje prevedeni zgledi, npr. *be out on bail* izpustiti koga proti varščini; *the detergent used to get stains out* detergent, ki se ga uporablja za odstranjevanje madežev.

2.6 Zaimenske iztočnice

Edina zaimenska iztočnica z lojtro je *one*, označuje pa enega od šestih pomenov te iztočnice. Lojtra označuje odsotnost ustreznikov za naslednji pomen v angleščini: 'za izogibanje ponavljanju samostalnika, ko izražamo kaj, kar je že bilo omenjeno oz. kaj, kar oseba, s katero govorimo, pozna'. V ASS je vključenih pet prevedenih zgledov, ki ponazarjajo pomen zaimka *one* v tem pomenu (npr. *her loved ones* njeni dragi; *I'd like a cup of tea. Are you having one, too?* Rada bi skodelico čaja. Ali bi jo ti tudi?). V zgledih rabe je *one* preveden v slovenščino s posamostaljenim pridevnikom (tj. *dragi*) ali z zaimkom (tj. *jo*).

2.7 Iztočnice brez oznake besedne vrste

V ASS najdemo tri iztočnice z lojtro, ki niso besednovrstno označene (gl. Tabela 1 pod Drugo), in sicer *d'you, gonna* in *let's*. Gre za kratke in neformalne oblike, ki so vključene v geslovnik, vse tri iztočnice pa so enopomenske. Odsotnost slovarskih ustreznikov je ponazorjena z enim prevedenim zgledom v geslih *d'you* in *gonna* ter dvema prevedenima zgledoma v geslu *let's*. Primer z *d'you* je preveden kot vprašanje v sedanjiku in pretekliku (*What'd you say?* Kaj praviš?, Kaj si rekel?), *gonna* je v slovenščino preveden s prihodnjikom (*This isn't gonna be difficult.* To ne bo težko.), *let's*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

pa je preveden z velelnikom glagola v prvi osebi množine (npr. *Let's go to the cinema.* Pojdimo v kino.). Vsem trem iztočnicam je skupno, da so prevedene slovnično in ne leksikalno. Poleg tega je raba *gonna* še dodatno razložena, in sicer 'pogovorna oblika za *going to*, ki izraža prihodnost'.

3 Razprava

Kot je razvidno iz rezultatov, najdemo v ASS lojtro v različnih delih geselskega članka, saj lahko označuje odsotnost slovarskih ustreznikov v določenem pomenu ali v več pomenih iztočnice, odsotnost slovarskih ustreznikov frazeološke enote, torej v frazeološkem gnezdu, ali večbesednega glagola, torej v gnezdu z večbesednimi glagoli. Odsotnost slovarskih ustreznikov je problem, s katerim se spopadajo dvojezični leksikografi, ki se morajo pri svojih odločitvah in ponujenih rešitvah opirati na podrobno leksikalno kontrastivno analizo. Ta analiza jim omogoča jasen vpogled v razlike med leksikalnim pomenom primerjanih leksemov v dveh preučevanih jezikih. Posebno pozornost morajo posvetiti besednovrstnemu ujemanju, še pomembneje pa je, da se osredotočijo na različne kotekste in kontekste, v katerih se uporablja posamezni izhodiščnojezikovni leksem, ter na ciljnojezikovni ustreznik. Če na podlagi različnih kotekstov in kontekstov ugotovijo, da slovarski ustreznik ne obstaja, to še ne pomeni nujno, da je izhodiščnojezikovni leksem neprevedljiv, nepreveden ali celo izpuščen. Prav nasprotno, izhodiščnojezikovni leksem v ciljnojezikovnem kontekstu ne izgine, njegove ustreznosti pa ne moremo opazovati na ravni leksema, temveč le na ravni celotnega sporočila. Zaradi tega lahko tak leksem v dvojezičnem slovarju obravnavamo samo s pomočjo vključevanja zgledov rabe, ki jih moramo izbrati zelo skrbno. Naslednje vprašanje je, ali morajo biti zgledi rabe v dvojezičnem slovarju prevedeni ali ne. Metaleksikografi imajo o tem zelo različna mnenja. Al-Kasimi (1977: 96) in Zöfgen (1991: 2898), na primer, menita, da morajo biti zgledi rabe prevedeni, Jacobsen idr. (1991: 2786) in A. Adamska-Sałaciak (2006: 493–94) pa so mnenja, da zgledov ni potrebno prevesti, če so izbrani tako, da ne predstavljajo problemov uporabnikom z osnovnim znanjem ciljnega jezika. A. Adamska-Sałaciak (2013: 228; 2006: 494) priznava, da moramo včasih zglede rabe vseeno prevesti v ciljni jezik, pri čemer tudi navede, kdaj je to potrebno: kadar zgledi rabe ponazarjajo določene izjeme (npr. zgled kaže, da je v določenem kontekstu potreben drugačen prevodni ustreznik ali da je ustreznik, ki je naveden, v prevodu izpuščen); kadar so zgledi rabe pretežki in jih povprečni uporabnik slovarja ne zna sam interpretirati; kadar je slovar namenjen začetnikom. V primeru ničte ustreznosti neprevedeni zgledi uporabniku slovarja, ki ne pozna pomena iztočnice, niso v pomoč, zato je prevod zgledov brez dvoma nujen (Vrbinc/Vrbinc 2016: 308).

V ASS so zgledi rabe vključeni v obliki povedi ali delnih povedi. Poudariti velja, da je iz izbire zgledov jasno, da so si leksikografi prizadevali vključiti čim več delnih povedi in so se zatekli k povedim samo, če je prevod v slovenščino zahteval širše sobesedilo. Taka politika je vsekakor priporočljiva, saj imajo uporabniki slovarjev običajno raje kratke in jedrnate informacije, kar velja tudi za izbor oblike zgledov rabe: kratki zgledi so uporabniku prijaznejši od dolgih.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Kot je razvidno iz rezultatov, se ničta ustreznost na ravni sporočila pogosto pojavlja v tistih pomenih iztočnic, ki v izhodiščnem jeziku izražajo pragmatični pomen. Leksikografi pogosto naletijo na lekseme, ki poleg pomena izražajo tudi odnos, čustvo ali določeno stopnjo vljudnosti in formalnosti, kar poudari pomen oz. izraža njegovo nasprotje (Hartmann/James 1998: 111). Tudi v naši raziskavi smo opazili, da ima veliko število pomenov, označenih z lojtro, pragmatični pomen, torej izražajo čustva, občutke in mnenja govorcev. Kot ugotavljata B. S. Atkins in Rundell (2008: 422), korpusni podatki kažejo, da je govorčev odnos konvencionalno leksikaliziran samo v precej omejenem številu pogosto rabljenih leksemov. Posledično se leksikografska obravnava leksemov s pragmatičnimi značilnostmi razlikuje od obravnave drugih leksemov. Med iztočnicami, ki so običajno razložene pragmatično, lahko navedemo slovnične besede (določilnice, zaimki, vezniki, predlogi in pomožni glagoli), medmete ali pragmatične frazeološke enote, saj so se pri njih razvili pomeni, ki večinoma izražajo način rabe v diskurzu, kar pomeni, da je njihova funkcija primarno pragmatična (Coulmas 1981; Cowie 1988; Svensén 2009: 191). Način obravnave pragmatičnih pomenov iztočnic ali pragmatičnih frazeoloških enot v enojezičnih slovarjih se v veliki meri odraža tudi v njihovi obravnavi v dvojezičnih slovarjih. V nekaterih primerih lahko ponudimo slovarske ustreznike, ki jih lahko neposredno vstavimo v sobesedilo, v številnih primerih pa kontrastivne razlike med izhodiščnim in ciljnim jezikom povzročajo neprevedljivost na ravni leksema. Zato so leksikografi prisiljeni uporabljati kotekst ali kontekst, s pomočjo katerega lahko prikažejo, kako se izhodiščnojezikovni leksem prenese v ciljni jezik, kar je moč opaziti tudi v ASS.

V geslih *gracious, great, holy, goodness* in *bless* lojtra označuje odsotnost ustreznosti pragmatičnega pomena na ravni leksema. Če si podrobno ogledamo zglede rabe, ki ponazarjajo te pomene, lahko opazimo, da so v določeni meri idiomatski, kar velja tudi za njihove prevode v slovenščino. Zaradi idiomatskih značilnosti bi jih lahko vključili tudi v frazeološko gnezdo posameznih gesel, pri čemer ničta ustreznost ne bi predstavljala problema, saj ciljnojezikovni ustreznik obstaja, če je leksem rabljen v povedi.

Analiza, ki smo jo opravili v okviru naše raziskave, jasno kaže, da je v številnih primerih več pomenov izhodiščnojezikovne iztočnice označenih z znakom za ničto ustreznost v ciljnem jeziku. Kot pravi Zgusta (1971: 315), nam lahko enojezični slovar izhodiščnega jezika služi samo kot neke vrste orientacija, ki nam pomaga pri zbiranju podatkov o pomenu izhodiščnojezikovnega leksema, vendar je nujno potrebno opraviti primerjavo izhodiščno- in ciljnojezikovnih leksemov, pri čemer moramo uporabiti kontekstualno metodo, s katero identificiramo potencialne razlike med obema jezikoma. Praviloma so leksikografi, ki so sestavljali ASS, združevali vse pomene iztočnice v angleščini z ničto ustreznostjo v slovenščini pod enim samim pomenom, pri čemer je edina izjema iztočnica *come* s tremi pomeni, označenimi z lojtro. Razlog za to izjemo je, da je za dva pomena značilna specifična struktura (v 8. pomenu se *come* uporablja v vprašanjih za *how*, za 9. pomen pa je značilna struktura *come sth (with sb)*). Odločitev za manjše število pomenov z lojtro se zdi smiselna, saj pomeni poenostavitev strukture slovarskega članka, kar je dobrodošlo v kompleksnih polisemičnih geslih z veliko pomeni, kjer mora uporabnik slovarja najti ustrezni pomen.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Kontrastivna analiza zgledov, ki ponazarjajo pomenske značilnosti pomenov, označenih z lojtro, jasno kaže, da so dokaj pogosti zgledi, pri katerih gre za kombinacijo leksikalnih in slovničnih značilnosti. To lahko pripišemo različni strukturi jezikov, ki na različne načine izražajo različne značilnosti. Dobra primera sta angleška glagola *come*, ki je rabljen v vzorcih *come* + glagolnik in *come* + predložna zveza, in *get*, ki je rabljen v vzorcih *get something done* in *get* + pridevnik. Vse te vzorce prevedemo v slovenščino z dovršno obliko glagolov.

Omeniti moramo tudi vključitev frazeološke enote *be going to do sth*. V ASS in v enojezičnih slovarjih za tujejezične govorce jo najdemo v frazeološkem gnezdu, vendar je večja verjetnost, da jo bo nerojeni govorec angleščine iskal med pomeni in ne v frazeološkem gnezdu. V procesu učenja angleščine kot tujega jezika se naučimo, da gre za strukturo, s katero tvorimo prihodnji čas, ki izraža namene, načrte in podobno v prihodnosti. Zato bi bilo priporočljivo, da te strukture ne bi vključevali kot frazeološko enoto v frazeološko gnezdo eno- ali dvojezičnih slovarjev, temveč da bi jo obravnavali kot posamezni pomen, v katerem se glagol *go* pojavlja v določenem vzorcu, čemur sledijo kratka teoretična razlaga rabe in zgledi rabe, ki so v dvojezičnem slovarju prevedeni.

Poleg frazeološke enote *be going to do sth* tudi iztočnici *come* in *gonna* namesto leksikalnega ustreznika vključujeta teoretično razlago s slovničnimi informacijami, ki uporabniku pomagajo k celostnemu razumevanju rabe določene iztočnice. V ASS ne najdemo teoretičnih razlag samo v prej omenjenih primerih, vključenih v gradivo, ki smo ga preučevali v okviru naše raziskave, temveč tudi pri številnih drugih iztočnicah ali njihovih pomenih. Poudariti moramo, da ASS vključuje razlage, ki so kratke in jedrnate, jezik, uporabljen v teh razlagah, pa je kar se le da preprost ter skoraj ne vključuje strokovnega izrazja. Ker je ASS namenjen predvsem rojenim govorcem slovenščine, je metajezik v slovarju slovenščina, kar pomeni, da so v slovenščini tudi kratke razlage. Za metajezik je smiselno izbrati materni jezik ciljnih uporabnikov, ki jim je slovar v prvi vrsti namenjen (gl. tudi Atkins/Rundell 2008: 234), to pa še posebej velja, če je slovar pedagoško naravnan, kar ASS vsekakor je. Kratke razlage v obliki kratkega komentarja o specifični rabi iztočnice v določenem pomenu so nadvse koristne in uporabne. V ASS so navedene v oklepaju pred lojtro ter se tipografsko ločijo od slovarskih ustreznikov.

4 Zaključek

V dvojezičnih slovarjih so kontrastivne razlike med izhodiščnim in ciljnim jezikom kot tudi značilnosti, tipične za izhodiščni ali ciljni jezik, posledica različnih vrst ustreznosti, ki jo leksikografi obravnavajo na številne različne načine. Naša raziskava se osredotoča na reševanje problema ničte ustreznosti v dvojezičnem slovarju in na zapolnjevanje leksikalne praznine med izhodiščnim in ciljnim jezikom. Ena od najpomembnejših ugotovitev je, da v primeru, ko ustreznosti ne moremo doseči na ravni leksema, lahko pa jo dosežemo na ravni celotnega sporočila, leksikografi lahko posežejo po zgledih rabe. Poudariti moramo, da morajo biti zgledi rabe v dvojezič-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

nem slovarju obvezno prevedeni v ciljni jezik. Če zgledi niso prevedeni, uporabnik slovarja ni opozorjen na problem neustreznosti, dvojezični slovar pa ne opravi ene od svojih glavnih nalog, torej ne prikaže nazorno, kako dva različna jezika funkcionirata v vsakodnevni rabi. Vsekakor se moramo strinjati s Gouwsom (2002: 208), ki pravi, da igrata kotekst in kontekst pomembno vlogo pri zagotavljanju optimalnega pridobivanja informacij v dvojezičnih slovarjih, saj se leksemi vedno pojavljajo s svojimi kolokati, zaradi česar lahko pričakujemo, da se bodo ti pojavili v podobnem kotekstu ali kontekstu, kar vpliva na način, kako se uporabljajo v govorjenem in pisnem besedilu. Odsotnost slovarskih ustreznikov leksikografi v ASS nadomestijo tako, da uporabijo prevedene zglede rabe, kar lahko ocenimo kot ustrezno, zlasti če želimo, da slovar funkcionira kot učinkovito sredstvo komunikacije.

Viri in literatura

Arleta Adamska-Sałaciak, 2006: Translation of Dictionary Examples – Notoriously Unreliable? *Atti del XII Congresso Internazionale di Lessicografia, Torino, 6–9 settembre 2006*. 1. zv. Ur. E. Corino, C. Marello, C. Onesti. Alessandria: Edizioni dell'Orso. 493–501.

--, 2010: Examining Equivalence. *International Journal of Lexicography* 23/4. 387–409.

--, 2011: Between Designer Drugs and Afterburners: A Lexicographic-Semantic Study of Equivalence. *Lexikos* 21. 1–22.

--, 2013: Issues in Compiling Bilingual Dictionaries. *The Bloomsbury Companion to Lexicography*. Ur. H. Jackson. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury. 213–31.

Ali M. Al-Kasimi, 1977: *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leiden: E. J. Brill.

Beryl T. Sue Atkins, 1992/1993: Theoretical Lexicography and its Relation to Dictionary-Making. *Dictionaries* 14. 4–43.

Beryl T. Sue Atkins, Michael Rundell, 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

Mona Baker, 2011: *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 2. izd. Abingdon: Routledge.

Florian Coulmas, 1981: *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. Haag: Mouton.

Anthony Paul Cowie, 1988/2013: Stable and Creative Aspects of Vocabulary Use. *Vocabulary and Language Teaching*. Ur. R. Carter, M. McCarthy. London, New York: Routledge. 126–39.

Margaret Deuter, Jennifer Bradbery, Joanna Turnbull (ur.), 2015. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 9. izd. Oxford: Oxford University Press (OALD9).

Rufus H. Gouws, 2002: Equivalent Relations, Context and Cotext in Bilingual Dictionaries. *Hermes: Journal of Linguistics* 28. 195–209.

Reinhard Rudolf Karl Hartmann, Gregory James, 1998: *Dictionary of Lexicography*. London, New York: Routledge.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Shuqin Hu, 2010: Context of Situation in Translation. *Journal of Language Teaching and Research* 1/3. 324–26.

Jane Rosenkilde Jacobsen, James Manley, Viggo Hjørnager Pedersen, 1991: Examples in the Bilingual Dictionary. *Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography*, 3. zv. Ur. F. J. Hausmann idr. Berlin: de Gruyter. 2782–89.

Hilary Nesi, 2014: Dictionary Use by English Language Learners. *Language Teaching* 47/1. 38–55.

Bo Svensén, 2009: *A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ada Vidovič Muha, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. 2. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Alenka Vrbinc, Marjeta Vrbinc, 2016: Illustrative Examples in a Bilingual Decoding Dictionary: An (Un)Necessary Component?. *Lexikos* 26. 296–310.

Herbert Ernst Wiegand, 2002: Equivalence in Bilingual Lexicography: Criticism and Suggestions. *Lexikos* 12. 239–55.

--, 2005: Äquivalenz, Äquivalentdifferenzierung und Äquivalentpräsentation in zweisprachigen Wörterbüchern: Eine neue einheitliche Konzeption. *Symposium on Lexicography XI*. Ur. H. Gottlieb, J. E. Mogensen, A. Zettersten. Tübingen: Max Niemeyer. 17–57.

Ladislav Zgusta, 1971: *Manual of Lexicography*. Praga: Academia; Pariz, Haag: Mouton.

Ekkehard Zöfgen, 1991: Bilingual Learner's Dictionaries. *Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography*. 3. zv. Ur. F. J. Hausmann idr. Berlin: de Gruyter. 2888–903.

Andreja Žele, 2014*: Slovar slovenskih členkov*. Ljubljana: Založba ZRC.

--, 2015: Slovar členkov kot živa vez med besedilom in slovarjem. *Slavia Centralis* 8/1. 16–21.

Summary

The article examines the treatment of absence of dictionary equivalents at word level in a decoding English-Slovene dictionary (ESD) which has not been published yet. The authors focus on the cases that can be decoded neither by a descriptive equivalent nor by a loan word. The study whose findings are presented in this article concentrates on the use of the hash sign, which implies no equivalence at word level. However, if the untranslatable SL lexical item is used in an example illustrating its use, it can be rendered in the TL, which means that equivalence is reached at the level of the entire message. The entire dictionary was taken as a base for extracting cases of this type of equivalence. The total number of hash signs used in the ESD is 92, but closer observation shows that one and the same entry can contain more than one hash, which means that hash signs are found in 41 lemmata. A hash sign can mark the absence of equivalence for one or, in some cases, several senses of the lemma, phraseological unit, or — in the case of verbal lemmata — multi-word verb. Detailed results are presented by parts of speech of the lemmata, starting with a numerical analysis, and by an analysis of the content of the illustrative examples. This is followed by a detailed discussion of the form of the illustrative examples

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

(full sentence, partial sentence), lemmata that express pragmatic meaning in the SL, the number of SL senses included under one sense with a hash in the ESD, and examples combining lexical and grammatical characteristics. One of the most important conclusions is that, if equivalence cannot be achieved at word level but is possible at the level of the entire message, the problem can be resolved by including translated examples of use. This can be considered appropriate if the dictionary is to function as an effective communication tools.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 811.163.41'35:003.083
Sanja Šubarić
Filološki fakultet, Nikšić, Crna Gora
sanjas@t-com.me

STATUS SKRAĆENICA – U ISTORIJSKOJ I SAVREMENOJ PERSPEKTIVI

U radu ćemo predstaviti i komentarisati status skraćenica u normativnoj literaturi srpskog i crnogorskog jezika, ali i dati osvrt na njihovu poziciju određenu normom nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika. Iniciraćemo pitanja koja se tiču »pravopisne relevantnosti«, međuodnosa pravopisne i gramatičke norme, uloge tradicije u pozicioniranju određenih skraćeničkih formi, i pokušati da konkretnim zapažanjima doprinesemo prevazilaženju postojećih nejasnoća i uočenih nedosljednosti.

Ključne riječi: skraćenice, opšte skraćenice, oznake mjernih jedinica, akronimi (verzalni i verbalizovani), pravopis, gramatika, norma

This article presents and comments on the status of abbreviations in normative literature for Serbian and Montenegrin, and it offers an overview of their position defined by the norms of the former Serbo-Croatian language. Questions are raised related to "orthographic relevance", the interrelationship between the norms of orthography and grammar, and the role of tradition in positioning certain abbreviations. An effort is also made to contribute to overcoming existing ambiguities and inconsistencies through concrete observations.

Keywords: abbreviations, common abbreviations, codes for units of measurement, acronyms (capitalized and verbalized), spelling, grammar, norm

0 Poseban vid ekonomije jezičkog izraza predstavlja skraćivanje riječi, ustaljenih izraza i višečlanih naziva – kako prilikom pisanja, tako i u njegovoj usmenoj formi. Obrasce skraćivanja određuje ortografska norma, a status skraćenica višečlanih naziva, kao morfoloških i tvorbenih kategorija, u domenu je i jezičke norme. Ipak, svakodnevni jezički izraz suočava nas sa nedorečenošću datih pravila i dilemama koje ne razrješavaju konkretni pravopisni i jezički priručnici. Ovom prilikom daćemo istorijski osvrt na pravopisni status skraćenica, predstaviti gramatički tretman akronima, suočiti se sa konkretnim zapažanjima i pitanjima, te na taj način skrenuti pažnju na preispitivanje mogućnosti eventualnog poboljšanja norme. Minuciozan pristup određenim dijelovima norme usmjeren je iskustvom višegodišnjeg rada sa studentima na predmetima Savremeni srpski jezik (standardizacija i pravopis) i Savremeni crnogorski jezik (standardizacija i pravopis) na Filozofskom odnosno Filološkom fakultetu u Nikšiću.

1 Povodom činjenice da je redaktorska grupa u Predgovoru *Pravopisa srpskoga jezika* Matice srpske iz 2010. istakla da je taj pravopis pretrpio znatne izmjene i dopune u odnosu na izdanje iz 1993. g. (i ponovljena izdanja iz 1994. i 2002) i da se umno-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

gome »vratio belićevskoj tradiciji«, podsjećamo da A. Belić u svojim pravopisima nije tretirao skraćenice kao zasebno pitanje. U njegovom *Pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika* iz 1923. skraćenice nisu izdvojene u poseban odjeljak; tačnije, u odjeljku XIX – *Interpunkcija*, *O ostalim znacima*, skraćenice ***d-r*** i ***g-đa*** navode se samo kao ilustracija za upotrebu »vezice (crtice)« prilikom skraćivanja (Belić 1999a: 77). Skraćenice nisu zastupljene kao posebna cjelina ni u Belićevom *Pravopisu* iz 1930. odnosno 1934.[1] Ipak, u poglavlju XVIII, naslovljenom *Drugi znaci*, posvećene su im dvije tačke (235 i 238), bez uopštavanja odnosno konkretizovanja pravila; prvom tačkom izdvojene su svega tri skraćenice: ***g.*** (*gospodin*), ***d-r*** (*doktor*) i ***g-đa*** (*gospođa*), a saglasno *Pravopisnom uputstvu* Ministarstva prosvete iz 1929, konstatovano je »da su u običaj ušli i drugi načini skraćivanja: ***dr.***, ***gđa*** i sl.«; tačka 238 sadrži nekoliko »primjera najobičnijih skraćenica« (*25* ***kg*** *– 25 kilograma*, ***tj.*** *– to jest*; ***s. r.*** *– svojom rukom ...*), opet bez komentara predstavljenih obrazaca skraćivanja; u nastavku iste tačke uopštava se pravilo koje podrazumijeva skraćeničke verzalne forme tipa *S. K. A. – Srpska kraljevska akademija*, ali i *S. K. Akademija* (Belić 1934: 93, 94). Priređivači Belićevih *Izabrana dela 11/1* konstatuju da su pravopisima iz 1930. i 1934. prihvaćena oba tipa skraćenica ***g-đa*** i ***gđa***, ***d-r*** i ***dr***, ali da se u njima ne pominje mogućnost pisanja skraćenice ***dr*** velikim slovima »(kako je bilo dato u Uputstvu)« (Belić 1999a: 482).[2] Evidentno je da su priređivači napravili propust i da nisu uočili da je Belić, u skladu sa Uputstvom Ministarstva prosvete, zapravo predvidio i treću mogućnost – spojeno pisanje konkretnih skraćenica sa tačkom (***dr.***). I u *Pravopisu* iz 1950. Belić skraćenice tretira uglavnom na isti način. Opet su se našle u poglavlju XVIII – *Drugi znaci*, s tim što je sadržaj raspoređen u tri tačke (241, 244 i 245), uz uočljiv propust tehničke prirode. U ovom izdanju, najprije je u tački 241 naglašena grafijska trojnost ***d-r***[3], ***dr.*** i ***dr***; ***g-đa***, ***gđa.*** i ***gđa,*** da bi se u tački 244 predviđena trojnost svela na dvojnost: »d-r ili dr (doktor)«**.** U tački 244 među primjerima »najobičnijih skraćenica« kao novi našli su se i predlozi – *napr.* (*na primjer*), *t. zv.* (*takozvani*), *sv.* (*sveti*)... Primjeri skraćivanja višečlanih naziva u tački 245 dopunjeni su i aktuelizovani u skladu sa ondašnjim društveno-istorijskim kontekstom: *SAN* ili *S. A. Nauka – Srpska akademija nauka, NOP – Narodnooslobodilački pokret, FNRJ – Federativna Narodna Republika Jugoslavija*... Interesantno je da su u Napomenama uz ovaj pravopis priređivači povodom skraćenica dali identičan komentar onom iz Napomena koje prate *Pravopis* iz 1930. odnosno 1934 (Belić 1999b: 934).

[1] Pravopis iz 1934. je »gotovo u potpunsti isti sa pravopisom iz 1930. godine. Na njegovoj naslovnoj strani piše 'treće, popravljeno izdanje', ali su 'popravke' samo u izvesnom osavremenjivanju terminologije, ili u njenom usklađivanju prema Gramatičkoj terminologiji iz 1932, i u izvesnim, dosta retkim, dodatnim obrazloženjima« (Belić 1999a: 481).

[2] Činjenica je međutim da se u *Pravopisnom uputstvu* iz 1929. pisanje skraćenice *dr* velikim slovima i ne pominje u tačkama koje se odnose na skraćenice (XVI Drugi znaci, tačke 140, 143), ali je moguće da je ta varijanta pisanja implicirana iz tačke 14, prema kojoj riječi iz počasti upotrebljene u neposrednom obraćanju, kao i titule, treba pisati velikim početnim slovima: *Kralju, Gospodine Ministre ...* (upor. Belić 1999a: 217, 201).

[3] U tekstu *Pravopisa* umjesto ***d-r*** stoji ***dr***, ali je iz nastavka sadržaja jasno da je crtica izostavljena omaškom.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 Dajemo osvrt i na normu koju je predviđao *Pravopis srpskohrvatskog jezika* Matice srpske i Matice hrvatske iz 1960[4]. Iz današnje perspektive lako su uočljive njene metodološke, sadržajne i terminološke manjkavosti. Primarnom klasifikacijom u tom pravopisu izdvojene su dvije grupe skraćenica: 1. skraćenice koje predstavljaju skraćene dijelove pojedinih riječi ili skupova riječi i 2. skraćenice sastavljene od početnih slova ili slogova složenih naziva, uz komentar da se prve izgovaraju »kao i da nisu skraćene«, a druge obično »onako kako su napisane (Nama = Narodni magazin), ili po nazivu slova (CK= Centralni komitet, čitaj: Ceka)« (ipak, drugi dio komentara u nastavku će biti opovrgnut tačkom 229 a), koja predviđa da se skraćenice tipa *CK, SKJ, AFŽ, SKG, VPŠ, UN* ..., izgovaraju kao da su napisani njihovi potpuni dijelovi?).

U prvoj grupi skraćenica normom je dalje predviđena razlika između onih koje se pišu sa tačkom i onih koje se pišu bez tačke. Za one kod kojih se skraćivanje obilježava tačkom izdvojena su i ilustrovana četiri obrasca skraćivanja – riječ se svodi na 1. početno slovo (*t.*), 2. početne suglasnike do prvog samoglasnika (*br.*), 3. prvi slog sa suglasnicima do drugog samoglasnika (*gimn.*), 4. prva dva sloga sa suglasnicima do trećeg samoglasnika (*imperf.*). Unutar prve grupe prepoznate su, ali ne i jasno izdiferencirane sažete skraćenice nastale od pojedinih riječi i sažete skraćenice nastale od višečlanih izraza. Zapravo, u tački 227 a) zajedničkim komentarom (»Izuzetno se pišu zajedno prva slova ovih skraćenica«) objedinjene su skraćenice: *tj.* (*to jest*), *itd.* (*i tako dalje*), *sh.* (*srpskohrvatsk*i) i *hs*. (*hrvatskosrpski*), iako bi logičnije bilo da su posljednje dvije pridružene sažetim skraćenicama iz tačke 227 e) – *rkt.* (*rimokatolički*), *pf.* (*perfektivni*), *impf.* (*imperfektivni*) i *stsl.* (*staroslovenski*). Primjenljivost obrasca kojim se riječ svodi na početno slovo odnosno izraz na početna slova, ilustrovana je i uobičajenim primjerima iz latinskog jezika *n.* (*neutrum*), *o. c.* (*opus citatum*), *L. S.* (*locus sigilli*). Manjak sistematičnosti ogleda se i u činjenici da su oznake mjernih jedinica (koje se pišu malim slovima), simboli hemijskih elemenata, oznake šahovskih figura, skraćenice jednočlanih naziva određenih časopisa, sažete skraćenice tipa *dr* (doktor), *gđa* (gospođa), zatim *don* (dominus) i *fra* (fratar), objedinjene kao grafijske forme koje se pišu bez tačke. Evidentno je da u ovoj grupi svoje mjesto nisu našli primjeri oznaka međunarodnih mjernih jedinica koje su tradicionalno uobličene velikim slovoma i izvornom latiničnom grafijom (W, J, F ...).

Među skraćenicama sastavljenim od početnih slova višečlanog naziva, izdvojene su tri podgrupe: 1. nepromjenljive skraćenice (*SK*), 2. katkad promjenljive (*NOB – NOB-a*) i 3. one koje imaju status promjenljivih riječi sa svojim rodom, brojem, akcentom i padežnim nastavcima (*Avnoj – Avnoja*). Kriterijum ovakve kategorizacije normom nije identifikovan – norma je svedena na karakteristične primjere onog vremena i samo predočava obrasce skraćivanja. Kao što smo već naveli, u ovom dijelu norme čitalac se suočava sa stavom da nepromjenljive skraćenice višečlanih naziva koje se pišu velikim slovima i bez tačaka, treba izgovarati (prema formulaciji i datim

[4] Ovaj pravopis rezultat je šestogodišnjeg rada jedanaestočalane pravopisne komisije (1954–1960), koja je formirana Novosadskim književnim dogovorom; bez obzira na brojne manjkavosti, nikad nije štampano izmijenjeno ili dopunjeno izdanje – sva njegova izdanja do posljednje decenije XX vijeka bila su fototipska.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

primjerima uvijek?) kao da su napisani puni nazivi (*CK*, *NJ*, *JAZU*, *UN* ...), iako je u uvodnom dijelu konstatovano da se obično izgovaraju po nazivu slova (*CK* – »čitaj Ceka«). Otuda i stav da je nepromjenljivost ove vrste skraćenica svojstvena samo pisanom izrazu? S obzirom na početnu kategorizaciju skraćenica višečlanih naziva i date ilustracije, nije izvjesno ni da li su skraćenice *NOB* (*Narodnooslobodilačka borba*), *SSSR* (*Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika*), *SOŠ* (*Sanitetska oficirska škola*) i *GNO* (*Gradski narodni odbor*), imale status promjenljivih ili pak promjenljivih i nepromjenljivih (nepromjenljivost nije ilustrovana). Naime, utisak je da prilog »katkad« u identifikaciji ove grupe skraćenica pravi zabunu. Da li konkretna leksema svojim sadržajem (*ponekad, poneki put*, *s vremena na vrijeme*) označava povremenu promjenljivost nepromjenljivih skraćenica, ili se pak njome htjelo ukazati na sporadične, usamljene, pojedinačne pojave/primjere promjenljivih skraćenica? U prvom slučaju opravdanije je bilo unutar prve grupe govoriti o nepromjenljivim skraćenicama od kojih samo neke pokazuju i promjenljivost, ili pak drugu grupu identifikovati kao skraćenice koje mogu biti i promjenljive i nepromjenljive.[5] Ukoliko se ipak mislilo na sporadičnost i pojedinačnost primjera promjenljivih skraćenica, njihovo određenje nepotrebno je opterećeno prilogom »katkad« – jednostavno, trebalo ih je prepoznati kao promjenljive (rijetke/malobrojne?). Verbalizovane skraćenice višečlanih naziva ilustrovane su sa desetak izolovanih primjera (*Avnoj, Nin, Tanjug* ...) i tri-četiti kontekstualizovana primjera, uz nedvosmislen komentar da je za neke od njih karakterističana i forma koja podrazumijeva pisanje velikih slova i odvajanje padežnog nastavka crticom (... *AVNOJ-a* ..., ... *u NIN-u* ...). Upravo ove posljednje ilustracije doprinose prethodno iznijetoj pretpostavci o opravdanosti samostalnog pozicioniranja promjenljivih skraćenica – naspram kategorije nepromjenljivih. Što se tiče upotrebe stranih skraćenica, ona je kratkim komentarom svedena na verbalizovane forme određene izgovorom: *Uneskova pomoć*, *od Unicefa* ...

3 U *Savremenom srpskohrvatskom jeziku I* M. Stevanovića, skraćenice koje nastaju »stapanjem skraćenih delova pojedinih naziva ili drugih izraza od više reči« nisu prepoznate kao morfološki oblici u dijelu posvećenom morfologiji, ali su kao vrsta složenica izdvojene u posebno poglavlje – *Složene skraćenice* (Stevanović I: 451–52). Razvrstane su u dvije grupe: jednu grupu čine one koje se ponašaju kao obične riječi (*Tanjug*, *Nolit*, *Unesko* ...), a drugu grupu čine »skraćenice-etikete«, koje se zbog suglasničke strukture (?) upotrebljavaju samo u pisanju (*SKJ*, *LMS*, *SKZ*, *SFRJ* ...). Saglasno danas uobičajenoj terminologiji, opravdano je reći da su razvrstane kao verbalizovane i verzalne skraćenice. Stevanović je konstatovao i ilustrovao da je rod skraćenica prve grupe određen njihovim oblikom (a ne rodom punog naziva): one koje se završavaju suglasnikom muškog su roda, a one koje se završavaju vokalom -a ima-

[5] U prilog ovakvom tumačenju ide i činjenica da su i kasniji pravopisni i jezički priručnici srpskog jezika skarćenicu NOB predstavljali kao promjenljivu i nepromjenljivu (Pešikan i dr. 1994: 299; Klajn 2009: 170), iako se jezičkom praksom dominantno preferira(la) promjenljiva forma. I u aktuelnoj *Normativnoj gramatici* ova skraćenica izdvojena je kao jedna od onih koja se može koristiti kao nepromjenljiva (tada ima neskraćeni izgovor) i kao promjenljiva (tada se čita spelovanjem prema abecednim nazivima slova – *u en-o-beu*) (Piper, Klajn 2013: 66). Međutim, prema *Pravopisu* (2014) ima samo promjenljivu formu, sa izgovorom *en-o-be*. Interesantno je da norma ne predviđa 'sliveno' čitanje, uobičajeno u praksi.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ju promjenu »drugih imenica ženskog roda na a«. Iako je druga grupa skraćenica objedinjena komentarom koji ističe njihovu suglasničku strukturu, u autorovom izboru primjera verzalnih skraćenica našao se i akronim suglasnićko-samoglasničkog sastava: *RJA* (*Rad Jugoslovenske akademije*). Njegova zastupljenost ipak ne umanjuje utisak da su datom klasifikacijom zapostavljene skraćenice koje se tradicionalno uobličavaju u formi verzalnih suglasničko-samoglasničkih spojeva (tipa: *JAZU*, *SOŠ*, *SAD*, *JAT*, *VMA*, *NIN* ...). Zanimljivo je i to što je Stevanović sve verzalne skraćenice sveo na »pismene etikete za dotične pojmove«. Pošto za njega to »nikako nisu reči«, on ne uzima u obzir činjenicu da su pojedini verzalni akronimi u pisanom izrazu (saglasno normi *Pravopisa srpskohrvatskog jezika*, 1960) bili ustaljeni kao oblici sa deklinacijom (*NOB-u*, *SSSR-u* ...) – zapravo, Stevanović isključuje mogućnost dekliniranja verzalnih skraćenica. Verbalizaciju verzalnih akronima (samo prema izgovoru latiničnih slova) predstavio je kao ograničenu pojavu, ilustrujući je i formama čija je upotreba iz više razloga upitna: *Esesesser* – prema *SSSR* (i oblik dobijen haplologijom: *Eseser*), *Vepeše* – prema *VPŠ*, *Ceka* – prema *CK*... Posljednji primjer izdvojen je kao nepromjenljiva forma i tako je, suprotno pravopisnoj normi i praksi pisane riječi, verbalizacija svedena na grafijsku odnosno vizuelnu ravan.

Predstavljene činjenice pokazuju da gramatička norma srpskohrvatskog jezika, koju je Stevanović uobličio na osnovu primjera preuzetih iz književnih djela XIX i XX vijeka, rjeđe i primjera iz dnevne štampe i svakodnevnog govornog jezika svoga vremena (vid. Stevanović 1981: 3), nije podr(a)žavala status akronima određen onovremenom pravopisnom normom.

4 Iako *Pravopis srpskoga jezika* (Matica srpska, 1993, 1994, 2002, 2010, 2011. i 2014)[6] i tretmanom skraćenica, u principu, pokazuje kontinuitet u odnosu na normu *Pravopisa srpskohrvatskog jezika* (Matica srpska – Matica hrvatska, 1960), norma je u tom dijelu značajno dopunjena i saglasno vremenu inovirana. U aktuelnom *Pravopisu srpskoga jezika* Matice srpske (Pešikan i dr.: 2014) skraćenicama je posvećeno VII poglavlje – tačke od 178. do 184. Prvom rečenicom konkretnog teksta neprecizno se konstatuje da se radi uštede u prostoru i vremenu prilikom pisanja odnosno govora, »pribjegava skraćivanju riječi, izuzetno i ustaljenih izraza« i tako zanemaruje uobičajeno skraćivanje višečlanih naziva (upor. Pešikan i dr. 1994: 296). U uvodnom dijelu suočavamo se sa još jednom konstatacijom koja, prema našem čitanju, jeste diskutabilna – naime, od oznaka međunarodnih mjernih jedinica i internacionalnih skraćenica opšteg značenja, koje se po pravilu preuzimaju u neizmijenjenom obliku, izuzete su *dr* i *inž*., kao skraćenice koje imaju široku upotrebu i koje su »odranije

[6] Srpski jezik je u posljednjoj deceniji XX i prvim decenijama XXI vijeka dobio brojne i, po kvalitetu i namjeni, različite pravopisne priručnike (vid. Brborić 2008: 52, fusnota 13), a *Pravopisom srpskoga jezika* Matice srpske iz 1993, nakon gotovo jednovjekovnog srpskohrvatskog jezičkog i pravopisnog zajedništva, otpočeo je novi period srpske ortografije. Taj pravopis imao je dva ponovljena izdanja – iz 1994. i 2002, a 2010. priređeno je i njegovo znatno izmijenjeno i dopunjeno izdanje; drugo izdanje *Pravopisa* iz 2010. štampano je 2011, bez izmjena u dijelu norme (ispravljene su štamparske greške i propusti u dijelu *Rečnika*), a treće izdanje istog pravopisa objavljeno je 2014. i u njemu je jedina izmjena u odnosu na izdanje iz 2011. g. »razdvajanje ćiriličnih azbučnih i latiničnih abecednih tablica u poglavlju o pismu« – ne računajući ispravke rijetkih slovnih ili tehničkih grešaka (Pešikan i dr. 2014: 8).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

primljene«? Dakle, moglo bi se zaključiti da se izdvojene skraćenice tretiraju kao internacionalne skraćenice opšteg značenja, koje se bilježe u adaptiranoj formi? Bez obzira na takvo uvodno predstavljanje, konkretne skraćenice u nastavku našle su se u grupi opštih (domaćih) skraćenica – *dr*, kao sažeta, a *inž*., kao početna. U uvodnom dijelu, s obzirom na postanak i način skraćivanja, prepoznate su četiri grupe skraćenica: 1. *opšte (domaće)*, 2. *mjerne i opšte međunarodne*, 3. *verzalne* i 4. *verbalizovane*, a nagoviještena je i razlika između slobodnog i programiranog skraćivanja. Druga grupa je u nastavku djelimično preimenovana i tumačena kao grupa – *internacionalnih i prilagođenih opštih i mjernih skarćenica.*

4.1 U grupi *opštih (domaćih) skraćenica* izdvojene su dvije podgrupe – početne i sažete (tačka 179). *Početne*, koje predstavljaju uži ili širi početak riječi, prema obrascu skraćivanja razvrstane su u pet vrsta – one koje se svode na: 1. početno slovo (*r.* – razred, *t. g.* – tekuće godine); 2. početnu grupu suglasnika (*br.* – broj, čl. – član); 3. početnu grupu do drugog samoglasnika (*ul.* – ulica, *inž.* – inženjer); 4. početnu grupu do trećeg, rijetko i do četvrtog samoglasnika (*neob.* – neobično, *arheol.* – arhelogija/arheološki)[7]; 5. dio riječi do sufiksa (*polj.* – *poljski*, *rus.* – ruski). Prema primjerima koji ilustruju peti obrazac skraćivanja, opravdano je bilo taj obrazac formulacijom vezati za dvosložne pridjeve na -*ski*, kako je to urađeno u izdanju iz 1994.

Sažete skraćenice, koje nastaju svođenjem riječi ili izraza na početno slovo / početna slova, ili na početnu grupu slova i karakteristična slova, opet prema obrascu skraćivanja, grupisane su u četiri vrste: 1. prve su prepoznate kao one koje imaju prvo i posljednje slovo i pišu se bez tačke – iako je na osnovu ilustracija jasno da je riječ o obrascu koji podrazumijeva i sažimanje početnog slova i posljednjeg sloga odnosno početnog slova i dva posljednja sloga (*dr*, *mr*, *gđa*, gđica); 2. drugu vrstu predstavljaju sažete skraćenice koje se pišu sa tačkom a koje sadrže početno slovo / početna slova i karakteristično slovo / karakteristična slova ostatka riječi (*tzv.* – *takozvani*, *impf.* – *imperfekat/imperfektivni, ie.* – *indoevropski*). 3. treću vrstu čini svega nekoliko skraćenica (zapravo četiri) od višečlanih naziva koje se pišu sa tačkom: *itd*. (*i tako dalje*), *tj.* (*to jest*), *npr*. (*na primjer*), kao i *bb.* (*bez broja*) – pored prihvaćenog *b. b.*; 4. četvrta vrsta, i prema formulaciji i prema ilustraciji, svedena je na jednu skraćenicu koja se piše sa tačkom: *gg.* (*gospoda*); kako je u ovom slučaju u funkciji množinskog značenja primijenjen obrazac udvajanja početnog slova – a ne svođenja riječi/izraza na određena slova – pitanje je koliko je opravdano ovaj tip skraćenice tretirati kao vid sažetih skraćenica.

4.2 Drugu od četiri osnovne grupe skraćenica u *Pravopisu srpskoga jezika* (2014) predstavljaju *internacionalne i prilagođene opšte i mjerne skraćenice*. Prema datom tumačenju (tačka 180) jasno je da se pridjev 'opšte' iz njihovog naziva odnosi uglavnom na skraćenice uobičajenih latinskih izraza (*a. a*. – *ad acta*, *o. c*. – *opus citatum*, *P. S.* – *post scriptim* ...), da su mjerne skraćenice odnosno skraćenice fizičkih veličina zasnovane na međunarodnim terminima i simbolima (W – *vat*, m – *metar* ...), da su i

[7] S obzirom na konkretizaciju prvog i drugog obrasca, u ovom i prethodnom slučaju sintagmu »početnu grupu« trebalo bi dopunom konkretizovati – »početnu grupu slova«.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

jedne i druge internacionalno uobličene latiničnom grafijom,[8] a da samo pojedine od njih imaju i 'prilagođenu' formu pisanja. Oznake mjernih jedinica i fizičkih veličina izvedene od imena osoba, saglasno međunarodnim uzusima, pišu se velikim slovima i imaju isključivo izvorni latinični lik (F, C, T ...). Prilagođene forme podrazumijevaju transliteraciju latiničnih slova u ćirilicu i normirane su u slučaju mjernih oznaka koje se pišu malim slovima (**kg** – кг, **dl** – дл ...), kao i slučaju ograničenog broja skraćenica ustaljenih latinskih izraza (*post scriptum*: *P. S.* – П. С. / ПС, *nota bene*: *N. B.* / *NB* – Н. Б. / НБ). Sasvim rijetko prilagođavanje podrazumijeva i prevođenje (**h** – ч. ili ч (čas) / c. (sat); kWh – **квч.** ili квч (kilovat-čas);[9] *L. S.* – *losus sigilli* – М. П. ili МП – *mjesto pečata*). Ono što je novina u aktuelnom *Pravopisu* (2014) u odnosu na prethodna izdanja (1993, 1994, 2002) jeste dio norme koji eksplicitno predviđa da se ćirilične varijante mjernih jedinica uobličene malim slovima – tipa г, кг, м, км, цм ..., u tekstovima opšte namjene, mogu pisati i sa tačkom.[10] Upravo zbog te činjenice norma predočena tačkom 180 (v. i tačku 146 a.) zahtijeva poseban komentar. Naime, upotreba Međunarodnog sistema jedinica (*SI* – prema franc. *Système international d'unités*), kao najrasprostranjenijeg sistema mjernih jedinica i gotovo univerzalnog sredstva u sferi nauke, u većini država zakonom je regulisana. Prema tom sistemu svaka mjerna jedinica ima puno ime i jednu oznaku. Definisanje i konkretizacija modela njihovog obilježavanja primarno je u sferi određenih struka, a dosljednost i preciznost bilježenja regulisana je i zakonskim propisima. Dakle, obilježavanje mjernih jedinica i fizičkih veličina nije pravopisno pitanje, već dio zakonske norme koja se interpretira pravopisnim priručnikom, uglavnom uopšteno.[11] Međutim, procjena potrebe prilagođavanja i eventualno prilagođavanje stručnog i zakonski propisanog načina obilježavanja mjernih jedinica i fizičkih veličina tekstovima opšte namjene, u domenu je ortografije. Pritom, treba imati u vidu da takva vrsta pravopisnog konformizma ne ide u prilog stručnom i zakonskom standardu, a izvjesno je i da ne doprinosi stabilnosti pisanog izraza. Tako na primjer u *Pravopisu srpskoga jezika* (2014) mjerna jedinica *litar* predstavljena je jednom zakonskom oznakom[12] – **l,** i dvjema ortografskim, tj. prilagođenim varijantama – л i л.; izostavljena je njena druga, ravnopravna,

[8] U skladu sa međunarodnom praksom i međunarodnim propisima oznake mjernih jedinica i fizičkih veličina pišu se slovima latinice ili pak grčkog alfabeta.

[9] Bez obzira na prevođenje prethodne skraćenice, za kWh nisu predviđene forme – квс(.) odnosno kvs(.) (kilovat-sat).

[10] Zakon o metrologiji u Republici Srbiji i njim predviđena Pravila upotrebe i pisanja mernih jedinica i fizičkih veličina (*Službeni glasnik RS,* broj 15/2016) propisuju da se »Oznake mernih jedinica, po pravilu, pišu malim uspravnim slovima latinice i slovom grčke azbuke, ali ako je oznaka jedinice izvedena iz ličnog imena, prvo slovo piše se velikim slovom«. Propisuje se i da se »Oznake mernih jedinica pišu bez tačke na kraju, izuzev pri normalnoj interpunkciji, tj. na kraju rečenice« (http://www.dmdm.rs/lt/MJPravila.php). Kako međunarodni standard podrazumijeva da se oznake jedinica u štampanom tekstu pišu uspravnim, a oznake veličina kosim slovima (*italicom*), naši primjeri ove vrste oznaka dosljedno su štampani uspravnim slovima (svi ostali primjeri oznaka i skraćenica u tekstu obilježeni su *italicom*).

[11] Sa tim u vezi podsjetićemo na *Jezičko pravopisni priručnik* iz 1981. god., čiji su autori naglasili da se »upotreba i pravopis mernih jedinica i mera« u toj knjizi »imaju saobraziti« sa odredbama *Zakona o mernim jedinicama i merama u SFRJ* (koji je stupio na snagu 1. januara 1981), a da su za one koji se ne budu pridržavali propisa tog zakona predviđene novčane kazne. Stanić, Moračić 1981: 433–434.

[12] Oznake zakonskih mjernih jedinica – jedinicâ čija je upotreba uvedena ili dopuštena državnim propisom.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

zakonska oznaka – **L.**[13] Pažnju privlači i činjenica da je u tački 146 a. (poglavlje o interpunkciji) – koja određuje da se skraćenice mjernih jedinica uobličene malim slovima u »tekstovima najšire opšte namjene« mogu pisati sa tačkom ili bez tačke – jedino za jedinicu *minut(a)*[14] data samo forma sa tačkom – мин**.** (pored: ч i ч. (čas), т i т**.** (*tona*), ха i х**а.** (*hektar*) ... Izostavljanje ćirilične forme bez tačke, dovodi u pitanje i pravopisni status latinične oznake koja je za jedinicu veličine vremena određena stručnom i zakonodavnom normom – **min** (bez tačke): *Pravopis srpskoga jezika* (2014) ne potvrđuje izvornu latiničnu formu ni sadržajem pravila ni rječničkim popisom. Aktuelni status latinične oznake **min** upitan je tim prije jer nije bio potvrđen ni prethodnim *Pravopisom srpskoga jezika* – sasvim nepreciznim pravilom bile su predviđene tri varijante: м i м. ili мин**.** = *minut* (v. Pešikan i dr. 1994: 255, tačaka 183 c.)? Istovremeno, pomenućemo da norma formulisana sadržajem tačke 146 a. ne precizira da se slobodan izbor pisanja ili nepisanja tačke odnosi samo na preslovljene (ćirilične) varijante skraćenica internacionalnih mjernih jedinica (koje se pišu malim slovima), te da nam je pedagoška praksa pokazala da izolovano čitanje konkretne norme ponekad (bez upoređivanja sa pravilima datim u poglavlju o upotrebi skraćenica) rezultira tumačenjem po kome njena primjena ne podrazumijeva distanciranje izvornih latiničnih oznaka mjernih jedinica i njihovih ćiriličnih formi, odnosno ne podrazumijeva ograničenost na ove druge.

Ono što nam se u konkretnom slučaju nameće kao pitanje iz domena pravopisnog tumačenja jeste i opseg upotrebe termina 'skraćenice'. Kako se u stručnoj literaturi i zakonskim aktima ne predstavljaju skraćenice, već oznake/simboli mjernih jedinica i fizičkih veličina, mišljenja smo da je i u pravopisnom konteksu opravdano govoriti o njihovim oznakama/simbolima.[15] Tim prije jer se određene mjerne jedinice predstavljaju velikim slovima, iako se njihovi nazivi pišu malim slovoma: npr. T nije skraćenica opšteg naziva jedinice *tesla* (izvedena jedinica SI za jačinu magnetne indukcije), već oznaka ustanovljena po prezimenu čuvenog naučnika, i kao takva nije podložna adaptaciji. Tako se i hemijski elemenati u periodnom sistemu ne predstavljaju skraćenicama već simbolima/oznakama, koji su utvrđeni prema latinskim nazivima i nemaju ortografske varijante (*Zn – cink, Au – zlato* ...). U igri šaha takođe običnije je govoriti o slovnim oznakama šahovskih figura (koje se razlikuju od jezika do jezika) nego o skraćenicama njhovih naziva (*D/Д – dama*, *T – top* ...).

4.3 U aktuelnom *Pravopisu srpskoga jezika* (2014) posebnu grupu predstavljaju skraćenice višečlanih naziva, koje se pišu velikim slovima, bez tačaka i međuslovnih

[13] »Dve oznake 'l,' i 'L' se ravnopravno mogu koristiti za jedinicu litar (Šesnaesta CGPM, 1979, odluka 6)«: http://www.dmdm.rs/lt/MJDecimalni.php.

[14] U *Rječniku uz Pravopis* (2014) paralelno su data oba oblika – minut i minuta, ali nisu predstavljene i skraćeničke forme konkretne mjerne jedinice. U Uredbi o određenim zakonskim mernim jedinicama i načinu njihove upotrebe (*Službeni glasnik RS*, broj 43/2011) uz oblik minuta data je napomena da je dozvoljen i oblik minut.

[15] Na primjer – pojedine pravopisne knjige hrvatskog jezika ne predočavaju pravila njihove upotrebe, ali u vidu posebnog dodatka daju popis mjernih jedica i njihovih znakova, razvrstanih u nekoliko kategorija; u drugima se pak jasno razdvajaju skraćenice i znakovi/oznake/simboli: Upor.: Babić i dr. 2004; Badurina i dr. 2008.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

bjelina. Imenovane su kao verzalne skraćenice, a u zagradama se identifikuju i kao akronimi (tačka 181). Ako se uporede naslovi tačaka 181: *Verzalne skraćenice (akronimi)* i 182: *Verbalizovane skraćenice*, dâ se zaključiti da se pojam akronimi ograničava samo na verzalne skraćenice i da verbalizovane nisu akronimi.[16] Takvo ograničenje nije saglasno sa uobičajenom upotrebom termina akronim u lingvističkoj literaturi – njegova standardna upotreba podrazumijeva skraćenicu odnosno riječ nastalu od početnih slova, slogova ili dijelova riječi nekog višečlanog naziva. Uobičajeno se identifikuju i kao složene skraćenice. Da je ipak u *Pravopisu* riječ o tehničkoj nepreciznosti, a ne o utemeljenom i opravdanom terminološkom ograničavanju i diferenciranju, govori činjenica da su u tački 182 verbalizovane skraćenice prepoznate kao akronimi koji gube status skraćenica i »podležu morfološkim pravilima običnih riječi«.

U uvodnom predočavanju upotrebe verzalnih skraćenica, normodavci skreću pažnju da je, usljed njihove raznovrsnosti i nestabilnosti, riječ o okvirnim pravilima i pregledu obrazaca zasnovanim na vremenski postojanim i raširenim primjerima. Na istom mjestu, rekli bismo neočekivano za ovu vrstu priručnika, konstatuju i normativnu neuređenost tog dijela pravopisne građe – kao da nije riječ o normi koju, saglasno pravilima gramatičkog sistema, treba konkretizovati i precizirati pravopisnim priručnikom?

Unutar tačke posvećene verzalnim skraćenicama izdvojena su dva poglavlja: A. *Načini pisanja stranih verzalnih skraćenica* i B. *Načini uklapanja verzalnih skraćenica u dati kontekst – pri pisanju i pri govorenju (čitanju).* Drugi odjeljak koji tretira kontekstualizaciju verzalnih akronima, u pisanoj i u usmenoj formi, iz ugla jezičke prakse zavređuje posebnu pažnju. Iako su u tom odjeljku skraćenice klasifikovane kao promjenljive i kao nepromjenljive, čitalac ostaje uskraćen za osnovno pitanje – koje su promjenljive, a koje nepromjenljive: zašto su npr. *JAT*, *DS*, *NOB* ..., promjenljive, a *SAD*, *LMS* ..., nepromjenljive? Naime, data norma, predstavljeni primjeri i njihova klasifikacija ne ukazuju na sistemsko pravilo – daju se okvirna pravila pisanja zasnovana na primjerima koji imaju ustaljenu i raširenu upotrebu, bez utvrđivanja principa (ne)promjenljivosti verzalnih akronima. Kako je ovaj tip skraćenica vrlo brojan i, zbog stalnog nastajanja i nestajanja, prilično nepostojan, i kako *Pravopis srpskoga jezika* ne sadrži poseban popis skraćenica, podrazimijeva se da njegovi korisnici o pravopisnom statusu verzalnih akronima sa kojima se suočavaju u pisanoj praksi, a koji nisu zastupljeni u *Pravopisu*, mogu samo hipotetički zaključivati na osnovu egzemplarne norme. Dakle, u *Pravopisu srpskoga jezika* (2014), kao i u *Pravopisu srpskohrvatskog jezika* (1960), verzalne skraćenice su svedene na konvencionalne forme – bez uputa o njihovoj gramatičkoj određenosti. Istina je, međutim, da za korisnika *Pravopisa* koji nema lingvističko obrazovanje, klasifikacija na promjenljive i nepromjenljive verzalne skraćenice nije prijemčiva bez uputstava o njihovom gramatičkom rodu i deklinaciji. U tom dijelu precizna morfološka određenja, nažalost, ne daje ni savremena normativna literatura srpskog jezika. Zapravo, prema aktuelnoj *Normativnoj gramati-*

[16] Saglasno ovom pravopisnom priručniku autorke rada *Predlog o usvajanju engleskih skraćenica za nazive titula i zvanja inženjerskih struka* predstavljaju skraćenice srpskog jezika i prave istu grešku – termin akronimi vezuju samo za verzalne skraćenice (ne i za verbalizovane) (Katić, Šafranj, Mirović 2016: 2).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ci promjena verzalnih skraćenica može se svesti na pravila (egzemplarna?) određena *Pravopisom* – »Za promenu slovnih skraćenica važe okvirna pravila data u *Pravopisu srpskoga jezika* (2011), t. 181« (Piper, Klajn 2013: 66). U konkretnom slučaju umjesto očekivanog morfološkog uticaja na pravopisnu normu, riječ je o obrnutom smjeru – »smjeru pravopisnog uticaja na morfološku normu« (vid. Ćužić 2014: 94)? Ovom prilikom u cilju prevazilaženja postojećih nejasnoća i uočenih nedosljednosti iznosimo određena zapažanja.

Korisnici *Pravopisa* tek ukoliko radi ovladavanja upotrebom vezalnih akronima posegnu za gramatičkom literaturom, mogu zaključiti da je pravopisni princip prema kome se iza skraćenica tipa – *SRJ*, *RCG*, *EU*, *SKZ*, *VMA*, *SANU*, *CANU* ... ne pišu morfološki nastavci u stvari impliciran morfološkim tumačenjem da je nepromjenljivost »pretežno« karakteristika skraćenica nastalih od naziva u kojima je »osnovna imenica ženskog roda« (Piper, Klajn 2013: 66). Vjerovatno je da će u skladu sa tim gramatičkim određenjem razumjeti i to što su se zajedno sa skraćenicama prethodnog niza u *Pravopisu* našli i akronimi naziva sa upravnom riječju u množinskom obliku ženskog roda – *SAD*, *UN* ... Ipak, izvjesno je i da će se u poređenju gramatičke i pravopisne norme suočiti i sa njihovim mimoilaženjem. Prema gramatičkoj normi – kod nepromjenljivih verzalnih akronima »skraćeni oblici koriste se samo u pisanju, dok se u govoru upotrebljava ceo izraz, ili samo osnovna imenica (Akademija, Zadruga)« (Piper, Klajn 2013: 66). Pravopisna norma predviđa međutim drugačije izgovorne postupke. Na primjer, *CANU* se zbog »podobnosti glasovne strukture« čita »kao puna riječ«, tj. sliveno; *SKZ* čita se neskraćeno – kao da je ispisan puni naziv, ali i slovo po slovo prema azbučnim nazivima slova (*s-k-z*); bez obzira na to što su takvi obrasci čitanja akronima *SKZ* predstavljeni pravilima, sasvim nedosljedno i neočekivano u *Rječniku uz Pravopis* predočena je samo varijanta čitanja slovo po slovo, koja podrazumijeva njenu promjenljivost (*iz s-k-zea*, *u s-k-zeu*?). Rekli bismo da citiranoj gramatičkoj normi ne ide u prilog ni uobičajeni izgovor akronima *VMA* (*ve-me-a* umjesto dosljedno abecednog izgovora slova *ve-em-a*).

Da nije riječ o dosljednom pravopisnom principu koji je utemeljen na morfološkom kriterijumu pokazuju i sljedeći primjeri. Forma *SOŠ* (*Sanitetska oficirska škola*) u *Rječniku uz Pravopis* prepoznata je kao promjenljiva skraćenica (gen. jed. *SOŠ-a* – deklinacija određena gramatičkim rodom same skraćenice, a ne rodom punog oblika osnovne riječi). Za razliku od nje skraćenica *OŠ* (*Osnovna škola*) nije zastupljena u *Rječniku*, ali je pravopisnim pravilom izdvojena kao nepromjenljiva, koja se uvijek čita u punom obliku. U *Rječniku Pravopisa* svoje mjesto nije našla ni skraćenica *VPŠ* (*Viša pedagoška* škola / *Visoka poslovna škola*?) iako se pravopisnim sadržajem tumači njena kontekstualizacija pri govorenju/čitanju. Na osnovu datih ilustracija ona se prepoznaje kao nepromjenljiva skraćenica, koja se izgovara prema nazivima azbučnih slova (*v-p-š*), ali i na način koji podrazumijeva kombinovanje postupaka odnosno izvjesnu modifikaciju izgovora prema nazivima abecednih slova (*ve-pe-še* umjesto *ve-pe-eš*). Dakle, prethodne tri skraćenice – *SOŠ*, OŠ i *VPŠ* – ukazuju na nekonzistentnost pravopisne norme. Iako je riječ o skraćenicama naziva u kojima je upravna riječ ista imenica ženskoga roda (škola), prva je izdvojena kao skraćenica sa paradig-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

mom imenica muškog roda na -Ø, dok se druge dvije prepoznaju kao nepromjenljivi verzalni akronimi, od kojih se prvi (*OŠ*) čita neskraćeno, tj. kao da su napisane riječi u punom obliku, a drugi (*VPŠ*) skraćeno, tj. spelovanjem? Mada se u novom izdanju *Pravopisa* (2014) ne precizira izgovor skaćenice *SOŠ*, na osnovu glasovnog sklopa može se pretpostaviti da je opravdan 'sliveni' način njenog čitanja. Svakako, pitanje je i na osnovu kog kriterjuma je u *Rječnik* uz *Pravopis* uvrštena upravo skraćenica *SOŠ* – koja nije obuhvaćena sadržajem pravopisnih pravila, odnosno zašto su iz *Rječnika* izostavljeni akronimi *OŠ* i *VPŠ* – koji su kao ilustrativne forme obuhvaćeni datim pravilima?

Zadržaćemo se i na skraćenici naziva – *Letopis Matice srpske*: *LMS*. Ovaj akronim u *Pravopisu srpskoga jezika* (2014) naveden je u grupi nepromjenljivih skraćenica. Jasno je da se njegova nepromjenljivost ne može tumačiti morfološkim kriterijumom – tj. ženskim rodom upravne riječi. Dâ se zaključiti da su normodavci oslanjajući se na tradicionalnu upotrebu ovaj akronim prepoznali kao formu koja se uvijek čita kao da je napisan puni naziv. To znači da je načinom izgovora predodređena njegova nepromjenljivost – isključivanjem spelovane izgovorne varijante zanemarena je morfološka perspektiva, prema kojoj bi se ovaj akronim mogao odrediti kao skraćenica sa paradigmom imenica muškog roda na -Ø. I ovdje se zapravo korisnik *Pravopisa* susreće sa dilemom – zašto se npr. *SKZ*, *VPŠ*, *KPD*, *RCG*, mogu izgovarati slovo po slovo, a *LMS* isključivo kao puni naziv? Izvjesno je da preferiranje obrasca koji ima »duži vijek i širu upotrebu« na račun morfološkog principa, destabilizuje morfološki sistem i relativizuje primjenu pravopisne norme. Korisniku *Pravopisa*, iz morfološkog ugla, nije lako shvatiti ni zašto je *LMS* nepromjenljiva skraćenica, a npr. *SPO* (*Srpski pokret obnove*) promjenljiva (*iz SPO-a*). Rekli bismo da u suočavanju sa pravopisnim ustupcima koji se pravdaju tradicijom, svrsihodnost savremenih pravopisnih priručnika postaje upitna.

Na osnovu tumačenja datog u *Normativnoj gramatici srpskog jezika* zaključuje se da bi u srpskom jeziku trebalo da budu promjenljive sve verzalne skraćenice koje se izgovaraju u skraćenom obliku – slovo po slovo ili 'sliveno'.[17] Ipak, kao što smo već i pokazali – taj princip ne podržava pravopisna norma, ali ni svakodnevni izraz (*CANU*, *SKZ*, *VPŠ*, *RCG*, *VMA* ...[18]). Osim toga, primjeri promjenljivih verzalnih akronima datih u *Pravopisu* djelimično oponiraju i gramatičkom principu po kome su nepromjenljive skraćenice »pretežno« one koje nastaju od naziva u kojima je osnovna imenica ženskog roda. Npr. iza akronima *DS*, *DSS*, *DPS*, *DB*, *NOB*, stoje nazivi u kojima je upravna riječ ženskog roda (*stranka*, *partija*, *bezbjednost*, *borba*), ali pravopisnom normom i praksom pisane riječi one su potvrđene kao promjenljive skraćenice koje se u morfološki sistem uklapaju kao imenice sa paradigmom prve (Piper-Klajnove[19]) deklinacione vrste (*u DS-u*, *iz DPS-a*, *sa DB-om*, *u NOB-u* ...). Dakle, norma nije pre-

[17] »Nazivi koji se u govoru javljaju u skraćenom obliku menjaju se kao imenice muškog roda, bilo da se izgovaraju po našim ili stranim imenima slova, npr. PTT, PTT-a (izg. *pe te te, pe te tea*) ..., ili da se izgovaraju kao cele reči, npr. JAT, JAT-a ... « (Piper, Klajn 2013: 66).

[18] Čitaju se u skraćenoj formi, ali nisu promjenljive.

[19] Piper, Klajn 2013: 67.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

cizna i ne eksplicira princip promjenljivosti koji objedinjuje skraćenice *DS*, *DPS*, *DB*, *NOB*, sa skraćenicama tipa *JAT*, *BIGZ*, *MMF,*[20] *PTT* ..., odnosno *NATO*, *UNESKO*, *FBI*, *BBC* ... Ono što je izvjesno, a što nije konkretizovano pravopisnim i gramatičkim objašnjenjima, jeste da su sve slovne skraćenice koje su u *Pravopisu* objedinjene kao promjenljive, muškog roda – s obzirom na njihovu izgovornu varijantu: izgovorno se završavaju suglasnikom (*BIGZ*: *bigz*), samoglasnikom e (*PTT*: *pe-te-**te***), samoglasnikom o (*SPO*: *es-pe-**o***), samoglasnikom i (BBC: *bi-bi-s**i***). Saglasno morfološkom ustrojstvu[21] njima bi se mogle priključiti i skraćenice koje se izgovorno završavaju samoglasnikom u: npr. *SDU – Socijaldemokratska unija*, *CDU – Christlich Demokratische Union / Hrišćansko-demokratska unija* ... Tim prije jer je posljednja forma skraćenica stranog naziva i uvijek se čita u skraćenom obliku – slovo po slovo prema abecednim nazivima slova. Svakako, normativnom literaturom trebalo bi posebno prepoznati i verzalne akronime tipa *BiH*, *RH*, *MH*, *DNK*, *RNK*, *CK* ..., koji se zbog naglašenog izgovornog a (*be i h**a***, *de-en-k**a**, ce-k**a**...*) uglavnom protive deklinaciji imenica muškog roda na -Ø.[22] Osim toga, na sintaksičkoj ravni, prema rodu osnovne imenice punog naziva, ovi akronimi realizuju se u i obliku gramatičkog ženskog roda (*današnja BiH* ...) i u obliku gramatičkog muškog roda (*tadašnjeg CK SKJ*...), a ima i onih koji u tom smislu pokazuju kolebljivost (*tvoj DNK*: tvoj *de-en-ka*; *tvoja DNK*: tvoja *dezoksiribonukleinska* kiselina ...?).

Treba istaći i da *Normativna gramatika srpskog jezika*, ali ne i *Pravopis* (2014), eksplicitno predočava i normu po kojoj su sve verzalne skraćenice na -A nepromjenljive (*CIA*, *ETA* ....), za razliku od njihovih verbalizovanih formi: (*Cija*, *iz Cije*, *Eta*, *iz Ete* ...) (Piper, Klajn 2013: 66). Ipak, u istoj gramatici u opisu promjene imenica koje se u nominativu jednine završavaju na -a (»druga deklinacija«), zastupljene su i verzalne forme *EFTA, NASA, FIFA* ... (Piper, Klajn 2013: 84). Pritom, autori ne konkretizuju njihovu grafijsku uobličenost u kosim padežima: *iz EFT-e, iz EFTA-e, iz EFTE*?[23] Kolebljivost u vezi sa ovim pitanjem potvrđuje i Klajnov *Rečnik jezičkih nedoumica*. U njemu autor konstatuje da nema opšteg rješenja za deklinaciju verzalnih skraćenica na -A i preporučuje upotrebu njihovih verbalizovanih formi (*Ete*, *s Fifom* ...) odnosno upotrebu zajedničke imenice s nominativnim oblikom verzalnog akronima (»za organizaciju ETA«) – u protivnom skraćenica ostaje nepromjenljiva (Klajn 2009: 244). Sa druge strane, korisnik *Pravopisa* tek izlistavanjem nedosljednog rječničkog popisa može ih odrediti kao nepromjenljivu vrstu: u njemu su npr. *CIA*, *UNRA*, *FIFA* ..., identifikovani kao nepromjenljivi akronimi, *UEFA* nije određen kvalifikatorom kao nepromjenljiva forma, a *NASA* i *BIA*, iako su zastupljeni u ilustracijama prilično

[20] Nije jasno zašto je ova promjenljiva skraćenica u *Pravopisu* (2014) navedena kao jedna od onih koje se čitaju/izgovaraju neskraćeno, da bi potom bila potvrđena i njena izgovorna varijanta *em-em-ef.* U *Rječniku uz Pravopis* ne prepoznaje se kao promjenljiva, niti se predočava njen izgovorni lik – što je još jedna potvrda sasvim nedosljednog predstavljanja skraćenica u *Rječniku*, kao posebnoj cjelini pravopisnog priručnika.

[21] Prema promjeni imenica stranog porijekla tipa: šou, randevu, tabu, tiramisu...

[22] Upor.: MOK (Međunarodni olimpijski komitet), iz MOK-a, RIK (Republička izborna komisija), iz RIK-a.

[23] Hrvatska pravopisna norma u ovom slučaju, različitim pravopisnim priručnicima, predviđa sva tri rješenja *HINA-e*, *HINE*, *Hine.* (Ćužić 2014: 103)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

neprecizne pravopisne norme, izostaju iz rječničkog popisa. Ipak, o nepromjenljivosti ove vrste skraćenica u literaturi su zabilježeni i drugačiji stavovi – T. Prćić, koji je svojevremeno dao predloge za izmjenu određenih pravopisnih rješenja, konkretnu pojavu okarakterisao je kao neprirodnu i potpuno suprotnu gramatici srpskog jezika. Međutim, njegov predlog bio je sasvim neobičan i nije imao odjeka u pravopisnoj normativistici – podrazumijevao je pisanje padežnog nastavka malim slovom i njegovo neposredno (bez crtice) pripajanje okrnjenoj skraćeničkoj formi: *NASA, NASe* ... (kao i *UNESKO*, *UNESKa* ...) (Prćić 2002: 22).

Da upotreba verzalnih skraćenica u normativnoj literaturi srpskog jezika zaista nije usaglašena svjedoči i *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole* (Stanojčić, Popović 2008: 165). U poglavlju *Tvorba imenica* posvećena im je posebna tačka (t. 315), dok u poglavlju *Morfologija* nisu zavrijedile poseban komentar. Tvorbenim opisom verzalni akronimi[24] predstavljeni su kao promjenljiva kategorija: saglasno morfološkom liku uklapaju se u morfološki sistem (*NIN*, *SKOJ* ...), ali je naglašeno da se one koje nisu glasovno izgovorljive kao jedna riječ mogu mijenjati po odgovarajućoj deklinaciji samo u pisanoj formi – konkretna mogućnost ilustrovana je upravo (grafijskom?) promjenljivošću skraćenice *SKZ*: *SKZ-a*, *SKZ-u* ... Ovakvo tumačenje značilo bi i da se akronimi tipa *CANU*, *SAZU*, *SANU* ..., kao skraćenice koje se zbog podobne glasovne strukture čitaju kao posebne riječi, mijenjaju po padežima (iako ih pravopisna norma tradicionalno određuje kao nepromjenljive forme)? Kako se u konkretnoj tački ne pominju verzalne skraćenice ženskog roda na -A, korisnici ove gramatike ostaju uskraćeni za podatke o njihovom (ne)deklinirnju. I *Gramatika srpskog jezika za strance* (Mrazović 2009: 243) složene skraćenice opisuje unutar poglavlja o tvorbi imenica. Bez izuzetka okarakterisane su kao forme koje imaju svoju deklinaciju, i koje se, opet bez izuzetka, upotrebljavaju u govoru i pisanju. Verzalne skraćenice (»model početnih slova/glasova«) izdvojene su kao posebna vrsta složenih skraćenica, a datim primjerima predstavljene su kao riječi sa deklinacijom (*GSP*, *GSP-a*, *GSP-om*) – ne ukazuje se na eventualni tip složenih slovnih skraćenica koje ostaju bez promjene.

4.4 U posebnu tačku (182), kao četvrta grupa, u *Pravopisu srpskoga jezika* (2014) izdvojene su *verbalizovane skraćenice*. Predstavljene su kao forme koje nastaju verbalizacijom akronima ili pak kombinovanjem dijelova riječi višečlanih naziva, a koje se u morfološki sistem srpskog jezika uklapaju kao obične riječi. Sintagma kojom se imenuje prva vrsta terminološki je neprecizna i pojmovno oprečna – »verbalizovane verzalne skraćenice«: pošto verzalne skraćenice verbalizacijom gube verzalnu uobličenost treba ih identifikovati kao verbalizovane skraćenice nastale od verzalnih. Pravopisna norma ne precizira princip po kome verzalna skraćenica može postati ver-

[24] Autori ne koriste termin akronimi; skraćenice od višečlanih naziva imenuju jednostavno kao skraćenice=abrevijature; s obzirom na etimologiju terminâ abrevijature i akronimi, mi smo skloniji distinkciji po kojoj abrevijatura jeste skraćenica riječi opšteg značenja, tj. prosta skraćenica, a termin akronim – skraćenica višečlanog naziva, tj. složena skraćenica (upor. Marković 2013: 93). I Piper i Klajn termin abrevijatura poistovjećuju sa skraćenicima uopšteno (2013: 252). U *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr. 2005: 299) složene skraćenice i abrevijature predstavljene su kao istoznačni termini.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

balizovana, ali sugeriše da je izbor datih ilustracija određen tradicijom i raširenom upotrebom (*Nin* prema *NIN*, *Bitef* prema *BITEF*, *Cia* prema *CIA*, *Bija* prema *BIA* ...). Verbalizovane skraćenice nastale od formanata višečlanih naziva predstavljene su takođe kao forme koje imaju »zavidnu tradiciju«: *Nolit*, *Simpo*, *Nama* ... Skraćenice koje mogu imati i verzalnu i verbalizovanu formu nisu posvjedočene gramatičkom literaturom, a izvjesno je i da *Pravopis* i normativna literatura u tom dijelu nemaju ni terminološku ujednačenost. *Normativna gramatika srpskog jezika* razlikuje tri tvorbena tipa složenih skraćenica: *slovne* (sastavljene od početnih slova riječi višečlanog naziva: *SAD*), *morfemske* (sastavljene od morfema: *Kosmet*) i *kombinovane* (nastale od slogova i slova dvočlanog ili višečlanog naziva: *Bemus*, *Belef*). Slovne imaju samo verzalnu formu, a grafijska forma morfemskih i kombinovanih odgovara skraćenicama koje su u *Pravopisu* identifikovane kao verbalizovane (Piper, Klajn 2013: 253). U *Gramatici srpskog jezika* za *gimnazije i srednje škole* složene skraćenice tvorbeno su razvrstane u dva tipa, bez posebnog imenovanja: skraćenice u formi verzalnih slova rezultat su »slaganja početnih glasova (slova)« – *SKZ,* dok su one koje imaju grafijsku uobličenost riječi, i koje su osamostaljene kao posebne imenice, rezultat slaganja početnih slogova riječi iz višečlanog naziva odnosno slogova i početnih glasova (slova) – *Nolit* (Stanojčić, Popović 2008: 165). To bi značilo da su prema navedenim gramatikama srpskog jezika opravdane samo forme *Bemus*, *Bitef*, *AVNOJ*, *NIN* ..., dok su *Pravopisom srpskoga jezika* normirane i grafijske varijante *BEMUS*, *BITEF*, *Avnoj*, *Nin* ...?

4.5 Dakle, na osnovu predočenih primjera i datih komentara, možemo zaključiti da su akronimi u srpskom jeziku forme koje su između pravopisne, morfološke i tvorbene norme. U različitim gramatičkim priručnicima oni nemaju jedinstven morfološki odnosno tvorbeni status, a onda izvjesno je i da pravopisna i gramatička pravila nisu saglasna. Pravopisna pravila ne pokazuju sistemsku utemeljenost, kao ni gramatička norma koja se poziva na njih – umjesto ortografske norme primarno utemeljene na morfološkim i tvorbenim principima, novija gramatička lliteratura u morfološkom tumačenju verzalnih skraćenica eksplicitno upućuje na primjenu okvirnih pravopisnih pravila, određenih tradicionalnim i ustaljenim obrascima.

5 U *Pravopisu crnogorskoga jezika* skraćenicama je posvećeno V poglavlje. Nakon početnih uvodnih tačaka (tačke 89–91) izdvojena su dva potpoglavlja – *Skraćivanje s tačkom* (tačke 92–97) i *Skraćivanje bez tačke* (tačke 98–105). Uvodnim tačkama, opšteg sadržaja, istaknuto je da su određena pravila o skraćivanju riječi i skupova riječi u rijetkim izuzecima »narušena drukčijom tradicionalnom upotrebom«. U uvodnom dijelu predstavljeni su i načini čitanja skraćenica – one koje su nastale od početnih dijelova riječi ili skupova riječi odnosno od početnog i završnog dijela riječi čitaju se kao da su napisane pune riječi, dok su za one u verzalnoj formi, zavisno og glasovnog sklopa, predviđena dva načina čitanja: verzalne forme sastavljene od samoglasnika i suglasnika čitaju se onako kako su napisane, a verzalne forme isklju-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

čivo samoglasničkog/suglasničkog sastava čitaju se prema nazivu slova[25] (uz izuzetke koji se pravdaju tradicionalnom upotebom – *UNDP*: *u-en-de-pe* ili *ju-en-di-pi*; *SAD*: *es-a-de*; *BiH*: *be-i-ha*). Dakle, *Pravopis crnogorskoga jezika*, za razliku od nekadašnjeg *Pravopisa srpskohrvatskog jezika* i *Pravopisa srpskoga jezika*, ne prepoznaje kao posebnu kategoriju verzalne skraćenice koje se uvijek čitaju kao da su napisani puni nazivi. Ta činjenica sugeriše pitanje – da li se normom crnogorskog jezika svim verzalnim akronimima priznaje leksički status? Npr. *JAZU* je jedna od skraćenica koja se prema *Pravopisu crnogorskoga jezika* čita onako kako je napisana, dok je u *Pravopisu srpskohrvatskog jezika* isti akronim tretiran kao forma koja se čita neskraćeno. U *Pravopisu srpskoga jezika* nije zastupljen akronim *JAZU*, ali su *SANU*, *CANU*, *MANU*..., izdvojeni kao nepromjenljive skraćenice koje se čitaju 'sliveno'.

5.1 Naslovom *Skraćivanje s tačkom* objedinjene su skraćenice domaćih riječi opšteg značenja, a predstavljeni obrasci skraćivanja saglasni su sa normom nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika, pa i sa aktuelnom normom srpskog jezika: *t.*, *br.*, *ul.*, *augm.*, *m. r.*, *tj.*, *stsl*. U potpoglavlju naslovljenom *Skraćivanje bez tačke* obuhvaćene su skraćenice u formi prvog i posljednjeg slova odnosno posljednjih slova određenih riječi (*dr*, *gđa*), skraćenice (oznake/simboli?) mjernih jedinica (cm, kg, J, W), skraćenice kojima se označavaju strane svijeta (*J*, *Z*), verzalne skraćenice od višečlanih naziva (*CNP*, *CANU*, *UN*) i skraćenice »(simboli)« za hemijske elemente (*Al*, *Fe*, *H*). S obzirom na to da je broj skraćenica koje nastaju po obrascu prvo i završno slovo ili prvo slovo i završni slog/slogovi ograničen, uočljivo je da je u *Pravopisu crnogorskoga jezika* po tom obrascu uobličena i skraćenica za imenicu gospodin (*gdin*) – dok je u *Pravopisu srpskoga jezika*, saglasno normi nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika, u konkretnom slučaju predviđen obrazac početnog slova s tačkom (g.). Kada su u pitanju oznake mjernih jedinica i fizičkih veličina, norma *Pravopisa crnogorskoga jezika* sasvim je precizna – saglasno međunarodnoj praksi one imaju latinične likove i pišu se bez tačke – ne predviđa se mogućnost njihovog preslovljavanja u ćirilicu, a onda ni njihov ćirilični lik sa tačkom. Iako su izdvojeni kao posebna kategorija, svi verzalni akronimi u *Pravopisu crnogorskoga jezika* imaju isti status; norma ne potvrđuje njihovu (ne)promjenljivost – ne daju se eventualne gramatičke smjernice o njihovom rodu i deklinaciji. Te informacije ne nudi ni *Pravopisni rječnik.* Primjetno je da među primjerima koji ilustruju pravopisno pravilo nema verzalnih akronima na -A. Iznenađujuće je i to da pravopisnom (a ni gramatičkom) normom crnogorskog jezika nisu prepoznate i izdvojene kao posebna vrsta verbalizovane forme tipa: *Unesko*, *Skoj*, *Fifa* ...

[25] Ne pominje se i ne ilustruje se mogućnost izgovora/čitanja ovih skraćenica prema nazivima slova azbuke; tačnije, u ovom slučaju skraćenice nisu razvrstane na one koje se izgovaraju prema abecednim nazivima slova i one koje se (tradicionalno) izgovaraju prema azbučnim nazivima slova, pa je izvjesno da će korisnici *Pravopisa* imati dilemu u vezi sa izgovorom formi tipa *CNP* (*Crnogorsko narodno pozorište*), *SFRJ* (*Savezna Federativna Republika Jugoslavija*), *SRJ* (*Savezna Republika Jugoslavije*), *SKZ* (*Srpska književna zadruga*) ... Primjeri dati u *Pravopisu* potvrđuju samo izgovor prema nazivima slova abecede (v. tačku 91, 2).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

6 *Gramatika crnogorskoga jezika* skraćenicama nastalim od višečlanih naziva posvećuje svega jednu, prilično nepreciznu, rečenicu. U poglavlju o morfologiji cjelina koja tretira promjenu imenica i imenice muškog roda na -Ø završava se rečenicom: »I skraćenice se mijenjaju po padežima, ali se između njihove osnove i nastavka umeće crtica, npr. *CNP-Ø*, *CNP-a*, *CNP-u* i sl.« (Čirgić i dr. 2010: 74). Ovakva formulacija u stvari potencira pitanje sa kojim smo se suočili i u tumačenju pravopisnih pravila – da li su u crnogorskom jeziku verzalni akronimi (muškog roda) bez izuzetka promjenljiva kategorija? Pritom, u morfološkom opisu imenica ženskog roda i njihove promjene ne pominju se verzalne skraćenice na -A (ni verbalizovane forme na -a) (*CIA / Cija*, *FIFA / Fifa* ...), što znači da normativna literatura crnogorskog jezika (ni gramatička ni pravopisna) ne razrješava dileme koje prate njihovu upotrebu u pisanom i govorenom izrazu. *Gramatika crnogorskog jezika* zanemaruje akronime i kao tvorbenu kategoriju – načine njihovog nastanka ne opisuje kao posebne tvorbene procese.

7 Datim osvrtom predočili smo tretman skraćenica u normativnoj literaturi relevantnoj za nastavu iz predmeta Savremeni srpski jezik (standardizacija i pravopis) i Savremeni crnogorski jezik (standardizacija i pravopis) i na taj način pokušali da ukažemo na segmente norme koji u praksi uzrokuju nesigurnost, a samim tim i zavređuju veću pažnju jezičkih stručnjaka. Kako je izvjesno da različite vrste skraćenica ne pripadaju jednako domenu ortografije, konkretnim pitanjima zašli smo i u metodološki aspekt »pravopisne relevantnosti« (Badurina, Matešić 2012: 18). Pitanje koje je otvoreno i koje treba kritički preispitati tiče se ingerencije pravopisa da pojedine složene forme skraćenica (verzalne akronime) isključi iz deklinacionog sistema i tako im ospori morfološki status (norma *Pravopisa srpskoga jezika*, 2014). Sa tim u vezi jeste i pitanje uloge tradicije u njihovom pozicioniranju – koliko je opravdano normom podržavati postojane i raširerene obrasce koji se opiru gramatičkom ustrojstvu? Kritičko preispitivanje svakako zahtijeva i metodološka uobličenost pravopisnog pravila kojim se akronimi identifikuju samo kao grafijska (i izgovorna) forma – bez bilo kakvog uputa o njihovoj deklinacionoj i tvorbenoj integrisanosti (norma *Pravopisa crnogorskoga jezika*). Jasno je da se nestabilna i teorijsko-metodološki 'nedefinisana' pozicija[26] akronima može unaprijediti samo preciznim deklinacionim i tvorbenim obrascima utvrđenim gramatičkom normom, a onda i dosljednim pravopisnim principima koji će podr(a)žavati gramatičku normu. Bavljenjem konkretnom temom uvjerili smo se i u opravdanost izdvajanja popisa skraćenica kao posebnog dodatka pravopisu.[27] S obzirom na ekspanziju skraćenica u savremenom jezičkom izrazu, upotrebnu vrijednost i praktičnu funkciju takvog popisa ne treba dovoditi u pitanje. Njegovim izdvajanjem izbjegle bi se i nedosljednosti koje prate bilježenje skraćeničkih formi u pravopisnim rječnicima, a prilično obimna i raznovrsna građa dobila bi konkretnu normativnu verifikaciju.

[26] Standard srpskog jezika karakteriše njihova nestabilnost, dok je u standardu crnogorskog jezika njihov opis gotovo zanemaren.

[27] U tom smislu treba pohvaliti prilično opsežan *Rječnik kratica* u *Hrvatskom pravopisu* Matice hrvatske (Badurina i dr.: 2008).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Izvori i literatura

Aleksandar Belić, 1934: *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, prema propisima Ministarstva prosvete, treće, popravljeno izdanje. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A. D.

--, 1999a: *Pravopisi.* Sveska 1. Izabrana dela 11/1. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

--, 1999b: *Pravopisi.* Sveska 2. Izabrana dela 11/2. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, 2004: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.

Lada Badurina, Ivan Marković, Krešimir Mićanović, 2009: *Hrvatski pravopis.* Zagreb: Matica hrvatska.

Lada Badurina, Mihaela Matešić, 2011: Jezik i pravopis: Teorijsko-metodološki pristup pravopisnom normiranju. *Croatica et Slavica Iadertina* 7/1. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku. 17–31.

Eugenija Barić, Mijo Lončarević, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, 2005: *Hrvatska gramatika.* Zagreb: Školska knjiga.

Veljko Brborić, 2008: Srpski pravopisi u XX veku. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 73. Novi Sad. 43–57.

Adnan Čirgić, Ivo Pranjković, Josip Silić, 2010: *Gramatika crnogorskoga jezika.* Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.

Tomislav Ćužić, 2014: Morfološki aspekti pravopisne norme. *Rasprave* 49/1. 93–110, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Marina Katić, Jelisaveta Šafranj, Ivana Mirović, 2016: *Predlog o usvajanju engleskih skraćenica za nazive titula i zvanja inženjerskih struka*. Preuzeto sa: http://www.trend.uns.ac.rs/

Ivan Klajn, 2009: *Rečnik jezičkih nedoumica.* Novi Sad: Prometej.

Ivan Marković, 2013: *Uvod u jezičnu morfologiju.* Zagreb: Disput.

Pavica Mrazović, 2009: *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Mitar Pešikan, Jovan Jerković, Mato Pižurica, 1994: *Pravopis srpskoga jezika*, ekavsko izdanje. Novi Sad: Matica srpska.

--, 2010: *Pravopis srpskoga jezika*, izmenjeno i dopunjeno ekavsko izdanje. Novi Sad: Matica srpska.

--, 2014: *Pravopis srpskoga jezika*, ijekavsko izdanje izmijenjeno i dopunjeno (prema trećem ekavskom izdanju). Novi Sad: Matica srpska.

Predrag Piper, Ivan Klajn, 2013: *Normativna gramatika srpskog jezika.* Novi Sad: Matica srpska.

Pravopis srpskohrvatskog jezika, školsko izdanje, 1988. Novi Sad: Matica srpska; Zagreb: Matica hrvatska.

Pravopis crnogorskoga jezika 2010. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.

Tvrtko Prćić, 2002: Predlozi za novi Pravopis (2): Ka standardizovanom pisanju anglicizama. *Jezik danas* 16. 14–25.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Milija Stanić, Damnjan Moračić, 1981: *Jezičko pravopisni savetnik.* Beograd: Izdavačka radna organizacija »Rad«.

Živojin Stanojčić, Ljubomir Popović, 2008: *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Mihailo Stevanović, 1981: *Savremeni srpskohrvatski jezik I.* Beograd: Naučna knjiga.

Povzetek

V razpravi so kritično predstavljene kratice v normativni strokovni literaturi srbskega in črnogorskega jezika, njihova uporaba pa je prikazana tudi glede na norme nekdanjega srbohrvaškega jezika. Tako smo poskušali pokazati na odstopanja, ki v praksi povzročajo neenotno rabo. Na konkretnih primerih smo poudarili tudi vlogo norme. Kritično je treba ponovno oceniti ingerence pravopisa pri izključitvi zloženih form kratic (verzalnih akronimov) iz deklinacijskega sistema. S tem je povezano tudi vprašanje vloge tradicije. Ponovno kritično oceno vsekakor zahteva tudi metodološko oblikovanje pravopisnega pravila, po katerem se akronimi identificirajo le kot grafijska (in izgovorna) forma – brez kakršnega koli navodila o njihovi deklinaciji in formativni integriranosti (norma *Pravopisa črnogorskega jezika*). Položaj akronimov se lahko izboljša le z natančnimi deklinacijskimi in formativnimi obrazci, določenimi s slovničnimi normami, nato pa tudi z doslednimi pravopisnimi načeli, ki bodo podpirala to slovnično normo. Potrjuje se upravičenost ločevanja seznama kratic kot posebnega dodatka k pravopisu. Glede na hitro širitev kratic v sodobnem jeziku bi bilo to nujno. Z ločevanjem seznama krajšav bi se izognili neenotnostim, ki spremljajo označevanje krajšavnih oblik v pravopisnih slovarjih, hkrati pa bi ta zelo obširna in raznovrstna tematika dobila normativno potrditev.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 811.163.6'342:316.774(497.4)
Damjan Huber
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
damjan.huber@ff.uni-lj.si

RAZISKOVALNA IZHODIŠČA BESEDILNOFONETIČNE ANALIZE SLOVENSKEGA MEDIJSKEGA GOVORA (NA PRIMERU BESEDNOVRSTNE PREDVIDLJIVOSTI POUDARKOV)

Besedilna fonetika je področje, ki je v slovenističnem jezikoslovju razmeroma slabo raziskano. V prispevku je predstavljen primer besedilnofonetičnega raziskovanja, tj. analiza poudarkov z vidika besednovrstne predvidljivosti, pri čemer je izpostavljena pomembnost posameznih raziskovalnih faz, kot so izbor govorcev, priprava, transkripcija in segmentacija gradiva ter dvostopenjsko potrjevanje raziskovalnih hipotez – slušna in računalniška analiza. Raziskava temelji na korpusu izbranih slovenskih pogovornih TV-oddaj, torej na avtentičnem in bolj ali manj spontanem medijskem govoru.

Ključne besede: jezikoslovna metodološka načela, besedilna fonetika, poudarek, besedne vrste, medijski govor

Prosody, or sentence phonetics, is a relatively poorly researched area in Slovenian linguistics. This article presents a piece of prosodic research: an analysis of sentence stress from the perspective of text genre predictability, emphasizing the importance of specific research phases, particularly the selection of speakers, preparation, transcription and segmentation of material, and a two-stage confirmation of the research hypotheses using audio and computer analysis. The research is based on a corpus of selected Slovenian television discussion programs—in other words, on authentic and relatively spontaneous media speech.

Keywords: methodological principles of linguistics, prosody, sentence stress, text genre, media speech

0 Uvod

V okviru *fonetike besedila* (SS 1976), *stavčne fonetike* (Toporišič 1992) oz. *besedilne fonetike* (SS 2000), ki jo Toporišič definira kot »/s/lušne značilnosti povedi, eno- ali večstavčne« (Toporišič 1992: 308), raziskujemo premore, poudarke, intonacijo, register, hitrost govora in glasovno barvanje. Iz definicije je razvidno, da Toporišič v opredelitvi govorjenega jezika izhaja iz enote zapisanih besedil; kot raziskovalno enoto ima v mislih predvsem stavek: »Ker je najmanjše možno sporočilo poved s skladenjsko obliko stavka ali več stavkov, to fonetiko imenujemo tudi kar stavčno. V načelu bi besedilna fonetika morala zaobjeti slušne značilnosti kakega besedila v celoti; v sedanjem stanju vendar obravnava kvečjemu še slušne pojave med posameznimi povedmi, podrobneje pa komaj slušne značilnosti povedi, zlasti seveda stavka« (SS 2000: 533).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Če je še za drugo polovico 20. stoletja veljalo, da redke analize govorjenega jezika temeljijo predvsem na subjektivni oceni raziskovalcev in omejenem korpusu nespontano tvorjenih besedil, tj. branem govoru zapisanih (literarnih) besedil (npr. Toporišič 1972), potem smo v zadnjem desetletju in pol priča kvantitativnemu in kvalitativnemu porastu (besedilnofonetičnih) raziskav govorjenega jezika (npr. Hribar 2001/2002, Valh Lopert 2005, Tivadar 2009, Volk 2011). Raziskave govora temeljijo na reprezentativnih besedilnih korpusih posnetega zvočnega gradiva, analiz pa se lotevamo z računalniškimi orodji, specializiranimi za transkripcijo in analizo govora (npr. Praat), s čimer lahko raziskujemo tudi realno (in spontano) govorno produkcijo, tj. najbolj avtentičen del govora.

1 Raziskovalna izhodišča

Pri analizi besedilnofonetičnih značilnosti si lahko pomagamo z različnimi metodološkimi pristopi. Tako lahko poudarke raziskujemo v razmerju do ločil v zapisu, glede na tipična mesta pojavljanja, besedni red, vloge, ki jih opravljajo v govoru, primerjalno z drugimi (besedilno)fonetičnimi značilnostmi, npr. intonacijo, premorom in formantnimi vrednostmi, glede na neverbalna sredstva, (ne)spontani govor, (ne)profesionalne govorce, spol in družbeni status govorcev, stilno (ne)zaznamovanost, (ne)znane informacije, (ne)dialoškost komunikacije idr. V prispevku je predstavljena raziskava, ki temelji na kombinirani slušno-eksperimentalni metodi preučevanja poudarkov z vidika besednovrstne predvidljivosti,[1] posebna pozornost pa je namenjena opisu poteka raziskave, tj. načrtovanju korpusa, zbiranju, pripravi, transkripciji in segmentaciji gradiva, analizi in interpretaciji podatkov ter sintezi rezultatov. Ker je besedilnofonetičnih raziskav, opravljenih na slovenskem gradivu, razmeroma malo (npr. Podbevšek 2006, Volk 2011), je eden izmed ciljev raziskave na slovenskem gradivu preveriti v tujini že uveljavljene pristope (npr. Cruttenden 1986, Horga 1996).

Poudarke[2] razumemo kot prozodično realizirano izpostavljenost dela govorne enote na površinski, tj. stavčni oz. besedilni ravni, ki pa je odraz informacijskega urejanja besedila na globinski ravni (Duběda 2005: 183), saj opravljajo različne vloge v govoru, od logičnega in subjektivnega izpostavljanja najpomembnejših delov govorne enote do organizacije besedila in emocionalnega izražanja govorčevih razpoloženjskih stanj. Fonetično se uresničujejo s kombinacijo več akustičnih dejavnikov, npr. s

[1] Analiza poudarkov z vidika besednovrstne predvidljivosti je del širše raziskave govora TV-voditeljev in politikov v izbranih oddajah TV Slovenija, opravljene v okviru doktorskega dela *Poudarek in pavza v standardnem slovenskem govoru* (Huber 2013), v prispevku pa sta prilagojeno in dopolnjeno predstavljeni predvsem (pod)poglavji *Predstavitev gradiva in raziskave* ter *Besednovrstna predvidljivost poudarkov*.

[2] V slovenskem jezikoslovju sta se termina *naglas* in *poudarek* dolgo časa med sabo zamenjevala oz. je bilo govora predvsem o poudarku v smislu besednega poudarka, danes naglasa. Razlikovanje med poudarkom, ki je lastnost stavka, in naglasom, ki je lastnost besede, sta dokončno uvedla Rigler (1968) in Toporišič (SS 1976), o (stavčnem) poudarku pa je pisal že Breznik v razpravi *Besedni red v govoru*, kjer razpravlja o t. i. *prosti stavi* v okviru besednega reda ter o *govornem odstavku* kot raziskovalni enoti, kot merilo zakonitosti besednega reda v prosti stavi pa določi *stavčni poudarek* (Breznik 1908: 226).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

spremembo trajanja posameznih glasov, frekvence osnovnega tona (F0), jakosti ali hitrosti govora (npr. Palková 1997: 156–57), ter ga uvrščamo med najpomembnejše akustične dogodke, ki spremljajo govor in hkrati odločilno vplivajo na razumevanje vsebine in pomena (kot okrepljen izgovor tistega dela govora, ki se govorcu zdi najpomembnejši za razumevanje sporočila). Med raziskovalci ni enotnega mnenja o tem, kateri od naštetih signalov je najpomembnejši za percepcijo poudarka, najpogosteje pa so za prepoznavanje izpostavljenih delov govora pomembne kombinacije vseh naštetih (akustičnih) parametrov: poudarjeni segment je lahko hkrati izražen z večjo izgovorno jakostjo, dlje traja, ima višji F0 in je jasneje artikuliran. V več raziskavah je bilo ugotovljeno, da je nemogoče analizirati vsak opazovani parameter posebej, saj so med sabo povezani in se kot skupek (prozodičnih) značilnosti izražajo v poudarku. Pri interpretaciji računalniško izmerjenih rezultatov si je priporočljivo pomagati tudi z drugimi znotrajjezikovnimi, npr. besedilnofonetičnimi (hitrost govora, premori, intonacija), ter zunajjezikovnimi značilnostmi, npr. s televizijsko sliko, ki pokaže tudi neverbalni del komunikacije (mimiko, gestiko idr.).

1.1 Hipoteza

Raziskave o besednovrstni predvidljivosti poudarjanja, ki bi temeljile na slovenskem gradivu, ne obstajajo, tuji raziskovalci pa navajajo različne rezultate analiz poudarkov z vidika besednih vrst. Enotni so si edino v tem, da so stavčnočlenske besede pogosteje poudarjene kot nestavčnočlenske (npr. Quirk idr. 1985, Đorđević 1984, Matulina Jerak 1989). Raziskovalno hipotezo, da med stavčnočlenskimi besednimi vrstami govorci poudarjajo predvsem samostalnike, med nestavčnočlenskimi pa členke, smo postavili na podlagi že znanih tujih raziskav in subjektivnega opazovanja slovenskega medijskega (političnega) govora ter preverili na izbranem gradivu, tj. govoru politikov in voditeljev[3] TV-oddaj nacionalne televizije.

1.2 Gradivo

Zaradi sledljivosti in medsebojnih primerjav je zelo pomemben natančen opis gradiva in metodoloških načel raziskave. Jezik lahko opazujemo in opisujemo z različnimi pripomočki in z različnih vidikov, vendar je razumljivo, »da analiza tako širokega področja, kot sta jezik in komunikacija, ne more težiti po enciklopedični izčrpnosti in da morajo biti nekateri vidiki jezika potisnjeni v drugi plan ali kar povsem izpuščeni, če se analiza osredotoči na dovolj določen predmet« (Miščević 1983: 59).

Kot podlago za analizo in opis poudarkov v slovenskem medijskem govoru smo izbrali zbirko avtentičnega in bolj ali manj spontanega medijskega govora oz. govora

[3] Slovnična oblika za moški spol je v prispevku nevtralna ter velja tako za politike in voditelje kot tudi za političarke in voditeljice TV-oddaj. Kjer je to potrebno, so posebej zapisane tudi ženske oblike.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

izbranih politikov in voditeljev TV-oddaj nacionalne televizije.[4] V veliki meri gre za dialoge in multiloge oz. monologe, ki prehajajo v dialoge, ter formalne in javne govorne položaje, ki se odvijajo v ljubljanskih studiih TV Slovenija. Specializirani korpus govora *Korp-2MeGo*[5] desetih oddaj oz. delov oddaj v skupnem trajanju dobrih dveh ur je nastal za namen širše raziskave, objavljene v Huber 2013, uporabili pa smo ga kot enega od virov za postavljanje in kot edini vir za preverjanje raziskovalnih hipotez.

1.2.1 Izbor gradiva

Govor politikov,[6] ki gostujejo v TV-oddajah, in govor novinarjev oz. TV-voditeljev[7] sta sestavini medijskega govora, ki ga gledalci pogosto povsem nezavedno dojemamo kot govorni model, vzor, ideal oz. standard: »Pod vplivom množičnih govornih medijev in šolstva ima danes večina ljudi neko predstavo o standardnem izgovoru. Ta predstava je bolj ali manj površna, bolj ali manj naivna, toda obstaja« (Škarić 1999: 205). Ker je medijski govor »praviloma dosledna aktualizacija predpisanega jezikovnega sistema, njegovi nosilci pa so govorci, ki so kljub zavestnemu upoštevanju sistema hkrati podvrženi tudi vplivu spontanih pojavnosti in njihovih sprememb v splošni govorni rabi« (Vitez 1999: 42), je idealna priložnost opazovanja, kako govor šolanih govorcev odstopa od nekega ideala oziroma jezikovne norme. Z razvojem govorjenih medijev v 20. stoletju je medijski govor postal dostopen množici poslušalcev in gledalcev ter s tem eden izmed načinov (posrednega) jezikovnega izobraževanja. Raziskava bo torej temeljila na analizi spontanega govora politikov ter spontanega in

[4] Slovenski medijski govor, kot ga razumemo v prispevku, oblikujejo govorci, ki se pojavljajo v slovenskih govorjenih medijih, po Toporišičevi razvrstitvi funkcijskih zvrsti pa ga lahko uvrstimo med govorjena publicistična (in praktičnostrokovna) besedila (SS 2000: 28–31). Predvsem nacionalni radii in televizije imajo tudi vlogo nacionalnega povezovanja ljudi, zaradi česar so na RTV Slovenija razvili interno šolo (knjižnega) govora za svoje napovedovalce in voditelje oddaj, kar pomeni, da je »medijski govor načeloma »idealno govorno uresničevanje«, z normo torej najnatančneje usklajena govorna realizacija« (Vitez 1999: 42).

[5] ***Korp***us ***2***-urnega ***me***dijskega ***go***vora.

[6] N. Hribar (2001/2002: 315) govor politikov v TV-oddajah opredeljuje »kot vmesno stopnjo med zborno obliko knjižnega jezika in njegovo […] pogovorno varianto. Govorci namreč nastopajo v javnem govornem položaju […] pred množičnim poslušalstvom […], zaradi česar se predvideva, da bo njihov jezik zborni; ker pa gre za prosti govor […], se govorci […] odmikajo od zborne oblike knjižnega jezika.«

[7] Izraza *novinar* in *voditelj* v raziskavi uporabljamo sinonimno za poimenovanje voditeljev analiziranih TV-oddaj, čeprav npr. T. Verovnik (2004: 166–70) razlikuje govor *voditeljev*, *posnete novinarske prispevke* ter *intervjuje v studiu in posnete pogovore/izjave*. Najmanj odstopov od pričakovane realizacije ugotavlja pri govoru voditeljev – še najpogostejša so odstopanja od pričakovanih stavčnofonetičnih potekov. Nekoliko več odstopov od pričakovane realizacije na stavčnofonetični ravni je zaznala pri posnetih novinarskih prispevkih, in sicer zelo malo pri voditeljih ter več pri govoru politikov in gospodarstvenikov.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

delno nespontanega (branega) govora[8] voditeljev okroglih miz ter drugih pogovornih oddaj s politično vsebino na TV Slovenija. Pri izboru gradiva smo se v čim večji meri poskušali držati naslednjih kriterijev:

- V ospredju je analiza spontanega govora politikov v pogovornih oddajah s politično vsebino na nacionalni TV Slovenija z razmeroma dobro gledanostjo in so že razmeroma dolgo na sporedu.[9]
- V vsaki izbrani oddaji bo narejena analiza 10-minutnega govora 1 politika in 1 voditelja, s tem da bo večji poudarek na analizi (spontanega) govora politika.
- Posnetki oddaj morajo biti dovolj kakovostni za računalniško analizo.
- Zagotoviti je treba enakovredno zastopanost govork in govorcev.
- Izločiti je treba vse ekstreme. Pravorečna (ne)ustreznost, ki je pogosto moteča tudi za gledalce, je eden od pokazateljev govorčeve (ne)kredibilnosti. Izbrati je torej treba govorce, ki imajo čim bolj nevtralno izgovorjavo.
- Priporočljiva je regionalna oz. dialektalna raznovrstnost govorcev.

Izbrali smo 10 pogovornih TV-oddaj s politično vsebino, predstavljenih v tabeli 1, v skupni dolžini 122 minut in 35 sekund. Vse oddaje imajo podoben koncept: pogovor voditelja z gosti/politiki oz. gostom/politikom o aktualnem in polpreteklem političnem dogajanju; pogovor poteka v studiu brez občinstva. Vse analizirane oddaje so torej bile pogovorne, v katerih gosti (politiki) govorijo predvsem spontano, medtem ko voditelji oddaj govorijo tako spontano kot delno spontano oz. celo nespontano (berejo uvodne predstavitve gostov in obrazložitve tem oddaj). Oddaje so bile predvajane na TV Slovenija 1 ali 2 med 17. 5. 2006 in 1. 6. 2007 v večerno-nočnih terminih med 20.00 in 00.10. V osnovi gre za dva tipa pogovornih oddaj s politično vsebino:

- 1 voditelj se v studiu pogovarja z 1 politikom (oddaje *Intervju*, *Pogovor s predsednikom vlade*, *Vroči stol*);
- 1 voditelj se v studiu pogovarja z več (3–7) politiki oz. drugimi gosti (oddaje *Pod žarometom*, *Omizje*, *Studio City*).

[8] Glede na navezanost na pisno predlogo Tivadar (1999: 346) loči 5 načinov uresničitve knjižnega govora: 1. *branje*, 2. *polbranje*, 3. *govor na podlagi opornih točk*, 4. *prosti govor brez zapisa, a z miselno pripravo*, 5. *popolnoma prosti govor*. Pri govoru politikov lahko govorimo predvsem o prostem govoru, a z miselno pripravo (4), in o popolnoma prostem govoru (5), pri voditeljih pa o vseh petih stopnjah, najpogosteje pa verjetno o branju (1) in polbranju (2) pri napovedih oddaje in predstavitvah gostov ter o prostem govoru brez zapisa, a z miselno pripravo (4) pri moderiranju pogovora.

[9] Pri voditeljih na nacionalni televiziji lahko pričakujemo razmeroma skrbno govorico, saj RTV Slovenija kot edina medijska hiša pri nas že od začetka šestdesetih let 20. stoletja skrbi za sistematično izobraževanje svojih novinarjev.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Tabela 1: Analizirane oddaje.

Besedilo	Oddaja	Na sporedu	Število govorcev v oddaji	Govorec[10]	Čas trajanja govora za analizo	
					po govorcih	skupaj
Besedilo 1S	Intervju	7. 1. 2007, TV SLO 1, 21.30–22.25	2	GovPz1	6 min in 37 s	10 min in 45 s
				GovNm2	3 min in 23 s	
				hkratni govor	45 s	
Besedilo 2S	Pogovor s predsednikom vlade	19. 6. 2006, TV SLO 1, 20.00–20.55	2	GovPm3	8 min in 33 s	10 min in 46 s
				GovNm4	2 min in 13 s	
				hkratni govor	0 s	
Besedilo 3S	Vroči stol	1. 6. 2007, TV SLO 2, 20.50–21.40	2	GovPm5	6 min in 49 s	10 min in 35 s
				GovNm6	3 min in 42 s	
				hkratni govor	4 s	
Besedilo 4S	Pod žarometom	22. 8. 2006, TV SLO 1, 20.00–20.55	7	GovPz7	6 min in 52 s	11 min in 15 s
				GovNz8	3 min in 27 s	
				hkratni govor	56 s	
Besedilo 5S	Omizje	17. 5. 2006, TV SLO 1, 22.55–00.10	5	GovPz9	8 min in 49 s	22 min in 5 s
				GovPm10	7 min in 43 s	
				GovNm11	5 min in 12 s	
				hkratni govor	21 s	
Besedilo 6S	Vroči stol	13. 4. 2007, TV SLO 2, 20.50–21.40	2	GovPm12	7 min in 32 s	10 min in 22 s
				GovNm13	2 min in 43 s	
				hkratni govor	7 s	
Besedilo 7S	Omizje	6. 6. 2006, TV SLO 1, 22.55–00.10	6	GovPz14	5 min in 26 s	10 min in 18 s
				GovNz15	3 min in 56 s	
				hkratni govor	56 s	
Besedilo 8S	Pod žarometom	12. 9. 2006, TV SLO 1, 20.00–21.05	6	GovPm16	6 min in 43 s	10 min in 46 s
				GovNz17	3 min in 58 s	
				hkratni govor	5 s	
Besedilo 9S	Studio City	17. 7. 2006, TV SLO 2, 20.55–21.55	4	GovPz18	3 min in 0 s	6 min in 32 s
				GovNm19	3 min in 22 s	
				hkratni govor	10 s	
Besedilo 10S	Omizje	25. 10. 2006, TV SLO 1, 22.55–00.05	8	GovPz20	7 min in 7 s	19 min in 11 s
				GovPm21	7 min in 31 s	
				GovNz22	4 min in 2 s	
				hkratni govor	31 s	

[10] Šifre govorcev: Gov – govorec, P – politik, N – novinar oz. voditelj, m – moški, z – ženska, s številkami 1–22 so označeni posamezni govorci.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

V enem primeru nam ni uspelo zagotoviti 10 minut govora oddaje, v kateri smo analizirali govor 1 politika in 1 voditelja (*Besedilo 9S*), medtem ko smo v dveh oddajah (*Besedilo 5S* in *Besedilo 10S*) transkribirali po ok. 20 minut govora, saj smo v okviru teh oddaj analizirali govor 2 politikov in 1 voditelja. Vsi izbrani govorci so znane medijske oz. politične osebnosti. Razen v *Besedilu 9S*, kjer smo analizirali za nekaj sekund več voditeljevega govora, v vseh drugih besedilih količinsko prevladujejo govori politikov; tudi v skupnem seštevku (tabela 2). Tako v kategoriji politikov kot pri voditeljih nekoliko več časa posvečamo analizi moških govorcev. Ugotovimo torej lahko, da korpus *Korp-2MeGo* bolj ali manj zadošča kriterijem, postavljenim pred začetkom raziskave.

Tabela 2: Trajanje govora glede na spol in vrsto govorcev.

Govorci	Moški	Ženske	Moški + ženske
Politiki	44 min in 51 s	37 min in 51 s	82 min in 42 s
Voditelji	20 min in 35 s	15 min in 23 s	35 min in 58 s
Hkratni govor	/	/	3 min in 55 s
Skupaj: 122 min in 35 s (2 uri, 2 minuti in 35 sekund)			

1.2.2 Govorci

V tabeli 3 lahko poleg šifer 15 govorcev (8 moških in 7 žensk) in trajanja analiziranega govora razberemo še naslednje demografske podatke: letnico rojstva in spol govorca, delo, ki ga opravlja (zaposlitev in izobrazba), kje je govorec preživel otroštvo oz. mladost in kje je obiskoval srednjo šolo, kje je študiral ter kje živi in dela. Gre za 3 politike in 3 političarke (vsak/a v 2 različnih oddajah) ter 5 voditeljev (4 so nastopili v 1 oddaji, 1 pa v 2 oddajah) in 4 voditeljice (vse samo v 1 oddaji). Vsi politiki se kot govorci pojavijo v dveh oddajah, vsi voditelji (razen voditelja *GovNm6/GovNm13*) pa v eni oddaji. Prvi jezik vseh govorcev je slovenščina, vsi imajo univerzitetno izobrazbo družboslovne smeri, rojeni so med letoma 1941 in 1970, živijo in delajo predvsem v Ljubljani (nekateri so se vmes zaradi dela preselili v tujino), otroštvo in mladost so preživeli v različnih krajih po Sloveniji, nimajo govornih napak in v nevtralnem govornem položaju normalno poudarjajo in členijo govor; zaradi družbene (politiki) in medijske (voditelji) prepoznavnosti jih lahko uvrstimo med govorce z razmeroma velikim (tudi govornim) vplivom na gledalce oz. poslušalce. V analiziranih oddajah govorci uporabljajo knjižni jezik, kot ga definira Toporišič (SS 2000: 15–19), in sicer voditelji TV-oddaj predvsem zbornega (branje oz. po spominu obnavljanje vprašanj in predstavitve gostov), politiki pa splošno- oz. knjižnopogovornega, ko v (delno) spontane odgovore na voditeljeva vprašanja vnašajo kratke nedoločnike, redukcije glasov idr.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Tabela 3: Podatki o govorcih.

Št.	Šifra govorca	Čas trajanja govora	Leto rojstva	Spol	Zaposlitev, izobrazba	Otroštvo, SŠ, VŠ, delo[11]
			Politiki oz. gosti oddaj			
1.	GovPm3, GovPm12	16 min in 5 s	1958	M	politik, obramboslovec	Grosuplje, Stična, Ljubljana, Ljubljana
2.	GovPm5, GovPm16	13 min in 32 s	1955	M	politik, obramboslovec	Kranj, Kranj, Ljubljana, Ljubljana/Bruselj
3.	GovPm10, GovPm21	15 min in 14 s	1962	M	politik, družboslovec	Destrnik, Ptuj, Ljubljana, Maribor/ Ljubljana/Bruselj
4.	GovPz1, GovPz14	12 min in 3 s	1941	Ž	političarka, publicistka, filozofinja, sociologinja	Žiri, Škofja Loka, Ljubljana, Ljubljana
5.	GovPz7, GovPz20	13 min in 59 s	1941	Ž	političarka, pravnica	Ljubljana, Ljubljana, Ljubljana, Ljubljana
6.	GovPz9, GovPz18	11 min in 49 s	1957	Ž	političarka, pedagoginja	Bučkovci, Maribor, Ljubljana, Ljubljana
			Voditelji oddaj			
7.	*GovNm2*	3 min in 23 s	1948	M	TV-voditelj, urednik, novinar	Stična na Dolenjskem, Stična, Ljubljana, Ljubljana
8.	*GovNm4*	2 min in 13 s	1970	M	TV-voditelj, urednik, novinar	Ljubljana, Ljubljana, Ljubljana, Ljubljana
9.	*GovNm6, GovNm13*	6 min in 25 s	1963	M	TV-voditelj, urednik, novinar	*Štajerska*, *Štajerska*, Ljubljana, Ljubljana
10.	*GovNm11*	5 min in 12 s	1967	M	TV-voditelj, urednik, novinar	Ljubljana, Ljubljana, Ljubljana, Ljubljana
11.	*GovNm19*	3 min in 22 s	1960	M	TV-voditelj, publicist, filozof	Logatec, Postojna, Ljubljana, Ljubljana
12.	*GovNz8*	3 min in 27 s	1965	Ž	TV-voditeljica, novinarka	Podčetrtek, Celje, Ljubljana, Ljubljana
13.	*GovNz15*	3 min in 56 s	1965	Ž	TV-voditeljica, urednica, novinarka, zgodovinarka	Rače, Maribor, Ljubljana, Ljubljana
14.	*GovNz17*	3 min in 58 s	1966	Ž	TV-voditeljica, urednica, novinarka	Črnomelj, Črnomelj, Ljubljana, Ljubljana/ Zagreb
15.	*GovNz22*	4 min in 2 s	1969	Ž	TV-voditeljica, urednica, novinarka	Moravske Toplice, Ljutomer, Ljubljana, Ljubljana

[11] Kraji, v katerih je govorec preživel otroštvo oz. obiskoval osnovno šolo (*otroštvo*), srednjo šolo (*SŠ*), kje je študiral (*VŠ*) in kje živi oz. je zaposlen po študiju (*delo*).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1.2.3 Transkripcija gradiva

V programu *Audacity*[12] smo ločili sliko in zvok, saj programi za analizo govora ne podpirajo slikovnih datotek, posnetke smo ustrezno razrezali in v digitalni obliki shranili v formatu .wav, stereo, frekvenca vzorčenja 22.050 Hz, resolucija 32 bitov.

Odvisno od namena raziskave se v jezikoslovju pogosto uporabljata predvsem dve transkripcijski orodji – *Transcriber*[13] v korpusnem jezikoslovju (npr. Verdonik in Zwitter Vitez 2011) in *Praat*[14] v fonetičnih raziskavah (npr. Volk 2011). Transcriber je bil že v osnovi zasnovan za transkribiranje TV-oddaj, saj omogoča zelo dobro povezavo med zvočnim posnetkom in transkripcijo ter vnos metaoznak. Njegova prednost je nemoteno delovanje tudi pri daljših posnetkih (celo večurnih), vendar za potrebe fonetičnih raziskav ni najbolj uporaben, saj ne ponuja možnosti akustičnih analiz in zapisa hkratnega govora več kot dveh govorcev, s čimer je omejena možnost zapisovanja prekrivnega govora.

Po drugi strani Praat poleg transkribiranja ponuja tudi možnost akustične oz. fonetične analize govora (raziskovanje trajanja glasov, F0, jakosti, formantov, premorov idr.) ter zapisa hkratnega (spontanega) govora več kot dveh govorcev. Njegove prednosti so še preprosto predvajanje zvočnega posnetka in segmentiranje signala na manjše enote ter preprost prenos transkribiranega besedila v poljubni urejevalnik besedil, kjer lahko transkripcijo še naprej urejamo. Ima pa tudi nekaj pomanjkljivosti: zaradi številnih funkcij akustične analize govora ni najbolj uporabniško prijazen za transkribiranje, ne omogoča vnosa podatkov o govorcih in diskurzih ter vnosa metaoznak, izhodna datoteka ni v XML-formatu, ampak v posebni Praatovi obliki, ki je sicer široko podprta v drugih orodjih (Verdonik in Zwitter Vitez 2011: 42–3).

Glede na predstavljene prednosti in pomanjkljivosti smo za transkripcijo in segmentacijo govora ter fonetično analizo poudarkov izbrali program Praat, ki ponuja možnost (delne) fonetične transkripcije in segmentacije spontanega in hkratnega govora več govorcev ter fonetično analizo govora. Pred transkripcijo smo posnetke iz sterea zaradi lažje analize pretvorili v mono zvočni zapis, program pa pripravili za zapis govora po posameznih govorcih ter za označevanje poudarkov in drugih značilnosti posnetka (hkratnega govora, izrezanih delov oddaje ipd.).

1.2.3.1 Obogatena ortografska transkripcija

Za različne raziskovalne namene so primerne različne vrste transkripcij. Glede na priporočila pobude EAGLES[15] je za *ortografsko* oz. *grafemsko transkripcijo* značilen standardni zapis govora z upoštevanjem nekaterih redukcij, dialektalnih oblik ter iz-

[12] Audacity – zvočni montažni program in snemalnik: http://audacity.sourceforge.net.

[13] Transcriber – program za prepisovanje govornega signala: http://transag.sourceforge.net.

[14] Praat – program za prepis in analizo govora: http://www.praat.org.

[15] EAGLES: http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/home.html#ancora.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

pisovanjem številk in kratic. Za *citatno-fonemsko transkripcijo* je značilen fonemski zapis, ki izhaja iz zapisa besede v izolaciji (ne iz konteksta), za *širšo fonetično transkripcijo* je značilen fonemski zapis v kontekstu, medtem ko v *ožji fonetični transkripciji* označujemo tudi variante fonemov. V okviru *akustično-fonetične transkripcije* ločujemo vse segmente govora, ki so prepoznavni kot samostojni segmenti na sliki akustičnega valovanja ali na spektrogramu (Zemljarič Miklavčič 2008: 105–06).

Poleg naštetih osnovnih transkripcijskih možnosti obstaja več hibridnih možnosti zapisovanja govora, ko na podlagi raziskovalnih potreb oz. namena uporabe korpusa posamezne transkripcijske možnosti prilagodimo oz. vzamemo iz posameznih oblik transkripcije tiste možnosti, ki jih potrebujemo v posamezni raziskavi (Žganec Gros idr. 2003: 54). Tako smo se odločili za t. i. *obogateno oz. razširjeno ortografsko transkripcijo brez ločil*, kar pomeni, da govor zapisujemo v skladu z ustaljenim, standardnim zapisom – sicer brez ločil in velikih začetnic –, hkrati pa v transkripciji označujemo še mesta poudarkov ter nekatere druge (predvsem pogovorne) značilnosti govora, s čimer se delno prilagodimo govorjenemu jeziku (zapis, ki je čim bolj podoben dejanskemu izgovoru in hkrati čim bolj berljiv). V korpusu označujemo tudi identitete posameznih govorcev, hkratni govor in menjavanje govorcev, zapisujemo polleksikalne (*eee*, *mmm* idr.) in neleksikalne enote (smeh, kašljanje idr.), različna samopopravljanja ter (nerazumljive) fragmente. Pri transkripciji govora tako po eni strani poskušamo upoštevati načelo berljivosti (da bi bila transkripcija čim bolj berljiva, mora vsebovati čim manj metajezikovnih oznak), po drugi strani pa želimo označiti tudi raziskovani fizični pojav (poudarek) ter druge (meta)jezikovne značilnosti, ki vplivajo na zaznavanje raziskovane besedilnofonetične prvine (npr. podaljševanje glasov). V sami transkripciji rezultatov ne interpretiramo, ampak to naredimo pozneje v okviru analize označenih poudarkov. Posebnosti obogatene ortografske transkripcije, uporabljene v raziskavi, so:

- Brez uporabe velikih začetnic oz. z velikimi začetnicami zapisujemo le osebna imena in priimke ter druga lastna imena, npr. imena držav, prebivalcev, političnih strank in revij.
- Brez uporabe ločil, s čimer se izognemo subjektivni interpretaciji pri členitvi besedil oz. zapisu govora; nekatera ločila imajo druge, neskladenjske vloge.
- Številke so zapisane z besedo.
- Kratice so zapisane, kot so izgovorjene, vendar skupaj, če gre za eno kratico, npr. *Esde* in *Sədə* za SD.
- Besede, ki so izgovorjene standardno, so zapisane v standardnem zapisu, npr. *delal* za izgovor /ˈdeːlau̯/; izjeme so nekateri polglasniki (gl. naslednjo alinejo).
- Besede, ki so izgovorjene pogovorno, so zapisane tako, kot jih slišimo, vendar v okviru veljavnega črkopisa: a) polglasnik namesto drugega glasu v standardnem izgovoru ali v primerih, ko ni del standardnega izgovora, npr. sevəda (seveda); b) končni *-u* namesto *-il/-el* v deležnikih, npr. želu (želel); c) končni *-i* namesto *-aj*: tuki (tukaj); č) končni *-ou* namesto *-el*, npr. prišou (prišel); d) različni izpadi samoglasnikov (redkeje soglasnikov), npr. lejte (glejte), tolko/tolk (toliko); e) raba *-e-/-ə-* namesto *-a-*, npr. zdej/zdəj (zdaj); f) izpadi in hkrati vrivanja drugih glasov,

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

npr. jes/jəs/jəst (jaz).

- Podaljšane glasove zapisujemo z *oo*, *eee*, *aaaa*, *sssss* idr., število črk pa je odvisno od dolžine trajanja glasov.

1.2.4 Segmentacija gradiva

Osnovno enoto segmentacije smo poimenovali *segment*,[16] ki ga razumemo kot govorni tok oz. jezikovni niz, na obeh straneh zamejen s premorom, ki ga ne glede na njegovo dolžino izgovori isti govorec. Osnovni in edini pogoj za določanje segmentov je obstoj premora, kar pomeni, da lahko segment tvori tako osamljena beseda (npr. »iiinn«, Besedilo 2S, GovPm3) kot tudi več stavkov, ki so sicer deli različnih povedi (npr. »**povPREčnega** ev*rop*skega razvoja zdaj smo na osemdesetih odstotkih se pravi **zmanjšal** smo tudi«, Besedilo 2S, GovPm3). Tako razumljen segment je v raziskavi osnova za raziskovanje poudarkov. Znotraj enega segmenta:

- se lahko zgodi, da *ni označen noben slušno zaznan poudarek*, je pa v tem primeru poudarek največkrat slušno zaznan na besedi, ki je del drugega segmenta v okviru skupine segmentov, ki ji pripada raziskovani segment (npr. »SKLOpu pravil igre //[17] v kaTErih tudi ***mi*** tekmujemo«, Besedilo 2S, GovPm3). Kljub vsemu sta lahko v segmentu brez slušno zaznanega poudarka označena po en jakostno najbolj izpostavljen zlog in/ali en zlog, ki smo mu v okviru segmenta ali skupine segmentov izmerili najvišji F0 (npr. »SKLOpu pravil igre«, 82,22 dB, Besedilo 2S, GovPm3);
- je lahko označen *en slušno zaznan poudarek*. V tem primeru sta znotraj tega segmenta označena po en jakostno najbolj izpostavljen zlog in en zlog, ki smo mu v okviru segmenta izmerili najvišji F0, ni pa nujno, da so vse tri kategorije označene na istem zlogu oz. celo znotraj iste besede (npr. »z **močno** gospoDARsko delegacijo v *Ru*siji srečanje«, 81,43 dB, *123,33 Hz*, Besedilo 2S, GovNm4);
- je lahko označenih *več slušno zaznanih poudarkov*, in sicer tako v primeru, ko segment ni razdeljen na dele segmenta (npr. »tako DA v ***tem*** trenutku v poslanskem klubu ni več ne zadnjega predsednika stranke in **vlade**«, Besedilo 3S, GovNm6), kot tudi v primeru, ko je segment sestavljen iz več delov segmenta (npr. »**dober ve*ČER*** / z **JEL*kom*** Kacinom se bomo **pogovarjali** / **za*kaj*** je razpadlo nekoč mogočno politično podjetje Liberalna **demokraCIja**«, Besedilo 3S, GovNm6). V drugem primeru je lahko znotraj tega segmenta označenih po več jakostno najbolj izpostavljenih zlogov in več zlogov, ki smo jim v okviru posameznih delov segmenta izmerili najvišji F0.

Segment je lahko sestavljen iz več *delov segmenta*, če znotraj segmenta obsta-

[16] V jezikoslovju se uporabljajo različna poimenovanja za osnovne enote segmentacije govora, npr. *vloga*, še manjši del pa *izjava*. Izjava je osnovna enota govora, ki približno ustreza pojmu povedi v pisnem jeziku in je prozodično, semantično ter skladenjsko prepoznavna enota. Vloga pomeni govor enega govorca, dokler ga ne prekine in prevzame vlogo govorca drug govorec, sestavljena pa je lahko iz ene ali več izjav (npr. Kranjc 1999: 63). Namesto izjave se pogosto uporablja tudi *izrek*, ki je opredeljen kot poved s komunikacijsko funkcijo (npr. Volk 2011). Za *segment* smo se odločili zaradi specifične segmentacije, ki je opisana v nadaljevanju.

[17] // – razmejuje segmente, / – razmejuje dele segmentov.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ja več pomensko in/ali strukturno povezanih delov segmenta, npr. stavkov, ki imajo vsak svojo glagolsko obliko, vrinjenih (lahko tudi brezglagolskih) razlag, (pre)dolgih segmentov idr. (npr. »ne more *imet* na ČElu **predsednikaa** / v katerega se bo ***KDOR*koli** bo imel **potrebo zaletaval** / in **stranki** KARkoli o*či*tal za nazaj«, Besedilo 3S, GovNm5). Del segmenta je torej lahko osnovna enota za raziskovanje poudarkov, če je govor med dvema premoroma (segment) sestavljen iz več pomensko in/ali strukturno povezanih delov segmenta in če je v tem delu segmenta bil slušno zaznan poudarek. Več segmentov lahko tvori *skupino segmentov*, če jih druži skupen slušni poudarek in/ali pomenska in/ali strukturna povezanost, premori med segmenti pa niso predolgi, da bi razbili pomensko in/ali strukturno povezanost govornega toka (npr. »favorita // in // po **DOLgem** oklevanju«, Besedilo 6S, GovPm12).

Transkripcijo v Praatu smo začeli s prepisovanjem daljših, tj. 60-sekundnih delov govora. Sledilo je označevanje poudarkov – besede s slušno (avditivno) zaznanimi poudarki so v transkripciji označene **krepkeje**. Označevanje poudarkov v korpusu je potekalo ročno in s pomočjo nekaterih avtomatskih pripomočkov v Praatu. Sledilo je razmejevanje (segmentacija) na krajše segmente s pomočjo premorov. Premor razumemo kot vsakršno prekinitev govornega toka; lahko so *tihi* (*prazni*) ali *zapolnjeni* z različnimi vrstami zvočnega signala (podaljševanje glasov, hkratni govor, mašila, neverbalni dogodki, npr. smeh). V transkripciji so označeni premori, ki so dolgi 50 ms ali več. Segmentaciji je sledilo ponovno poslušanje krajših segmentov ter preverjanje in po potrebi korigiranje že označenih poudarkov.

V tako pripravljenem gradivu smo izvedli meritve jakostno in višinsko izpostavljenih delov posameznih segmentov, delov segmentov oz. skupin segmentov. Zlogi, ki so glede na meritve v Praatu izgovorjeni z največjo jakostjo (intenziteto) v posameznem segmentu, so v transkripciji označeni z VELIKIMI TISKANIMI ČRKAMI, rezultati meritev pa so navedeni v decibelih (dB). Zlogi, ki imajo glede na meritve v Praatu izmerjeni najvišji F0 v določenem segmentu, so v transkripciji zapisani *ležeče (in podčrtano)*, rezultati meritev pa so navedeni v hercih (Hz), npr.: »**dober veČER** spoštovani **gledalcii** mojaa nocojšnjaa« (**82,17 dB**, ***150,12 Hz***; Besedilo 1S, GovNm2).

Če je bilo na podlagi slušne (avditivne) analize v govoru označenih več poudarkov znotraj enega segmenta oz. znotraj več segmentov, sta v končni računalniški analizi najpogosteje upoštevana le po en jakostni in en frekvenčni vrh. Slušni poudarek, največja jakost in najvišji F0 so lahko označeni v istih zlogih iste besede (npr. »***PRED*** in po zadnjih volitvah ne«, Besedilo 6S, GovPm12), v različnih zlogih iste besede (npr. »prestopniki z Liberalne **demokraciJE**«, Besedilo 6S, GovPm12) ali v različnih besedah istega segmenta (npr. »se *te*ga SOočenja ne **bojimo**«, Besedilo 6S, GovPm12) ali različnih segmentov (npr. »gre ZA // predlog **sporazuma**«, Besedilo 6S, GovPm12).

Opisan potek transkripcije in segmentacije 60 sekund posnetka je v povprečju

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

trajal ok. 2 uri, kar ob nekaj več kot 2-urnem gradivu pomeni ok. 250 ur transkribiranja in segmentiranja govora v Praatu.[18]

2 Besednovrstna predvidljivost poudarkov

Mnenja raziskovalcev o besednovrstni predvidljivosti poudarjanja so deljena, saj nekateri zagovarjajo tezo, da je normalno in nezaznamovano poudarjanje sestavni del slovnice določenega jezika, drugi pa so prepričani, da je poudarjanje povsem odvisno od konteksta in situacije izrekanja ter zato povsem nepredvidljivo. Quirk idr. (1985) menijo, da so najpogosteje poudarjeni samostalniki, šele nato glagoli, prislovi, pridevniki in zaimki, Đorđević (1984) ugotavlja, da so največkrat poudarjeni števniki, sledijo prislovi, pridevniki, glagoli, samostalniki in zaimki, medtem ko je Ž. Matulina Jerak (1989) prepričana, da so pojmi, ki opredeljujejo, bolj poudarjeni od pojmov, ki se opredeljujejo, kar pomeni, da so poudarjeni predvsem pridevniki, zaimki in glagoli. V splošnem naj bi za vse jezike veljalo, da je poudarjanje močno odvisno od besedne vrste, ki ji beseda pripada, saj niso vse besedne vrste enako verjetni nosilci poudarka. Tako Cruttenden (1986) v svoji raziskavi ugotavlja, da je za stavčnočlenske besede (besede odprtega razreda) značilno, da so bolj pričakovano v jedru kot slovnične (besede zaprtega razreda).

Ivas (1993: 305–06) je v raziskavi hrvaškega govora ugotovil, da so bili v TV-oddajah, v katerih so nastopali politiki, največkrat poudarjeni samostalniki (26,6 %), sledijo pridevniki (23,9 %), glagoli (15,6 %), prislovi (13,7 %), zaimki (12,4 %), števniki (2,7 %), vezniki (2,5 %) in predlogi (2,3 %). Dobljene odstotke je primerjal s skupnimi odstotki zastopanosti določenih besednih vrst v vsem analiziranem korpusu (samostalnikov je bilo 25,4 %, glagolov 16,9 %, zaimkov 14,5 %, pridevnikov 12,5 %, veznikov 11,2 %, predlogov 9 %, prislovov 8,4 % in števnikov 1,7 %) in zaključil, da so glede na skupno število pojavitev v korpusu najmanjkrat poudarjeni vezniki in predlogi, največkrat pa pridevniki. Šuštaršič (1995: 164–78) v svoji primerjalni analizi slovenščine in angleščine ugotavlja, da je v slovenščini poudarek pogosto na prislovih, nedoločnih in osebnih zaimkih ter na glagolih. Toporišič (SS 2000: 448, 541–43) v slovnici omenja, da je v slovenščini težišče pogosto na členkih, saj stojijo pred tistim delom stavka, ki ga posebej poudarjajo.

Ker so mnenja glede besednovrstne predvidljivosti poudarjanja različna, smo preverjali, v kolikšni meri so glede na besedno vrsto predvidljivi poudarki v analiziranem korpusu. V raziskavi je vsaka poudarjena beseda, ki je bila slušno zaznana, obravnavana kot samostojna enota, kar pomeni, da so v primeru poudarjenosti besed, kot so *bom*, *je* ali *se*, tudi te besede samostojno uvrščene med glagole ipd. Besede smo razvrstili v dve osnovni skupini, in sicer govorimo o *stavčnočlenskih*

[18] Za primerjavo: ortografska transkripcija (torej brez označevanja fonetično-fonoloških značilnosti govora) ene minute posnetka, vključenega v *Korpus govorjene slovenščine GOS*, je trajala ok. 30 minut (Verdonik in Zwitter Vitez 2011: 44).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ter *nestavčnočlenskih* oz. *slovnično-modifikacijskih besedah*[19] (tabela 4). Preverjamo hipotezo, da med stavčnočlenskimi besednimi vrstami vsi analizirani govorci poudarjajo predvsem samostalnike, med nestavčnočlenskimi pa členke.

Tabela 4: Besednovrstna predvidljivost poudarkov – simboli.

Besedne vrste in simboli		
stavčnočlenske besede (BS)		samostalniki (BSS)
		pridevniki (BSPd)
		prislovi (BSPr)
		glagoli (BSG)
		zaimki (BSZ)
		števniki (BSŠ)
nestavčnočlenske besede (BN)	**slovnične besede (BNS)**	predlogi (BNSP)
		vezniki (BNSV)
	modifikacijske besede (BNM)	členki (BNMČ)
		medmeti (BNMM)

V korpusu *Korp-2MeGo* je poudarjena 4401 beseda od 16.629 izgovorjenih, kar pomeni, da je poudarjenih 26,5 % vseh izgovorjenih besed v korpusu: 31,6 % (3856) vseh stavčnočlenskih in 12,3 % (545) vseh nestavčnočlenskih besed. Izmed posameznih besednih vrst dosegajo najvišje odstotke poudarjenosti prislovi (poudarjenih je 40,8 % vseh prislovov v korpusu oz. 524 od 1284), samostalniki (38,6 % oz. 1401 od 3633), pridevniki (37,1 % oz. 488 od 1316), števniki (33,0 % oz. 93 od 282), zaimki (31,2 % oz. 539 od 1729) in glagoli (20,5 % oz. 811 od 3948), torej vse stavčnočlenske besedne vrste. Precej manj pogosto so poudarjene nestavčnočlenske besede, še najpogosteje členki, tj. modifikacijska besedna vrsta (20,1 % oz. 265 od 1321). Preostale nestavčnočlenske besedne vrste si sledijo takole: vezniki (12,3 %), medmeti (11,5 %) in predlogi (5,4 %). Glede na predstavljene rezultate smo samo delno potrdili hipotezo, saj med nestavčnočlenskimi besednimi vrstami govorci v raziskavi res najpogosteje poudarjajo členke, med stavčnočlenskimi besednimi vrstami pa so samostalniki z 38,6 % takoj za prislovi (40,8 %) na drugem mestu (tabela 5).

[19] Delitev besednih vrst glede na skladenjsko vlogo je prilagojeno povzeta po A. Vidovič Muha (1984: 144, 2013: 36); zaradi primerjav s tujimi raziskavami npr. ne govorimo o samostalniških in pridevniških besedah, ampak o samostalnikih in pridevnikih, posebej so izločeni zaimki in števniki, izpuščeni pa so povedkovniki.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco Creative Commons. priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Tabela 5: Besednovrstna predvidljivost poudarkov – rezultati.

	BSS	BSPd	BSPr	BSG	BSZ	BSŠ	BNSP	BNSV	BNMČ	BNMM	*BS*	*BN*	*BS+BN*	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	št.	%
Pm	39,6	33,4	35,9	21,2	30,0	29,0	6,6	11,3	19,8	9,1	**31,1**	**11,8**	1550	**26,1**
Pz	37,9	48,3	43,8	19,4	30,6	42,7	4,5	11,5	22,1	22,2	**31,7**	**12,9**	1443	**26,4**
Pm+Pz	38,9	39,3	39,6	20,3	30,3	35,4	5,6	11,4	21,1	15,0	**31,4**	**12,4**	2993	**26,2**
Nm	33,5	31,9	39,5	20,0	30,5	32,9	6,3	13,4	12,3	0,0	**29,7**	**10,3**	739	**24,7**
Nz	44,0	32,7	50,0	22,4	37,0	21,6	3,0	16,9	25,3	0,0	**35,2**	**14,5**	669	**30,0**
Nm+Nz	38,0	32,2	43,8	21,1	33,3	29,0	4,9	14,9	17,9	0,0	**32,1**	**12,1**	1408	**27,0**
Pm+Nm	37,4	32,9	37,1	20,8	30,1	30,7	6,5	11,9	17,1	7,1	**30,7**	**11,3**	2289	**25,6**
Pz+Nz	40,1	43,5	45,4	20,2	32,3	36,1	4,0	12,8	23,0	16,7	**32,8**	**13,3**	2112	**27,4**
P+N	**38,6**	**37,1**	**40,8**	**20,5**	**31,2**	**33,0**	**5,4**	**12,3**	**20,1**	**11,5**	**31,6**	**12,3**	**4401**	**26,5**

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Med govorkami in govorci ni zaslediti večjih razlik, saj so govorci poudarili 25,6 % (2289 od 8932) vseh izgovorjenih besed, govorke pa 27,4 % (2112 od 7697). Nekoliko večje razlike se kažejo znotraj posameznih besednih vrst, in sicer predvsem pri pridevnikih (govorke so poudarile 43,5 % vseh izgovorjenih pridevnikov, govorci le 32,9 %), členkih (govorke 23,0 %, govorci 17,1 %), prislovih (govorke 45,4 %, govorci 37,1 %), številnikih (govorke 36,1 %, govorci 30,7 %) ter medmetih (govorke 16,7 %, govorci 7,1 %). V celotnem korpusu nekoliko pogosteje poudarjajo voditelji/ce (27,0 %) v primerjavi s politiki/političarkami (26,2 %), in sicer predvsem voditeljice (30,0 %), manj politiki (26,1 %) in političarke (26,4 %) ter voditelji (24,7 %). Pri poudarjanju stavčnočlenskih in nestavčnočlenskih besed med politiki/političarkami in voditelji/cami ni večjih razlik, še največje so pri poudarjanju voditeljev (stavčnočlenske 29,7 %, nestavčnočlenske 10,3 %) in voditeljic (stavčnočlenske 35,2 %, nestavčnočlenske 14,5 %). V okviru posameznih besednih vrst velja pri kategoriji voditelji/ce izpostaviti predvsem prislove (voditeljice 50,0 %, voditelji 39,5 %), samostalnike (voditeljice 44,0 %, voditelji 33,5 %), zaimke (voditeljice 37,0 %, voditelji 30,5), členke (voditeljice 25,3 %, voditelji 12,3 %) in številnike (voditelji 32,9 %, voditeljice 21,6 %), pri kategoriji politiki/političarke pa pridevnike (političarke 48,3 %, politiki 33,4 %), številnike (političarke 42,7 %, politiki 29,0 %) in prislove (političarke 43,8 %, politiki 35,9 %). V povprečju velja, da voditelji raje poudarijo kakšno besedo manj, voditeljice pa kakšno več, medtem ko pri politikih in političarkah ni večjih razlik, saj so vsi poudarili od 23,9 % do 27,7 % vseh izgovorjenih besed v korpusu. Podobne ugotovitve veljajo tudi ločeno po stavčnočlenskih in nestavčnočlenskih besedah.

Ivas (1993) svojo raziskavo hrvaškega medijskega govora sklene z ugotovitvijo, da so glede na skupno število pojavitev v korpusu najmanjkrat poudarjeni vezniki in predlogi, največkrat pa pridevniki in negacije. Glede na rezultate, pridobljene v predstavljeni raziskavi, se lahko povsem strinjamo z Ivasom glede predlogov, ki so tudi v predstavljeni raziskavi poudarjeni najmanjkrat (5,4 %), prav tako so vezniki med najmanj pogosto poudarjenimi (12,3 %), nekoliko drugače pa je s pridevniki, ki so v hrvaščini najpogosteje poudarjeni, v naši raziskavi pa so s 37,1 % na tretjem mestu, in sicer z majhnim zaostankom za prislovi (40,8 %) in samostalniki (38,6 %).

O pogosto poudarjenih prislovih v slovenščini poroča tudi Šuštaršič (1995), ki je do tega podatka prišel na podlagi nekoliko drugačnih metodoloških izhodišč (primerjalna analiza slovenščine in angleščine), kljub vsemu pa se v obeh raziskavah nakazuje tendenca o zelo pogostem poudarjanju prislovov v slovenščini. S Toporišičem (SS 2000) se lahko strinjamo, da so v slovenščini razmeroma pogosto poudarjeni tudi členki, saj so glede na opravljeno raziskavo najpogosteje poudarjana nestavčnočlenska besedna vrsta v korpusu *Korp-2MeGo*.

3 Za naprej …

Besedilnofonetične značilnosti so v slovenskem jezikoslovju razmeroma slabo raziskane. Z raziskavo, predstavljeno v prispevku in v Huber 2013, ki temelji na

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

opisanem metodološkem pristopu, smo sicer prišli do marsikatere nove ugotovitve v slovenski besedilni fonetiki, še vedno pa to področje ponuja veliko možnosti za nadaljnja raziskovanja. Tako bi bilo pri poudarkih smiselno še temeljiteje raziskati njihove vloge, ki jih opravljajo v govoru, povezave z besednim redom, intonacijo, hitrostjo govora, inherentnimi vrednostmi glasov, ne nazadnje bi bilo zanimivo raziskati tudi povezavo med poudarki in neverbalno komunikacijo, pri dodatnem potrjevanju rezultatov pa nam lahko pomagajo tudi perceptivni testi, izvedeni na večjem številu oseb. Raziskava bi lahko skupaj z nadaljnjimi analizami poudarkov in drugih besedilnofonetičnih značilnosti pripomogla k (pre)oblikovanju teoretičnih besedilnofonetičnih izhodišč, ki bi veljala za različne vrste govornih položajev.

Viri in literatura

Anton Breznik, 1908: Besedni red v govoru. *Dom in svet* 21. 222–30, 258–67.

Alan Cruttenden, 1986: *Intonation*. Cambridge: University Press.

Tomáš Duběda, 2005: *Jazyky a jejich zvuky: Univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praga: Karlova univerza.

Branivoj Đorđević, 1984: *Gramatika srpskohrvatske dikcije sa praktikumom*. Beograd: Univerzitet umetnosti.

Damir Horga, 1996: *Obrada fonetskih obavijesti*. Zagreb: Znanstvena biblioteka hrvatskoga filološkog društva.

Nataša Hribar, 2001/2002: Vprašanje skladenjske zapletenosti povedi v govorjenem jeziku politikov. *Jezik in slovstvo* 47/7–8. 315–29.

Damjan Huber, 2013: *Poudarek in pavza v standardnem slovenskem govoru: Doktorska disertacija*. Ljubljana: FF.

Ivan Ivas, 1993: *Izričajna jezgra u hrvatskom jeziku: Doktorski rad*. Zagreb: FF.

Simona Kranjc, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: FF.

Željka Matulina Jerak, 1989: O »logičkom« akcentuiranju u njemačkoj rečenici. *Fonološki i fonetski aspekti govorenog jezika: Zbornik radova*. Ur. D. Horga. Zagreb: Društvo za primijenjenu lingvistiku Hrvatske. 57–67.

Nenad Miščević, 1983: *John Langshaw Austin. Jezik kot dejavnost*. Prev. E. Bahovec, M. Rotar in J. Šumić - Riha. Ljubljana: Univerzum (Analecta).

Zdena Palková, 1997: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praga: Karlova univerza.

Katarina Podbevšek, 2006: *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, 1985: *A Comprehensive Grammar of English Language*. London, New York: Longman.

Jakob Rigler, 1968: Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo* 13/6. 192–99.

Ivo Škarić, 1999: *V iskanju izgubljenega govora*. Prev. S. Stergaršek. Ljubljana: Šola retorike.

Rastislav Šuštaršič, 1995: Naglas in poudarek v angleščini in slovenščini. *Slavistična revija* 43/2. 157–82.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Hotimir Tivadar, 1999: Fonem /v/ v slovenskem govorjenem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 47/3. 341–61.

--, 2009: Fonetika in realno gradivo – izbira(nje), pridobivanje, urejanje in analiza govorjenih medijskih besedil. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ur. M. Stabej. Ljubljana: FF. 365–69.

Jože Toporišič, 1972: Členitev besedila s premori. *Slavistična revija* 20/1. 149–58.

--, [1]1976, [4]2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

--, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.

Alenka Valh Lopert, 2005: *Kultura govora na Radiu Maribor*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Darinka Verdonik, Ana Zwitter Vitez, 2011: *Slovenski govorni korpus Gos*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.

Tina Verovnik, 2004: Govorjeni knjižni jezik v televizijskih dnevnoinformativnih oddajah: Študija primera. *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*. Ur. M. Poler Kovačič in M. Kalin Golob. Ljubljana: FDV. 157–73.

Ada Vidovič Muha, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *Slavistična revija* 32/2. 142–55.

--, [2]2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: FF (Razprave).

Primož Vitez, 1999: Od idealnih jezikovnih struktur k strategiji realnega govora. *Slavistična revija* 47/1. 23–48.

Jana Volk, 2011: *Intonacija v spontanem neformalnem govoru slovenskih govorcev na dvojezičnem področju Slovenske Istre: Doktorska disertacija*. Ljubljana: FF.

Jana Zemljarič Miklavčič, 2008: *Govorni korpusi*. Ljubljana: FF.

Jerneja Žganec Gros, France Mihelič, Simon Dobrišek, 2003: Govorne tehnologije: Pridobivanje in pregled govornih zbirk za slovenski jezik. *Jezik in slovstvo* 48/3–4. 47–59.

Summary

The *Praat* program for speech analysis is used to analyze sentence stress from the point of view of text genre predictability. Sentence stress is understood as: a) the acoustic, semantic, syntactic, and wider prosodic emphasis of parts of units of speech at the sentence or text level, b) an expression of the informational organization of the text at a deep level, and c) an important marker and organizer of speech production. At the acoustic level, sentence stress can be determined by the intensity of speech, raised F0, extended duration of sounds, changed tempo of speech, and other factors.

For the purposes of this research, a corpus was compiled of ten discussion programs with political content on TV Slovenija: in other words, the authentic and relatively spontaneous media speech of selected politicians and TV presenters (three male and three female politicians, and five male and four female presenters), totaling 122 minutes and 35 seconds. In addition to the results of the analysis of sentence stress from the point of view of genre predictability, the article presents the methodological foundations for studying prosodic characteristics, such as corpus planning, collecting material, putting forward hypotheses, the transcription and segmentation of material, audio and computer analysis, and interpretation of the results.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

In the corpus analyzed, 31.6% of lexical words and 12.3% of grammatical words are stressed. The most emphasized items are all lexical words: adverbs (40.8% of those in the corpus), nouns (38.6%), adjectives (37.1%), numerals (33.0%), pronouns (31.2%), and verbs (20.5%). Grammatical words are stressed far less often—most frequently particles (20.1%), and less often conjunctions (12.3%), interjections (11.5%), and prepositions (5.4%).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 81'373.611:811.161.1
Grigorij Valerijevič Tokarev
Tulska državna pedagoška univerza L. N. Tolstoja, Ruska federacija
grig72@mail.ru

KULTURNO-KOGNITIVNI POTENCIAL BESEDOTVORNE VREDNOSTI BESEDE

Predmet raziskave predstavljajo semantika, produktivnost in ustaljenost besedotvornih struktur in razmerij, tema raziskave je kulturno-kognitivni potencial besedotvorne vrednosti besede, cilj razprave pa preučitev kulturnih vidikov kategorizacije vedenj s tvorjenkami. Razprava nadaljuje znanstveno diskusijo o kulturno-kognitivnem potencialu tvorjenk, začeto v delih A. Wierbicke, R. W. Browna, M. Forda, E. S. Kubrjakove idr.

Ključne besede: tvorjenka, okvir, kategorizacija, konceptualizacija, relevantnost, vrednost, semantika

Semantics, productivity, and the regularity of derivational structures and relations have become a subject of research. This article examines the cultural and cognitive potential of the derivational significance of a word, whereby the objective is to study cultural aspects of the categorization of knowledge for a derived word. The article continues the discussion on the cultural and cognitive potential of derived words initiated in works by Wierzbicka, Brown, Ford, and Kubryakova et al.

Keywords: derived word, frame, categorization, conceptualization, significance, value, semantics

0 Uvod

E. Sapir je v delu *Jezik* zapisal: »Vsebina vsake kulture je lahko izražena s pomočjo njenega jezika, in ne obstajajo ne vsebinski niti formalni elementi jezikovnega materiala, ki ne bi simbolizirali nikakršnega realnega pomena …« (Сепир 1993: 226). Ta pravilna ugotovitev ameriškega lingvista omogoča novo interpretacijo že uveljavljenih in znanih jezikovnih dejstev. V raziskavi se bomo posvečali tvorjenkam, ki v ruščini reprezentirajo predstave o delu, ter tudi besedotvornim gnezdom, kategorijam, tipom in modelom, v katere se te besede uvrščajo.

Besedotvorni sistem ima kot sredstvo za reprezentacijo kulturnih pomenov dvojni status, saj besedotvorne enote hkrati reprezentirajo slovnične in leksikalne koncepte. Kulturnemu potencialu besedotvornih enot so posvečena dela vrste znanstvenikov. A.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Wierbicka je npr. preučevala kulturno-kognitivne posebnosti lastnih imen (*onimov*) v angleškem in ruskem jeziku. Z uporabo metode semantičnih primitivov je raziskovalka pokazala, da imajo ekspresivne tvorjenke v obeh jezikih različno količinsko razmerje in različni pragmatični potencial. Osnovo za te razlike vidi raziskovalka v arhetipskih strukturah anglosaksonske in ruske kulture: za prvo naj bi bila značilna racionalnost, za drugo emocionalnosti A. Wierbicka kot osnovni kulturno-kognitivni kazalnik upošteva kvantitativni vidik (Вежбицкая 1997).

V zadnjih desetletjih besedotvornim enotam namenjata posebno pozornost kognitologija in lingvokulturologija, ki tvorjenke preučujeta kot posebni tip strukturacije vedenja, kot propozicijsko strukturo, kot enoto kategorizacije ipd. (Шкуропацкая, Позднякова, Усачёва, Ирисханова idr.), čeprav tvorjenka pri tem še ni postala »preverjeni« predmet lingvokulturologije, kar je mogoče pojasniti z dejstvom, da so besedotvorni pomeni implicitni.

J. S. Kubrjakova meni, da je tvorjenka v primerjavi z netvorjenko, ki ima holistično semantiko, razčlenjena, in ta lastnost odraža posebnosti procesa konceptualizacije in strukturacije vedenja. Tvorjenka združuje dve predstavi: že znana vedenja aktualizira s poudarjanjem njihove vrednosti in na njihovi osnovi oblikuje nova. Aktualizacija že znanih vedenj se dogaja s pomočjo sopostavljanja oz. s primerjavo novega pomena s starim, že označenim. V skladu s svojo celostnostjo tvorjenka kaže višjo stopnjo organizacije, izoblikovanosti in s tem tudi večjo aktualnost reprezentiranih pomenov.

J. S. Kubrjakova piše: »Formiranje tvorjenke in njena družbena sprejetost posredno dokazujeta, da določeni kompleks pomenov, ki bi jih lahko izrazili tudi ločeno […], zahteva posebno poimenovanje zaradi posrednosti in stalne ponovljivosti danega kompleksa v nespremenjeni obliki, torej zaradi pomena, ki ga ima za govorce določenega jezika ali razmerja do neke realije« (Кубрякова 1981: 56). Procesi derivacije imajo torej izraženo vrednostno usmerjenost. Tvorjenka je derivat in po eni strani kaže na povezave z referentom, po drugi pa s svetom besed. M. G. Škuropacka o tem ugotavlja: »Tvorjenka v notranjem leksikonu razvija bolj zapletene in večdimenzionalne vezi kot netvorjenka. Poleg asociativnih povezav, tipičnih za netvorjenke, se pri tvorjenkah raztezajo linije odnosov z motivirajočimi besedami, z istookorenskimi tvorjenkami ter s tvorjenkami z enako ali različno strukturo« (Шкуропацкая 1999: 36). To posebnost tvorjenk je J. S. Kubrjakova poimenovala dvojna referenca, »referenca na svet dejanskosti, značilna za besede kot take, in referenca na svet besed, značilna za sekundarne nominacijske enote.« (Кубрякова 1981: 10) Dvojna referenca tvorjenke kaže tako na aktualnost znaka kot tudi na pomen neke realije.

Tvorjenka velja za eno izmed osnovnih sredstev leksikalne kategorizacije. Njeno specifiko s sredstvi derivatov pogojuje lastnost dvojne reference: tvorjenka na eni strani odraža »razvrščanje« na mentalni ravni, na drugi strani pa kaže na odnose in

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

povezave z verbalnim prostorom. »Novo poimenovanje se oblikuje kot motivirani znak prav zato, ker se osnovi tega poimenovanja doda nek atribut, ki ga je že najti v drugem predmetu in ki že ima svoje ime« (Кубрякова 1981: 36).

1 Kulturna zaznamovanost besedotvornih gnezd

V razpravi želimo pojasniti kulturno informacijo, ki je vsebovana v besedotvornih makroenotah, tj. v besedotvornih gnezdih, kategorijah, tipih, modelih, ter tudi v odnosih med sestavnimi deli teh makroenot. Rezultat derivacijskih odnosov med besedami predstavlja besedotvorna vrednost kot ena od oblik paradigmatičnih vrednosti. Besedotvorna vrednost odraža predvsem vrednostno paradigmo, ki funkcionira v določeni lingvokulturni skupnosti. V. I. Karasik ugotavlja: »Razlika med predstavami teh ali onih konceptov se večinoma ne izraža v prisotnosti ali odsotnosti določenih značilnosti, temveč v frekventnosti teh značilnosti in njihovi specifični kombinatoriki …« (Карасик 1996: 10). V nadaljevanju bomo preučili posebnosti udejanjenja teh informacij v besedotvornih gnezdih, tipih idr. – v enotah, ki materialno izražajo derivacijsko vrednost.

Celota istokorenskih tvorjenk, ki je urejena z odnosi besedotvorne motivacije, se imenuje besedotvorno gnezdo (Тихонов 1985: 36). Tako vse istokorenske besede, ki so posredno ali neposredno motivirane z besedo работать, oblikujejo besedotvorno gnezdo. Sistem vedenj o dejavnostih, povezanih z delom, se po besedotvornem slovarju A. N. Tihonova izraža s 443 gnezdi, od katerih 94 gnezd služi samo za reprezentacijo predstav o delu (oz. je odstotek reprezentacije drugih predstav majhen in ne presega 10 %), 349 gnezd pa pri reprezentaciji omenjenih vedenj sodeluje. Glede na dejstvo, da je v slovarju 12 621 gnezd, predstavlja število besedotvornih reprezentacij predstav o delu 4 %, kar kaže na njihovo dokaj visoko stopnjo pomembnosti za nosilce jezika (v primerjavi z reprezentacijami ostalih vedenj). Najštevilčnejša gnezda v slovarju so: строчить, строить, тесать, ткать, точить, хозяйство, шить, шлифовать, верстать, ковать, коса, кроить, машина, мести, метать, молоть, молотить, мыть, пахать, пресс, работать, доить idr.

Za našo raziskavo je posebej zanimiv pojav vzporedne tvorbe (koderivacije), pri kateri ima nekaj tvorjenk z enako besedotvorno stopnjo derivacije skupno besedotvorno bazo. Členi take besedotvorne paradigme oblikujejo besedotvorne verige (Тихонов, 1985: 37); npr. besede деловой, деловитый, деловик, дельце, motivirane z besedo дело, oblikujejo eno besedotvorno verigo. Odnosi koderivacije kažejo na visoko stopnjo pomembnosti verbalno izraženega pojma. Tako v besedotvornem gnezdu Работать naštejemo 36 besedotvornih paradigem, v gnezdu Трудиться 13 in v gnezdu Делать 54 paradigem. Najštevilnejši po količini členov so: делать – 78, дело – 25, трудиться – 14, труд – 15, трудовой – 17, работать – 31, работа – 23, работник – 19, рабочий – 11, обрабатывающий – 19, обработка – 14 koderivatov. Tako se kot aktualne za jezikovno zavest kažejo poimenovanja dejanj, ki so predstavljena tako procesno kot tudi posredno s predmetnimi in znakovnimi kategorijami ter tudi s poimenovanji njihovih vršilcev dejanja.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 Kulturna zaznamovanost besedotvornih pomenov

Enote različnih besedotvornih gnezd lahko glede na besedotvorni pomen, kategorialno pripadnost in obrazilni del razvrstimo v besedotvorne kategorije, tipe, modele (Тихонов 1985: 31).

Največ težav pri oblikovanju tovrstne klasifikacije povzroča besedotvorni pomen. Slednjega po J. S. Kubrjakovi razumemo kot semantično tvorbo odnosov med onomaziološko lastnostjo in bazo. Tako se besedotvorni pomen ne reprezentira samo z besedotvornim obrazilom, temveč tudi z motivirajočo besedo. Besedotvorni pomen sodi na raven vsebine tvorjene enote in je lahko izražen tako s pomočjo formalno različnih kot tudi enakih osnov in obrazil. Derivati, ki imajo enak besedotvorni pomen, oblikujejo besedotvorno kategorijo.

Če poskušamo opredeliti besedotvorne pomene, trčimo ob semantične odnose med tvorjenkami in motivirajočimi besedami, pri čemer produktivni besedotvorni pomeni kažejo na pomene, aktualne za neko lingvokulturno skupnost, onomaziološke strukture odražajo etape jezikovne kategorizacije, onomaziološka baza pa kaže na procese izbora realije in njene uvrstitve v razred pojavov, kot so *proces, oseba, orodje* idr. Na kognitivni ravni se onomaziološka baza povezuje z rezultati povezav med pomenom in določeno režo. Npr. onomaziološka baza *oseba* (človek) se povezuje z režo *vršilec dejanja*: работник, работничек, работяга, рабочий idr. Onomaziološka lastnost predvideva primerjavo lastnosti te realije z lastnostmi drugih podobnih realij, npr. onomaziološke lastnosti besed работничек in работяга predstavljajo različno stopnjo poudarjenosti in nasprotujočo si emotivno vrednostno interpretacijo lastnosti *udejanjati delovno aktivnost*. V spodnji tabeli navajamo najproduktivnejše tipe onomazioloških struktur.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Tabela 1: Produktivni tipi onomazioloških struktur.

Onomaziološka lastnost	**Onomaziološka baza**	**Besedotvorni pomen**	**Primer**
1. Način udejanjanja	Dejanje	Način delovanja	Обработать, вделать
2. Proces	Oseba	Oseba, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi	Труженик, сотрудник, работодатель, делатель
3. Proces	Oseba ženskega spola	Oseba ženskega spola, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi	Труженица, работница, делательница
4. Vrednotenje	Proces	Vrednotenje dejanja	Работка, дельце
5. Vrednotenje	Oseba, ki vrši proces	Vrednotenje vršilca dejanja	Трудяга, работничек, деляга
6. Proces	Odnos	Odnos, ki se nanaša na dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi	Трудовой, обработочный, дельный
7. Proces	Predmetnost	Opredmeteno dejanje	Отработка, делание
8. Lastnost, ki jo opredeljuje odnos do določenega procesa	Predmetnost	Opredmetena lastnost, ki jo opredeljuje odnos do določenega dejanja	Работоспособность, выработанность
9. Stopnja	Proces	Dejanje, ki se vrši v stopnji, ki jo izraža motivirajoča osnova	Перетрудиться, недовыработать, недоделать
10. Etapa	Proces	Etapa dejanja	Оттрудиться, доработать, доделать
11. Lastnost, ki jo opredeljuje področje razširjenosti	Dejanje	Dejanje, ki poteka na področju, poimenovanem v motivirajoči osnovi	Культпросветработа
12. Področje	Oseba, ki vrši dejanje	Oseba, ki vrši dejanje na področju, poimenovanem v motivirajoči osnovi	Горнорабочий
13. Predmet	Dejanje	Dejanje, usmerjeno na predmet, ki je poimenovan v motivirajoči osnovi	Деревообрабатывающий, виноделие
14. Predmet kot rezultat dejavnosti	Oseba, ki vrši dejanje	Oseba, ki izdeluje predmet, poimenovan v motivirajoči osnovi	Ковродел

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Izbrane onomaziološke lastnosti in baze kažejo na najaktualnejše vidike analiziranega koncepta, ki so: *dejavnost*, *oseba, ki vrši dejavnost,* in *rezultat dejavnosti*.

V okviru besedotvornih gnezd obravnavanih glagolov so za vsa tri gnezda (Дело, Труд, Работа) najbolj ustaljeni in najproduktivnejši pomeni: *oseba, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi; oseba ženskega spola, ki vrši dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi; vrednotenje vršilca dejanja; odnos, ki se nanaša na dejanje, poimenovano v motivirajoči osnovi; dejanje, ki se vrši v stopnji, ki jo izraža motivirajoča osnova,* in *etapa dejanja*. Glede na to da ima besedotvorni pomen pomembno vlogo v procesih jezikovne kategorizacije konceptualnih struktur, da odraža njihovo členitev, posebnosti razumevanja in stopnjo pomembnosti, lahko sklepamo, da sta za rusko jezikovno osebnost najpomembnejša vidika dela *dejanje* (njegova *stopnja* in *etape*) in *vršilec dejanja* (pri tem je pomemben spolski vidik), hkrati pa med navedenimi pomeni najdemo tudi *vrednotenje vršilca dejanja*.

3 Kulturno-kognitivni potencial besedotvornih odnosov

Besedotvorni pomen predstavlja rezultat odnosa med motivirajočo in motivirano osnovo. Raznolikosti tega odnosa raziskovalci združujejo v nekaj tipov (Докулил, Кубрякова, Улуханов):

- mutacijski odnosi: osnovno semantično lastnost teh odnosov predstavlja pomembna razlika med pomenom tvorjenke in med semantiko ustrezne motivirajoče besede, ki se zgodi na ravni sema: spreminja se arhisem, dodajajo se novi razlikovalni semi: работать → работник; трудиться → сотрудник;
- modifikacijski odnosi: semantično specifičnost teh odnosov predstavlja nepomembna razlika med pomenom tvorjenke in pomenom motivirajoče besede: tvorjenka se običajno razlikuje od motivirajoče besede po enem razlikovalnem semu: труженик → труженица, дело → дельце. (Obstaja mnenje – gl. Кубрякова –, da v modifikacijo sodijo tudi radikalnejše semantične spremembe: дружина → дружинник.);
- transpozicijski odnosi: posebnost teh odnosov predstavlja sprememba kategorialne pripadnosti tvorjenke pri ohranitvi leksikalnega pomena: to se odraža na ravni gramemov in leksikalno-slovničnih semov: работа → работный, деловой → по-деловому;
- razlikovati je mogoče še en tip odnosov, in sicer odnose ekvivalentnosti, pri katerih ne prihaja do semantičnih sprememb, temveč lahko govorimo zgolj o spremembi ravni izraza formalnega variiranja besede (sem med drugimi spadajo tudi različne vrste krajšav): ответственный работник → ответработник.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

4 Kakšen je kulturno-kognitivni potencial teh odnosov?

Mutacijski odnosi posredno opredmetijo »globino« izoblikovanosti določenih konceptualnih struktur. Besedotvorni pomeni, ki se uvrščajo v ta tip odnosov, reprezentirajo nove pomene. Če konceptualno ogrodje primerjamo z drevesom, lahko besedotvorne pomene, ki sestavljajo določen tip odnosov, označimo kot deblo in najdebelejše veje tega drevesa. Mutacijski odnosi torej predstavljajo osrednji del derivatnih reprezentacij.

Ekvivalentnostni in transpozicijski odnosi kažejo na visoko stopnjo pomembnosti nekega pomena. Predstavljeni tipi odnosov, ki spreminjajo raven izraza, poudarjajo pomembnost določene količine vedenja. Ko J. S. Kubrjakova govori o univerbizaciji, med drugim ugotavlja: »Cilj takih procesov je ohraniti staro izkušnjo in jo povezati z novo, ter informacijo, ki je zaradi katerega koli vzroka potrebna, prenesti v strnjeni, a hkrati dovolj pregledni obliki« (Кубрякова 1981: 61). Podobne reprezentacije ne izražajo samo enakega pomena, temveč tudi razširjajo verbalne možnosti njegovega prenosa.

Modifikacija opredmeti razdelavo konceptualne strukture »v širino« in ne odraža pojava novih pomenov, temveč novo prerazporeditev in natančnejšo opredelitev starih.

Razmerje med tipi besedotvornih pomenov tvorjenk, ki sodelujejo v reprezentaciji vedenja o delu, opredmeti naravo procesov konceptualizacije. V Tabeli 2 predstavljamo rezultate analize tipov besedotvornega pomena tvorjenk, ki reprezentirajo predstave o delu:

Tabela 2: Razmerje tipov besedotvornih pomenov.

Tip besedotvornega pomena	Odstotek od celotnega števila besed, ki reprezentirajo koncept
Mutacija	63 %
Modifikacija	19 %
Transpozicija	16 %
Ekvivalentnost	2 %

Kot kaže tabela, besedotvorna sredstva služijo predvsem za reprezentacijo novih konceptualnih vidikov in opredmetijo »globino« razdelave koncepta. Med modifikacijskimi besedotvornimi pomeni tako najdemo spolske in emocionalno-vrednostne različice (культработница, работишка, работёнка itd.), k transpozicijskim tipom pa sodita večinoma besedotvorna pomena *opredmeteno dejanje* in *opredmetena lastnost* (трудоспособность, выработка idr.).

Razmerje med tipi besedotvornih pomenov v gnezdih obravnavanih glagolov odraža kognitivne strategije, za realizacijo katerih ti služijo.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Tabela 3: Razmerje med tipi besedotvornih pomenov.

Tip besedotvornega pomena	Делать	Работать	Трудиться
Mutacija	56 %	47 %	28 %
Modifikacija	8 %	11 %	27 %
Transpozicija	35 %	18 %	22 %
Ekvivalentnost	1 %	24 %	23 %

Besedotvorno gnezdo Делать se tako za jezikovno zavest kaže kot najoptimalnejše sredstvo za reprezentacijo novih ali za aktualizacijo že znanih konceptualnih vidikov, v nasprotju s tem pa gnezdo Трудиться v večji meri odraža razdelavo že znanih konceptualnih vidikov.

5 Kulturno-kognitivni potencial besedotvornih tipov in modelov

Kulturna informacija, ki kaže na vrednostne vidike, se opredmeti z besedotvornimi tipi in modeli; oboji natančneje strukturno opredelijo besedotvorne kategorije. Besedotvorni tip določimo na osnovi enakega obrazilnega dela, model pa na osnovi morfonoloških pojavov, ki spremljajo procese tvorbe. Tako besedi работник in труженик spadata v en besedotvorni tip, motivirani sta z glagolsko osnovo, imata identičen pomen, enako obrazilo, vendar pa predstavljata različna mofonološka modela: pri modelu работник gre za krajšanje motivirajoče osnove, pri modelu труженик pa za krajšanje motivirajoče osnove in premeno. Aktualnost oz. pomen procesa delovne dejavnosti poudarja raznolikost besedotvornih tipov in morfonoloških modelov, ki se uporabljajo za reprezentacijo pomenov, tako ali drugače povezanih z njimi. Tako se v okviru besedotvornega gnezda Работать uporablja več kot 60 besedotvornih tipov in okrog 50 besedotvornih morfemov, v gnezdu Делать okrog 80 besedotvornih tipov in 66 morfemov ter v gnezdu Трудиться okrog 40 besedotvornih tipov in 28 morfemov.

6 Analiza okvira besedotvornega gnezda

Pri reprezentaciji rež okvira Труд imajo aktivno vlogo tvorjenke. Katere izmed rež omenjenega okvira so zaznamovane z besedotvornimi enotami? Na to vprašanje je mogoče odgovoriti, če preučimo številčnost reprezentacij danih rež z nemotiviranimi besedami, ki so v osnovi gnezda, saj vsaka tvorjenka neposredno ali posredno poudarja pomen osnovne besede.

Iz Tabele 4 je razvidno, da so predmet tvorbe besed tri reže, in sicer *proces delovne dejavnosti*, *vršilec dejavnosti* in *sredstva za udejanjanje dejavnosti*, najštevilnejša pa so gnezda, ki udejanjajo režo *proces*. V to skupino se uvrščajo leksemi, ki reprezentirajo predvsem vsakdanja in splošno razširjena dejanja, ki ne zahtevajo specialnih znanj, ter tudi posplošene nominacije procesov.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Tabela 4: Reprezentacija rež v okvirju Труд.

Reža okvira	Število gnezd	V % glede na celotno število gnezd
Proces delovne dejavnosti	47	50
Vršilec delovne dejavnosti	20	22
Izdelek	3	3
Sredstva za udejanjanje delovne dejavnosti	17	18
Kraj procesa delovne dejavnosti	3	3
Način udejanjanja dejavnosti	4	4

Na tej točki raziskave je mogoče izpeljati dva sklepa: za jezikovno zavest je najaktualnejši predvsem sam proces delovne dejavnosti, ki se odraža v zavesti in ki kakor da ponuja temelj za konceptualizacijo, kategorizacijo in nadaljnjo reprezentacijo drugih rež okvira, ter: glagolski leksem z neločljivostjo ravni izraza in vsebine postaja najoptimalnejša oblika za nadaljnjo reprezentacijo vidikov določenega koncepta. Prav tako je mogoče govoriti o dveh fazah kategorizacije: prva faza je leksikalna – gre za netvorjenko, ki predstavlja osnovo gnezda – druga pa besedotvorna, ki dodatno pojasnjuje prvo s pomočjo druge besede. V tej drugi fazi, ki nas zanima, je mogoče konceptualno napolnitev določenega besedotvornega gnezda predstaviti v obliki podokvira. Predmet naše raziskave so besedotvorna gnezda Работать, Делать, Трудиться, kamor spadajo ključne besede, ki reprezentirajo vedenje o delu: работа, дело, труд. Omenjena gnezda so najštevilčnejša, njihovo leksikalno sestavo reprezentirajo reže v okviru Труд.

Tabela 5: Reprezentacija rež koncepta Труд.

Reža okvira	Делать	Работать	Трудиться
Načrtovane dejavnosti	-	-	-
Pripravljenost vs. nepripravljenost za delo	-	-	-
Sposobnost za delo	-	+	+
Vzroki za dejavnost	-	-	-
Proces	+	+	+
Obseg dela	-	-	-
Ekonomska vrednost dela	-	-	-
Težavnost dela	-	-	+
Oblike delovne dejavnosti	-	+	-
Moralno-etično vrednotenje dela	+	+	+
Družbena opredelitev delovne dejavnosti	-	+	-
Vršilec dejavnosti	+	+	+

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Izdelek	+	-	-
Rezultati dela	+	+	-
Funkcije delovne dejavnosti	-	-	+
Sredstva za realizacijo dejavnosti	-	-	-
Čas poteka procesa	-	-	-
Kraj poteka procesa	-	-	-
Kakovost realizirane dejavnosti	-	-	-
Način realizacije dejavnosti	+	+	-
Stopnja realizirane dejavnosti	-	-	-
Material	-	-	-
Nagrada	-	+	-

Kot je razvidno iz Tabele 5, se s tvorjenkami reprezentirajo reže *proces, vršilec dejavnosti, način realizacije dejavnosti, izdelek* ter *moralno-etično vrednotenje.* Analizirana besedotvorna gnezda odražajo splošne tendence k popredmetenju rež določenega nadrokvira. Verbalna zaznamovanost rež *sposobnost za delo, težavnost dela, oblike delovne dejavnosti, družbena opredelitev delovne dejavnosti, funkcije delovne dejavnosti* in *rezultati dela* kaže, da besedotvorna gnezda odražajo različne kognitivne strategije. Nezaznamovanost ostalih rež je pogojena s posplošenostjo semantike prvotnih besed работа-, дела-, труди-ся. Opredmetenje določenih rež s tvorjenkami ne pomeni, da omenjena besedotvorna gnezda verbalizirajo istovetne procese konceptualizacije delovne dejavnosti.

Besedotvorno gnezdo Делать realizira reže, ki kažejo na spolske posebnosti *vršilca* ter na *način* in *predmet dejavnosti* (делательница, заделать, проделать, винодел), elementi gnezda Трудиться pa opredmetijo reže, ki opredeljujejo *vršilca dejanja* z vidika *spola, stopnje, odnosa* in *etap dejavnosti* (труженица, трудоёмкость, трудолюбивый, сотрудник, оттрудиться idr.). Derivati, vključeni v gnezdo Работать, verbalizirajo pomene, ki kažejo na *način, vrednotenje izpolnitve, področja, etape, rezultat* in *predmet delovne dejavnosti* (работишка, культработа, заработать, заработок, деревообрабатывающий idr.). Besedotvorno gnezdo Трудиться je posebno v tem, da izraža predvsem etično osmišljanje delovne dejavnosti: vršilec in sama dejavnost sta ocenjena pozitivno. Leksemi tega gnezda odražajo človekovo vrednotenje glede na njegov odnos do dela ali glede na vključenost v delovni proces *(трудоспособность, сотрудник, трудяга)*. Posebnost besedotvornega gnezda Делать je, da odraža racionalno osmišljanje komponent dela in jih vrednoti z vidika praktičnosti *(деловой, по-деловому)*, obenem pa je za to gnezdo značilno, da odraža konkretnejšo korelacijo z objektom dejavnosti *(винодел, ковродел)*, kaže na rezultat dejavnosti *(изделие)* ter v najvišji meri odraža klasifikacijo načinov delovanja (вделать, возделать, выделать, заделать, наделать, надделать, обделать, отделать, переделать, подделать, приделать, проделать, разделать, уделать). Gnezdo Работать kaže na področja dejavnosti, odraža težnjo po razlikovanju med

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

industrijskim in kmečkim delom, reprezentira predstave o industrijskem delu, izraža koncept *nagrada za delo* ter splošneje opredeljuje relacijo do predmeta (оргработа, рабочий, рабоче-крестьянский, заработок, деревообрабатывающий).

Derivati glagolov работать, делать, трудиться torej odražajo visoko stopnjo pomembnosti, ki jo ima proces delovne dejavnosti za rusko lingvokulturno skupnost, kar se odraža v obsegu gnezd, raznolikosti rež ter udejanjanju raznovrstnih konceptualnih strategij.

6 Sklep

Tvorjenke in besedotvorne makroenote – tipi, modeli, gnezda in paradigme – torej odražajo vrednostno usmerjenost procesa nominacije. Aksiološki vidik kulturne informacije se lahko izraža s količinsko sestavo besedotvornih gnezd, produktivnostjo onomazioloških struktur in tipov besedotvornih pomenov ter z raznolikostjo besedotvornih tipov in modelov.

Leksikalna zaznamovanost rež, pojavi koderivacije, produktivne onomaziološke strukture, besedotvorni pomeni in propozicijske strukture kažejo na pomembnost procesa delovne dejavnosti, na pomembnost načina njegove realizacije, fazne razčlenjenosti in vršilca dejavnosti. Za jezikovno zavest sta se kot pomembna pri osmišljanju dela pokazala tudi spolski in vrednostni vidik.

Viri in literatura

А. Вежбицкая, 1997: Язык: Культура: Познание. Москва: Русские словари.

О. К. Ирисханова, 2000: Некоторые особенности категоризации отглагольных имён существительных: Когнитивные аспекты языковой категоризации: Сборник научных трудов. Рязань: Издательство Рязанского государственного педагогического университета.

О. К. Ирисханова, 2001: О путях категоризации в отглагольных именах существительных: есть ли у каждой привычки своя «отвычка»? Филология и культура: Материалы третьей международной конференции: Часть 2. Тамбов: Издательство Тамбовского государственного университета.

Е. С. Кубрякова, 1997: Теория номинации и словообразование. Языковая номинация: Виды наименований. Москва: Наука.

Е. С. Кубрякова, 1981: Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва: Наука.

Э. Сепир, 1993: Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс.

А. Н. Тихонов, 1990: Словообразовательный словарь русского языка: В 2 т. Москва: Русский язык.

И. С. Улуханов, 1977: Словообразовательная семантика в русском языке и

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

принципы её описания. Москва: Наука.

M. Г. Шкуропацкая, 1999: Семантика словообразовательного типа в языковом сознании. Филология и культура: Материалы международной конференции: Часть 1. Тамбов: Издательство Тамбовского государственного педагогического университета.

R. W. Brown, M. Ford, 1964: Address in American English. *Language in culture and society*. New York: Harper and Row.

M. Dokulil, 1962: Tvořeni slov v češtině. *Teorie odvozovaní slov.* Praga.

Prevedla Darja Markoja.

Summary

Semantics, productivity, and the regularity of derivational structures and relations have become a subject of research. This article examines the cultural and cognitive potential of the derivational significance of a word, whereby the objective is to study cultural aspects of the categorization of knowledge for a derived word. The article continues the discussion on the cultural and cognitive potential of derived words initiated in works by Wierzbicka, Brown, Ford, and Kubryakova et al. The research uses the following methods: statistical, morphemic, derivational, onomasiological, and conceptual analysis, as well as linguistic and cultural commentary. Holisticity is a special cognitive feature of a derived word's semantics. A derived word combines two meanings: it emphasizes the relevance of what is already known, and it forms a new word on this basis. The derived word is addressed to world of words as well as to world of phenomena. The double reference of the derived word emphasizes the significance of knowledge regarding one reality or another. The article offers cultural and cognitive characteristics to quantify the indicators of word families. The axiological potential of derivational meanings is considered. Dokulil's derivational types theory is developed linguistically and culturally in the article. Mutational relationships represent the processes of forming new meanings; they strengthen and extend knowledge. Equivalence and transposition relations emphasize the high degree of significance of known meanings. Modificational relationships objectify the "arrangement" of known meanings. The possibility of using frame analysis is demonstrated, and studying meaning structures is represented by word family members. The conclusions reached and the technology presented for commenting on derivational phenomena can be applied to studying issues in the language categorization of reality.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 821.161.1.09:271.2:929:2-36Boris in Gleb
Simon Malmenvall
Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
simon.malmenvall@teof.uni-lj.si

NARATIVNI TEKSTI O BORISU IN GLEBU MED POSREDOVANJEM POLITIČNEGA ZGLEDA IN TOLMAČENJEM ZGODOVINE

Knežja brata Boris in Gleb predstavljata prva kanonizirana vzhodnoslovanska svetnika (strastotrpca). Njima posvečene narativne/literarne tekste, nastale do začetka 12. stoletja, med katerimi stilistično in konceptualno izstopa *Branje o Borisu in Glebu*, opredeljujeta dve temeljni značilnosti: posredovanje sakraliziranega političnega zgleda v obdobju vse večje politične nestabilnosti na vzhodnoslovanskem ozemlju; in izpostavljanje duhovne »zrelosti« Kijevske Rusije v kontekstu zgodovine odrešenja. Obstoja kategorije knežjih ali kraljevskih svetnikov (strastotrpcev) ni mogoče imeti za posebnost vzhodnoslovanske srednjeveške kulture, saj se je tovrstno svetništvo nasploh pojavljalo v deželah na severnem in vzhodnem obrobju takratne Evrope.

Ključne besede: Boris in Gleb, stara ruska književnost, Kijevska Rusija, strastotrpci, zgodovina odrešenja

The two princely brothers Boris and Gleb were the first canonized East Slavic saints (known as passion-bearers). The narrative/literary texts dedicated to them and written until the beginning of the twelfth century, among which the *Lesson on Boris and Gleb* stands out stylistically and conceptually, are defined by two fundamental characteristics: by offering a sacralized political example during the period of growing political instability in East Slavic territory and by stressing the spiritual "maturity" of Kievan Rus′ in the context of salvation history. The existence of princely or royal saints (i.e., passion-bearers) cannot be regarded as a special feature of East Slavic medieval culture; this kind of sainthood was generally present in the lands of the northern and eastern European peripheries of the time.

Keywords: Boris and Gleb, literature of Rus′, Kievan Rus′, passion-bearers, salvation history

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

0 Uvod

Različice hagiografskih zgodb o knežjih bratih Borisu in Glebu je mogoče najti v več staroruskih/vzhodnoslovanskih[1] narativnih oziroma literarnih tekstih, napisanih v cerkvenoslovanskem jeziku, ki so v ruski literarnovedni tradiciji označeni z izrazom »borisoglebski cikel«. Skupino vsebinsko najizčrpnejših in obenem najstarejših pričevanj s konca 11. in začetka 12. stoletja sestavljajo trije teksti: prvi tekst predstavlja pripoved o smrti kneza Borisa s pohvalo/evlogijo svetima bratoma, vključeno v letopis *Pripoved o minulih letih* (csl. *Повесть временных лет*);[2] drugi tekst predstavlja anonimna hagiografija *Povest, trpljenje in pohvala svetih mučencev Borisa in Gleba* (csl. *Сказание, страсть и похвала святую мученику Бориса и Глеба*); tretji tekst pa predstavlja hagiografija z naslovom *Branje o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba* (csl. *Чтение о житии и погублении блаженную старстотерпцю Бориса и Глеба*),[3] ki jo je sestavil menih Nestor iz Kijevsko-pečerske lavre[4] (Miljutenko 2006: 10, 57–58; Senyk 1993: 227, 400–03). Najmlajši izmed naštetih tekstov – obenem stilistično in konceptualno najrazvitejši v celotnem borisoglebskem ciklu – je *Branje* meniha Nestorja (Senyk 1993: 227, 401–02; Podskal'skij 1996: 186–88; Hollingsworth 1992: XXXV–VI). Nadaljnja literarno-kulturološka semiotična analiza se opira prav na omenjeni zadnji tekst.

1 Splošno (literarno)zgodovinsko ozadje zgodbe o Borisu in Glebu

Boris in Gleb, krstno Roman in David,[5] sta bila sinova kijevskega kneza Vladimirja Svjatoslaviča (980–1015), krstno Vasilija. Kijevski Knez Vladimir je, kakor vsi ostali staroruski knezi, izhajal iz rodbine Rjurikovičev, ki je od druge polovice 10. stoletja vladala nad celotnim vzhodnoslovanskim ozemljem – današnjo Belorusijo, večino Ukrajine in evropske Rusije. Vladimir se kot vladar ni izkazal zgolj s

[1] Poimenovanje Stara Rusija predstavlja slovensko priredbo samostalnika ženskega spola *Rus'* (csl. Русь) in njenih izpeljank. Ime *Kijevska Rusija* sledi poimenovanju v mednarodni historiografiji, s katerim se označuje najstarejša etapa državnosti v kontekstu srednjeveškega in zgodnje novoveškega pojava Stare Rusije. *Rus'* zaobjema različne politične entitete v vzhodnoslovanskem prostoru, obenem pa tudi nekdanjo etnično skupino, ki jo je mogoče šteti za nekakšno predhodnico današnjih Rusov, Ukrajincev in Belorusov (Malmenvall 2016: 548).

[2] Izvirni cerkvenoslovanski naslovi so zapisani v sodobni ruski cirilici. Takšen zapis je uporabljen tudi v serijski znanstveno kritični izdaji staroruskih/vzhodnoslovanskih tekstov (v 15 zvezkih) z naslovom *Knjižnica literature Stare Rusije* (rus. *Библиотека литературы Древней Руси* (1997–2006)), ki so jo pripravili sodelavci Inštituta za rusko književnost Ruske akademije znanosti pod glavnim uredništvom akademika Dmitrija Sergejeviča Lihačova (1906–1999).

[3] Odlomki Nestorjevega *Branja* so v slovenščino prvič prevedeni po cerkvenoslovanskem izvirniku iz najnovejše cerkvenoslovansko-ruske znanstveno kritične izdaje tekstov borisoglebskega cikla, ki jo je leta 2006 pripravila ruska zgodovinarka Nadežda Iljinična Miljutenko.

[4] Kijevsko-pečerska lavra je bila največji in duhovno-kulturno najpomembnejši samostanski kompleks v Kijevski Rusiji (Malmenvall 2016: 553–54).

[5] Vse do začetka 14. stoletja so se rojstna/posvetna (po izvoru v veliki večini slovanska) imena ruskih knezov običajno razlikovala od njihovih krščanskih (po izvoru povečini grških) imen, ki so jih dobili ob krstu. O knežjih imenih v Stari Rusiji: Litvina/Uspenskij 2006.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

svojimi uspešnimi vojaškimi pohodi oziroma ozemeljskimi osvojitvami, temveč je postal znan tudi kot »krstitelj« Vzhodnih Slovanov. Ob koncu 10. stoletja, leta 988 ali 989, je namreč preko bizantinskega posredništva samostojno sprejel krščansko vero in jo razglasil za državno vero Kijevske Rusije (Malmenvall 2015: 184–90; Ostrowski 2004, 1020–27). Nedolgo pred Vladimirjevo smrtjo leta 1015 je njegov sin Jaroslav, takratni knez v Novgorodu na severu staroruskega ozemlja, nastopil proti svojemu očetu in mu prenehal plačevati dajatve. Novgorod pa je kmalu zatem dosegla novica o Vladimirjevi smrti. Jaroslavu je uspelo prepričati Novgorodčane v boj za kijevski prestol, da bi bilo tako mogoče premagati Svjatopolka, starejšega sina pokojnega Vladimirja, ki je v vmesnem času prevzel oblast nad Kijevom in dal umoriti svoja mlajša brata Borisa in Gleba (Malmenvall 2015: 190–91). To je povzročilo dinastični spor med Vladimirjevimi potomci, ki se je razplamtel v prvo dinastično vojno krščanskega obdobja Stare Rusije. Leta 1019 je Jaroslav dokončno premagal Svjatopolka v bitki pri reki Alti vzhodno od Kijeva. Po porazu je Svjatopolk zbežal neznano kam. Zahvaljujoč svoji zmagi v bitki pri Alti, je Jaroslav zavladal nad zahodnim delom Kijevske Rusije, leta 1036, po smrti brata Mstislava, pa je svojo oblast razširil na celotno starorusko ozemlje (Malmenvall 2015: 191–92; Senyk 1993: 225–28).

Literarna podoba svetih knežjih bratov, navzoča v različnih tekstih borisoglebskega cikla, se je izoblikovala približno sto let po njuni smrti, na prehodu iz 11. v 12. stoletje. Zanjo je značilno prepletanje religiozne in politične motivacije lastnega časa (Senyk 1993: 231–33). Namesto trpljenja za vero in smrti v rokah nekristjanov, ki je bila predpogoj pri kanonizacijah »klasičnih« mučencev, sta Vladimirjeva sinova svetost dosegla skozi zavrnitev upiranja zlu z nasiljem in brezpogojno spoštovanje volje starejšega brata Svjatopolka. Veličina njunega podviga je bila torej v odpovedi minljivi zemeljski oblasti oziroma slavi, posnemanju zgleda Jezusa Kristusa, ki je krog nasilja prekinil s prostovoljnim sprejetjem smrti na križu, in spoštovanju načela o brezpogojni podreditvi starejšemu v rodbini. Starešinsko načelo je od sredine 11. stoletja predstavljalo – dejansko sicer neupoštevan – temelj politične ureditve v Kijevski Rusiji. Skupaj s poudarjanjem prednosti »nebeških« dobrin pred zemeljskimi in svojevrstno sakralizacijo starešinskega načela je literarna podoba Borisa in Gleba utemeljevala tudi legitimnost Jaroslavove vladavine. Premagani Svjatopolk je bil namreč diskreditiran kot bratomorilec, Jaroslav pa je bil prikazan kot zaščitnik in nadaljevalec Vladimirjeve dediščine (Podlesnik 2009: 33–34; Užankov 2011: 196, 198). V borisoglebskem ciklu se odražajo splošne značilnosti staroruske književnosti kijevskega obdobja oziroma njenega »monumentalnega historizma«. Omenjeni idejno-literarni sistem opredeljuje religiozno oziroma krščansko in hkrati patriotsko samo-osmišljanje nedavne vzhodnoslovanske zgodovinske izkušnje v kontekstu svetovne zgodovine in v luči božje previdnosti. Sinteza religioznega in patriotskega se pri Borisu in Glebu kaže predvsem v tem, da jima je pripisana vloga »nebeških zaščitnikov« Stare Rusije, še posebej v odnosu do njene politične (ne)enotnosti od sredine 11. stoletja naprej (Lihačëv 1997a: 8–10; Lihačëv 1997b: 529).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 Krščansko pričevanje o Borisu in Glebu

Nestorjevo *Branje* se pričenja z obsežnim historiozofskim uvodom, v katerem hagiograf našteva poglavitne duhovne dogodke od stvarjenja sveta do svoje lastne sodobnosti. Uvod odraža splošno razširjeno srednjeveško krščansko prepričanje o svetovnem zgodovinskem procesu, ki predstavlja boj med dobrim in zlom, Bogom in hudičem (Uspenskij 2000: 48–49; Hollingsworth 1992: XXIII, XXXIV–XXXV). V tem pogledu se kot najpomembnejši dogodek v zgodovini Stare Rusije kaže uradno sprejetje krščanstva pod Vladimirjem Svjatoslavičem.

> Tako je bilo tudi temu Vladimirju od Boga razodeto, naj postane kristjan, dano mu je bilo ime Vasilij. […] Poslušajte o čudežu, polnem milosti, kako je včeraj vsem zapovedoval prinašati žrtve malikom, danes pa zapoveduje krst v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Včeraj ni vedel, kdo je Jezus Kristus, danes pa oznanja, kako se mu je razodel. Včeraj se je imenoval pogan[6] Vladimir, danes pa se imenuje kristjan Vasilij. Na Ruski zemlji se je pojavil drugi Konstantin. (Miljutenko 2006: 360).

Po uradnem pokristjanjenju sta Boris in Gleb, dve »svetli zvezdi« rodbine Rjurikovičev, postali žrtvi oblastiželjnega Svjatopolka, v katerega srce je »vstopil hudič«, ki ni mogel sprejeti oslabitve poganstva na račun krepitve krščanstva.

> Mar ne vidite, bratje, neusmiljenost prekletega? Mar ne vidite, da se je razodela neusmiljenost drugega Kajna? Pravijo, da ko je Kajn razmišljal, kako ali na kakšen način umoriti svojega brata Abela, ni vedel, kako se zgodi smrt. In tako mu je sovražnik hudič spečemu ponoči razkril, kako se naredi umor. Ko je vstal, je ubil svojega brata Abela, kakor je videl v spanju. Tudi temu [Svjatopolku] se je razkrilo nekaj podobnega. Razmišljal je namreč, kako in na kakšen način umoriti svojega brata Borisa. In ta sovražnik je položil zlo v njegovo srce, da bi naročil, naj ga umorijo na poti. (Miljutenko 2006: 368).

Kakor je v Stari zavezi hudič uspel prepričati ljudi, naj se klanjajo malikom in ubijajo preroke, tako je tudi v času in prostoru Kijevske Rusije prepričal Svjatopolka, naj izvrši bratomor, to je uboj dveh nedolžnih bratov Borisa in Gleba kot dveh staroruskih likov, ustrezajočih starozavezni podobi pravičnega Abela. Svjatopolk, staroruski Kajn, je svojo dušo izročil določenemu maliku, maliku oblastiželjnosti, ki mu je pretrgal odnos z Bogom in njegovimi brati. Na podlagi takšnega pojmovanja Nestor dejanja Borisa in Gleba simbolno vzporeja z odrešilno in prostovoljno Kristusovo daritvijo na križu. Takšno pojmovanje mučeništvu knežjih bratov podeljuje poseben zgodovinski in duhovni pomen. Nedavna zgodovinska izkušnja Kijevske Rusije je na tak način umeščena v biblijski kontekst božje previdnosti. Glede na Prvo Mojzesovo knjigo/Genezo se zgodovina človeštva po izgonu iz raja pričenja z ubojem Abela s strani njegovega brata Kajna – podobno se tudi zgodovina Kijevske Rusije po uradnem pokristjanjenju pričenja s Svjatopolkovim zločinom in svetostjo Borisa in Gleba (Miljutenko 2006: 258–60, 262; Uspenskij 2000: 32–35, 38–39, 47; Podskal'skij 1996: 195).

[6] V cerkvenoslovanskem izvirniku se na tem mestu nahaja izraz »Helen« (csl. *елин*) oziroma po smiselnem prevodu »Stari Grk«, ki se navezuje na predkrščansko antično grško kulturo. Vzhodnoslovanska poganska preteklost je na tak način vzporejana in skorajda izenačena s starogrško. Omenjena podrobnost predstavlja enega izmed primerov staroruskega posnemanja in prilagajanja bizantinskih (»grških«) vzorcev na področju konceptov in predstav, povezanih s krščansko vero in osmišljanjem zgodovine.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Zadnje dneve Borisovega življenja Nestor opisuje izrazito vzneseno, pri čemer najpomembnejšo vlogo igrajo svarila Borisovega vojaškega spremstva oziroma njegovih družinikov pred Svjatopolkovimi namerami.

> Ne odidem, ne zbežim od tod, prav tako se ne bom zoperstavil svojemu starejšemu bratu, temveč kakor je Bogu po volji, tako naj bo. Raje umrem tukaj, kakor v drugi deželi.« Zatem so mu odgovorili vojščaki, ki so bili z njim in z njim hodili na bojne pohode […], rekoč: »Mi, o, Vladar smo po tvojemu blagemu očetu dani v tvoje roke. Šli bomo bodisi s teboj bodisi sami in tako tega [Svjatopolka] s silo izgnali iz mesta, tebe pa bomo povedli, kajti pred nas te je postavil tvoji blagi oče.« Ko je to slišal blaženi [Boris], resnično usmiljen, ki je zanje skrbel kakor za svoje brate, jim je dejal: »Ne, moji bratje, ne, očetje, ne jezite na tak način mojega gospoda brata, sicer vas bo začel zasledovati. Bolje je namreč, da umrem jaz sam, kakor toliko duš. Povrhu vsega se starejšemu bratu ne smem upirati, sicer ne ubežim božji sodbi. Prosim vas, moji bratje in očetje, odidite na svoje domove, jaz pa grem, padel bom pred noge svojega brata. Morda se me usmili, če me vidi, in me ne umori. Zelo vas prosim. (Miljutenko 2006: 370).

Družiniki pred kneza postavljajo dve izbiri – bodisi beg bodisi oborožen odpor. Boris družinikov ne upošteva in sprejme svojo lastno rešitev, to je žrtvovanje samega sebe za preprečitev nadaljnjega prelivanja krvi in ohranitev življenja nedolžnih ljudi. Zatem Boris odpotuje v Kijev, da bi se podredil Svjatopolkovi volji. Borisa kmalu dohitijo morilci, ki jih je poslal Svjatopolk, in ga skupaj z enim izmed njegovih služabnikov prebodejo s kopji. Nato Borisovo telo prenesejo v mesto Višgorod severno od Kijeva in ga pokopljejo ob tamkajšnjo cerkev svetega Bazilija (Miljutenko 2006: 262–65).

V skladu z *Branjem* se ob smrti Vladimirja Svjatoslaviča njegov mlajši sin Gleb nahaja v Kijevu. Ko Gleb prejme novico o tem, da Svjatopolk namerava umoriti Borisa, se odloči zbežati proti severu k »drugemu bratu«, najverjetneje novgorodskemu knezu Jaroslavu. Po Borisovi smrti Svjatopolk svojim vojščakom ukaže zasledovati bežečega Gleba in ti ga kmalu ujamejo v čolnu.[7] Glebovi družiniki so, kakor v Borisovem primeru, pripravljeni braniti svojega kneza. Gleb pa jim naroči, naj se umaknjeno k rečnemu bregu in ga pustijo samega. Morilci, ki jih je poslal Svjatopolk, prevzamejo čoln in takoj zatem ukažejo Glebovemu kuharju, naj mu prereže vrat. V zadnji molitvi pred smrtjo Gleb svojo usodo primerja s pravičnim Zaharijo iz Stare zaveze, ki je bil umorjen pred oltarjem v jeruzalemskem templju (Miljutenko 2006: 261, 265–67; Podskal'skij 1996: 195; Uspenskij 2000: 36–39).

> »Moj Gospod Jezus Kristus, sliši me v tej uri in me naredi vrednega, da se pridružim tvojim svetim. Tako, o, Vladar, kakor je bil v starodavnosti na ta dan pred tvojim žrtvenikom zaklan Zaharija, tako sem sedaj jaz zaklan pred teboj, Gospod. Toda, Gospod, Gospod ne spominjaj se mojih preteklih prestopkov, temveč reši mojo dušo, da je ne omadežuje hudobna svetloba nasprotnikov, temveč da jo sprejmejo tvoji sveti angeli, kajti ti si Gospod, moj Odrešenik. Tem pa, ki to počnejo, odpusti. Kajti ti si resnični Bog, tebi slava na veke. Amen.« Ko je sveti Gleb to rekel, je zgoraj omenjeni kuhar šel na kolena, svetemu zaklal glavo in mu prerezal grlo. In tako je sveti Gleb svojo dušo izročil v božje roke. (Miljutenko 2006: 374, 376).

[7] Nestor ne posreduje natančnih podatkov o kraju ujetja. Glede na ostale tekste borisoglebskega cikla je bil Gleb najverjetneje ujet nedaleč od Smolenska, kjer se reka Smjadina izliva v Dneper.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

3 Politična razsežnost svetništva knežjih bratov

Med vzhodnoslovanskimi srednjeveškimi svetniki kult Borisa in Gleba ni bil zgolj najbolj razširjen, temveč se je pojavil že v najzgodnejšem obdobju krščanske Stare Rusije. Prvi korak do uradne kanonizacije knežjih bratov, ki je bil sprva omejen na ljudsko čaščenje, se je zaključil s potrditvijo kijevskega metropolita Georgija leta 1072. Leta 1115 pa se je zgodil naslednji korak, ki je pomenil dokončno kanonizacijo knežjih bratov. Takrat so bile njune relikvije prenesene v novo cerkev v Višgorodu, posvečeno knežjima bratoma (Miljutenko 2006: 5, 54–55, 58, 279–82; Hollingsworth 1992, XXVI–XVII; Užankov 2000: 32–38, 45–46). Kot svetnika sta Boris in Gleb spadala v kategorijo strastotrpcev (csl. *страстотрьпцы*). Izraz strastotrpec v pravoslavnem svetu označuje posebno vrsto svetnikov, za katere je značilna mučeniška smrt – toda ne mučeništvo kot posledica sovraštva do krščanske vere same po sebi, temveč dejanj kristjanov samih, navadno v povezavi z njihovimi političnimi ali materialnimi interesi (Malmenvall 2015: 205; Kossova 1997: 73–76).

Kult Borisa in Gleba je politični pomen pridobil šele na začetku 12. stoletja, to je v obdobju skorajda stalnih dinastičnih sporov in od tod izhajajočih delitev ozemlja Kijevske Rusije na posamezne polsamostojne kneževine. Od takrat naprej sta Boris in Gleb v zavesti vzhodnoslovanskih piscev in cerkvenih dostojanstvenikov vse bolj začela igrati vlogo nebeških priprošnjikov rodbine Rjurikovičev in svetih zaščitnikov domovine. Najizrazitejši primer naraščajočega političnega pomena kulta knežjih bratov se nahaja v *Pripovedi o minulih letih* – najstarejšem vzhodnoslovanskem letopisu, nastalem na začetku 12. stoletja – in Nestorjevem *Branju* (Miljutenko 2006: 5, 271–72, 279–80; Hollingsworth 1992: XIV–VI, XXVII–XI, LV–VI; Podskal'skij 1996: 70–71, 436). Duhovne zasluge svetih bratov v odnosu do domovine so v *Pripovedi*[8] povzete na sledeč način:

> V neskončni radosti in v neizrekljivi svetlobi prebivata pri Vladarju nad vsemi cesarji, deleč zdravilne darove Ruski zemlji. […] In vidva sta priprošnjika Ruske zemlje in svetilnika, ki sijeta na svet, in prosita Boga za svoje ljudi. Zato smo tudi mi dolžni dostojno hvaliti Kristusova strastotrpca, zvesto moleč k njima, rekoč: »Radujta se, Kristusova strastotrpca, priprošnjika Ruske zemlje, vidva namreč dajeta ozdravljenje tistim, ki k vama prihajajo z vero in ljubeznijo. Radujta se, nebeška prebivalca, v mesu sta bila angela, enako misleča služabnika, ena četa, enodušna v svetosti, zato vsem trpečim dajeta ozdravljenje. Radujta se, božje modrosti polna Boris in Gleb, ki pritekata kakor iz vodnjaka življenje prinašajoče vode ozdravljenja, vernim ljudem pritekata kakor ozdravljenje. Radujta se, bleščeči luči kakor svetloba, ki z lučjo ozarja vso Rusko zemljo, vselej odganjajoča temo z razodevanjem neomajne vere. […]« (Ostrowski: 1098–104).

V skladu s *Pripovedjo* in Nestorjevim pojmovanjem v njegovem *Branju* svetniški zgled Borisa in Gleba dobiva značaj političnega poduka, ki naslavlja nemoralno ravnanje nekaterih staroruskih knezov s konca 11. in začetka 12. stoletja. Pri svojih

[8] Odlomek *Pripovedi* je iz cerkvenoslovanskega izvirnika preveden v slovenščino po najnovejši cerkvenoslovansko-angleški znanstveno kritični izdaji, ki jo je leta 2004 pripravil ameriški zgodovinar Donald Ostrowski. Navedeni odlomek sledi Hipatijevskemu (kijevsko-južnoruskemu) rokopisu iz prve polovice 15. stoletja. O dataciji in literarnozgodovinskemu pomenu *Pripovedi*: Malmenvall 2015.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

bojih za oblast so namreč pogosto bežali v sosednje dežele, nato pa so se vračali v domovino skupaj s tujimi vojskami, s katerih pomočjo niso premagovali zgolj svojih sonarodnjakov, temveč istočasno tudi pripadnike lastne knežje rodbine.[9] Iz tega razloga Nestor izraža globoko spoštovanje do Borisa in Gleba, poudarjajoč njuno zvesto izpolnitev tako religiozne kot tudi patriotske dolžnosti. Še več, različne zgodbe o svetih knežjih bratih je mogoče zanesljivo interpretirati kot poziv staroruskim knezom, naj prenehajo z bratomornimi spori in podredijo svoje osebne interese blaginji skupne domovine, to je Kijevske Rusije (Miljutenko 2006: 270, 273–77; Senyk 1993, 232–34; Podskal'skij 1996: 70–71, 436; Uspenskij 2000, 42).

Teksti borisoglebskega cikla kot zaključena idejna celota prinašajo tudi globoko refleksijo o položaju Kijevske Rusije v skupnosti takratnih krščanskih ljudstev in državnih tvorb, zlasti v odnosu do Bizantinskega cesarstva, njenega duhovnega »učitelja«, katerega kulturni zgled in mednarodni ugled je Vladimirja Svjatoslaviča spodbudil k sprejetju krščanske vere. Ena izmed ključnih prvin, opazna v vseh tekstih borisoglebskega cikla, je prisotnost mnoštva biblijskih citatov, parafraz in reminiscenc. Stalne vzporednice z biblijskimi osebnostmi in dogodki kažejo na željo takratnih vzhodnoslovanskih piscev, da bi razsežnost božje previdnosti potrdili tudi v okviru nedavne staroruske zgodovinske izkušnje. Mučeništvo Borisa in Gleba je na tak način razumljeno predvsem kot zgodovinsko in geografsko pogojena ponovitev oziroma ponovna uresničitev starozavezne zgodbe o Kajnu in Abelu. Od tod je zgodovinska usoda Kijevske Rusije predstavljena kot povsem vključena v svetovni proces zgodovine odrešenja[10] in polnopravni oziroma enakovredni del krščanskega sveta. V odnosu do ostalih krščanskih državnih tvorb je staroruska elita svojo domovino – ne glede na razmeroma pozno sprejetje krščanstva – dojemala kot duhovno »zrelo« in posledično enakovredno. Od tod izhaja tudi poudarjanje dejstva, da je načelo ljubezni do sovražnikov močno vplivalo prav na dejanja predstavnikov knežje elite. Poudarjanje tega dejstva priča o dveh namerah: prvič, na opozarjanje o naraščajočem pomenu nedavno sprejetih krščanskih etičnih vrednot na področju (pre)oblikovanja družbene zavesti skozi moralni zgled junaške odločitve, ki sta jo sprejela Boris in Gleb; drugič, o religiozni argumentaciji legitimnosti in celo svojevrstni sakralizaciji rodbine Rjurikovičev, iz katere sta izhajala prva staroruska svetnika. Na tak način Boris in Gleb simbolno označujeta začetek krščanske zgodovine Stare Rusije, neločljivo povezane s takrat cenjenim konceptom zgodovine odrešenja, ki se nanaša na celotno človeštvo.

4 Strastotrpci v kontekstu srednjeveške Evrope

V kontekstu zgodovine srednjeveške Evrope kult Borisa in Gleba ne predstavlja kake izolirane epizode ali izrazite vzhodnoslovanske posebnosti, temveč tvori nelo-

[9] Knez Izjaslav Jaroslavič je na tak način ravnal dvakrat: leta 1069 in 1077, ko je osvojil Kijev s pomočjo poljske vojske. Leta 1079 pa je Staro Rusijo napadel knez Roman Svjatoslavič, čigar zavezniki so bili stepski konjeniki Polovci/Kumani – Roman Svjatoslavič je naposled prevzel oblast v Černigovu severovzhodno od Kijeva.

[10] O konceptu zgodovine odrešenja v kontekstu Kijevske Rusije: Malmenvall 2015; Ostrowski 2011; Ryčka 2005.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

čljiv del določenega kulturnega pojava lastnega časa. Na prehodu iz prvega v drugo tisočletje je bilo čaščenje kraljev ali knezov, ki so jih ubili kristjani sami (njihovi sorodniki ali podaniki), splošna značilnost severnih in vzhodnih predelov Evrope oziroma takratne evropske periferije – Anglije, Skandinavije, Stare Rusije, Češke. Gre za območja, kjer je krščanska vera pomenila opazno družbeno-kulturno novost. Vse tovrstne svetnike opredeljujejo zelo sorodne, skorajda enake značilnosti: v smrtni nevarnosti se niso odločili za maščevanje svojim sovražnikom ali nadaljevanje dinastičnih spopadov, temveč so raje izbrali prostovoljno smrt oziroma samožrtvovanje za ohranitev miru v svojih domovinah. Srednjeveški sodobniki so svete strastotrpce navadno dojemali kot nosilce novega ideala krščanskega vladarja in simbole preloma z nedavno pogansko preteklostjo. Pri obravnavi tematike strastotrpcev so pisci iz periferij srednjeveške Evrope povzdigovali posebno vrsto žrtvovanja po zgledu Jezusa Kristusa kot prekinitev kroga nasilja, ki nedolžni žrtvi odpira vstop v »nebeško kraljestvo« (Miljutenko 2006: 9, 14–15, 27–28, 31, 33–35; Klaniczay 2010: 288–89, 302–04; Antonsson 2010: 18).

Raziskovalci vzhodnoslovanske srednjeveške kulture mučeništvo Borisa in Gleba navadno vzporejajo z nasilno smrtjo češkega kneza Venčeslava/Václava in njegove babice Ljudmile – oba sta živela v prvi polovici 10. stoletja. Vzporednica med Borisom in Venčeslavom je bila očitno prepoznana že pri staroruskih piscih samih, saj se neposredno pojavlja tako v anonimni *Povesti in trpljenju* kot tudi Nestorjevem *Branju* (Miljutenko 2006: 14, 18, 292; Senyk 1993: 398–400; Klaniczay 2010: 298–99, 303–04). Kljub temu mučeniška smrt Venčeslava in Ljudmile še zdaleč ni edina, ki bi jo bilo mogoče primerjati z zgodbo o Borisu in Glebu. V danem kontekstu je vredno upoštevati vsaj smrt in kanonizacijo Magnusa Erlendsona, jarla/grofa na Orkneyskih otokih v sklopu Norveškega kraljestva. Jarla Magnusa je leta 1115 ubil njegov bratranec Hakon. Ko je Magnus izvedel o bratrančevi zaroti, se je odločil, da ne poseže po oboroženi oziroma nasilni obrambi in tako ohrani življenje svojih družinikov. Kakor Gleba, je tudi Magnusa ubil njegov lastni kuhar. Kakor kijevski metropolit, je tudi škof Viljem/Wilhelm dvomil v svetost ubitega grofa. Od tod je mogoče upravičeno domnevati, da je lahko borisoglebski cikel vsaj delno vplival na pisce sag in hagiografij o jarlu Magnusu Erlendsonu. Vezi med Skandinavijo (Švedsko, Norveško) in Kijevsko Rusijo so bile namreč od 10. do 13. stoletja stalne in raznovrstne. Na najvišji politični ravni so se odražale predvsem skozi sklepanje dinastičnih porok.[11] Izhajajoč iz omenjenega, ne more biti izključena možnost skandinavske seznanjenosti s takrat sodobnimi staroruskimi narativnimi/literarnimi deli (Miljutenko 2006: 22–23; Antonsson/Garipzanov 2010: 7; Conti 2010: 194–95). Še več, pojav kategorije strastotrpcev in obstoj literarnih vzporednic med hagiografijami o jarlu Magnusu in svetih staroruskih knežjih bratih je mogoče interpretirati kot sestavni del političnih in kulturnih medsebojnih vplivov na območju severne in vzhodne Evrope med 10. in 12. stoletjem (Antonsson/Garipzanov 2010: 5).

[11] Konfesionalne razlike po razkolu med zahodno/katoliško in vzhodno/pravoslavno Cerkvijo leta 1054 niso odločilno vplivale na nadaljnji razvoj skandinavsko-staroruskih političnih in ekonomskih odnosov. V ospredju so bile vselej pragmatične koristi. O mednarodni politiki Kijevske Rusije: Nazarenko 2001.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

5 Zaključek

Knežja brata Boris in Gleb predstavljata prva kanonizirana svetnika v zgodovini Vzhodnih Slovanov. Glede na stališča srednjeveških piscev prostovoljna žrtev omenjenih bratov ni imela zgolj religioznega pomena – po svoji vključenosti v prvi staroruski dinastični spor (1015–19) po uradnem sprejetju krščanstva je bila tudi izrazito politično opredeljena. Boris in Gleb sta spoštovala voljo starejšega brata Svjatopolka in prostovoljno sprejela svojo smrt, da bi na tak način preprečila nadaljnje prelivanje krvi in pokazala na minljivost zemeljskih dobrin, v danem primeru politične oblasti. Najstarejši narativni/literarni teksti, ki pripadajo borisoglebskemu ciklu, usodo svetih bratov simbolno vzporejajo z ubojem pravičnega Abela iz Stare zaveze in odrešilno daritvijo Jezusa Kristusa na križu. V času naraščajočih nesoglasij med staroruskimi knezi je zgled Borisa in Gleba služil kot duhovni temelj za pozive k prenehanju sporov znotraj vladajoče rodbine Rjurikovičev in posledično ohranitvi politične edinosti Stare Rusije. Poudarjanje dejstva, da sta prva kanonizirana vzhodnoslovanska svetnika izšla iz vrst politične elite, je mogoče razumeti kot pričevanje o dvojem: prvič, kot poskus prikazovanja naraščajočega pomena nedavno sprejetih krščanskih etičnih vrednot na področju (pre)oblikovanja družbene zavesti in posledično vključitve Stare Rusije v svetovno zgodovino odrešenja; drugič, kot religiozno legitimacijo in celo svojevrstno sakralizacijo rodbine Rjurikovičev.

Obstoja kategorije svetih strastotrpcev iz vrst predstavnikov posvetne elite ni mogoče imeti za posebno značilnost staroruske kulture. Pojav knežjih ali kraljevskih strastotrpcev je bil namreč splošno razširjen v državnih tvorbah na severnih in vzhodnih periferijah takratne Evrope, ki so nedavno sprejele krščanstvo kot državno religijo. V tem kontekstu je vredno omeniti vsaj dva pomenljiva primera: primer čeških svetnikov Venčeslava in Ljudmile iz prve polovice 10. stoletja in primer norveškega jarla/grofa Magnusa Erlendsona z začetka 12. stoletja.

Viri in literatura

Haki Antonsson, 2010: The Early Cult of Saints in Scandinavia and the Conversion: A Comparative Perspective. *Saints and their Lives on the Perifery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*. Ur. H. Antonsson, I. H. Garipzanov. Turnhout: Brepols. 17–38.

Haki Antonsson, Ildar H. Garipzanov, 2010: Introduction: The Veneration of Saints in Early Christian Scandinavia and Eastern Europe. *Saints and their Lives on the Perifery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*. Ur. H. Antonsson, I. H. Garipzanov. Turnohut: Brepols. 1–14.

Aidan Conti, 2010: Aelnoth of Canterbury and Early Mythopoiesis in Denmark. *Saints and their Lives on the Perifery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000–1200)*. Ur. H. Antonsson, I. H. Garipzanov. Turnohut: Brepols. 189–206.

Paul Hollingsworth, 1992: *The Hagiography of Kievan Rus'*. Cambridge, Massa-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

chussets: Harvard University Press.

Gábor Klaniczay, 2010: Conclusion: North and East European Cults of Saints. *Saints and their Lives on the Perifery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c. 1000–1200)*. Ur. H. Antonsson, I. H. Garipzanov. Turnohut: Brepols. 283–304.

Alda G. Kossova, 1997: *All' alba della cultura russa: La Rus' kieviana (862–1240)*. Rim: Studium.

Simon Malmenvall, 2015: Kijevska Rusija in Pripoved o minulih letih. *Pripoved o minulih letih*. Ur. B. Podlesnik. Ljubljana: ZIFF. 175–239.

--, 2016: Razvoj cerkvene organizacije v Kijevski Rusiji do sredine 12. stoletja. *Bogoslovni vestnik* 76/3–4. 547–58.

Donald Ostrowski, 2011: Pagan Past and Christian Identity in the *Primary Chronicle*. *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c. 1070–1200)*. Ur. I. H. Garipzanov. Brepols Publishers. 229–53.

--, 2004: *The Povest' vremennykh let: An Interlinear Collation and Paradosis*. Harvard: University Press.

Blaž Podlesnik, 2009: *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*. Ljubljana: ZIFF.

Sophia Senyk, 1993: *A History of the Church in Ukraine, Volume I: To the End of the Thirteenth Century*. Rim: Pontificio Istituto orientale.

Дмитрий С. Лихачёв, 1997a: Величие древней литературы. *Библиотека литературы Древней Руси: Том 1: XI–XII века*. Ред. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт Петербург: НАУКА. 7–24.

--, 1997b: Сказание о Борисе и Глебе. *Библиотека литературы Древней Руси: Том 1: XI–XII века*. Ред. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт Петербург: НАУКА. 328–51, 527–31.

Анна Ф. ЛИТВИНА, Фёдор Б. УСПЕНСКИЙ, 2006: *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики*. Москва: Индрик.

Надежда И. МИЛЮТЕНКО, 2006: *Святые князья-мученики Борис и Глеб: Исследования и тексты*. Санкт Петербург: Издание Олега Абышко.

Александр В. НАЗАРЕНКО, 2001: *Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII веков*. Москва: Языки русской культуры.

Герхард ПОДСКАЛЬСКИЙ, 1996: *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.)*. Пер. Александр Н. Назаренко. Санкт Петербург: Византинороссика.

Володимир РИЧКА, 2005: *'Київ–Другий Єрусалім' (з історії политічної думки та ідеологиї середньовичної Русі)*. Київ: Інстітут історії України.

Борис А. УСПЕНСКИЙ, 2000: *Борис и Глеб: Восприятие истории в Древней Руси*. Москва: Языки русской культуры.

Александр Н. УЖАНКОВ, 2000: Святые страстотерпцы Борис и Глеб: к истории их канонизации и написания Жития. *Древняя Русь: Вопросы медиевистики* 1/1. 21–50.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

--, 2011: *Историческая поэтика древнерусской словесности: Генезис литературных формаций*. Москва: Издательство Литературного института им. А.М. Горького.

Summary

Boris and Gleb, baptized as Roman and David, were the first canonized East Slavic saints. They were sons of Grand Prince Vladimir the Great (980–1015), who declared Christianity, adopted via the Byzantine Empire, the state religion of Kievan Rus′. Right after Vladimir's death, his eldest son Sviatopolk ordered the aforementioned younger brothers to be killed. This was a direct result of his attempts to take over the entire Kievan Rus′ realm after taking possession of the Kievan throne as he sought to eliminate all potential rivals within his own Rurikid dynasty. Boris and Gleb respected the will of their older brother, voluntarily accepting their death in order to prevent further bloodshed and demonstrate the transience of earthly possessions—in this case, political power. Recognizing their voluntary sacrifice, the Orthodox Church proclaimed them passion-bearers: martyrs whose death was not caused by religious hatred (i.e., dislike for Christianity), but was instead a result of a murder carried out by their fellow Christians pursuing political or material interests. The three main narrative/literary texts written up to the beginning of the twelfth century—two hagiographies and a chronical, among which the *Lives of Boris and Gleb* by the monk Nestor stands out as the stylistically and conceptually most advanced—symbolically compare the fate of the murdered holy brothers to the murder of the Old Testament patriarch Abel and the salvific sacrifice of Jesus Christ. Thus, they emphasize the advancement of the principle of love towards one's enemies into the deeds of the representatives of the East Slavic secular authorities, carriers of the political ideal within the Christian state and society. The fact that the first canonized East Slavic saints (entirely recognized as such in 1115) came from the secular ruling elite serves as a testimony about the following: 1) attempts among the East Slavic (ecclesiastical) writers to stress the strong influence of recently adopted Christianity on decisions of social importance in Kievan Rus′, which through that allegedly achieved its religious "maturity" in the context of salvation history, and 2) the effort to achieve the politically prestigious sacralization of the Rurikid dynasty. However, the existence of the passion-bearers among the secular ruling elite cannot be viewed as a specific characteristic of East Slavic medieval culture alone because this type of sainthood tended to be present in recently Christianized lands on the northern and eastern periphery of Europe at the time.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 821.163.4.09-313.2
Maja Sekulović
Filološki fakultet, Univerzitet Crne Gore
maja.kultura@gmail.com

POETIKA PEKIĆEVOG ŽANR-ROMANA BESNILO

U ovom radu autorka se bavi poetičkim zakonitostima u gradnji Pekićevog žanr-romana. Tumače se osnovni elementi narativne strukture: pripovjedačka situacija, prostor, vrijeme, kompozicija, likovi, te postupci intertekstualnosti i dokumentarnosti, kao i žanrovsko određenje samog teksta. Tumačeći navedene elemente, osvjetljavamo poetičke postulate Pekićevog pripovjedačkog postupka.

Ključne riječi: pripovjedačka situacija, prostor, vrijeme, intertekstualnost, žanrovsko određenje

This article deals with Borislav Pekić's poetic principles in the development of his genre novel *Rabies*. It interprets the basic elements of narrative structure: narrative situation, space, time, composition, characters, techniques of intertextuality and documentarism, and text categorization in terms of genre. An analysis of these elements helps shed light on the poetic conventions that are characteristic of Pekić's narrative technique.

Keywords: narrative situation, space, time, intertextuality, genre categorization

0 Uvod

Borislav Pekić, jedan od najznačajnijih autora XX vijeka u južnoslovenskoj semiosferi, započinje svoj književni rad zbirkom pripovijedaka – *Vreme čuda*, objavljenom 1965. godine. Godine, u koje zajedno sa Kišom i Kovačem, ulazi na velika vrata književnosti, posebno su interesantne s aspekta poetičkih previranja i definisanja. Milena Stojanović smatra da rane šezdesete usmjeravaju prozu u dva pravca, i to prvi – koji se odvija na tragu obnovljenog modernizma, čiji su predstavnici Pekić, Kiš i Kovač, i drugi, tzv. stvarnosnu prozu, čiji je predstavnik Dragoslav Mihailović (Stojanović 2004: 16). Za Aleksandra Jerkova, 1965. je godina preloma, kada se objavljivanjem tekstova trojice autora – *Vreme čuda*, *Bašta, pepeo* i *Moja sestra Elida*, otvara novo poglavlje u književnosti, koje on naziva postmodernom (Jerkov 1992: 16-17). Petar Pijanović, trojicu autora, vidi kao predstavnike modernog, ali, po njegovim riječima, ne onog modernog koje bismo mogli dovesti u vezu sa poznatim periodom u umjetnosti XX vijeka, već sa modernim »koje treba razumeti kao otklon od konvencionalne, tipizirane narativnosti, nezavisno od vremena nastanka književnog dela« (Pijanović 2005: 9). Na kraju, Ala Tatarenko govori o protopostmodernizmu, kada je riječ o istaknutim autorima. Ona bilježi sljedeće:

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

> Za prvu fazu (šezdesete i sedmdesete godine XX veka) predlažemo odrednicu protopostmodernizam. Najznačajnijim predstavnicima prve generacije postmodernista smatraju se Danilo Kiš (1935–1989) i Borislav Pekić (1930–1992). U njihovim delima iz šezdesetih i sedamdesetih godina možemo da pratimo formiranje paradigme koja je osamdesetih godina postala dominantna u srpskoj književnosti. Stvaralaštvo ovih pisaca svedoči o rađanju postmodernističke poetike u nedrima poetike posleratnog modernizma. (Tatarenko 2013: 26–27)

Kao izraziti predstavnik »nove tekstualnosti«, Pekić gradi prepoznatljivu poetiku pomoću koje oblikuje svoje tekstove. Ključni postulati te poetike jesu: »poetički pripovjedač«, intertekstualnost, dokumentarnost, razbijanje hronologije u pripovijedanju, preispitivanje »istorijskih istina«, hibridizacija žanrova, fantastika, parodija, građenje prostornih struktura u vidu simbola, modelovanje vremena fantastičnih razmjera, i tome sl.

Roman *Besnilo* objavljen je 1983. godine, i prvi je u nizu od tri romana, pored *Atlantide* i *1999*, koji čine antiutopijsku trilogiju.

1 Žanrovska ne/određenost

Hibridizacija žanra često je pravilo tekstova moderne književnosti, pa nailazimo na strukture koje su po prirodi izuzetno disperzivne, i sadrže u sebi mnoštvo različitih tipoloških odrednica. Pekić, u svojim autopoetičkim istupima, ide korak dalje, i daje žanrovska određenja svakom svom tekstu, pa se kao jedna od najinteresantnijih crta njegove poetike izdvaja funkcionalnost podnaslova. Razgranati pripovjedački opus ovog autora izuzetno je polivalentan, i on se trudi da svakom svom tekstu da bližu žanrovsku odrednicu, koja će istovremeno nositi ključ za njegovo iščitavanje. Već se na prvi pogled uočava da nijedno od romanesknih ostvarenja nema konvencionalnu oznaku (roman), i da je Pekić vrlo precizan prilikom tipološkog određivanja svojih djela. U skladu sa tim, slijede žanrovska određenja koja daje sam autor: *Vreme čuda* je hronika/povest, *Uspenje i sunovrat Ikara Gubelkijana* i *Odbrana i poslednji dani* – novele, *Hodočašće Arsenija Njegovana* je autoportret, *Kako upokojiti vampira* – sotija, *Zlatno runo*– fantazmagorija, *Besnilo* – žanr-roman, *1999* – antropološka povest, *Atlantida* – epos.

Žanrovske oznake koje daje sami autor predstavljaju vrstu početnog signala ili impulsa čijim tragom recipijent treba da ide. Pekić pravi hibridne strukture koje u sebi sadrže elemente različitih tipova romana ili pak drugih žanrovskih podvrsta. U trilogijskom kontekstu, autor je *Besnilo* odredio kao žanr-roman. Riječ je o višestruko kodiranom romanu, kojeg možemo tumačiti iz različitih uglova, i to kao: žanr-roman (s elementima trilera i krimi romana), antiutopijski since fiction, roman apokaliptičnog karaktera, roman tragičnih karaktera i sudbina. *Besnilo* bismo takođe mogli odrediti i kao svojevrstan roman zbivanja (roman koji problematizuje događanja na aerodromu nakon izbijanja epidemije), naročito ako se u obzir uzme trilogijski kontekst, i *Atlantidu* odredimo kao roman mjesta (potraga za Atlantidom kao Rajem), a *1999* kao roman koji u prvom planu tretira vrijeme.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 Pripovjedačka situacija

Osnovni element narativne strukture – pripovjedačka situacija – u tekstovima Borislava Pekića znatno je izmijenjena. Najčešće je karakteriše višestrukost u pripovijedanju, kao i pojava pripovjedača u svojstvu interpretatora ili priređivača tuđih tekstova.

Pripovjedačka instanca u *Besnilu* veoma je usložnjena, a razlikujemo nekoliko nivoa pripovijedanja. Milena Stojanović primjećuje da se u *Besnilu* mogu razlikovati čak tri paralelne priče: »Pomenute paralelne fabule u romanu *Besnilo* granaju se u tri potpuno različite priče koje se prepliću: »besnilo« koje se dešava na aerodoromu Heathrow čiji je svedok Daniel Leverkin, »besnilo« kao priča za koju Leverkin prikuplja podatke u svom dnevniku i »besnilo« – Pekićeva priča, napisana na osnovu Leverkinovog dnevnika« (Stojanović 2004: 97). Napetost triju priča stvara netradicionalan tekst, u kojem čitalac intenzivno proživljava svaku od ovih romanesknih stvarnosti. U *glavnom* tekstu *Besnila* razlikujemo dva nivoa – nivo osnovne priče i nivo Leverkinovog dnevnika, a analogno tome i dvije stvarnosti koje se pretapaju i nadopunjavaju. *Dnevnik* je od ostatka teksta i grafički odvojen kurzivom, čime se dodatno skreće pažnja na njegovu semantiku. On nadopunjava glavnu priču, a ostavlja utisak svjedočenja, dokumenta, koji bi uticao na stvaranje utiska vjerodostojnosti i istinitosti. Ove dvije stvarnosti čine priču koju zaokružuje i objedinjuje stvarni tvorac završnog teksta, priređivač koji se javlja na samom kraju.

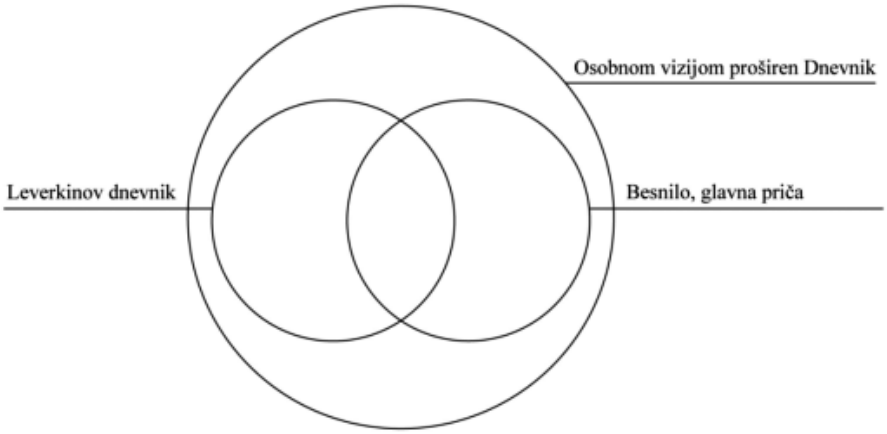

Slika 1.

U skladu sa istaknutim, razlikujemo tri pripovjedačke instance, i to: fokalizovanog heterodijegetičkog, fokalizovanog homodijegetičkog pripovjedača[1] i priređivača rukopisa.

[1] Tipologija Žerara Ženeta.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Nivo osnovne priče obilježava prisustvo jedne nadređene pripovjedačke instance – fokalizovanog heterodijegetičkog pripovjedača, koji pripovijeda u 3. licu, uz dosljedno praćenje tačke gledišta jednog ili više likova. U ovom romanu veliki je broj likova, te stalno smjenjivanje planova i različitih perspektiva. Kao čitaoci bivamo uvučeni u svijet junaka, gdje nam se otvaraju različite perspektive. Ovakav pripovjedač je privilegovan, jer može ući u sve perspektive i otvoriti čitaocu različite svjetove junaka.

Leverkinova funkcija u tekstu je od posebnog značaja i dodatno sematički obojena. On se u *Dnevniku* ostvaruje kao fokalizovani homodijegetički pripovjedač, koji pripovijeda u 1. licu. Iz njegove perspektive se predočava slika *Dnevnika*, koji služi kao »sirova građa« za *Besnilo* kao završenu cjelinu. Leverkin se ostvaruje kao samostalna pripovjedačka instanca, a posebno je značajano što mu autor dodjeljuje ulogu pisca, hroničara jednog vremena, zapisničara koji bi trebalo da što objektivnije naslika i predoči romanesknu stvarnost. Nije ljekar, nije, kako sam kaže, aktivni učesnik u bjesnilu, već je neko ko svjedoči, lik s funkcijom bilježnika istorijskih zbivanja na aerodromu. On sam naglašava: »Ovde sam da gledam, slušam, pamtim, ne da učestvujem. Da se brinu o stvarnosti, pozvani su drugi. Moja je dužnost da je ovekovečim. Da je pretvorim u fikciju pristupačnu i onima koji je nisu doživeli« (Pekić 2002: 248).

Priređivač ili stvarni tvorac završnog teksta *Besnila* ostvaruje svoju ulogu na kraju, u nekoj vrsti postskriptuma, pružajući »pogled unazad«, bacajući novo svjetlo na sami tekst. Na kraju doznajemo da je *Besnilo* osobnom vizijom Leverkinovog prijatelja prošireni *Dnevnik*, što daje novi kvalitet djelu, i utiče na diferenciranje više različitih pripovjedačkih instanci. »Tehnika pronađenog rukopisa koja razdvaja pripovedačev i priređivačev glas u romanu, a koja je obeležila Pekićev opus, obično se uzima kao nagoveštaj uvišestručenih ili teško odredivih pripovednih glasova koji se javljaju u postmodernističkim tekstovima« (Ahmetagić 2001: 109).

3 Prostorne strukture

Posebno mjesto u tekstu pripada prostornim strukturama, njihovoj organizaciji i realizaciji. U *Besnilu* razlikujemo nekoliko prostornih ravni koje svojom semantikom zauzimaju istaknute pozicije, i to: aerodrom Heathrow, kontrolni toranj, London i biblijski prostor – Harmagedon.

Svaka od ovih prostornih struktura nosi posebno značenje i simboliku, a naročito kada dođe do komparacija među njima. Kao centar svih zbivanja, s velikom semantičkom nosivošću, izdvaja se aerodrom Heathrow. Pekić, nimalo slučajno, bira ovaj prostor za odvijanje radnje, upavo iz razloga što na njega dolazi i po njemu se kreće veliki broj ljudi sa različitih krajeva svijeta. U simboličkom smislu, aerodrom predstvalja sliku svijeta u malom, simbol modernog doba. »Aerodrom je simbol modernog doba i njegovih privilegija. Aerodrom je ponos savremenog doba i njegovih zabluda. Aerodrom je samouverena demonstracija vere u progres, od koje moderno doba, Hirošimi i Aušvicu uprkos, ne odustaje. Aerodrom je oličenje najluksuznijeg

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

načina putovanja i strasti prema svim hijerarhijama koje on podrazumeva« (Rosić 2009: 500). Na takvom mjestu zatičemo karaktere različitih političkih uvjerenja, potencijalne supružnike, policijske nadzornike, ljekare, pisce... »Šaroliki« milje utiče na zanimljivost budućih zbivanja, koja će dovesti do pretapanja i sudara različitih sudbina, odnosno svjetova.

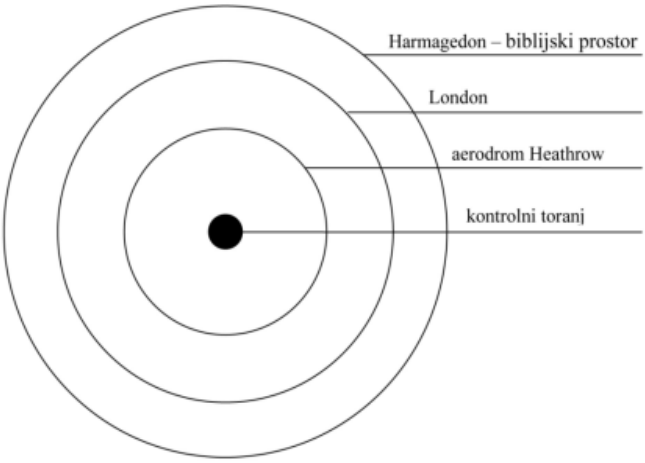

Slika 2.

Šira prostorna odrednica jeste London i on se u odnosu na Heathrow modeluje kao svijet živih, koji je »tamo«, svoj, dobar. Heathrow, pak, postaje svijet mrtvih, tuđ, »ovdje«, na njemu je zlo. Do diferencije može doći u prostoru samog Heathrowa, jer se i na njemu dijele ljudi na žive i mrtve, bolesne i zdrave, slobodne i one u karantinu. Postavlja se granica, koja podrazumijeva dvostruko razdvajanje – unutar aerodroma, ali i u odnosu između aerodroma i Londona.

Aerodorom je prikazan kao kružna prostorna struktura, koja nosi dopunska značenja, a jedno od njih je i nemogućnost izlaska iz kruga. Osim toga, putnici kruže u prazno, a simbolična je i slika kruženja kofera na traci koje nema više ko da podigne. Izdvojen kao krug, Heathrow biva odvojen od ostatka svijeta, upravo na principu »drugog«. Aerodrom je »drugi« svijet, tuđi svijet u odnosu na sve što ga okružuje. Irina Mocna primjećuje sljedeće: »Na taj način on postaje dvostruk simbol. Sa jedne strane, on podrazumeva značenje koje ima mitologema kruga, sa druge, oblik Davidove zvezde pojačava skriveni apokaliptički i biblijski smisao romana, vezan za Drugi dolazak Mesije. A nedostajući krak, koji ističe nestvarnost Davidove zvezde, može da simbolizuje i to da je Mesija koji je došao ujedno bio lažan« (Mocna 2009: 512).

Aerodrom se poredi sa Davidovom zvijezdom kojoj je jedan krak oštećen. Simbolika Zvijezde implicira da je riječ o sukobu dvije strane – svjetlosti i tame, dobra i zla, neba i zemlje. Međutim, harmonija biva narušena oštećenim krakom, što simboliše i

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

buduća zbivanja. Krug oko Zvijezde je zapravo krug oko aerodroma iz kojeg neće biti moguće živ izaći. Zlo će pobijediti Dobro.

Posebna tačka, sa velikom simbolikom, jeste kontrolni toranj. On se odvaja od ostatka aerodroma kao sveti, zaštićeni prostor. Na osi »gore«-»dolje« on je gore, uzdignut, uzvišen, kao mjesto koje bi trebalo da donese Spasenje. Dolje su bolesni, pravi se distanca u odnosu na njih, čime donji prostor biva negativno vrednovan.[2] Toranj se modeluje kao izdvojeni, zaštićeni prostor, kao tvrđava u kojoj se nalaze odabrani.

4 Vremenske strukture

Organizaciju prostornih struktura nužno prate i vremenske koje zajedno čine jednu kompaktnu cjelinu – hronotop.[3] Vrijeme se u *Besnilu* usložnjava, gradi se kao višeslojno i višeznačno. Specifična pripovjedačka situacija je uslovila modelovanje vremena na više planova i ravni, što sami narativni tekst čini posebno zanimljivim i dinamičnim.

Već se na početku, u uvodnom dijelu, mjestu sa posebnim semantičkim opterećenjem, uspostavlja biblijski hronotop, što implicira i biblijski prizvuk i kontekst u samom tumačenju.

> Bio je prvi Sabbath u suvom, vrelom tamuzu (julu) jedne godine od Stvaranja sveta, po jevrejskom kalendaru, neke druge po Hedžiri ili muslimanskom računanju, sasvim treće za hrišćane, ko zna koje od Satanailovog pada za sve što u boga ne veruje, a nijedne za srećnike za koje vreme više nije postojalo. Mesto se nalazilo u Ezdraelonskoj ravnici, ova u biblijskoj Samariji, a ona u današnjem Izraelu. Senčilo ga je brdo Har-Carmel, mimoilazila reka Quishron. Zvalo se Tell el-Metusallim, na jeziku domorodaca Harmagedon, ali su ga znali pod drevnim imenom – Meggido. (Pekić 2002: 17)

Biranjem ovakvog hronosa i toposa upućuje se na apokaliptični karakter teksta, a i samog razvijanja događaja. Dosjetljivi čitalac iščitavanjem simboličkog početka može da nasluti kraj priče o bjesnilu.

Nakon biblijskog hronotopa, spuštamo se u hitroovski hronotop, vraćamo se u realno vrijeme i prostor, u hronotop koji će zaokupiti sva dalja zbivanja u romanu. Uvođenje u okvire priče nimalo slučajno pripada Leverkinu, iz čije se perspektive upoznajemo s prvim prostornim i vremenskim strukturama u glavnom tekstu.

Objektivno vrijeme u romanu dato je u trajanju od nekoliko dana, koliko i traje nevolja s virusom bjesnila. Kada je riječ o istorijskom vremenu, autor nikada precizno i tačno ne govori koja je to godina u kojoj se bjesnilo dešava. Vrijeme rekonstruišemo

[2] Stvara se jasan model organizovanosti sveta, koji je usmeren ka vertikali. U nizu slučajeva »gore« se poistovećuje sa »širinom«, a »dole« sa »skučenošću« ili pak »dole« sa »materijalnim«, a »gore« sa »duhovnim« (Lotman 1979: 289).

[3] Hronotop – suštinska uzajamna veza vremenskih i prostornih odnosa, umetnički osvojenih u književnosti. (Bahtin 1989: 193)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

na osnovu signala razasutih u tekstu, i to u vidu odlomaka, citata iz novina... Na plakatu o bjesnilu, npr., naznačen je London i godina 1976. Leverkin doznaje putem radija da se iransko-irački rat nastavlja. Na osnovu ovih signala omogućeno nam je rekonstruisanje vremenskih okvira u koje Pekić smješta svoju radnju. Možda se izbjegavanjem konkretne vremenske odrednice duž teksta želi postići efekat univerzalizovanja priče, kako bi ona poprimila šire okvire od postavljenih, kako bi stekla svevremenost, kao priča o apokalipsi, uništenju svijeta u malom. Na kraju teksta se, u postskriptumu, »tekstu izvan teksta«, izdvaja hronotopska odrednica – »London, 1981«, koja je izvan svijeta glavne priče u romanu, a nosi izvjesnu simboliku. Kako primjećuje Bošković:

> Većina tumača ovog Pekićevog dela ga svrstava u kategoriju futurističkih romana (Pijanović, 247; Vladušić, 141–42), verovatno imajući na umu celokupnu trilogiju. Međutim, pažljivom čitaocu neće promaći datiranje na samom kraju romana – »London, 1981« zabeleženu od strane priređivača rukopisa. Upravo tu se otkriva fantastična koprena koja prekriva tkivo ovog romana: besnilo nije budućnost čovečanstva, ono je njegova sadašnjost. Velika Senka neće doći – ona je već tu. Virus neće mutirati, on već hara ljudskim rodom. (Bošković 2014: 6)

Subjektivno vrijeme se modeluje u odnosu na perspektive junaka čiji nam se svjetovi otvaraju. Veliki broj junaka uslovio je i veliki broj perspektiva koje se smjenjuju na narativnoj traci ostavljajući za sobom poseban pečat. U tom pogledu se širi vremenska dimenzija, vrijeme se usložnjava i rasteže, pa tako radnja koja traje svega nekoliko dana biva rastegnuta na iznimno veliki broj strana. Zadržavanje trenutaka koji povlače za sobom i veliki broj asocijacija utiče na to da se i radnja usložni, odnosno da se podigne na nekoliko nivoa.

5 Kompozicioni principi u uređenju teksta

Kompoziciono ustrojstvo teksta podrazumijeva praćenje i gradnju njegovih spoljašnjih i unutrašnjih elemenata. Spoljašnja kompozicija *Besnila* sačinjena je od čvrstih i kompaktnih cjelina, kao što su: okviri teksta (*Prolog – Rhabdovirus* (prije *Prologa* i nekoliko uvodnih segmenata) i *Epilog – Inkubacija*), pet većih cjelina (poglavlja s potcijelinama), kao pet etapa u razvoju bolesti, širenju virusa. Svaku od navedenih cjelina karakteriše i prisustvo mota, koji ima upućivačku, često i proročku funkciju – javlja se prije svakog od poglavlja da na indirektan način najavi suštinu onoga što predstoji u razvoju priče. Najčešće postupkom regresivne simbolizacije – »vraćanjem unazad« – doznajemo smisao i simboliku istaknutog mota. Tako će *Besnilo* otvoriti moto iz Nostrodamusovog proročanstva – »Velika zaraza doći će s velikim metkom, Pomoć je blizu, ali lek vrlo daleko« (Pekić 2002: 5).

Već se ovim citatom, što doznajemo regresivnim putem, vraćanjem na pročitane stranice, proriče i nagovještava suština same romaneskne stvarnosti – a to je pojava virusa bjesnila, dolazak pomoći u vidu Spasitelja Libermana, ali i nemogućnosti izlječenja i spasenja, jer je lijek daleko, izlaska iz kruga nema.

Kao dupli, udvojeni, proročki moto, izdvaja se i moto iz *Prologa*, koji se javlja u vidu odlomka i učenja Lažnog Mesije, prof. Libermana, o virusu, a koji poseban

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

akcenat stavlja na inteligentni virus, o kojem će upravo u *Besnilu* biti riječi.

Okviri teksta su mjesta u kompozicionoj strukturi sa jakim semantičkim opterećenjem, jer omeđavaju jedan prostor, prostor književnog djela, i od velikog je značaja način na koji će ih autor urediti, i šta će se na njima naći. Posebnost okvira za kompoziciju teksta vidi i Uspenski, koji naglašava da »pred nama iskrsava izvestan osoben svet, sa svojim prostorom i vremenom, sa svojim sistemom vrednosti, sa svojim normama ponašanja, – svet prema kome zauzimamo (u svakom slučaju, bar u početku percipiranja) poziciju koja je nužno spoljnja, to jest poziciju stranog posmarača [...] Pri tome izvanredno veliku važnost dobija proces prelaska od realnog sveta na prikazani svet, to jest problem naročite organizacije »okvira« umetničkog prikazivanja« (Uspenski 1979: 193–94). Pekić takođe veliki značaj pridaje okvirima, koji su posebno nabijeni semantikom i gustom mrežom simbola.

Kada je riječ o prološkoj granici u *Besnilu*, ističe se specifičan postupak udvajanja, dupliranja. Nakon dva mota, izdvajamo i dvije prološke granice. Da bi se odškrinuo svijet *Besnila*, neophodno je razgrnuti nekoliko slojeva već na početku. Prološka granica, kao jedan od semantičkih centara, posebno je naglašena dupliranjem, čime joj se pridaje veći značaj i važnost. Prvi okvir početnog okvira (prologa) insistira na naglašavanju da su događaji u knjizi fiktivni; da je izbor londonskog aerodroma Heathrow slučajan; da su likovi, namještenici aerodroma samo funkcije. Poseban akcenat je stavljen na Priču: »Izvesna fakta prilagođena su zahtevima Priče, a Priča, opet, tradicionalnim »Pravilima igre« ovog paraliterarnog žanra« (Pekić 2002: 7). Ovakav poetički uvod nameće određena »pravila igre« po kojima će se odvijati priča koja predstoji. Pominjanje pravila igre postaje lajtmotivsko, jer se sve radnje duž teksta po njima odvijaju.

Drugi prolog, dvostruko naglašen (s dva mota), donosi kratak osvrt na priču o bjesnilu, stavljajući virus u prvi plan, zauzimajući istaknutu poziciju u tekstu, ističući semantičku nosivost i opterećenost. Ovaj prolog je apokaliptična najava, a nagovještava se i govori o virusu mutantu, kojeg je nemoguće uništiti, a umrijeće tek onda kada ne bude više smrti od koje bi mogao živjeti. Ako prenesemo na plan priče, umrijeće onda kada pomori sve, kada dovede do putpunog uništenja svega. Slika virusa na prologu data je u hiperboličnom slikanju i naglašavanju, s krajnjim ciljem stvaranja strašne i intenzivne slike, a brojke su tu da pojačaju i potcrtaju jačinu i naglašenost. Na ovaj način se želi uticati na čitaoca, na njegovu psihološku tačku gledišta, jer se daje jedna posebno naglašena slika predstojećih događanja.

»Zato je mirno krenuo da ispuni sudbinu – da mori i umre« (Pekić 2002: 14). Ovom rečenicom se anticipiraju buduća zbivanja. Kao čitaoci ostajemo zatečeni nad pročitanim, a vratićemo se početku još jedanput kada pročitamo cio tekst, ne bi li se otvorila preglednija slika na sve pročitano. U novoj projekciji sagledanog, shvatamo zbog čega je prolog višeznačan.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Nakon svega navedenog, zaključujemo da se kao vrsta uvoda u priču javljaju: napomena priređivača-pisca, glavni moto, *Prolog* i *Stadijum I* – koji čine jednu tematsku i kompozicionu cjelinu. *Stadijum I* naslovljen je kao *Inkubacija*, a tako će biti naslovljen i *Epilog* romana, što ukazuje na jednu kružnu putanju u kompozicionoj gradnji. U vezi sa okvirima teksta, Pijanović bilježi:

> Sažetak velikog scenarija omogućuje gledaocu (čitaocu) da se sa tokovima te igre upozna i pre početka predstave. U tome se ogleda modelativna funkcija početka, odnosno *Prologa*. Ovo znači da su pomenuti »rubni« tekstovi uključeni u semantičko obilje *Besnila*, odnosno uvodne beleške otvaraju priču i naznačuju njene moguće ishodišne tačke, dok će, nakon što je zatvorena unutarnjim tekstom, završno poglavlje (Epilog – inkubacija) biti osobiti rezime ili poetički komentar *Besnila*. (Pijanović 1989: 238)

Završni dio, završni okvir ili epilog takođe je udvojen. Prva epiloška granica se diferencira u svijetu bjesnila na aerodromu, dok je drugi epilog dat kao neka vrsta postskriptuma. Prva epiloška granica nosi priču o spaljivanju aerodroma, u kojoj se kao dominanta izdvaja pas Šeron, a po tekstu zaključujemo da je ona tek sada spremna za novi lov i početak. Stiče se utisak da autor ostavlja otvoren kraj, kako prvim, tako i drugim epilogom, jer je u prvom Šeron spremna na novi početak, da uđe u grad, čime se mogu naslutiti posljedice takvog postupka, dok drugi kraj, takođe otvoren, tretira bacil kuge, jednak virusu bjesnila, koji nikad ne spava, i koji bi kad tad, ukoliko se pokrene, mogao izazvati katastrofu apokaliptičnih razmjera.

Oba kraja ostavljaju otvorenost za novi početak, nude nastavak zbivanja, ali i tragičnu sliku svijeta. Važnost kraja Lotman vidi u sljedećem: »Time se obelodanjuje dvojaka priroda umetničkoga modela: odražavajući pojedini događaj, on istovremeno odražava i celu sliku sveta; pripovedajući o tragičnoj sudbini junakinje, on pripoveda o tragičnosti sveta u celini. Zato je za nas toliko značajan dobar ili loš kraj: on ne svedoči samo o završetku nekog sižea, nego i o konstrukciji sveta u celini« (Lotman 1976: 286).

Drugi epilog nudi »pogled unazad«, pomoću kojeg dočitavamo tekst. On daje završnu riječ, završni osvrt na sve što se zbilo, i otkriva nam tajnu, odnosno stvarnog autora romana, pa doznajemo sljedeće: »Knjiga koju čitalac ima u rukama nije dokumentarna rekonstrukcija besnila na aerodromu Heathrow, premda se na faktima zasniva. Ona je osobnom vizijom prošireni dnevnik očevica i žrtve tragedije, mog prijatelja Daniela Leverquina, pisca« (Pekić 2002: 531). Pored istaknute činjenice koja baca svjetlo na stvarnog autora romana, epilog otkriva i detalje u vezi sa jedinim preživjelim, Gabrijelom, koji se ničeg ne sjeća, sva zbivanja mu ostaju obavijena tamom. Slučaj Gabrijel ostaje zatamnjen do kraja. Leverkin ga posmatra kao anđela čuvara, kojeg je Bog ostavio da čuva ljude od Satane (ovom slučaju psa, Zveri). U ovom drugom epilogu, jer je prvi onaj koji zatvara svijet bjesnila na aerodromu, kao u postskriptumu, doznajemo detalje u vezi sa sudbinom samog aerodroma.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

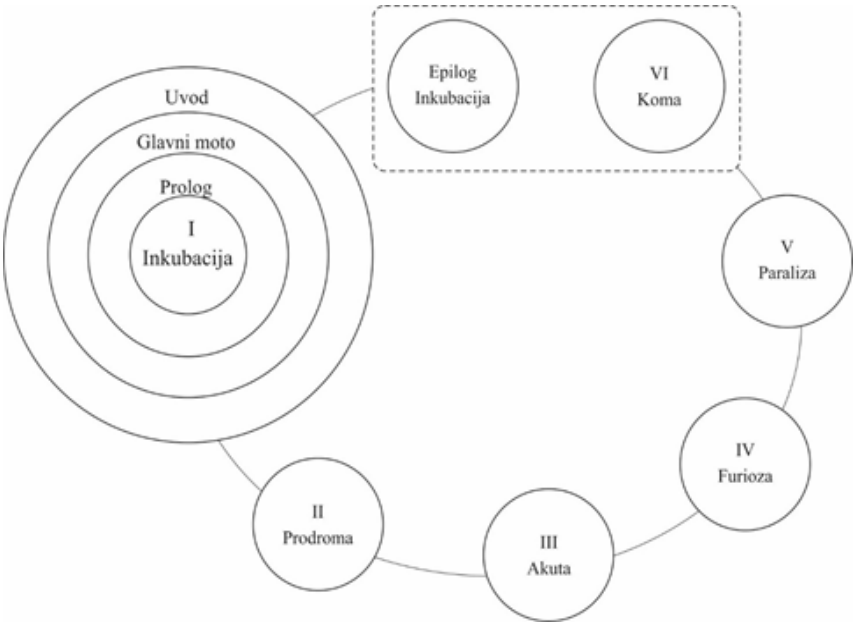

Slika 3

Unutrašnja struktura romana je prilično koherentna i čvrsta, sastavljena od šest cjelina, u kojima priča teče hronološki, s čestim retrospektivnim elementima. Početno poglavlje priče koja se dešava na aerodromu otvara se iz perspektive Daniela Leverkina, što i ne treba da čudi ako se u obzir uzme činjenica da *Besnilo* izrasta iz *Dnevnika*. Unutrašnja struktura teksta građena je na principu mozaika, jer se sadržina romana veže za različite perspektive, planove, tj. sudbine junaka, koje su najčešće u vezi jedne s drugima, isprepletene nevidljivim nitima. »Forma *Besnila* zasniva se na paralelnoj konstrukciji sižea koji se račva u čak petnaest narativnih tokova (svaki je vezan za jedan lik ili grupu likova). Konstrukcija zapleta zasniva se na vrlo kratkim narativnim sekvencama, naglim rezovima i prebacivanjima pripovjedačkog fokusa od jednog narativnog toka u drugi te povremenim ukrštanjem i preplitanjem tih tokova« (Visković 1985: 896). Veliki je broj planova i priča koje se smjenjuju u strukturi, pa su tako svoje mjesto našle i priče o: ubistvu u parkiralištu; naredniku Elmeru (njegovom traganju za »idealnim« slučajem); priča o ljubavi – dvoje mladih koji se zaljubljuju na aerodromu – Abner i Miriam; o Leverkinu i Luis; o Wolfender House i Libermanu; o Rusima – Donovanu i Rasimovu (kao prijateljima); priča o politici (Rusija i Amerika); Metju Laverik i supruga; revolucionari Marangos i drugovi; Gabrijel i Sju (Tezej i Arijadna); Suarezovi (rađanje života osuđenog na smrt), Luk Komarovski, narednik Laford, Džon Hamilton...

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

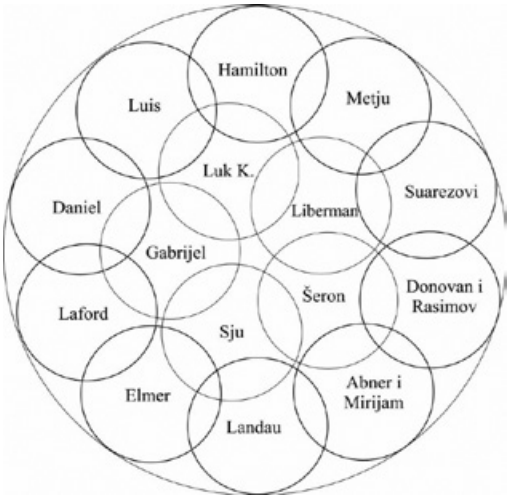

Slika 4.

Kako bi uspješno povezao sve priče iz narativnog mozaika i stvorio utisak sinhronosti, da se sve navedeno zbiva »sada« i »ovdje«, Pekić se služi i različitim tehnikama sklapanja narativnog teksta, a jedan od njih je i montaža.[4] Pripovjedač nas uspješno vodi od jednog do drugog plana, gdje montira kadrove na način da često kraj jednog pasusa ili poglavlja označava početak drugog, ili može biti svojevrstan impuls za drugi. Ovakav postupak u tkanju narativnog teksta ogleda se i u tome da je kraj svakog poglavlja nabijen značenjem, predviđanjem, predosjećanjem. Na taj način se stvara izvjesna dinamika i tenzija kod čitalaca, jer se postavlja pitanje u kojem pravcu će se odvijati priča. Uspostavlja se intenziviran odnos između recipijenta i teksta, a čitalac biva uvučen u mrežu pripovijedanja.

Kraj jednog poglavlja često je početak novog – autor montira poglavlja jedno za drugim, tako što jedan motiv s kraja zatičemo na početku narednog (asocijativno vezivanje). Tim postupkom se želi postići jedinstvo, sticanje iluzije da se sve dešava u isto vrijeme, na više različitih lokacija na aerodromu. Tako je, npr., kraj 8. poglavlja povezan asocijativno s početkom 9.

> »Za ime boga, Komarowsky, šta se događa?«, viknuo je najzad i dr Pheapson.
> »Besnilo, dr Pheapson. Besnilo se događa.«, rekao je dr Luke Komarowsky. »Imamo pseće besnilo na Heathrowu«.
> »Besnilo? To je nemoguće. Ne mislite ozbiljno!«
> Na kraju ad hoc konferencije lekara u Medicinskom centru, i pored dramatičnog raporta dr Hamiltona, izdašno poduprtom Lukeovim intervencijama, dr Pheapson nije bio ubeđen. Činilo mu se da se srednjovekovne svinjarije u civilizovanoj zemlji jednostavno ne događaju. (Pekić 2002: 140–41)

[4] Montaža – povezivanje parčadi filmske trake, odnosno različitih kadrova u logičan i kontinuiran ritmički tok (odgovara kompoziciji u književnom djelu).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

6 Intertekstualnost

Posebnu odliku Pekićevog pripovjedačkog opusa čini intertekstualnost ili citatnost.[5] Razmatrajući problem intertekstualnosti, Milena Stojanović zapaža:

> Da bi citatnost mogla da se ostvari, neophodno je postojanje tri činioca.
>
> - Sopstvenog teksta koji citira, tj. u koji se unosi citat,
> - Tuđeg citiranog teksta ili inteksta i
> - Tuđeg teksta iz koga je preuzet citat i koji se zove podtekst ili prototekst.
> - Podtekst (prototekst) – intekst (citat) – vlastiti tekst. (2004: 41)

Sva tri činioca koji tvore intertekstualnost kao postupak zastupljeni su u Pekićevom romanu, i lako odredivi, a kao posebno se otvara pitanje odnosa vlastitog teksta prema prototekstu. Pekićev odnos prema mitu, koji se najčešće javlja prototekstom, krajnje je razgrađivački. Na fonu navedenog, Jasmina Ahmetagić primjećuje da:

> Borislav Pekić uklapa mitove u vlastiti kontekst tako što ih saobražava smislu svoje priče. To podrazumeva njihovo preoblikovanje, transformaciju koja je ponekad neznatna, a manifestuje se kao tendenciozni odabir pojedinih fragmenata i redukovanje smisla celine preuzetog mita u pravcu koji izabrani odlomci omogućavaju, a često i kao poigravanje smislom mitske priče, naročito tumačenje na kome se i zasniva značenje novog Pekićevog teksta. (Ahmetagić 2001: 53)

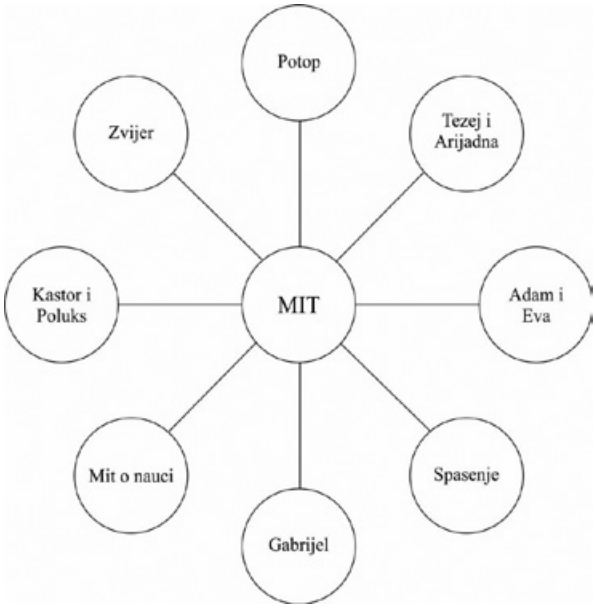

Slika 5.

[5] Odnos(i) kakve imamo između nekog teksta ili drugih tekstova koje prvi citira, nanovo ispisuje, apsorbuje, produžava ili, uopšte uzev, transformiše i posredstvom kojih postaje razumljiv. (Prins 2011: 76)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Više je mitova koji se izdvajaju u strukturi teksta, i koji na nov način bivaju reinterpretirani. Dijelimo ih u dvije veće grupe koje čine biblijski i antički mitovi, a njima se pripaja kao zaseban mit o nauci, tj. svemoći medicine, koji takođe biva razoren.

Kao biblijski mitovi, posebnu ulogu imaju: mit o spasenju (Spasitelju), o potopu (Nojev kovčeg), Adamu i Evi, o arhanđelu Gavrilu, o Velikoj zveri apokalipse; grčki: mit o Tezeju i Arijadni i Kastoru i Poluksu; a kao zaseban se izdvaja mit o nauci.

U žiži Pekićevog interesovanja nalazi se postupak razaranja i reinterpretiranja navedenih mitova. *Biblija* se još jedanput javlja kao centralni tekst iz kojeg se crpe motivi, likovi, situacije pogodni i u velikoj mjeri inspirativni za oblikovanje Pekićeve priče. Svaki od navedenih mitova biva na nov način reinterpretiran, a gotovo svi junaci ostvaruju se kao lažni dvojnici (Ahmetagić 2001: 112).

Kao parovi (pravi i lažni) javljaju se:

Mit	**Besnilo**
Spasitelj	Liberman
Adam i Eva	Džon Hamilton i Coro D.
Arhanđel Gavrilo	Gabrijel
Velika zver apok.	Pas Šeron
Nojev kovčeg	Kontrolni toranj
Tezej i Arijadna	Gabrijel i Sju
Kastor i Poluks	Daniel i njegov junak u priči

Ahmetagić zaključuje da u Pekićevoj prozi treba razlikovati poigravanje smislom preuzetih antičkih mitova od njihove upotrebe u parodične svrhe »kada se ne problematizuju mitovi, već stvarnost, tako što se između prikazane stvarnosti i prizivanih mitoloških situacija uspostavljaju paralelizmi po suprotnosti. (Pravi primer je *Besnilo*, u kome se na podlozi prizivanih antičkih mitova ističe banalnost našeg doba: junaci romana su karikature svojih mitoloških dvojnika)« (2001: 53).

Mit o spasenju ili Spasitelju jedan je od centralnih u romanu. Do spasenja, kao što nam je poznato, ne dolazi, jer se u ulozi spasitelja ostvaruje profesor Liberman, lažni Mesija. Liberman dolazi na aerodrom, ali ne da donese lijek i spasenje, već da dovrši započeto – eksperiment, pomoću kojeg bi stvorio Natčovjeka. »Za nas je pojava profesora Liebermana ili Lohmana, kako se trenutno zove – Drugi dolazak. On je naš Spasitelj, naš Mesija. Uostalom, tako su ga i zvali dok je u apostolskoj pratnji Johna Hamiltona, Lukea Komarowskog, Mark Coro Deveroux i Mathew Lavericka propovedao jevanđelje genetičke vere i prorokovao njenog – Natčoveka. Mesija i njegovi »jevanđelisti« opet su zajedno« (Pekić 2002: 347). Hitrou bjesnilo je »njegovo«.

Pekić u ironičnom ključu gradi ovog junaka, jer se kao paradoksalna nameće njegova spasiteljska uloga – kao spasitelj se izdvaja onaj koji je već toliko života ugasio,

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

i koji zapravo sve vrijeme radi na eksperimentu, gdje se do rezultata dolazi ubijanjem. Kao »odabrani«, jevanđelisti, izdvajaju se: Luk (Luka), John (Džon), Koro (Marko) i Metju (Matija), koji zajedno s Libermanom rade na spasavanju svijeta u malom (aerodroma). Međutim, postepeno izlaze iz igre, ali i priče, odlaze jedan po jedan, sve dok ne ostanu jedan muškarac (Džon) i jedna žena (Koro), koji predstavljaju mitske dvojnike Adama i Eve, kao »privremeno« posljednje preživjele, ili makar one koji ostaju do kraja, u pokušaju da spasu svijet. Njih dvoje bi trebalo da budu i prvi, spaseni, da označe početak novog, ali do toga ne dolazi. Kroz priču o Spasitelju i njegovom spasonosnom serumu plete se i mit o prvim ljudima, pa je simbolična slika Adama i Eve na krovu aerodroma, kao u Raju, gdje se odvija borba za opstanak. Simbolično, takođe, njih dvoje se sjedinjavaju, ali do produžetka vrste ne dolazi, sve će se tu skončati. Stojanović bilježi:

> Iako čovečanstvo nastaje tek posle greha prvih ljudi, Pekić izlazak iz Raja čita u ključu smaka sveta i propasti čovečanstva i u svom tekstu predstavlja ga kao grotesknu situaciju. U *Besnilu* doktori Džon Hamilton i Koro Devero, Adam i Eva novog čovečanstva, prvi Nad-ljudi, vode ljubav na krovu upravne zgrade aerodroma [...] Nakon ovog sjedinjavanja, nastupiće kataklizma, smrt, koja ističe apsurdnost ljubavnog čina, simbola produžetka Vrste, koje više neće biti. (Stojanović 2004: 81)

Još jedan od vezivnih elemenata između Libermana i Mesije jeste činjenica da svi na aerodromu misle da je Liberman mrtav, a njegov povratak se doživljava kao vaskrsenje. Njegovo vaskrsenje događa se na londonskom aerodromu. Drugi dolazak Mesije će, za razliku od biblijskog, umjesto spasenja ljudima donijeti smrt (Stojanović 2004: 100).

I upravo u toj činjenici leži poruka o razaranju mita, izlaza nema, smrt je neminovnost. Liberman je i nosilac savremenog mita o nauci, koji takođe biva razoren. Prirodno postaje nadmoćno nad vještačkim, i ne dozvoljava da ga pobijedi. Kroz mit o nauci prelama se i mit o budućnosti, koja je takođe neizvjesna, gotovo da je i nema. »Povređena priroda se brani i u toj odbrani strada čovek koji ju je i povredio« (Stojanović 2004: 101). Priroda ne dozvoljava ljudskom da je nadjača i pobijedi. Medicina je takođe nemoćna da spase svijet, da izmisli i napravi lijek koji bi spasao čovječanstvo. U borbi prirode i čovjeka, priroda odnosi pobjedu, dolazi do uništenja civilizacije.

Kroz biblijsku priču o spasenju, prelama se i biblijski mit o potopu i uništenju svijeta. Aerodrom, kao svijet u malom, biva uništen, poslije njegovog spaljivanja ostaje samo prazan prostor šljake, i stvara se slika kao da ga nikad nije ni bilo, od njega ne ostaje ništa. Poseban je čin sakupljanja »odabranih« za kontrolni toranj, koji oslikava mitski prostor, parnjak, Nojevom kovčegu. U tornju se mogu naći samo odabrani, a ulogu onoga koji bira, Svevišnjeg, autor pripisuje majoru Lafordu. On je taj koji u jednom trenutku upravlja cijelim aerodromom, zbivanjima na njemu. On je odgovoran za živote svih, a najčešće za smrti, jer više neće biti vremena da se razaznaju bolesni od zdravih, pucaće se na sve. Na spisku za toranj se mora naći i »lični zapisivač istorije« – Daniel Leverkin. Da se mit o potopu i Nojevom kovčegu u potpunosti izvrće, dokazuje nam i to što će aerodorom biti »potopljen« (uništen), a za razliku od Noja,

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

koji doživljava spasenje, na aerodromu neće ostati živih, niko neće preživjeti osim Gabrijela i psa Šeron.

Gabrijel je lik s posebnom funkcijom u tekstu, i možemo reći da se njegova uloga dvostruko kodira. U modelovanju njegovog lika prelama se antički mit o Tezeju, ali i biblijski mit o arhanđelu Gavrilu, čuvaru čovječanstva.

Mit o Tezeju i Arijadni (Gabrijelu i djevojčici Sju) od početka djeluje zagonetno. Pekić destruira i ovaj mit, a za dvojnike uzima starca i djevojčicu, čime se erotski odnos ovog mitskog para u Pekićevom romanu onemogućava, uvođenjem potpuno aseksualnih likova koji su se preimenovanjem našli u njihovoj ulozi. Tek okolina, pogrešno tumačeći starčevo prisustvo kraj djevojčice, daje tom odnosu perverzan ton (Ahmetagić 2001: 111). Gabrijel, kao Tezej, treba da nađe savremenog Minotaura, psa Šeron, a u tome mu pomaže nevidljiva nit koju mu Sju-Arijadna daje, koja će ga odvesti do psa. Kao u mitskoj priči, Tezej ide kroz lavirint, u ovom slučaju kanalizacije, u kojem se susreće sa Senkom. Završetak mitske priče umnogome je drugačiji od savremenog. U mitu, Tezej ubija Minotaura, dok u *Besnilu* pakao aerodromskog bjesnila preživljavaju Gabrijel i Šeron, mitski minotaur, koji ne biva pobijeđen. Borba se nastavlja i nakon okončanja zvaničnog dijela priče.

Nakon antičkih aluzija, o Gabrijelu se može govoriti i podvlačenjem paralele sa biblijskim arhangelom Gavrilom, koji je, prema predanju, kao živa sila bestelesna i jedan od sedmorice serafima najbližih božjem prestolu, učestvovao u nastanku sveta i u borbi protiv palih anđela, predstavnika zlih sila predvođenih Satanailom (Kolo srpskih sestara 2012: 1). Pekićev Gavrilo-Gabrijel ne učestvuje u nastanku svijeta već suprotno – u njegovom razaranju, rušenju, uništenju. On je svjedok uništenja čovječanstva, i jedini preživjeli. Naravno, postavlja se pitanje zbog čega je baš on jedini preživjeli – »On jedini nije ljudski besan, da bi pseće mogao pobesneti. On je jedini apsolutno dobar čovek. Svet sačinjen od takvih ljudi bio bi, razume se, smrt literature koja kao parazit živi na umu« (Pekić 1993: 155).

Posebno značajan za Danielovu priču i njegov dnevnik jeste mit o Kastoru i Poluksu, takozvanim Dioskurima, Zevsovim sinovima. Leverkin sebe poistovjećuje, ne bez posebne simbolike, s likom Poluksa koji je, prema mitu, besmrtan. On bira za sebe tog junaka, dok je Kastor junak iz njegove priče. Danielova fizička smrtnost će se pokazati, dok će mu besmrtnost obezbijediti njegov *Dnevnik* koji će poslužiti autoru kao polazišna osnova za građenje samog romana.

7 Zaključak

Borislav Pekić je »graditelj« izuzetno kompleksnog i razgranatog književnog djela. Njegov opus je žanrovski raznolik, a čine ga: novele, pripovijetke, romani i jedan roman-more. Na primjeru njegovog žanr-romana *Besnilo* pokušali smo da osvijetlimo osnovne poetičke postulate pomoću kojih gradi svoje tekstove. Tako smo o *Besnilu* govorili kao o do kraja žanrovski neodređenom tekstu, u kojem razlikujemo

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

više pripovjedačkih instanci. Analogno nivoima u naraciji, i u organizaciji prostornih i vremenskih struktura razdvojili smo određene nivoe, pa su za prostor, pored aerodroma, kao centralne prostorne strukture, koji simboliše svijet u malom, karakteristične i druge lokacije na kojima se odvija radnja. Vrijeme dijelimo na subjektivno i objektivno, ali takođe možemo govoriti i o kodu fantastike koji prožima uređenje vremenskih odnosa, budući da se vrijeme u nekim trenucima »briše«, stiče se utisak kao i da ne postoji na aerodromu. Kompozicija je, pak, uređena na principu kruga, gdje se početak stapa s krajem, čak su i naslovi poglavlja isti, što simboliše ponavljanje. Intertekstualnost je posebno izražena, a svi mitovi su reinterpretirani, mitski junaci su dobili svoje »lažne dvojnike«. Dokumentarnost je, još jedanput, pogotovo u obliku *Dnevnika*, iskorištena kao postupak kojim se želi naglasiti vjerodostojnost i istinitost ispripovijedanog. U radu smo pokušali da osvijetlimo osnovne poetičke postulate, pružajući ključ za neka dalja detaljnija istraživanja.

Izvori i literatura

Jasmina Ahmetagić, 2001: *Antički mit u prozi Borislava Pekića*. Beograd: Književna reč.

--, 2006: *Antropopeja (Biblijski podtekst Pekićeve proze)*. Beograd: Draslar partner.

Mihail Bahtin, 1989: *O romanu*. Beograd: Nolit.

Radomir Baturan, 1989: *Romani Borislava Pekića*. Nikšić: NIO »Univerzitetska riječ« Beograd.

Dragana Bošković, 2014: *Fantastika u romanu Besnilo Borislava Pekića*. Kulturni Heroj. Pogledano 25. feb. 2017.

Aleksandar Jerkov, 1992: *Nova tekstualnost*. Podgorica, Nikšić, Beograd: Unireks, Prosveta, Oktoih. 16–17.

Kolo srpskih sestara, 2012. Pogledano 26. feb. 2017.

Jurij Lotman, 1979: *Struktura umetničkog teksta*. Beograd: Nolit.

Adrijana Marčetić, 2003: *Figure pripovedanja*. Beograd: Narodna knjiga/Alfa.

Irina Mocna, 2009: *Arhetipski sižei, motivi i likovi u antiutopijskoj trilogiji Borislava Pekića*: Beograd: Službeni glasnik, Institut za književnost i umetnost. 505–14.

Borislav Pekić, 1983: Moje viđenje književnosti: *Književna kritika* XIV. 18.

--, 1993: *Vreme reči*. Beogradski izdavačko-grafički zavod SKZ.

--, 2002: *Besnilo*. Novi Sad: Solaris.

Petar Pijanović, 1992: *Majstori proznih veština (Kiš, Pekić, Kovač)*. Beograd: Književnost, 1–2.

--, 1989: *Poetika romana Borislava Pekića*. Beograd: Prosveta.

[Gerald Prince] Džerald Prins, 2011: *Naratološki rečnik*. Beograd: Službeni glasnik.

Tatjana Rosić, 2009: Ponovno pronađeno stanje: Besnilo Borislava Pekića i motivi apokalipse u savremenoj srpskoj prozi. *Poetika Borislava Pekića: Preplitanje žanrova*. Beograd: Službeni glasnik, Institut za književnost i umetnost.

Milena Stojanović, 2004: *Književni vrt Borislava Pekića*. Beograd/Pančevo: Institut za književnost i umetnost, Mali Nemo.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Ala Tatarenko, 2013: *Poetika forme u prozi srpskog postmodernizma*. Beograd: Službeni glasnik.
Boris Uspenski, 1979: *Poetika kompozicije. Semiotika ikone*. Beograd: Nolit.

Povzetek

Borisav Pekić je »graditelj« izjemno kompleksnega in raznovrstnega književnega dela. Na primeru žanrskega romana *Steklina* poskušamo osvetliti osnovne poetične postulate, s pomočjo katerih gradi svoja besedila. *Steklina* se izkaže za žanrsko neopredeljiv tekst, v katerem razločimo več pripovednih ravni. Podobno velja za prostorske in časovne strukture; poleg letališča kot osrednje prostorske strukre, ki simbolizira svet v malem, so značilne tudi druge lokacije dogajanja. Čas delimo na subjektivni in objektivni, lahko pa tudi govorimo o kodu fantastike, ki prežema ureditev časovnih odnosov. Čas se v bodočnosti namreč lahko »briše«, ostaja pa vtis, kot da ne bi obstajal na letališču. Kompozicija je urejena po načelu kroga, kjer se začetek združi s koncem. Intertekstualnost je posebej izražena in vsi miti so reinterpretirani, mitski junaki pa so dobili svoje »ponarejene dvojnike«. Dokumentarnost je še enkrat in posebej v obliki *Dnevnika* uporabljena kot postopek, s katerim je poudarjena avtentičnost oz. resničnost pripovedovanega. Ponujamo tudi ključ za nadaljna raziskovanja.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

MEDIALNOST IN LITERATURA II

Predgovor

Drugi tematski blok prinaša šest prispevkov na temo medialnosti in literature: pet znanstvenih razprav in en strokovni članek. Tudi v teh primerih gre za izvirne in sveže prispevke. Na začetku je razprava ameriškega slovenista Timothyja Pogačarja (Državna univerza Bowling Green, Ohio), ki na primeru slovensko-ameriškega časopisa *Prosveta*, ustanovljenega 1908, analizira, kako je prehod na digitalni način produkcije vplival zlasti na njegov vsebinski vidik. Manj se je namreč dotaknil oblike časopisa, saj *Prosveta* še ni privzela oblike nadbesedila (članki npr. ne vsebujejo klikljivih povezav). Pravzaprav časopis še naprej kaže močno navezanost na tiskano obliko, s katero še ne zapušča Gutenbergove galaksije, pri tem pa se spogleduje z možnostmi, ki jih ponuja splet. Na podoben način se obnašajo naročniki *Prosvete*; 94 % jih želi imeti svoj tiskani izvod.

Sledi razprava Mateje Pezdirc Bartol (FF UL), ki ob štirih sodobnih besedilih iz slovenske dramatike pokaže, kako medijske tehnologije in novi mediji (npr. računalniške animacije, videoprenosi) posegajo v gledališko prakso. Posegajo pa tudi v načine pisanja in oblikovanja dramskih besedil, kar ima za posledico nastajanje novih estetskih praks.

Skozi prispevka Igorja Koršiča (AGRFT UL) in Gabrijele Lučke Gruden (Radio Slovenija) se premaknemo na področje filmskega in radijskega medija. Koršič pokaže, da je pri filmu medialnost (uporablja tudi pojem »izraznost«) mogoče razumeti prav na način njegove tehnološkosti, na katero so v preteklosti najbolj navdušeno gledali pripadniki umetniških avantgard (npr. montažna tehnika kot filmski ustvarjalni postopek). To tehnološkost oz. mediatiziranost je tudi mogoče vzeti kot podlago za posebno filmsko estetiko. Urednica, producentka in občasna režiserka radijskih iger Lučka Gruden predstavi šest primerov »zvočnega gledališča«. V njenem pogledu je radijska igra izrazito akustična umetniška oblika, ki sicer pogostoma nastaja na podlagi pisne predloge, vendar se uresniči in učinkuje šele, ko je zvočno upodobljena. Zato je pri njej pomembna vsebinska organizacija zvoka, ki je ključen izrazni element igre. Med bolj zanimivimi je primer *Zapeljivke* Mateje Perpar v režiji Klemna Markovčiča, saj gre za medmedijski preplet radijske in gledališke igre.

Področje (sekundarne) ustnosti pokriva tudi verzološka razprava Aleksandra Bjelčeviča (FF UL), v kateri si avtor zastavlja številna vprašanja o tem, kaj se z različnimi vrstami verzov dogaja, ko jih pojemo, recitiramo, zapisujemo, tj. na črti med ustnim in

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

pisnim medijem. Postreže s številnimi primeri iz pesmi. Med pomembnimi potezami poezije ob prehodu v ustni medij je njena melodijska členitev na verze.

Lastnosti sekundarne ustnosti izkazujejo tudi spletni načini komunikacije. V razpravi, ki zaokroža tematski blok, se Petra Jordan loti analize *SLOLvenskih klasikov 1* Boštjana Gorenca - Pižame, ki je 53 del iz slovenske književne zakladnice »preselil« v območje družabnih omrežij, jih predelal in preinterpretiral. Kako sam medij – v konkretnem primeru digitalni – lahko postane sporočilo, je najbolj očitno tam, kjer se književni liki poslužujejo spletnih načinov komuniciranja (npr. SMS-ji, e-pošta, Twitter). Navkljub možnostim, ki jih ponujajo digitalni načini predstavljanja vsebin, pa podobno kot pri uvodoma analiziranem časopisu *Prosveta* ni mogoče spregledati naklonjenosti tiskani obliki. Tudi v tem čisto zadnjem gre namreč za še vedno tiskano knjigo, kar potrjuje (McLuhanovo) stališče o vzporednem obstoju ali vsaj mehkejših prehodih (in ne večjih diskontinuitetah) med starejšimi in novejšimi mediji.

Urška Perenič, urednica tematskega bloka

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 070:314.151.3(73=163.6)
Timothy Pogačar
Državna univerza Bowling Green, Ohio, ZDA
pogacar@bgsu.edu

IZSELJENSKI TISK V AMERIKI V DIGITALNI DOBI: SLOVENSKO-AMERIŠKI ČASOPIS *PROSVETA*

Slovensko-ameriški časopis *Prosveta* (od 1908 do 1916 kot *Glasilo Slovenske narodne podporne jednote)* velja za največji časopis v slovenščini v ZDA. Objavljal je literarne in esejistične prispevke, ki so jih spremljale novice iz raznih delov ZDA. Leta 1999 je časopis prešel na digitalni način produkcije, na voljo pa je bil v obeh, tj. v digitalni in tiskani obliki. Od 2001 je v tiskani obliki izhajal najprej tedensko, nato na štirinajst dni in nazadnje enkrat na mesec. Prispevek preučuje, kako sta digitalni način produkcije in distribucije vplivala na vsebinski vidik časopisnih prispevkov v zadnjih petnajstih letih in kakšni so učinki tega na distribucijo časopisa v zadnjih petih letih. Podana bo tudi primerjava z drugimi podobnimi časopisi v ZDA.

Ključne besede: časopisje, tiskani mediji, elektronski mediji, produkcija, distribucija, izseljenci, Slovenija, ZDA

The Slovene-American newspaper *Prosveta* has been published by the Slovene National Benefit Society (Slovenska narodna podporna jednota) since 1908. Historically, literature and essays occupied a prominent place in the paper, along with organizational news from around the United States. In 1999, the newspaper began digital production and became available in both digital and print forms. Since 2001, the print edition changed from weekly to biweekly and later to monthly. This study will examine the impact of digital production and distribution on *Prosveta's* contents over the past fifteen years and on its distribution over the past five years. It will include comparisons to the distribution of similar newspapers in the U. S.

Keywords: newspapers, printed media, electronic media, production, distribution, emigrants, Slovenia, USA

0 Uvod

Obravnaval bom sto let razvoja časopisa *Prosveta* in njegov prehod iz tiskane v spletno obliko, pojasnil razloge za ta prehod in predstavil posledice te spremembe načina objavljanja. V kratkem orisu politične in kulturne vloge časopisa se bom navezal na konceptualizacijo konstitucije naroda, kot jo najdemo v delih Benedicta Andersona, pri čemer bodo narodna skupnost, na katero se bom osredotočil, slovenski Američani, ki predstavljajo podskupino tako slovenskega kot ameriškega naroda. V sklepnem delu bodo predstavljeni tisti sestavni deli časopisa ameriško-slovenske skupnosti, za katere menim, da so napovedovali spremembe vsebine, ki pa so se dogodile prav tedaj, ko je časopis prešel v spletno obliko.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1 O *Prosveti*

Časopis slovenskih Američanov *Prosveta* je začel izhajati kot dnevnik v slovenskem jeziku v Čikagu leta 1916. V stoletni zgodovini se je vsebina časopisa skozi spreminjala, njegova naklada je rasla in potem upadla, dokler ni leta 2000 postal dostopen tudi v elektronski obliki. V tem času se je časopis preobrazil iz dnevnika v mesečnik, ki izhaja tako v pisni kot elektronski obliki. *Prosveta* se v začetku izhajanja po izgledu in formatu ni razlikovala od drugih dnevnikov, ki so izhajali v angleščini. V časopisu so bili objavljeni politično napredni prispevki, ki so podpirali delavsko gibanje in ekonomske pravice delavskega razreda. Poleg tega je časopis ponujal celo paleto novic iz domače ameriške in mednarodne politike. *Prosveta* je prinašala lokalno obarvane novice, poročala o dogajanju iz vseh slovensko-ameriških »naselbin« v ZDA in tudi o dogajanju v Sloveniji. Časopis je namreč deloval tudi kot glasilo Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ),[1] svoje ustanoviteljice. SNPJ bi bila za pokritje stroškov izdaje *Prosvete* za začetek potrebovala vsaj 5000 naročnikov, vendar je kljub nižjemu številu naročnikov (3000) in zaradi organizacijske vrednosti, ki jo je imela publikacija v narodni skupnosti, vseeno prišlo do izdajanja. Takó so se začela desetletja subvencioniranja tega slovenskega dnevnika, kar je leta 1947 prisililo izdajatelje h krčenju izdajanja na pet, nato štiri in v sedemdesetih letih še manj izdaj tedensko.[2]

2 *Prosveta* med tiskano in spletno izdajo in v kontekstu ideje o slovensko-ameriški »zamišljeni skupnosti«

Prehod iz tiskane v spletno obliko pa lahko pojasnimo z željo po izpolnjevanju izvorne vloge časopisa, ki si je zadal ustvariti, če uporabimo pojem Benedikta Andersona, slovensko-ameriško »zamišljeno skupnost«.[3] Anderson je definiral narod kot

> zamišljeno politično skupnost – ki si jo zamislimo kot obenem inherentno zamejeno in suvereno. Ta skupnost je *zamišljena*, ker člani še tako majhnega naroda večino drugih članov tega naroda ne bodo nikoli spoznali, jih srečali ali pa celo slišali o njih, vseeno pa si bo vsak izmed njih izoblikoval miselno podobo te skupne povezanosti. (2006: 6)

V duhu narodotvornih podvigov devetnajstega stoletja so časopisi predstavljali ključni člen pri izgradnji teh zamišljenih skupnosti, dodaja Anderson. Čeprav je distribucija *Prosvete* pokrivala celotno ozemlje ZDA, je časopis deloval kot lokalni ča-

[1] Največja zavarovalna družba ameriških Slovencev v ZDA, ustanovljena na pobudo društva Slavija 1904 v Čikagu. Ob ustanovitvi je štela slabih 300 članov, po 2. svetovni vojni pa več kot 70 000. Od začetka je veliko pozornost namenjala kulturi in izobraževanju (publicistična dejavnost) in bila zlasti od 2. svetovne vojne v stikih z Jugoslavijo oz. Slovenijo.

[2] Oddelek za zavarovalništvo zvezne države Illinois, ki je odrejal delovanje SNPJ kot zavarovalne družbe, je v reviziji leta 1949 izrazil zadržke glede neposrednih subvencij SNPJ časopisu *Prosveta*, ker da s tem zavarovalna družba prevzema še dodatne vloge delovanja (Sedmak 2004: 80). Ti očitki države so bili brez dvoma oblikovani pod vplivom Komisije Kongresa ZDA o preiskovanju protiameriških dejavnosti, ki je ugotovila, da SNPJ in nekateri izmed njenih vodilnih članov simpatizirajo s komunisti, tj. Jugoslovani (gl. Poročilo o ameriško-slovanskem kongresu in sorodnih organizacijah 1950).

[3] Andersonovo misel so na različne načine vpeljali tudi v zgodovino novinarstva in novinarske dejavnosti; npr. Gavrilos (2003) in Funk (2012).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

sopis, ki je povezoval ameriške Slovence, ki so jih ločevale velike razdalje. Časopis je ustvaril nekakšen retorični prostor, v katerem so lahko slovenski priseljenci in njihovi potomci javno ustvarjali svojo identiteto.[4] Posebnost *Prosvete* je bila le v tem, da je raztegnila časovni okvir udeleženosti svojega bralstva. Drugače kot ostali časopisi, ki so distribuirani v enem mestu zjutraj ali zvečer (kar poimenuje Anderson »sočasna povezanost«), so nekateri naročniki prejeli *Prosveto* šele nekaj dni po tem, ko je bil časopis po pošti odposlan na njihov naslov. V vsaki številki so lahko v rubriki »Glasovi iz naselbin« našli novice iz Kalifornije, Kolorada, Michigana, Ohia, Pennsylvanije in drugih zveznih držav ZDA.

Andersonovi pogledi na modernost in nacionalizem se lahko uporabijo tudi pri obravnavi sestavnih delov posameznega naroda – v tem primeru slovenskih Američanov, naprednega dela slovenskega naroda ali slovenskih Američanov, naprednega dela novega jugoslovanskega naroda.[5] Andersonova prostorska sestavina v našem primeru ni nujno problematična (Tomlison 1991: 83). Njegovo poudarjanje časa in napredka je bilo seveda tudi nekaj, v kar so verjeli naprednejši slovenski Američani. Še posebej pa sta kapitalizem tiska in časopis po Andersonu predstavljala vidno povezavo, ki so jo člani skupnosti potrebovali (Anderson 2006: 35–36). Teoretična nadgradnja Andersonove interpretacije naroda in modernosti, ki za nekatere kritike v pretirani meri poudarja geografske meje, je vpeljava pojma »fiktivne etničnosti« avtorja Étienna Balibarja (1991). Fiktivna etničnost se izoblikuje na jezikovnih in genealoških sorodnostih in na zgodovinskem spominu nekega formativnega dogodka. V primeru slovenskih Američanov pomeni skupno točko izvora v tej fiktivni identiteti imigracija. Skupna lastnost te skupnosti je bil odhod iz slovenskih pokrajin na različne lokacije po ZDA na začetku 20. stoletja. Slovensko-ameriške korenine v različnih pokrajinah prednacionalne države in pomembnejše dialektalne razlike so seveda ovirale zedinjenje, ki so si ga zastavile za cilj publikacije, kot je bila *Prosveta*. V glavnih slovensko-ameriških središčih, kot je bil Cleveland, je poleg vseslovenskih kulturnih organizacij npr. deloval tudi klub Belokranjcev. Hkrati pa so obstajale panslovanske težnje in nekateri Slovenci so od 20. do 80. let navajali Jugoslavijo kot rodno deželo. Časopis je zato deloval kot nekakšna centripetalna sila, ki je povezovala člene slovensko-ameriške skupnosti.

V luči novinarskih ved so bili odnosi med časopisi in skupnostmi, na katere so se nanašali, večinoma geografsko obarvani, kar pa se je spremenilo s prihodom interneta (Stamm 1985). Pri *Prosveti* so ta geografski kontekst predstavljale ZDA, slovensko-ameriške skupnosti v ZDA in Slovenija ali Jugoslavija. Koncepti skupnosti

[4] Po besedah Dine Gavrilos so ameriški časopisi spodbujali diskurz o narodni in etnični identeti in ji na ta način pomagali, da se je prek tega določila in definirala. »Časopis je prostor, ki uteleša kolektivno blaginjo, ki želi poročati o vseh podrobnostih in pogojih bivanja svojim bralcem in jih želi obvestiti o 'njihovi' skupnosti. Na ta način lokalni časopis služi kot 'središče opolnomočenega znanja', ki umešča bralce v zamišljeno skupnost kot člane te skupnosti in v njihov posebni položaj v tej skupnosti, ko poroča, poimenuje in konstituira različne etnične odnose v skupnosti« (2003: 21).

[5] V 20. stoletju je začelo izhajati večje število slovensko-ameriških časopisov. Nekateri izmed njih, kot je npr. *Proletarec*, so bili blizu usmeritvi *Prosvete*, drugi, kot je npr. *Ameriška domovina,* pa so bili bolj katoliško obarvani.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

v manjšem obsegu kot Bennettove nacionalne skupnosti poudarjajo članstvo, vpliv, izpolnjevanje potreb in skupne emocionalne povezave (McMillan in Chavis 1986; McMillan 1996). Emocionalne povezave ponavadi vsebujejo dogodke, ki smo jih skupaj doživeli, skupno zgodovino (McMillan 1986: 14), in se odražajo v simboličnih predstavitvah. V teh okvirih *Prosveto* lahko razumemo kot simbolično predstavitev dela slovensko-ameriške skupnosti. Ta reprezentativna vloga časopisa se je ohranila kljub temu, da se je zmanjšala sporočilnost vsebinskega dela publikacije in se je ta preoblikovala po zgledu specializiranih publikacij, ki so zaznamovale 60. leta 20. stoletja. Sčasoma so poročila o delovanju SNPJ popolnoma izrinila vse ostale novice, s čimer se je uresničila usmeritev, ki se je začela nakazovati že v dvajsetih letih. Edina izjema so bile še novice iz Slovenije, ki so ohranile svoje mesto v časopisu.

Razloge za to, da je SNPJ subvencionirala *Prosveto* več desetletij od njenega nastanka, gre na eni strani iskati v politiki identitete in na drugi strani v specifičnih družbeno-političnih (progresivnih) prepričanjih. Časopis je bil narodotvoren medij, ki je omogočal izmenjavo novic med zelo oddaljenimi naselbinami slovenskih Američanov. Ne samo z vsebino, časopis je tudi s svojo vizualno podobo dokazoval, da ta skupnost obstaja. Svetovni nazor, ki so ga bralci *Prosvete* delili z drugimi člani zamišljene skupnosti slovenskih Američanov, je bil jasno opredeljen in je naslavljal le tiste, ki so podpirali napredne poglede in tudi finančno podpirali SNPJ. »Napreden/progresiven« tu pomeni delavski oz. socialističen. Bralci so finančno prispevali takó, da so se zavarovali pri SNPJ, obenem pa se je od njih pričakovalo, da bodo jednoto tudi organizacijsko podprli pri različnih družabnih dejavnostih. Cilj *Prosvete* je bilo poročanje o mednarodnih in domačih (tj. ameriških) političnih in drugih dogodkih in poročanje o posameznih dogodkih iz slovensko-ameriških naselbin po ZDA. Poleg tega je *Prosveta* objavljala komercialne oglase iz večjih slovensko-ameriških naselbin in obveščala o poslovanju SNPJ.

Vizualna podoba *Prosvete* se ni spreminjala, dokler je ta izhajala kot dnevnik, enako podobo je ohranila tudi, ko je izhajala štirikrat in petkrat tedensko. Že samo nekaj novic iz časopisa je bralcu dalo vedeti, da se tu nagovarja skupnost, ki ima delavskemu razredu naklonjene poglede in nastopa proti imperializmu in fašizmu, obenem pa ohranja zanimanje za dogajanje v matični domovini;[6] skupnost je tudi sponzorirala podobne dogodke v manjših skupinah po celotnem ozemlju ZDA in se tudi v teh okoljih za podporo naslonila na podobne ustanove (npr. na lokalne banke).

Razseljenost slovenskih Američanov je še dodatno poudarjala visoko pomembnost jezika in besedne umetnosti. Zato si je *Prosveta* zadala, da bo svoje bralce ozaveščala o slovenski literaturi in tuji literaturi v slovenskih prevodih. Ta vloga časopisa je nenavadna, še posebej glede na to, da se naprednejša politična usmeritev časopisa ni odražala v izboru literarnih del, ki bi jih lahko večinoma uvrstili med literarne klasike (npr. dela Walterja Scotta, Ivana Tavčarja). Zdi se, da je na tem področju uredniška politika sledila usmeritvam slovenskih literarnih zgodovinarjev in želela v duhu 19.

[6] Urednik Ivan Molek je zapisal, da je namen *Prosvete* »poudariti ekonomsko in socialno demokracijo (z drugimi besedami: socializem)« (1979: 243).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

stoletja poudariti enakovrednost slovenske kulture nasproti kulturam drugih narodov. Odločitev, da se v časopisu pojavljajo literarni prevodi, je *Prosveta* prevzela od svojega predhodnika, časopisa *Glasilo*, in je bila v veliki meri tudi posledica tega, da se je v ZDA ustvarilo bore malo izvirne slovenske literature. *Prosveta* je zato objavljala izvirna in prevedena literarna besedila še vse tja do 70. let.[7]

Zanimivo je, da je to uredniško politiko objavljanja prevodov ponovno obudila druga generacija slovenskih Američanov, ko so začeli po letu 1926 v *Prosveti* objavljati angleško stran. Eden izmed njih je zapisal:

> Z uvedbo angleške strani se je načrtno promovirala ameriško govoreča loža SNPJ, ki je bila v podrejenem položaju, in sicer z namenom, da Jugoslovani v Ameriki zavzamejo osrednji položaj v ameriškem življenju.

Želel je, da bi

> Američani spoznali, da so jugoslovanska kultura in jugoslovanske institucije enakovredne kulturam in institucijam v Zahodni Evropi in da se lahko pohvalimo z literarnimi geniji istega tipa, kot so bili Shakespeare, Milton, Burns, Dickens, Dumas, Thomas Paine, Hawthorne, Holmes, Longfellow, Sinclair Lewis, Upton Sinclair, Jack London itd. (13. jan. 1926)

Gotovo so primerjave nenavadne: Jugoslovani namesto Slovencev in Zahodna Evropa namesto ZDA. Morda uporaba teh izrazov odraža takratne tesne stike med slovanskimi etničnimi organizacijam v ZDA, morda pa tudi manj razvito nacionalno zavest slovenskih Američanov, ki so se pogosteje identificirali s pokrajino, iz katere so prihajali (npr. z Belo Krajino ali Primorsko). Naj so se zaradi slovenske zgodovinske izkušnje od 18. stoletja (Vodopivec 2006) do čitalniških društev, ki so v 2. polovici 19. stoletja sploh služila »za učinkovitejše narodnokulturno delovanje« (Perenič 2012: 366; tudi 2011), imeli za Jugoslovane ali Zahodnoevropejce, ni presenetljivo, da so ohranjali prepričanje, da mora literatura služiti kot kulturni ambasador. Uvedba angleščine v časopis leta 1926, tj. v desetem letu izhajanja, je viden dokaz o spreminjanju slovensko-ameriške skupnosti v obdobju, ko je odrasla druga generacija, rojena v ZDA.

V *Prosveti* najdemo daljše objave romanov v nadaljevanjih. Še posebej je bil priljubljen zgodovinski roman. Morda ni tako pomembno, kakšne vrste besedil so v prevodih objavljali v *Prosveti*, kakor to, da je že vizualna podoba časopisa očitno kazala na to, da je literatura njegov obvezni del. Literarna dela so se objavljala vedno na isti strani, in sicer v vsaki številki. Tako je bil časopis *Prosveta* obenem fikcija zamišljene skupnosti in forum za objavljanje fikcije. Ta dvojna vloga časopisa potrjuje tezo Benedicta Andersona, da sta bila roman in časopis, oba sicer proizvoda 18. stoletja, sredstvi za zamišljanje naroda (2006: 25). Kot še opaža Anderson, so uporabili »ča-

[7] Nike Kocijančič Pokorn ponuja štiri poglavitne razloge, ki so botrovali objavi prevodov v *Prosveti*: a) prevodi so bili namenjeni kratkočasju bralcev, b) prevodi so imeli didaktični namen izobraževanja bralcev in so podajali pregled najpomembnejših avtorjev svetovne literature, c) prevodi so predstavljali slovensko literaturo drugi in tretji generaciji slovenskih izseljencev v ZDA, d) angleški prevodi slovenskih literarnih del so predstavljali angleško govorečemu okolju izbor slovenske literature, ki je po njihovem mnenju predstavljala slovensko kulturo v najboljši luči (2016).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

sopis-kot-fikcijo« za povezavo bralcev, ki so oddaljeni drug od drugega, v sorodno skupnost v določenih zgodovinskih obdobjih.

Seveda je vprašljivo, če so vsi naročniki *Prosvete* prebrali časopis v celoti. Neznani avtor v prispevku Kako je treba čitati časopis ponudi anekdotični vpogled v to, da so bralce predvsem zanimale novice iz različnih slovensko-ameriških naselbin:

> Čudno je le to, da je mnogo ljudi v tej novi deželi, ki pravijo, da jih ne zanima čtivo podučnih člankov, pač pa le dopisi iz naselbin. (26. jun. 1926)[8]

Avtor prispevka iz Illinoisa nadalje pojasnjuje, da predstavljajo časopisi najpomembnejše institucije javnega življenja v ZDA. Razberemo zavedanje o pomembnosti časopisov za proces tvorjenja slovensko-ameriške skupnosti, ki je podobna vlogi časopisov v ZDA širše na začetku 20. stoletja, ko je število dnevnikov v angleškem jeziku stalno naraščalo.[9] Dodati moramo, da se je ta trend ustavil, saj je bilo število dnevnikov v ZDA leta 2014 enako številu dnevnikov, ki so izhajali v ZDA leta 1920.

Leta 1936 (po desetih letih) se je angleška stran razširila na več strani, pokazal pa se je razkorak med bralci *Prosvete* in člani SNPJ. Urednik Ivan Molek[10] je ta razkorak opisal kot trk med starejšimi, slovensko govorečimi člani, ki so jih zanimale finance in politika, in mlajšimi, angleško govorečimi člani, ki so se v glavnem ukvarjali s podporo SNPJ za športne dejavnosti. Angleško pišoči so časopis izkoristili za promoviranje lokalnih dejavnosti v srédini izdaji časopisa, ki so jo prejeli vsi člani SNPJ. Kot pravi Molek, so mlajši, angleško govoreči člani, manj podpirali interese starejših članov (in ne obratno). Starejši člani so se tudi v večji meri osredotočali na besedila, objavljena v *Prosveti,* kar je razvidno iz nagrade v višini 1000 $, ki jo je SNPJ leta 1930 ponudila za deset slovenskih kratkih zgodb (1937).

V 20. letih 20. stoletja so angleško govoreči domovi SNPJ večinoma promovirali plese in piknike, v tridesetih letih pa so enako pomembne postale športne dejavnosti. Očitno je bilo nezadovoljstvo s sestanki v slovenščini. Kot je poročal še en neznani pisec 6. jan. 1926, so mladostniki pravili, da

> razpravljajo več ali manj samo o politiki, pa še v slovenščini, ki je ne razumem tako dobro, zato samo plačam članarino in grem na ples.

Izdaja z dne 3. marca 1937 vključuje novice o plesih, piknikih, gledališki igri in bejzbolu. Na angleški strani te številke zelo izstopa velika politična karikatura, ki ponazarja napetosti znotraj skupnosti bralcev in članov društva.

Nekateri pisci v *Prosveti* so kazali svoje znanje angleščine z uporabo športnega

[8] Pisec izrazi absurdno mnenje, da morajo bralci prebrati celotno vsebino številke: »Za mojo osebo imam izkušnje, da vsak čitatelj in čitateljica 'Prosvete' dobi veselje do čitanja le na ta način, če list prečita od prve do zadnje strani.« Njegova opomba se konča z zahvalo za prispevek knjižnici slovenskega doma in povabilom na piknik, kar potrjuje pomembnost lokalnega v mreži namišljene skupnosti.

[9] Leta 1920 je bilo 1295 ameriških mest z dnevnim časopisom, leta 1986 pa 1513. Število mest z dvema časopisoma je upadlo s 689 na 28 (Busterna in Picard 1993: 26).

[10] Gre za njegov prispevek Comments on this and that: Main problems confronting the society z dne 24. mar. 1937.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

žargona v naslovih, ki so promovirali športne dejavnosti. Naslov iz številke 10. mar. 1937 omenja »cage tourney« (tj. košarkarski turnir). V drugem naslovu naletimo na izraz »cagers and keglers« (tj. igralci bejzbola in kegljaši). Tretji naslov, ki uvaja prispevek o organizacijskih novicah, uporabi bejzbolsko metaforo »Off the President's Bat« (tj. neposredno od predsednika). V dvajsetem letu izhajanja je *Prosveta* postala

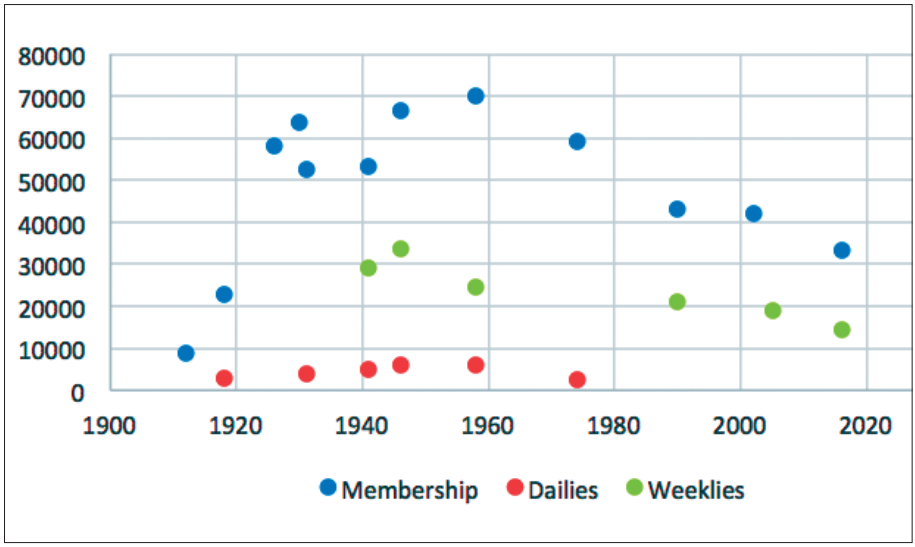

dvojezičen časopis, v katerem se je jezikovna igrivost angleških člankov o lokalnih dejavnostih močno razlikovala od nevtralnejših slovenskih poročil. Angleško pišoči lokalni pisci so agresivno promovirali dogodke in uporabljali sočen jezik, slovenske novice pa so bile bolj zadržane in stvarnejše. Časopis je še vedno predstavljal slovensko-ameriško skupnost, vendar je postalo očitno, da je ta postala raznorodnejša z vidika jezika, generacij in interesov. Ustanovna politična načela SNPJ so bila še vedno na naslovnici, angleščina pa je bila povsem očitno na drugem mestu, saj se pojavi šele na šesti strani. Angleške strani so bile vizualno vključene v slovenske. Položaj književnih prevodov je to razliko še poudaril. Leta 1937 je bila objava romana *Bratje Karamazovi* Fjodorja Dostojevskega v nadaljevanjih na slovenskih straneh v očitnem kontrastu z »zabavno« angleško vsebino. Knjižni prevodi, ki so po 2. svetovni vojni v *Prosveti* še vedno zasedali precej prostora, so bili del mednarodnega kulturnega konteksta, ki se je oddaljeval od slovensko-ameriške skupnosti. Promocijska narava večine angleških vsebin nakazuje smer, v katero se je *Prosveta* razvila po letu 1945.

Ravnotežje jezikov se je začelo spreminjati po drugi svetovni vojni, ko je razmerje med naročniki dnevnika in člani doseglo največji razkorak (Slika 1). Leta 1948 se je urednik Anton Garden odločil, da bosta prvi dve in zadnji dve strani srédinega časo-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

pisa v angleščini, notranji dve pa v slovenščini.[11] Naklada srédine ali tedenske izdaje, kot so jo še imenovali, je bila mnogo večja kot naklada dnevnika, ki se je v naslednjih desetletjih znižala s štirih ali treh številk tedensko na dve.[12] Slovenske strani so v tedenski številki ostale do konca leta 2015, ko je bila objavljena zadnja slovenska stran. Dnevnik je prenehal izhajati leta 1978, čeprav sta takrat v resnici izhajali samo še dve številki tedensko: v ponedeljek slovenska, v sredo pa »tedenska«. Opustitev slovenskega dnevnega časopisa *Prosveta* kaže tudi na to, da člani SNPJ niso bili nujno tudi bralci *Prosvete* in da so predstavljali dnevni naročniki vedno le majhen delež članstva v SNPJ.

Članstvo v SNPJ je doseglo vrh v poznih 50. letih 20. stoletja, v 60. in 70. letih pa je močno upadlo. V teh desetletjih je *Prosveta* ohranila delavskemu gibanju naklonjeno pozicijo, a ni odsevala družbenih sprememb v ameriški družbi (Sedmak 2004: 90, 106).

Po nemirnem obdobju v 40. in 50. letih 20. stoletja, ko je ameriška vlada še posebej kritično motrila delovanje Američanov slovanskega porekla in njihove povezave z novimi socialističnimi družbenimi ureditvami v Evropi, je vodstvo *Prosvete* postalo previdnejše pri tiskanju novic iz Slovenije ali Jugoslavije.[13] Z upadom članstva se je preoblikovala tudi vloga časopisa, ki se je v tem obdobju posvečal predvsem promoviranju SNPJ in njenih lokalnih ali nacionalnih dejavnosti, kot je npr. narodno kulturno zborovanje Slovenfest (1981–).

Slika 1: Članstvo SNPJ in naklada slovenske dnevne ter angleške tedenske številke.[14]

3 *Prosveta* po letih 1990 in 2000

Ko je Slovenija postala samostojna država, je matična domovina slovenskih Američanov nepričakovano ponovno pristala na straneh *Prosvete*. Vpeljava poročil o stikih s Slovenijo, ki so zavzemala osrednje mesto v časopisu, so se začela s pozdravom predsednika Kučana na narodni konvenciji SNPJ leta 1990 v Clevelandu, SNPJ pa je leta 1991 tudi podprla slovensko neodvisnost (Sedmak 2004: 132, 136). Ponovna uvedba slovenskega gradiva je spremenila mešanico prispevkov na naslovnici za nadaljnja tri desetletja.

Leta 1993 sta se SNPJ in *Prosveta* preselili iz Čikaga na območje Pittsburgha, se tako simbolično ločili od svojih socialističnih korenin in ustanovili sedež v regiji, v kateri se Američani slovenskega porekla družbeno najbolj udejstvujejo. *Prosveta* je še naprej izhajala kot tedenski časopis do leta 2001, ko je začela izhajati enkrat na dva

[11] Garden je spremembo prvič predlagal leta 1946, dejansko pa so jo uvedli 1948 (vir: e-pošta Jaya Sedmaka, odgovornega za publikacije pri SNPJ, z dne 24. oktobra 2016).

[12] Januarja 1974 je prišlo do krize, ko je vodstvo SNPJ, odločilo, da odpove tri slovenske številke na teden. Delegacija iz Clevelanda je odločitvi nasprotovala, slovenske številke pa so izhajale še dve leti. Leta 1975 je bilo naročnikov slovenske izdaje približno 2.500.

[13] E-pošta nekdanjega urednika *Prosvete* Theodora Pogačarja z dne 10. oktobra 2016.

[14] Podatki so vzeti iz Sedmak (2004) in iz vsebine *Prosvete*.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

tedna, oktobra 2015 pa je postala mesečnik.

Trenutna vsebina kaže skristalizirano obliko sprememb, ki so nastale z uvedbo angleške strani leta 1926, štirih angleških strani v tedenski izdaji, ki je začela izhajati leta 1946, in okleščenim številom izdaj, ki so bile vpeljane med letoma 2001 in 2015. Na naslovnicah leta 2016 najdemo dogodke, dejavnosti in projekte skupnosti slovenskih Američanov ter prispevke, povezane s Slovenijo. Občasno se na naslovnici pojavi večji lokalni dogodek. V naslovih se pogosto pojavi beseda »activity« (dejavnost), têrmin, ki je značilen za ameriško kulturo. Urednik povzema, da je

> *Prosveta* danes pravzaprav glasilo za promocijo dejavnosti SNPJ, zato tudi najdemo promocijske prispevke SNPJ na osrednjih položajih na naslovnici in drugi strani.[15]

Notranje strani polnijo novice o lokalnih dogodkih iz različnih delov Združenih držav, vključno s športnimi dejavnostmi. Ena stran je za osmrtnice in posebne prispevke.[16]

Tiskane izvode *Prosvete* prejema 14.500 članov SNPJ, samo 900 članov pa se je odločilo, da bo na e-poštni naslov prejemalo povezavo do člankov in izvod v formatu pdf, čeprav je ta možnost na voljo že od leta 2001. Večja popularnost tiskanih izvodov je morda povezana s starostjo članov,[17] po vsej verjetnosti pa je enako pomemben dejavnik tudi vloga *Prosvete* kot glasila. Kot časopis z nespremenjeno oblikovno postavitvijo, ki deluje kot glasilo, *Prosveta* vizualno promovira vezi v slovensko-ameriški skupnosti. Tiskana glasila so še vedno pomembna oblika medčloveškega stika, kar se kaže tudi v tem, da se mnoga podjetja še vedno zanašajo na tiskana glasila in takó vzdržujejo stik s strankami (Bowden 2009). Za veliko organizacij je tiskanje in pošiljanje po klasični pošti predrago, a če člani želijo tiskane izvode, to nikakor ni slabo. Ameriško združenje slovenistov Society for Slovene Studies npr. pošilja tiskane izvode svojega polletnega glasila 25 % svojih članov v Združenih državah Amerike in tujini. Združenje za slovanske, vzhodnoevropske in evrazijske študije, ki je mnogo večje, pa pošilja tiskana glasila približno 25 % (1100) svojih članov.[18]

Ker so tiskani izvodi naročnikom pomembni, ni čudno, da tudi *Prosvetin* pdf ohranja časopisni značaj. Za razliko od drugih glasil v obliki pdf-ja *Prosveta* (še) ne vsebuje hiperpovezav.[19] Pravzaprav je navpična postavitev tiskane izdaje in izdaje v obliki pdf v nasprotju s hiperbralnimi strategijami bralcev. Kot blog je stran *Prosvete* podobna številnim drugim glasilom. Ta format spodbuja selektivno branje. Poleg

[15] E-pošta Jaya Sedmaka z dne 24. okt. 2016. Sedmak je tudi napisal, da so prispevki nacionalnih delegatov SNPJ in nacionalnega rekreacijskega centra postavljeni na prvi dve strani.

[16] Npr. o 25-letnici neodvisnosti Slovenije ali o slovenskih vinih v številki 1. nov. 2016.

[17] To tezo je postavil Jay Sedmak v e-pošti z dne 24. okt. 2016. Pripomnil je, da novi člani hitro preklopijo na digitalno obliko, potem ko avtomatsko prejmejo prvi tiskani izvod *Prosvete*.

[18] E-pošta Jonathana Swiderskega, koordinatorja članarin in naročnin Združenja za slovanske, vzhodnoevropske in evrazijske študije, z dne 31. okt. 2016.

[19] Blogerska programska oprema je pogosto naslednji naravni korak po pretvorbi iz tiska v obliko pdf (Watson 2011). *Prosveta* v obliki pdf je naložena na blogovsko stran. Podobno je npr. s premikom Združenja za tuje jezike v Ohiu (Ohio Foreign Language Association) z glasila v obliki pdf v blogovski format leta 2012, po komaj enem letu spletnega izdajanja.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

tega naročniki lahko e-poštno obvestilo povsem spregledajo, tiskanega izvoda, ki je naslovljen nanje, pa ne. *Prosvetin* Facebook ni pretirano obiskan. Objave predvsem športnih dogodkov in družabnih srečanj skupnosti, kakršne lahko najdemo v *Prosveti*, se pojavljajo tudi na strani SNPJ na Facebooku. Zanimivo je, da je slovenska narodna in kulturna vsebina pogosto objavljena na strani SNPJ na Facebooku, namesto da bi bila objavljena v časopisu. Razlog se gotovo skriva v dejstvu, da je objava na Facebooku takojšnja, medtem ko je za objavo prispevka v časopisu potreben določen čas.[1]

Prosvetin nepopoln prehod iz tiskane v spletno obliko razkriva željo po ohranjanju pomembnega artefakta za gradnjo skupnosti. Čeprav sta se nabor in vrsta novic spremenila, namreč ohranja izgled časopisa in ostaja podoba tovrstne publikacije.

Viri in literatura

Benedict Anderson, 2006: *Imagined communities: Reflections on the origins and spread of nationalism*. London; New York: Verso.

Étienne Balibar, 1991: The nation form: History and ideology. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Ur. É. Balibar, I. Wallerstein. London: Verso. 86–106.

Susan Bowden, 2009: The return of the humble newsletter. nzbusiness.co.nz

John C. Busterna in Robert G. Picard, 1993: *Joint operating agreements: The newspaper preservation act and its application*. Norwood, New Jersey: Ablex.

Marcus Funk, 2012: Imagined commodities? Analyzing local identity and place in American community newspaper website banners. *New media and society* 15/4. 574–95.

Dina Gavrilos, 2003: Emerging Americans: Newspapers, languages and contestations of national/ethnic identities: Ph. d. dissertation. Univerza Iowa.

Nike Kocijančič Pokorn, 2016: Translation in diaspora: Cultural image making through translation: Presentation at the conference Translation and Minority I at Ottawa University, 10.–12. november 2016.

D. W. McMillan in D. M. Chavis, 1986: Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology* 14. 6–23.

Ivan Molek, 1979: *Slovene immigrant history 1900-1960: Autobiographical sketches*. Prev. M. Molek. Dover, Delaware: M. Molek.

Jay Sedmak, 2004: *An inspired journey: The SNPJ story: The first one hundred years of the Slovene National Benefit Society*. Imperial, Pensilvanija: Slovene National Benefit Society.

Urška Perenič, 2011: The literary activities of mid-nineteenth-century politico-cultural societies: A systematic approach. *Slovene Studies* 32/1. 61–71.

--, 2012: Čitalništvo v perspektivi družbenogeografskih dejavnikov. *Slavistična revija* 60/3. 365–82.

John Tomlinson, 1991: *Cultural imperialism: A critical introduction*. London: Pinter.

Peter Vodopivec, 2006: *Od Pohlinove slovnice do samostojne Slovenije*. Ljubljana:

[1] E-pošta Jaya Sedmaka z dne 30. jan. 2017.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Modrijan.
Alex Watson, 2011: Library newsletters in print and digital formats: Faculty preferences in a hybrid format. *Internet Reference Services Quarterly* 16. 199–210.

Summary

The Slovene-American newspaper *Prosveta* has been published by the Slovene National Benefit Society (Slovenska narodna podporna jednota or SNPJ) since 1916. Historically, literature and essays occupied a prominent place in the paper, together with news from the organizations lodges around the United States. Translations from English and European languages into Slovene accounted for most of the literary publications, which were a regular feature as long as the daily paper—eventually only two or three issues per week—continued to appear. This study posits that *Prosveta* served as an important tool for building what Benedict Anderson called an "imagined community" among a significant portion of Slovene-Americans in the U.S. The place of literary works in the newspaper was central to this function. It further examines competing generational and language divisions within the community that were reflected in the paper's contents. In 1999, the newspaper began digital production and became available in both digital and print forms. Since 2001, the print edition changed from weekly to biweekly and later to monthly. Divisions among SNPJ members and *Prosveta* readers forecasted modifications to the paper's contents in recent decades, when it began digital production and distribution—evidence of what McLuhan observed as the persistence of older forms in media. The chief modification was an increased resemblance to a newsletter format, for which reason the article also includes information on the SNPJ's membership and *Prosveta* circulation during the past century.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 821.163.09-2:792(497.4):316.774:
Mateja Pezdirc Bartol
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
mateja.pezdirc-bartol@guest.arnes.si

VPLIV MEDIJEV NA OBLIKOVANJE PROSTORA IN ČASA V SODOBNI SLOVENSKI DRAMATIKI IN GLEDALIŠČU

Prispevek izhaja iz misli Patricea Pavisa, da so dramska besedila vedno samo sled določene uprizoritvene prakse, prav zato jih je potrebno brati tako, da si predstavljamo, kako so jih med nastajanjem oblikovale omejitve igre in uprizoritve. V zgodovini drame je imelo pomembno mesto pravilo o enotnosti kraja, časa in dejanja, ki je upoštevalo tako sprejemnikove zmožnosti kot nemožnost hitrih menjav prizorišč in časovnih preskokov. Danes medijska tehnologija omogoča vnosom mediatiziranega, posredovanega v živo uprizoritev gledališča, kar je močno razširilo razumevanje prostora in časa ter vplivalo tudi na pisanje dramskih besedil. Navedene procese bomo prikazali na primerih iz sodobne slovenske dramatike in gledališča (Dušan Jovanović: *Razodetja*, Simona Semenič: *tisočdevetstoenainosemdeset*, Neda R. Bric: *Eda: Zgodba bratov Rusjan,* Andrej E. Skubic: *Pavla nad prepadom*).

Ključne besede: sodobna slovenska dramatika, postdramsko gledališče, medijska tehnologija, prostor, čas

This article proceeds from Patrice Pavis's idea that dramatic texts are always only the trace of a performance practice, and that they must be read in such a way that one imagines how the limitations of the play and performance shaped their creation. In the history of theatre, the rule of unity of place, time, and action held an important place and took into account both the recipients' capacity and technological capacities, which were not capable of rapid scene changes and leaps in time. Today one is witness to the most varied input (from fictitious stories to documentary material), mediated with the aid of various media technology, into live theatre performance, which has greatly expanded the understanding of space and time, and has also had a reciprocal impact on writing dramatic texts. These processes are presented using selected examples from contemporary Slovenian drama and theatre: Dušan Jovanović's *Razodetja* (Revelations), Simona Semenič's *tisočdevetstoenainosemdeset* (nineteeneightyone), Andrej E. Skubic's *Pavla nad prepadom* (Paula Above the Precipice), and Neda R. Bric's *Eda: Zgodba bratov Rusjan* (Eda: The Rusjan Brothers Story).

Keywords: contemporary slovene drama, post-dramatic theatre, media technology, space, time

0 Dramatika kot večmedijska zvrst umetnosti

Dramatika je že od Aristotelove *Poetike* opredeljena kot večmedijska zvrst umetnosti, saj je Aristotel med šest temeljnih sestavin, to so mitos, značaj, dikcija, misel, melodija, uvrstil tudi spektakel (1982: 70). Večmedijskost drame je kot razliko-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

valno lastnost izpostavil tudi Roman Ingarden: stransko besedilo, to so sporočila, ki jih daje avtor sam, v uprizoritvi odpade oziroma se pretvori v realne predmete, katerih status v stranskem besedilu je intencionalen (1987: 371). Prav zato sodi po Ingardnu drama med mejne primere literature, saj stransko besedilo iz območja jezika prestopa v konkretno materialnost, to je v nebesedna, večinoma vizualna sporočila, kar dramo loči od čistih literarnih del, ki so zgolj jezikovne tvorbe. Drama torej kot literarno delo obstaja v mediju jezika, kot uprizoritev pa vključuje predvsem vizualne in slušne znake hkrati, kot jih sporočajo oseba, govor, kostum, scena, glasba, mimika .... , zato zahteva multisenzorično percepcijo. Uprizoritev je »polifonija predstavnih sredstev«, če uporabimo izraz Rolanda Barthesa.

Pravilo o enotnosti kraja, časa in dejanja, ki je imelo v zgodovini drame pomembno mesto, je upoštevalo sprejemnikove zmožnosti sestavljanja zgodbe in njegovih časovnih in prostorskih predstav kot tudi omejitve uprizoritvene tehnologije, ki ni omogočala hitrih menjav prizorišča. Dramsko dogajanje ni dopuščalo simultanega dejanja ali pa skokov v preteklost v obliki »flashbackov«, kot je to značilno za roman, kjer bralca s svojimi komentarji usmerja fiktivni pripovedovalec (Kralj 1998b: 137). Zato je dogajanje v drami omejeno na odločilne trenutke, najpomembnejše epizode v življenju posamezne osebe, drama se začenja tik pred usodnim dogodkom oziroma dramatiki ekonomičnost dogajanja dosežejo s posebnimi tehnikami gradnje drame (npr. analitična tehnika). Čeprav bi se lahko glede na bralne navade dolžina dramskih besedil približala romanom, prav odrska postavitev dramatike sili k zgoščenemu pisanju, saj se drame najpogosteje odvijejo v 2–3 urah, in to na zamejenem, nekaj kvadratnih metrov velikem odrskem prostoru.

Danes medijske tehnologije (video projekcije, računalniške animacije, mikrofoni in zvočniki, neposredni videoprenosi) vnašajo mediatizirano (posredovano) v živo uprizoritev gledališča (Roselt 2014:136), kar je močno razširilo razumevanje prostora in časa ter vplivalo tudi na pisanje dramskih besedil. Skozi zgodovino lahko opazujemo proces, v katerem nove tehnologije vplivajo na nastanek novih tekstnih praks, kot tudi obratno, nova estetika dramskih besedil zahteva nove uprizoritvene tehnologije. »Drugače rečeno: dramska besedila so vedno samo sled določene uprizoritvene prakse. Problem je v tem, da jih je treba brati tako, da si predstavljamo, kako so jih med nastajanjem oblikovale omejitve igre in uprizoritve.« (Pavis 2008:119) Navedene procese bomo prikazali na izbranih primerih iz sodobne slovenske dramatike in gledališča.

1 Mediji v sodobni slovenski dramatiki

Dialog slovenske dramatike z drugimi mediji v zadnjih dveh desetletjih poteka na različnih ravneh.

a) Mediji so prisotni kot snov oziroma tema sodobne slovenske dramatike, pri čemer je zavest o moči medijev najpogosteje povezana z motivom volitev, medijskim poročanjem, soočenjem kandidatov, ob tem je izpostavljen lik no-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

vinarja in njegovi etični standardi, družbene vrednote ter vprašanje resnice. Naštete motive prikazujejo Vinko Möderndorfer v *Limonada slovenica*, Tone Partlič v *En dan resnice*, Matjaž Zupančič v *Padec Evrope* … Vpliv rumenih medijev ter vprašanje, ali živimo tuja življenja, tematizira Matjaž Zupančič v *Goli pianist ali mala nočna muzika*.

b) Če je sprva televizija posnemala gledališče (Auslander 2007: 50), je danes ravno obratno, saj gledališče posnema televizijo, film, digitalne medije in ob tem preizprašuje svojo lastno bit. Tudi v slovenski dramatiki smo priča vdorom televizijskih žanrov, ki značilno oblikujejo formo dramskih besedil. Andrej Rozman Roza v *Ana Migrena* posnema značilnosti telenovele s številnimi nadaljevanji, pri čemer prizore in replike prekinjajo reklamni oglasi. Matjaž Zupančič s *Hodnikom* posega v polje resničnostnih šovov in montirane konstrukcije realnosti. Dušan Jovanović s formo kratkih prizorov v *Ekshibicionistu* spominja na ameriške sitcome. Značilnosti medija elektronske pošte oblikujejo dramski svet Simone Semenič v drami *24UR*, saj paralelno dogajanje v rudniškem jašku in hotelski sobi prekinjajo dramske osebe SPAM 1 do SPAM16 v angleškem jeziku. Računalniške igrice ter filmi in stripi o superjunakih pa so inspiracija otroških iger v njeni drami *5fantkov.si*.

c) S sodobno tehnologijo in mediatizacijo se je temeljno spremenila percepcija gledališkega dogodka, a ne zgolj zaradi tehničnih značilnosti posredovanja, temveč tudi zaradi kompleksnih sprememb v načinu razumevanja sodobnega subjekta, realnosti, ontologije človeka. (Kunst 2007: 21) Spremembe, ki jih prinaša sodobni tehnološki in mediatizirani svet, so torej že temeljito posegle v razumevanje realnosti: danes nimamo nikakršnih težav s preskakovanjem v prostoru in času naprej in nazaj. Z lahkoto preklapljamo med heterogenimi časi, v tem preklapljanju se časovna identiteta posameznih resničnosti izgubi ter postane sestavni del heterotopnega, elektronsko determiniranega časa, ki daje vtis vsestranske istočasnosti (Lehmann 2003: 228–29). Sodobne uprizoritve so preplet akcije v živo in vnaprej posnetega materiala, posredovanega s pomočjo medijske tehnologije. Takšen značilen primer je uprizoritev *Slovensko narodno gledališče* Janeza Janše, pri kateri igralci v živo komentirajo dogajanje, hkrati pa ponavljajo besedilo, sestavljeno iz zapisov replik udeležencev dogodkov v Ambrusu leta 2006, katerih posnetke simultano poslušajo preko slušalk. Nove tehnologije omogočajo tudi nove oblike interakcije z občinstvom, gledalci npr. s pametnimi telefoni in tablicami sodelujejo pri razvoju dogajanja. Kot primer navedimo uprizoritev *Ebola*, avtorja sta Luka Cimprič in Andrej Zupanec, ki je oblikovana kot videoigra, kjer gledalci sodelujejo pri zaustavitvi širjenja virusa ebole.

2 Prostor in čas: Analiza izbranih primerov

Prostor in čas sta, poleg telesa, tista elementa, ki sta iz soočenja gledališča, uprizoritve in digitalne kulture deležna največ raziskovalne pozornosti, pri čemer sega-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

jo začetki rekontekstualizacije časa in prostora že v zgodnje 20. stoletje, tehnološki razvoj zadnjih petdesetih let pa je koncepte avantgarde in modernizma oživil v novi luči (Bay-Cheng 2010: 83). Analizirali bomo štiri izbrane primere, in sicer Dušan Jovanović: *Razodetja*, Simona Semenič: *tisočdevetstoenainosemdeset*, Neda R. Bric: *Eda: zgodba bratov Rusjan* ter Andrej E. Skubic: *Pavla nad prepadom*. Dramska besedila so nastala v zadnjem desetletju, bila vsa objavljena in uprizorjena[1] in presegajo tradicionalno dramsko formo, zato je zanje ustreznejša oznaka ne več dramski tekst (Gerda Poschmann). Še vedno pa ohranjajo tradicionalna produkcijska razmerja, saj imajo razvidno avtorstvo, nastala so pred uprizoritvijo in niso zgolj material za predstavo, temveč ohranjajo literarni vidik, vsa so bila poslana tudi na natečaj za Grumovo nagrado. Besedila povezuje dejstvo, da sta prostor in čas v vseh eksplicitno določena, tako ne gre za abstraktni prostor drame absurda niti za univerzalni prostor poetične drame, saj prostor in čas prispevata pomemben družbenopolitični kontekst, ki odločilno zaznamuje dramske osebe in navedenim delom doda dokumentarni vidik. Vsa štiri besedila prikazujejo daljše časovno obdobje, ki ga lahko v zamejenem uprizoritvenem času zaobjamejo s preskoki v času in prostoru ter tako nadaljujejo in stopnjujejo Brechtovo tradicijo diskontinuitete in fragmentarne dramaturgije. Ker je za dramatiko zaradi uprizoritvenih zakonitosti značilen stalni primanjkljaj časa, vsi štirje dramatiki uporabijo različne besedilne strategije, s katerimi zaobjamejo daljše časovno obdobje in geografsko ločene prostore, kar bo tudi predmet naše analize.

2.1 Dušan Jovanović: *Razodetja*

Razodetja Dušana Jovanovića prikazujejo usode treh generacij družine Karamazovih v časovnem razponu dobrega pol stoletja. Družinska saga v primežu zgodovinskih dogodkov je tipična za romaneskno formo, medtem ko v dramatiki zahteva posebne besedilne strategije. Fragmentarnost in montaža sta postopka, značilna za velik del dramskega opusa Dušana Jovanovića, v *Razodetjih* pa sta še stopnjevana. Besedilo je namreč sestavljeno iz 43 oštevilčenih in naslovljenih prizorov, dolgih v povprečju 1–2 strani, ki neprestano preskakujejo v prostoru in času, pri čemer dialog prehaja v notranji monolog, pripoved v izpoved, dokumentarno v fiktivno, poetično v sarkastično. *Razodetja* vsebinsko in v formalnih postopkih nadaljujejo, dopisujejo, parafrazirajo, komentirajo in citirajo avtorjeva predhodna dela, zlasti *Karamazove* in *Balkansko trilogijo*; so avtorjev obračun z lastno dramsko pisavo, samim seboj ter zgodovinskimi dogodki pred in po razpadu Jugoslavije, verjetno ni zanemarljiv podatek, da so nastala malo pred avtorjevo 70-letnico. Dvodelni zgradbi *Karamazovih*, zgodbi očeta Svetozarja, ki se mu zgodi informbiro, zato je poslan na prevzgojo na Goli otok, ko se vrne na prostost, umre, sinovom Dejanu, Branku in Janezu pa ostane, da se spopadejo in

[1] Dušan Jovanović: *Razodetja* (obj. 2009, premiera 24. 3. 2011, Mestno gledališče ljubljansko, režija Janez Pipan); Simona Semenič: *tisočdevetstoenainosemdeset* (obj. 2014, premiera 27. 1. 2014, Gledališče Glej, produkcija AGRFT, režija Nina Rajić Kranjac); Neda R. Bric: *Eda: zgodba bratov Rusjan* (obj. 2009, premiera 6. 5. 2009, Slovensko mladinsko gledališče in SNG Nova Gorica, režija Neda R. Bric); Andrej E. Skubic: *Pavla nad prepadom* (obj. 2014, premiera 5. 12. 2013, Slovensko mladinsko gledališče, režija Matjaž Pograjc). Razprava izhaja iz analize tipkopisov in objavljenih dramskih besedil, ogleda vseh štirih uprizoritev in videoposnetkov.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

živijo s travmo očeta revolucionarja, sledi že v uvodnih didaskalijah natančno opredeljen čas: »Prvi del se godi v času od 1946 do 1956, drugi del 1968« (Jovanović 1981: 324). Drugače je čas oblikovan v *Razodetjih*, kjer nimamo časovnih oznak, te so prisotne le posredno, saj besedilo ves čas povezuje intimno z družbenim. Tako znotraj fiktivne družinske epopeje nenehno odzvanjajo realni zgodovinski čas in ključni dogodki: po drugi svetovni vojni informbiro in prevzgoja na Golem otoku, študentsko gibanje in hipijevska kultura, razpad države in vojna na Balkanu ter demokratizacija in kapitalistični sedanjik. Čas se razprši oziroma razpoči na okruške spomina, ki jih v celoto povezujeta prvi in zadnji prizor. Oba sta postavljena v sedanjik, v dom za ostarele, kjer biva Olga, Slovenka, ki je prišla v Beograd kot strojepiska za Tanjug. Zaaljubila se je v Svetozarja, preživela z njim devet najlepših mesecev svojega življenja, rodila sina Janeza, a obtičala v času, ki je zdrsel mimo. Zdaj želi še enkrat videti svoj rojstni kraj Log pod Mangrtom. Prostor in čas sta tako v nenehnem gibanju, večdesetletni časovni in večtisočkilometrski prostorski preskoki potekajo kot hipne asociacije, ponekod dogajanje teče vzporedno, celo znotraj istega prizora:

> Svetozar: Naša družinska celica od danes naprej šteje enega člana več. To je moja nova zakonska tovarišica, o kateri sem vama že pravil; vajina nova mati in prijateljica.
>
> Olga: Zakaj je rekel „mati“, ko pa sem vendar mačeha, ki niti kuhati ne zna? Nisem si mislila, da bom kdaj mačeha. Skrajno neprijetno je biti mačeha. Gotovo me imata za vsiljivo in hudobno. Gotovo pogrešata svojo mamo. Bog ve, kaj je z njo, kje je zdaj ona? *(Olga začne na roke prati perilo)*
>
> Nataša: Jaz sem pri sestri v Londonu. Priskrbela mi je delo v bolnici Svete Ane. Edino, kar tu pogrešam, sta Branko in Dejan. Ko zjutraj vstanem, najprej pomislim nanju. Ali sta zajtrkovala? Sodišče ju je prisodilo očetu z obrazložitvijo, da jaz nimam službe in da ju ne bi mogla preživljati. Zdaj sem zaposlena, brez problemov ju lahko hranim in oblačim. Prosim, vrnite mi otroka.
>
> Olga: *(otrokoma)*: Jaz sem Olga, strojepiska, delam v Tanjugu, kot vajin oče. Srčno upam, da bomo sčasoma postali prijatelji. Prosim, imejta me za svojo sestro. (Jovanović 2009: 24)

Če *Karamazovi* sledijo kronologiji časa, potem lahko za *Razodetja* ugotovimo razpad doživljanja časa, saj je v ospredju hkratnost. Jovanović preklaplja med heterogenimi časi in se vse bolj oddaljuje od »reprezentacije homogenega časa«, »časovni prostori postdramskega gledališča odprejo večslojni čas« (Lehmann 2003: 203), »kolažirani kratki prizori kažejo na soobstoj različnih časov in prostorov, vsi so enako blizu in enako neobstojni« (Bogataj 2011: 8), prizori vsebujejo komentar s časovne ali prostorske distance družbenega in intimnega dogajanja, priča smo vdorom preteklega in prihodnjega. Čas tako postane ključen gradnik naslovnih razodetij, ko celoto uzremo s pomočjo fragmentov:

> Moje pisanje je pravzaprav sosledje prizorov, ki so zapisani v obliki fragmenta, notranja intenca ali ambicija tega pisanja pa je, da se vsi ti drobci nekako zlijejo, prepletejo in zgnetejo v celoto. Ta celota pa seveda še zmeraj odraža razbitost, razčlenjenost skušnje, ki ni celovita, globalna, obča, ampak je posebna in subjektivna. (Jovanović 1994: 4)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2.2 Simona Semenič: *tisočdevetstoenainosemdeset*

Za razliko od Jovanovića se besedilo Simone Semenič *tisočdevetstoenainosemdeset*[2] dogaja v istem kraju, ki je eksplicitno izražen: »če *bi bil prostor dogajanja nekje zunaj, nekje izven našega varnega sveta, se pravi, da bi ne bil tule na odru, potem bi bilo to na gregorčičevi ulici v ajdovščini*« (Semenič 2013: 2). Da je dogajanje postavljeno v konkretno stvarnost, nakazujejo poimenovanja ulic, tovarn, kulturnih objektov, prav tako raba narečnih besed, gre za avtobiografske prvine, saj je tudi avtorica iz Ajdovščine. A hkrati je ves čas prisotno zavedanje, da se vse skupaj odvija v gledališču, tako smo priča metagledališkemu prepletu uprizoritvenega in uprizorjenega prostora. Osebe in kraj spremljamo skozi dvoje različnih časov, prvi je izražen že v naslovu, drugi je čas nastanka drame, leto 2013, kar nakazujejo različne starosti dramskih oseb. Časa ne tečeta linearno, temveč izmenično in preskakujoče naprej in nazaj, avtorica pa bralca oziroma gledalca vodi s posebno strategijo časovnih preskokov, izraženo v didaskalijah oziroma avtorjevem glasu:

> in potem se vse zavrti
> se zavrti nazaj in naprej, se zavrti kot v filmu
> čeprav, roko na srce, ne more se zavrteti kot v filmu, kajne dragi gledalci, tule na odru
> se lahko bolj klavrno zavrti
> edino če imamo vrtljiv oder, potem ja, potem se lahko za spoznanje zavrti
> ampak to bi bil bolj beden vizualni efekt, aneda
> lahko se torej potrudimo s svetlobnim efektom
> žmrk žmrk
> lahko pa si vse skupaj samo predstavljamo, si predstavljamo borisa, kako sedi sredi zakajene kavarne, si predstavljamo, kako se potem vse skupaj zavrti, se zavrti tako, da boris ne ve več, kje je in kaj počne, se zavrti tako, da tudi mi ne vemo več, kje je boris in kaj počne, se zavrti tako, da je boris kar naenkrat en gospod z redkimi sivimi lasmi, gubami in rahlimi obrisi pivskega trebuščka
> (Semenič 2013: 9)

Avtorica sledi principu filmske montaže (se zavrti kot v filmu), ki omogoča hipne preskoke naprej in nazaj, pri čemer film sledi idealu nevidnega reza, da so časovni preskoki čim manj opazni (Lehmann 2003: 238), medtem ko Semeničeva ta nevidni rez tematizira in verbalizira, poudari gledališko tehnologijo, se postavlja v vlogo izvajalcev in uprizoritve ter tako bralca in gledalca ves čas vodi med dvema časoma. Dogajanje je namreč postavljeno v Ajdovščino leta 1981, ko bodo nekatere dramske osebe sprejete v pionirčke, druge se srečujejo v bifeju, tretje spoznavajo prve ljubezni …, potem pa se vse skupaj v besedilu večkrat zavrti, svetlobni žmrk žmrk prestavi osebe v sodobni čas, v leto 2013, ko gospodarstvo propada, priča smo brezposelnosti, zapiranju tovarn, izgubljenim ljubeznim, samomoru, lepše prihodnosti ni videti, obe ravni dogajanja pa ves čas povezuje burja kot večna zvočna kulisa. Soočenje preteklosti

[2] Besedilo Simone Semenič je bilo premierno uprizorjeno pod naslovom *1981*, v *Sodobnosti* pa objavljeno pod naslovom *tisoč devetsto enainosemdeset*. Pri analizi zato izhajam iz tipkopisa, saj izraža prepoznavno avtoričino pisavo.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

s prihodnostjo povezujejo iste dramske osebe, vendar skozi dvoje perspektiv: mladostniško in odraslo. »Ukrivljanje časa nazaj in naprej omogoča kritičen pogled na različna družbenopolitična sistema in poraja vprašanja o zdajšnji brezperspektivnosti prihodnosti« (Podbevšek 2014: 317).

V besedilu je tako poudarjeno načelo narativnosti, ki ustvarja nekakšen romaneskni kontekst. Didaskalije zavzemajo enakovreden del besedila, delitev na glavno in stransko besedilo v smislu Ingardnove opredelitve (1987: 252) je presežena (a še ohranjena v tipografiji ležečih čark), prav tako opredelitevAnne Ubersfeld, ki zapiše, da se didaskalije iz besedila preoblikujejo v svojo uporabo v uprizoritvi, kjer se ne pojavljajo kot besede (2002: 26). Didaskalije preraščajo uprizoritvene napotke, ob uprizoritvi jih nikakor ne moremo izpustiti ali materializirati v gledališke znake, saj postajajo enakovreden in konstitutiven del besedila: glas avtorja, ki bo govorjen na odru. Pri Simoni Semenič ne gre za ukinjanje didaskalij, temveč za revitalizacijo, pri čemer je izpostavljena njihova narativna funkcija (pripoved o dogodkih, komentar dogajanja, možnost vpogleda v misli in občutja oseb, posredujejo oznake časa in prostora ter zvočne in svetlobne učinke, so sredstvo komunikacije z občinstvom ipd.), hkrati pa ne gre le za njihovo pragmatično funkcijo, temveč so tudi estetsko oblikovane. Za pisavo Simone Semenič je značilno spodkopavanje ustaljenih bralnih konvencij kot tudi destabilizacija temeljnih pojmov teorije drame (Pezdirc Bartol 2016: 279). Z odsotnostjo velikih začetnic in ločil avtorica tesneje vključi bralca v proces dekodiranja in interpretacije besedila, dolžina vrstic pa deloma sledi premolkom pri govoru. »Opazen ubeseditveni postopek je načelo izbire (likov, njihovih akcij, načina govora, scenskih učinkov idr.), ki z ali-ali izražanjem in verjetnostnimi členki (mogoče, morda) ter pogojnikom ponuja različne možne poteke dogajanja in celoto umešča v polje hipotetičnosti, ki jo lahko konkretizira bralec/uprizarjalec.« (Podbevšek 2014: 322) Načelo izbire sledi logiki digitalnih medijev, digitalna besedilnost pa je opazna tudi v možnosti aktivnega poseganja v besedilo, saj bralec lahko tekst po potrebi tudi dopiše:

> *glede na to, da smo to informacijo pridobili že v prejšnjem prizoru; izvedeli smo, od kje je boris prišel,/s čim se je pripeljal in kdaj je prišel, lahko del njunega dialoga preskočimo/ v kolikor bi se komu zdel ta del dramskega besedila neobhodno potreben, si ga lahko na tak ali /drugačen način dopiše sam*
> (Semenič 2013: 21)

2.3 Neda R. Bric: *Eda: Zgodba bratov Rusjan*

Če prva dva primera kažeta dramaturgijo časovnih in prostorskih preskokov predvsem na ravni besedila in uprizoritvene rešitve prepuščata vsakokratnemu režijskemu branju, *Eda – zgodba bratov Rusjan* že na ravni besedila predvideva tudi načine uprizarjanja, kar je zagotovo posledica dejstva, da je avtorica besedila tudi njegova režiserka in je bila uprizoritev že od vsega začetka zamišljena kot njen avtorski projekt. Scenarij za film/predstavo, kot je podnaslovljeno dramsko besedilo, je sestavljen iz prepleta dveh zgodb: prva se naslanja na zgodovinska dejstva o Josipu in Edvardu Rusjanu, konstruktorjih in pionirjih slovenskega letalstva z začetka 20. stoletja, druga, izmišljena zgodba pa je postavljena v sedanjost, večna absolventka režije Eda razi-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

skuje svoje korenine, ki jo vodijo k Adu, Josipovemu sinu, ta živi v Buenos Airesu, ob tem pa Eda razrešuje vprašanja o lastnem življenju in odnosu do mame, uspešne koncertne pianistke. Dokumentarno in fiktivno povezuje v celoto skupen idejni okvir, razmišljanja o meji med povprečnim in izjemnim, o odraščanju in sprejemanju odgovornosti, kar povzame Ado z zgodbo o sokolu in kokoši. Prav lik Ada poveže oba časa, preteklost in sedanjost, resnične dogodke z izmišljenim, ter kraje, ki se raztezajo od Gorice, Brnika, Beograda, Zagreba do Buenos Airesa. Hitre preskoke v prostoru in času omogočata koncepta besedila in uprizoritve: prva zgodba je uprizorjena v živo na odru, pri čemer igralca vidimo skozi prosojno platno, na katero so projicirana dokumentarna dejstva in scensko ozadje, druga zgodba pa je posnet film glavne junakinje Ede, ki je tako uporabljen kot samostojna pripovedna raven:

> EDVARD *(ves v zanosu)* Pepi, aviatika sva. In to je nevarno. Pa kaj. Zato pa bova nekaj dosegla. Jaz nočem sedet doma in bit na varnem. Razumeš? Jaz hočem letet, letet hočem …
> JOSIP Prav, pa leti. Jaz ti bom pa pomagal. Zato, kot tukaj stojim, ti povem, jaz se v to trapolo ne usedem več. Nikdar več. Prisežem.
> EDVARD Kakor hočeš, jaz bom pa letel, letel bom … *(z razprtimi rokami se obrača okoli svoje osi in na ves glas kriči)*
> 5. PRIZOR: LETALIŠČE. INT. LETALIŠČE BRNIK. DAN.
> Vidimo letalo, kako vzleti, nato se kamera obrne na mamo. […] Eda jo ves čas snema s kamero.
> MAMA *(tik preden da roglji̇ček v usta)* A lahko nehaš, prosim? Kam mi boš še zlezla? Pejd raje posnet Edvardovo letalo!
> EDA *(off)* Edvardovo in Josipovo!
> MAMA Dej, ne komplicirat ves čas. Mi bo še žal, da sem te vzela s sabo.
> EDA *(off)* Ni blo treba, dobro veš! Grem z veseljem kar zdej nazaj domov, če me pustiš.
> (Rusjan Bric 2009: 25–26)

Uprizoritev ves čas poteka »med odrsko tridimenzionalnostjo in dvodimenzionalnim filmskim platnom« (Toporišič 2009 : 10), »istočasnost govornih dejanj in video posnetkov ustvari interferenco različnih časovnih ritmov, povzroči konkurenco telesnega in tehnološkega časa« (Lehmann 229–230). Hkrati pa smo soočeni z različnimi zornimi koti gledanja: v gledališču sedež določa pozicijo gledanja in je skozi celotno predstavo isti; pri posnetem gradivu pa sledimo očesu filmske kamere (McAuley 1999: 245), pogled od blizu razkriva bolečo intimo v odnosu mati – hči, kar režiserka še poudari z načinom snemanja, material je »posnet iz roke« in sledi principom danske *Dogme 95*. Sodobne režije, ki gledališče prepletajo z novimi mediji, zlasti filmom in videom, gledalcu tako zastavljajo tudi vprašanja o načinih njegovega gledanja (Pezdirc Bartol 2007: 198). Jens Roselt se sprašuje, kaj se bolj dotakne gledalčevega pogleda: telo na odru ali telo na zaslonu na odru, kaj je izvirnik in kaj kopija, takšne režije subtilno preizprašujejo vsakdanje, na videz samoumevne strategije pozornosti (2014: 136).

2.4 Andrej E. Skubic: *Pavla nad prepadom*

Na podlagi dokumentarnega gradiva in režijskega koncepta Matjaža Pograjca je pisatelj in dramatik Andrej E. Skubic v značilni avtorski poetiki napisal biografsko

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

dramo o Pavli Jesih (1901–1976). Bila je izobražena poslovna ženska, ki se ni ozirala na družbene konvencije, pred drugo svetovno vojno in med njo je bila lastnica največje verige kinematografov v Jugoslaviji. Bila je zagrizena alpinistka, s številnimi prvenstvenimi vzponi in hudo nesrečo v steni Velike Mojstrovke leta 1933. Avtor sopostavlja prostorsko in časovno ločene dogodke, ki se pripenjajo na njen zadnji veliki vzpon leta 1945. »V to dramatično utiranje nove smeri v Severni triglavski steni so vpeti vsi drugi prizori in prizorišča, ki se vpenjajo in odpenjajo kot simultani prostori časi […]. Dokumentaristični prizori so tako vpeti v že skorajda simbolistično sanjsko igro, v kateri kot da bi vse zgodovinske dogodke in pripetljaje videli skozi nekakšen tok zavesti protagonistke igre.« (Toporišič 2015: 97) Besedilo je nastalo po naročilu, na pobudo režiserja, tako da je avtor že pri pisanju upošteval specifičen proces uprizarjanja, to je vizualne pristope in plezalno koreografijo: režiser namreč ni želel na oder prenesti le scenografije gora, temveč tudi fizične napore plezanja. Izhodišče za oblikovanje prostora predstavlja previsna plezalna stena, na katero so projicirane računalniško generirane virtualne scenografije: animirane ilustracije omogočajo hipne prostorske in časovne premike iz gora v sodno dvorano, na železniško postajo, plesno dvorano, mansardno sobo v stari Ljubljani, prikazujejo let golobov, rušenje skal idr.:

> ČOP: Evo! To je moja Jesiharca! Jaz grem naprej, da se ne bo tebi preveč koleno treslo! Ima šlingar še zmeraj več moči. *(Preverja si vrv, potem pogleda Pavlo.)* Z nobeno drugo ne bi šel tega plezat.
> PAVLA: Daj, nehaj, ker bom solzna ratala.
> *ČOP se loti stene. Pleza. PAVLA sede in ga opazuje.*
> 5. PRIZOR
> *Medtem ko ČOP pleza, k sedeči PAVLI prikoraka KHAM. Prisede. Gala obleka, očitno starejši čas (leto 39).*
> KHAM: Kaj si se mi tako tečna slišala po telefonu?
> PAVLA: Saj ti ne bi bilo treba hodit. Samo meni ta politika ni jasna.
> KHAM: Eh, daj, Pavlinka ...
> PAVLA: A se ti s Prosvetno razumeš? Menda ti njih poznaš, kakor je treba.
> KHAM: Oni se ne vtikajo vame, jaz pa v njih ne. Solastniki so, pol dobička dobijo, pa so zadovoljni, tako kot zmeraj cerkev.
> (Skubic 2014: 879-80)

Montaža prizorov oziroma sopostavljanje različnih časov in prostorov proizvaja hitrost, Lehmann govori o estetiki pospeška (2003: 228–29).

Poleg utrinkov iz življenja Pavle Jesih besedilo prinaša bogat vpogled v družbenopolitični in kulturni kontekst, alpinistično rivalstvo in podobo izobražene in podjetne ženske med 2. svetovno vojno in po njej, ki se želi uveljaviti v pregovorno moškem svetu. Pavla Jesih je prikazana kot legenda, pionirka, ikona, predvsem pa tudi kot človek, zato Skubic njen lik podvoji že na ravni besedila, režiser pa ga v uprizoritvi celo potroji (Mlada Pavla, Pavla in Stara Pavla), tako spoznamo zagrizeno pionirko slovenskega alpinizma, prodorno in uporniško poslovno žensko ter osamljeno, nekoliko čudaško in zagrenjeno starko. Posebej pomenljiv je prizor, ko vse tri Pavle iz treh različnih časovnih obdobij skupaj stojijo na odru in se pomenkujejo, saj ta prizor najbolje ilustrira Lehmannov pojem o simultanosti heterogenega časa.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

4 Zaključek

»Razsvetljenstvo torej osvobodi odrski prostor spon klasicizma – in nadaljevanje gre lahko samo še v ekspanzijo vizualnosti. […] Ta poskus osamosvajanja vizualnosti in prostora traja še danes in končni izid ni povsem predvidljiv.« (Kralj 1998a: 94)

»Z občasnim, a vztrajnim ponavljanjem nekega prizora je npr. mogoče doseči iterativni oz. ciklični čas; sukcesivno časovno zaporedje je mogoče spremeniti v obrnjenega; s skoki v preteklost (flash backi) je mogoče doseči časovno dinamiko, ki je podobna filmski. In verjetno je, da se bodo ti postopki kmalu začeli odražati tudi v tehniki pisanja drame.« (Kralj 2000: 148)

Takole je na prelomu stoletja Lado Kralj opozoril na soodvisnost dramske pisave in odra ter predvidel spremembe, ki jih odražajo tudi analizirani štirje primeri. Pri analizi smo izhajali iz dramskega prostora in dramskega časa (Pavis 1997: 602–603), ki pripadata besedilu, pri čemer v drugih dveh primerih večjo pozornost namenjamo tudi odrski postavitvi, saj sta besedili nastali pod močnim vplivom uprizoritvenega koncepta. Vsi štirje primeri nadaljujejo in stopnjujejo fragmentarno dramaturgijo časovnih in prostorskih preskokov, značilno že za tradicionalno dramatiko, vendar so ti preskoki naprej in nazaj bistveno gostejši in se oddaljujejo od linearnega časa in reprezentacije homogenega časa. Danes so tehnike in prakse drugih medijev postale integralni del gledališča, priča smo performativnim dejanjem mešane ali hibridne realnosti, za katero so značilna časovna in prostorska prehajanja med realnim, virtualnim, lokalnim in globalnim, fikcijo in dejstvi, osebnim in kolektivnim (Toporišič 2012: 38). Navedeni primeri nazorno ilustrirajo v uvodu zapisano Pavisovo misel, da so dramska besedila le sled določene uprizoritvene prakse in da nove tehnologije vplivajo na nastanek novih tekstnih praks. Hkrati pa soočenje z mediji (od telefona, televizije, kina, videa, fotografije, računalnika …) vpliva na naš način dojemanja in konceptualiziranja resničnosti, zato tudi uprizoritveno resničnost dojemamo drugače kot pred dvajsetimi, petdesetimi ali stotimi leti, pri čemer razlogi za te spremembe niso toliko psihološki, kot so nevrokulturni (Pavis 1996: 45).

V tehniki pisanja drame oziroma besedilnih strategijah, ki jih uporabljajo Dušan Jovanović, Simona Semenič, Neda R. Bric in Andrej Skubic, torej lahko zaznamo dvoje: besedila upoštevajo izvedbene možnosti sodobne tehnologije, ki omogočajo hipne preskoke v prostoru in času, hkrati pa odsevajo tudi recepcijske značilnosti današnjega gledalca, katerega zaznavanje resničnosti vedno bolj temelji na principu razbitosti in diskontinuitete. Za *Razodetja* je tako značilen razpad doživljanja časa oziroma drobljenje časa, saj je v ospredju hkratnost, *tisočdevetstoenainosemdeset* izmenično upoveduje dvoje časov in tematizira tudi časovne preskoke ter bralca oziroma gledalca napeljuje k razmišljanju o premorih in o naravi gledališkega časa, *Eda – zgodba bratov Rusjan* že na ravni besedila predvidi dvoje pripovednih ravni – prva je uprizorjena v živo na odru, druga je vnaprej posneta in projicirana na filmsko platno, kar zastavlja gledalcu tudi vprašanja o načinih njegovega gledanja, *Pavla nad prepadom* pa s potrojitvijo naslovnega lika doseže simultanost heterogenega časa, računalniško generirana scenografija pa omogoča simultanost in montažo časa oziro-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ma prostora. Besedilne strategije dramskim besedilom omogočajo, da kljub stalnemu pomanjkanju časa v uprizoritvi zaobjamejo daljše časovno obdobje in se približujejo filmski govorici oziroma po količini snovi spominjajo na roman.

Analizirane besedilne strategije in uprizoritveni koncepti niso sami sebi namen, temveč so kar najtesneje povezani z vsebino oziroma idejo navedenih besedil: prikazati daljše časovno obdobje, kjer se spajata preteklost in sedanjost, družbeno in intimno, tukaj in tam, dokumentarno in fikcijsko, kar avtorjem omogoča kritičen pogled in (ironičen) komentar družbenih sistemov in družbeno političnih dogodkov ter prikazati usode oseb, fiktivnih ali resničnih, ki sta jih čas in prostor odločilno zaznamovala. Fragmentarnost pa omogoča tudi intenzivnejšo emocionalno in kognitivno vključenost bralca oziroma gledalca, kar zaobjame Rancière s pojmom emancipirani gledalec.

Viri in literatura

Aristotel, 1982: *Poetika*. Ljubljana: CZ.
Philip Auslander, 2007: *V živo: Uprizarjanje v mediatizirani kulturi*. Ljubljana: MGL (Knjižnica MGL, 146).
Sarah Bay-Cheng idr. (ur.), 2010: *Mapping Intermediality in Performance*. Amsterdam: University Press.
Matej Bogataj, 2011: Prihodnost, ki je ni bilo. *Gledališki list MGL* 61/10. 5–9.
Roman Ingarden, 1990: *Literarna umetnina*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
Dušan Jovanović, 1981: *Osvoboditev Skopja in druge igre*. Ljubljana: MK.
– –, 1994: Muke z vojno. Pogovor z avtorjem Dušanom Jovanovićem. *Gledališki list SNG Drama* 74/4. 4–6.
– –, 2009: *Razodetja*. Ljubljana: Študentska založba.
Lado Kralj, 1998a : Drama in prostor. *Primerjalna književnost* 21/2. 75–96.
– –, 1998b: *Teorija drame*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon, 44).
– –, 2000: Čas drame je zmeraj sedanjost. *Zbornik predavanj 36. SSJLK*. Ur. I. Orel. Ljubljana: FF. 139–48.
Bojana Kunst, 2007: Živo v kulturi sodobnih medijev. P. Auslander. *V živo: Uprizarjanje v mediatizirani kulturi*. Ljubljana: MGL (Knjižnica MGL, 146). 11–26.
Hans Thies Lehmann, 2003: *Postdramsko gledališče*. Ljubljana: Maska.
Gay McAuley, 1999: *Space in Performance: Making Meaning in the Theatre*. Michigan: University Press.
Patrice Pavis, 1996: *L'Analyse des spectacles*. Pariz: Editions Nathan.
– –, 1997: *Gledališki slovar*. Ljubljana: MGL (Knjižnica MGL, 124).
– –, 2008: Teze za analizo dramskega teksta. *Drama, tekst, pisava*. Ur. P. Pogorevc in T. Toporišič. Ljubljana: MGL (Knjižnica MGL, 148). 117–148.
Mateja Pezdirc Bartol, 2007: Recepcija drame: Procesi gledanja, gledališki prostor in pojem distance. *Primerjalna književnost* 30/1. 191–201.
– –, 2016: Slovenske dramatičarke v 21. stoletju: Med teorijo, prakso in inovativno pisavo. *Slavistična revija* 64/3. 269–82.
Katarina Podbevšek, 2014: Recepcija slovenskega postdramskega besedila (Simo-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

na Semenič: tisočdevetstoenainosemdeset). *Recepcija slovenske književnosti*. Ur. A. Žbogar. Ljubljana: FF, (Obdobja 33). 315–23.
Jacques Rancière, 2010: *Emancipirani gledalec*. Ljubljana: Maska.
Jens Roselt, 2014: *Fenomenologija gledališča*. Ljubljana: MGL (Knjižnica MGL, 162).
Neda Rusjan Bric, 2009: Eda – zgodba bratov Rusjan. *Gledališki list Slovenskega mladinskega gledališča* 5. 17–6.
Simona Semenič, 2013: *tisočdevetstoenainosemdeset*. Tipkopis.
Andrej E. Skubic, 2014: Pavla nad prepadom. *Sodobnost* 78/7–8. 867–920.
Tomaž Toporišič, 2009: Med strahom in strastjo do letenja. *Gledališki list Slovenskega mladinskega gledališča* 5. 9–11.
– –, 2012: Gledališče kot nedokončana arhitektura – hibridni prostori performativnih praks. *Hibridni prostori umetnosti*. Ur. B. Orel idr. Ljubljana: Maska, (Zbirka Transformacije, 33). 37–51.
– –, 2015: (Ne več) dramsko v sodobni slovenski dramatiki (Jovanović, Ravnjak, Potočnjak, Skubic, Semenič). *Slavistična revija* 63/1. 89-102.
Anne Ubersfeld, 2002: *Brati gledališče*. Ljubljana: MGL (Knjižnica MGL, 135).

Summary

Today, we witness different mediatized inputs, transmitted through diverse media technologies, into the live theatre performance. This has greatly expanded the understanding of space and time, in return influencing the way plays are written. The texts take into consideration the performance capabilities offered by modern technologies, enabling sudden leaps in time and space, and reflecting at the same time the receptive abilities of the contemporary spectator, whose perception of reality is increasingly based on the principle of fragmentation and discontinuity. We illustrate those processes with four examples of contemporary Slovene drama and theatre: *Razodetja* (Revelations) by Dušan Jovanović distances itself from chronological time and the representation of time as homogenous; it features the unravelling of the experience of time, as it foregrounds simultaneity. *tisočedevetstoenainosemdeset* (nineteeneightyone) by Simona Semenič alternates between two different times and problematizes time leaps, leading the reader/spectator to think about pauses and the nature of theatrical time. *Eda: Zgodba bratov Rusjan* (Eda: The Rusjan Brothers Story) by Neda R. Bric presupposes two narrative levels already on the textual level: the first one is presented live on stage while the second one is projected on the big screen, confronting the spectators with their ways of spectating. *Pavla nad prepadom* (Pavla Above the Precipice) by Andrej Skubic achieves simultaneity of heterogeneous time by triplicating the main character, while the digitally generated scenography enables the simultaneity and editing of time and space. The textual strategies and performance concepts analysed are closely linked to the content and idea of the texts: to present a longer period of time in which the past and the present, the social and the intimate, the documentary and the fictional all merge, enabling the authors to critically look and (ironically) comment on history and the current socio-political situation.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 654.195:82.0-2
Gabrijela Lučka Gruden
Radio Slovenija
gabrijela.gruden@rtvslo.si

RADIJSKA IGRA: PRODUKCIJSKI DIALOG Z LASTNIM MEDIJEM IN DRUGIMI MEDIJI

Podlaga za prispevek so zvočni primeri dobre prakse z radijsko igro, izbrani tako, da so poudarjene tiste lastnosti, ki so za radio in za njegovo najbolj strukturirano zvrst (tj. radijsko igro oz. t. i. »zvočno gledališče«) nepogrešljive. To so: iluzija intimnega stika, iluzija sočasnosti, paraverbalno kot najmočnejši signal govorjenega sporočila, hierarhija glasov, identifikacija poslušalca in režiserja kot »prvega poslušalca«, minimalizem, segmentirana kompozicija, da prestreže tudi mimoidočega poslušalca, reciklaža in tišina kot močan kompozicijski in izrazni element.

Ključne besede: radio, literatura, gledališče, medmedialnost, produkcija, zvok, beseda, paraverbalno

This article is based on audio samples of good practice in radio plays. The samples were selected to emphasize features essential to radio and its most structured genre (i.e., the radio play or so-called sound theatre). They are: the illusion of intimate contact, the illusion of simultaneity, the paraverbal as the strongest signal in a spoken message, the hierarchy of voices, identifying the listener and director as "primary listener," minimalism, segmented composition that can catch even the casual listener, recycling, and silence as a powerful compositional and expressive element.

Keywords: radio, literature, theatre, intermediality, production, sound, word, paraverbal

0 Uvod

Čeprav je radijska igra edina izvirna govorna umetniška zvrst na radiu, je vztrajno zapletena v protislovje, ki se je z ekspanzijo radijskih programov in konzervirane zvočne konfekcije še zaostrilo. Medtem ko nastaja po principih t. i. visoke kulture, uporablja enega najbolj »množičnih« medijev s poudarjeno informativno in razvedrilno vlogo in veliko promocijsko močjo – radio. Dva povsem različna produkcijska procesa torej, dva vsaj na prvi pogled izključujoča se profesionalna pristopa in domnevno dve – tako vsaj pogostoma nakazuje prevladujoče vzdušje – diametralno nasprotni stopnji nujnosti. »Resnosti« na eni in uporabnosti končnih izdelkov na drugi strani; enih s hitro in drugih s počasnejšo frekvenco, enih fiktivnih in drugih »resničnih«, enih za peščico« poslušalcev in drugih za široke množice.

Vendar je radijska igra ne glede na omenjeno ekskluzivnost del programskega

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

toka oddajniškega medija. Zavezana je njegovi »segmentirani« estetiki, čeprav jo od večine drugih segmentov loči najvišja stopnja avtorstva in izviren, umetniško kreativen in celovit produkcijski proces. V vsesplošnem razpadanju na vzročno nepovezane segmente brez konteksta ostaja radijska igra – tudi kadar gre za svobodnejše, iz fragmentov sestavljene ali izrazito akustično grajene forme – navznoter koherentna in zaokrožena v estetsko-pomensko celoto.

Praviloma nastaja na podlagi napisanega besedila. Povezava med tiskano besedo in zvočno upodobitvijo je premalo ozaveščena. Priredba dramskega besedila ali romana, izvirni radijski scenarij ali z dramaturškimi črtami prilagojena besedila še niso radijska igra. Avtor besedila za radijsko igro namreč ni avtor radijske igre. Ta nastaja šele z zvočno upodobitvijo in arhiviranjem posnetka in je kot »čista« radijska igra uresničena šele tedaj, ko je predvajana.

1 Radijska igra *Toyota*

Igor Štromajer in Bojana Kunst: *Toyota*
Glas: Blanka Hohnjec
Tonski mojster: Branko Kosi
Produkcija RTV SLO in Radio Maribor, 1994

Ena redkih radijskih iger, če ne edina, ki je nastala brez napisanega scenarija, je igra Igorja Štromajerja in Bojane Kunst *Toyota.* S tem se je izognila običajnemu prenosu iz tiskanega v zvočni medij. Namesto tega je avtorsko reciklirala gradivo iz elektronskih medijev.

Toyota je zgrajena iz popularnih vložkov, namenjenih široki potrošnji. Od tod tudi naslov, izposojen pri razširjeni blagovni znamki. Je nanovo komponirana parodija, lahko bi rekli celo reciklirana zgodba, ki med drugim poskuša ozavestiti zvočno agresijo, s katero nam mediji posredujejo informacije, in pozvati k selektivnemu ravnanju z elektronskimi mediji. Napovedovalka/voditeljica, s katero naj bi se poslušalec identificiral, pa je tudi v vlogi zrcala oz. ima funkcijo avtorefleksije lastnega umetniškega početja. Čeprav ji je odmerjenih le nekaj besed (»oddelek 1, 2, 3 ... konec«), v hierarhiji radijskih glasov jasno predstavlja prvi glas. *Toyota* pravzaprav odgovarja na dve vprašanji: ali lahko radijska igra nastane brez napisanega besedila in ali je »prvi glas«, tj. človeški glas, za radijsko igro sploh nujen.

Ob takšnem radiofonskem eksperimentu bi se utegnil oglasiti potencialni avtor besedila za radijsko igro z argumentom, da za že tako redke pisce te zvrsti ni več prostora za produkcijski dialog z radijskim medijem. Toda upoštevati je treba, da sodobna radijska akustična umetnost enakovredno uporablja vse zvočne oblike in da je »zapisano« besedilo samo ena od njenih potencialnih sestavin. Problem je tudi v tem, da potencialni (literarni) pisci običajno nimajo izkušenj s pisanjem takih tekstov, tu pa je tudi digitalizacija, ki se je utelesila le v njihovih osebnih računalnikih.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 »Najkrajše« radijske igre Andreja Blatnika

Andrej Blatnik in Ajda Valcl: *Sem bila*
Glas - Ona: Jana Zupančič
Izvirna glasba: Saša Lušič
Ton in montaža: Aleks Pirkmajer Penko
Produkcija Radio Slovenija, 3. program ARS Uredništva igranega programa, 2011

Radio je predvsem govorjena beseda, med formalnim in osebnim govorom je raje na strani drugega; čeprav velikokrat kot monolog, je v njem vedno prisoten tudi nevidni drugi, tj. poslušalec. Prav ta značilnost, poudarjena v kratkih in najkrajših zgodbah Andreja Blatnika v zbirki *Saj razumeš,* je spodbudila prenos iz tiskane knjige v slušni medij. Leta 2011 je nastal niz osmih »Blatnikovih najkrajših« in najkrajših v arhivu Radia Slovenija nasploh. Gre za enega najbolj preciznih in ustvarjalnih prenosov besedila iz enega v drug medij (režija: Ajda Valcl, Ana Krauthaker, Klemen Markovčič, Alen Jelen, Jože Valentič). Tak primer je tudi kratka radijska igra *Sem bila* Andreja Blatnika in Ajde Valcl.

3 Glasbeni dokumentarec *With Faint Dry Sound*[1]

Sorodno namero prevajati zapisane besede v zvočni jezik, da bodo slišane, razumljene in občutene, da bodo z govorcem in poslušalcem »dihale«, smo na Radiu Slovenija pozneje našli v sodelovanju s skupino Falling Tree Productions. V inovativni niz zvočnih esejev *Between the Ears* na BBC (Radio 3) se je vključila z glasbenim dokumentarcem Phila Smitha *With Faint Dry Sound*, ki je dobil 2. nagrado na mednarodnem radijskem festivalu Prix Marulić leta 2016. Predpisano izhodišče zvočnih esejev je bila pesem Adelaide Crapsey *November Night*:

Listen
with faint dry sound
like steps of passing ghosts,
the leaves, frost-crisp‘d, break from the trees
And fall.

Toda v prepričanju, da se z opisovanjem sveta samo z besedami veliko izgubi, se je Phil Smith odločil za poezijo Rainerja Marie Rilkeja in sledil njegovi poznani zamisli, da so besede »uničevalci« pomena.

»Bojim se besed, tako ostro, natančno in ozko definirajo,« pravi oseba iz dokumentarca *With Faint Dry Sound.* Ne sprašuje pa se izrecno, kako so bile izrečene, torej o paraverbalnem deležu govorjenega, energijskem naboju – kar je »znotraj ali onkraj« glasu – v ritmu, melodiji, dinamiki, artikulaciji, vsem, kar slušni percepciji omogoča celovito razumsko in čustveno dešifriranje izrečenega.

[1] https://soundcloud.com/fallingtreeproductions/between-the-essays-with-faint-dry-sound

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

4 Radio, tiskana beseda in gledališče

Prenosu tiskane besede v radijski medij se radio kljub občasnim dvomom in ustvarjalnemu preskušanju medijskih meja verjetno nikoli ne bo odpovedal, se pa lahko, in v redkih primerih se že, »pisanje« in urejanje scenarijev delno ali v celoti preseli na »notno črtovje« digitalnih programov za obdelavo zvočnega gradiva.

Medtem ko je povezanost radia s tiskano besedo trajna, pa so neposredna srečanja z gledališčem samo občasna. Na ozadju razvoja medijske tehnologije so prvi nastopi gledališčnikov na radiu in izvajanje efektov v živo pred približno 90 leti le še dokument o začetku slovenske radijske igre. Sodobne uprizoritvene prakse, ki v živo izvedbo vključujejo vse razpoložljive tehnološke vire, so zelo redke ter upoštevajo značilnosti radijskega medija in poslušalčevo pozicijo v njem. Gledališče in radio nastajata v povsem različnih produkcijskih procesih in se udejanjata v dveh različnih komunikacijskih konstelacijah. Gledališko produkcijo najmočneje označuje fizična oddaljenost med dogajanjem na odru in gledalcem v avditoriju, medtem ko se na radiu »poslušalčev notranji oder« in zvočno prizorišče radijske igre združita v enoten, nesnovni doživljajski ambient.

Radijska produkcija se z gledališčem povezuje na tri načine:

- repetitivni: že uprizorjena gledališka predstava se v novi, za radio prirejeni režiji po prilagojenem scenariju v celoti posname in zmontira v studiu (npr. mladinske predstave, kot so T. Dorst: *Evgen,* D. Jančar: *Zalezujoč Godota,* Ž. Petan: *Poslednja vojna njegovega veličanstva*; vse v produkciji Radia Maribor),
- multimedijski: gledališka in radijska uprizoritev nastajata z istimi izvajalci sočasno, vsaka v svojem mediju in njemu primerno, multimedialnost je vgrajena že v osnovni uprizoritveni koncept (primeri: B. Kunst, I. Štromajer: *Prsi okitene z venci vrtnic*, koprodukcija Radia Maribor z Intima teatrom Ljubljana; S. Rakef: *Tolkalo*; koprodukcija Radio Slovenija in Gledališča Glej itd.),
- postprodukcijski: načrtovani in tehnično temu primerno izpeljani posnetek gledališke predstave se v studiu tonsko in vsebinsko (z okrajšavami, a brez neavtentičnih dodatkov, z ritmiziranjem, z zvočno obdelavo ipd.) prilagodi radiofonskim zakonitostim; uprizoritev v tem primeru še posebej odlikuje zvočna dokumentarnost žive gledališke predstave vključno z odzivanjem občinstva (npr. M. Vučetić, M. Muhič: *Lizika*; produkcija Radia Maribor; F. Prešeren, S. Horvat, G. L. Gruden: *Sedem Prešernovih žena*).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

4.1 Radijski recital *Sedem Prešernovih žena*

France Prešeren, Sebastijan Horvat, Gabrijela Lučka Gruden: *Sedem Prešernovih žena*
Glasovi: Damajan Černe, Petra Govc, Nataša Matjašec, Mateja Pucko, Katarina Stergar, Alenka Tetičkovič
Vokal: Irena Tiran Yebuah

Kontrabas: Tomaž Grom
Režija (oder): Sebastijan Horvat
Režija (radio): Gabrijela Lučka Gruden
Ton: tehnični ekipi državne proslave in Radia Maribor, Gabrijela Lučka Gruden

Radijski recital *Sedem Prešernovih žena* bi lahko uvrstili med radijske igre, za katere je značilno, da dramsko napetost in dialog v polni meri ustvarjajo interpretativni odnosi med sedmimi igralkami in njihovo nagovarjanje pesnika z njegovimi besedami. Gre za radijsko priredbo tonskega posnetka umetniškega dela državne proslave ob 8. februarju 2004 v režiji Sebastijana Horvata. Velikega poeta je izročil v roke in telesa sedmih fatalnih žena, igrivih in ženstvenih hkrati, mladostnih in modrih in predvsem veščih govorjene besede v vseh njenih izraznih možnostih. Živahno ritmično-melodično sozvočje človeških glasov in glasbe v izzivalnem performansu je spodbudilo radijsko priredbo; *post festum* je bil na razpolago le posnetek državne proslave, zaradi česar studijska rekonstrukcija ni bila mogoča, vendar je ekspresivnost zvočnega dela performansa (po kriterijih studijsko posnete radijske igre) preglasila manj idealne tehnične možnosti.

Izmed zgoraj naštetih možnosti povezovanja med gledališkim in radijskim medijem pa sta se v praksi za najprimernejši izkazali t. i. repetitivna in multimedijska oblika sodelovanja. Med projekti, ki v polni meri zaživijo v obeh medijih, še posebej izstopata radijski – in gledališki – igri *Elizabeth* in *Zapeljivka.* Prva multimedijsko načrtovana, druga pa po spletu okoliščin za oder izpeljana.

4.2 Sodobna radijska igra *Elizabeth* in ambientalna igra *Zapeljivka*

Sebastijan Horvat, Klavdija Zupan, Nataša Matjašec: *Elizabeth*
Glas: Nataša Matjašec
Izvirna glasba: Drago Ivanuš
Ton in montaža: Ivo Smogavec, Danilo Ženko

Zamisel o multimedijski uprizoritvi *Elizabeth* je nastala ob časopisni novički o dolgoročnih načrtih Gledališča Ptuj, v kateri so bili omenjeni režiser Sebastijan Horvat, igralka Nataša Matjašec in osnovno razpoloženje načrtovanega projekta: psihološko samoraziskovanje. Režiser je pred tem že delal na Radiu Maribor, igralkina govorna izraznost je bila poznana, zvrst psiho-monodrame za radio pa precej primerna – torej dovolj izhodišč za sklenitev koprodukcijskega dogovora.

Nastala je sodobna radijska igra, ki je nekaj dni po radijskem krstu tudi odrsko zaživela (20. 4. 1997) v gledališču Ptuj, ne da bila katera od obeh različic v medijskem

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

smislu prikrajšana. Besedilo so po zapiskih o pacientki Elizabeth iz ameriške psihoterapevtske prakse Arthurja Janova napisali režiser, igralka in dramaturginja (Klavdija Zupan) in ga dopolnili z utrinki iz zbornika ženskih seksualnih fantazij Nancy Friday *Moj skrivni vrtiček*, dramaturško pa so se nekoliko zgledovali pri Samuelu Beckettu. Tekstualne fragmente so zlili v disciplinirano in monotono govorjeni linearni tok z zadrževano notranjo napetostjo in v sozvočju s posebej komponirano glasbo (Drago Ivanuša) ustvarili zvočno kompozicijo, ki bi jo bilo mogoče občutiti tudi kot statično, nespremenljivo celoto. Elizabeth se kot otrpla silhueta pred poslušalcem trideset minut razgalja do najbolj bolečih spominov in fantazij in se sproti sestavlja, se prilagaja in – zdravljena, ne pa tudi ozdravljena – vključuje v numerično in geometrijsko urejeni svet.

Gledališka izvedba je radijsko igro vizualno in medijsko prilagodila s kombinacijo živega govora – v mikrofon in mimo njega – in radijskega posnetka, statičnost je poudarila z »uklenjeno« Elizabeth – igralka vseh 30 minut nepremično stoji na podstavku. Razgibala je nevtralno sivino z igro svetlobe in senc, uokvirila razdrobljena sporočila s scenskimi elementi in projiciranimi refleksijami. Kar je lahko ob radijski izvedbi vizualiziral poslušalec sam, se je v gledališki uprizoritvi materializiralo v prostoru, obe različici pa sta avtonomno pripovedovali isto zgodbo o nespoznavni in s psihoterapevtskimi metodami le začasno ozdravljivi duši. In sporočilo: iskrenost do sebe in drugih. Tudi če zanemarimo zgodbo, ostaja Eizabeth estetsko prefinjena ritmično-melodična kompozicija s premišljeno uporabo glasovnih, glasbenih in kasneje vizualnih prvin. Ob radijskih predvajanjih (Radio Maribor, ARS) in gledaliških gostovanjih v Sloveniji in tujini se je radijska igra *Elizabeth* preskusila tudi v posebnih sprejemnih okoliščinah predvajanja na javnem prizorišču. Gledališko predstavo je Slavko Pezdir izbral za spremljevalni spored Borštnikovega srečanja leta 1997.

Redek primer medmedijske prehodnosti in ustvarjalnega prilagajanja nepredvidenim okoliščinam je tudi radijska in kasneje »gledališka« igra *Zapeljivka* po besedilu Mateje Perpar in v režiji Klemna Markovčiča.

> Mateja Perpar: *Zapeljivka*
> Glas - Ona: Polona Juh (v živo)
> Glas - On: Sebastijan Cavazza (posnetke v dialogu z igralko predvaja tonski mojster Nejc Zupančič)
> Režija: Klemen Markovčič
> Produkcija Radio Slovenija, 3. program ARS, Noč v stari Ljubljani, 2013

Avtorica je igri na pot zapisala:

> Dogaja se na telefonski liniji domnevno s pornografsko vsebino in temelji na zavedanju, da človekov položaj v družbi in njegovo samozavest opredeljujeta dve močni sidri – partnerstvo in delo. Vsaj eno od obeh je nujno imeti.

Po odmevni radijski premieri je bil *Zapeljivki* – z mislijo na že prisotno »multimedialnost« v samem delu (radio, telefon) in majhno, a markantno igralsko zasedbo (Polona Juh, Sebastijan Cavazza) – namenjen nastop na javnem prizorišču, in sicer na Trgu Francoske revolucije med prireditvijo 3. programa Radia Slovenija – ARS Noč

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

v Stari Ljubljani. Tveganje je bilo veliko – kako intimno dramo prenesti na odprti trg, ki nikoli ni bil ne radio in ne gledališče, in kako dogajanje na prostem preseliti na »notranji oder« poslušalčeve domišljije. Dvome je razrešilo naključje: nepredvidena zadržanost igralca Sebastijana Cavazze. Odsotnost enega od dveh protagonistov je bila za uspešno transformacijo ključna – prizorišče na Trgu francoske revolucije se je neomejeno razširilo in ustvarilo prostor za poslušalčevo domišljijo. Igralčevo odsotnost pa so zapolnili posnetki njegovih kratkih replik, ki jih je bilo 72, nekatere izmed njih krajše od ene sekunde. Gledalci niso niti vedeli niti niso mogli opaziti, da je s takšno izvedbo iz klasične igre nastal inovativen hibrid, ki je slonel na dialogu med igralko in tonskim mojstrom (Nejc Zupančič). Po kratki vaji je bila »predstava« z neposrednim radijskim prenosom izpeljana brez napak in v istem ritmu kot posneta radijska igra – dolžina obeh izvedb je enaka.

Summary

Using examples of good radio play practices, the article focuses on radio's essential features, which make possible the radio play's development and intermediality. As the only original spoken genre of art on the radio, the radio play is made possible by its freedom from the material and need to explore other media. At the same time, its condition and role within the institution of media in Slovenia and elsewhere in Europe urge self-reflection on whether it has a future and if so, how it might be ensured. The basic triumvirate of political editorializing, promotion, and information is inherent to and dominates the media, resulting in competition for the largest possible audience. By these criteria, the radio play is a peripheral, home "sound theatre" that plays out on the inner stage of the listener's imagination, and because of its imaginative freedom, it is harder to observe. Yet it has great potential to transform itself. It is a laboratory that tests the outer limits of the radio medium. Some individual and already established innovations are the development of a short form closely connected to the internet, hybrid forms, recycling, secondary texts, a return to its historical origins by staging live radio plays, and theatre co-productions. They succeed when they are able to preserve "radio integrity" and the fundamentals of radio language. The examples in this article came to be during productions by Radio Slovenia's (the ARS program) editorial office for play programming, Radio Maribor, and the independent British The Falling Tree Production.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 791.3
Igor Koršič
Akademija za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani
igor.korsic@gmail.com

ŽELEZO IN SANJE: MEDIJ IN UMETNOST V FILMU

Po eni vplivnih filmsko teoretičnih tradicij je medialnost, razumljena na način tehnološkosti filma kot svetlobnega posnetka, zapisa (foto-grafije) resničnosti, tudi temelj za filmsko estetiko. Odvisnost filmske umetnosti od tehnično dokaj zapletenega aparata pa je tako pospeševala kot zavirala razvoj filmske umetnosti. Tradicionalistični krogi so na začetku zgodovine filma zaradi tehnologije (in spet v zadnjih desetletjih, npr. Czesław Miłosz) filmu odrekali status umetnosti. Nasprotno pa so tehnično osnovo filma podpirali pripadniki zgodovinskih in drugih avantgard in revolucionarnih oblasti (vsaj na začetku). Da bi razumeli t. i. realistične teorije, se moramo odpovedati ontološkemu »naivnemu realizmu« in sprejeti filozofijo ontološke diference. Ideosinkratična teorija, utemeljena na osebni izkušnji estetskega predmeta, morda lahko ponudi manjkajoči skupni jezik med nomotetičnimi in ideosinkratičnimi pristopi in med teorijo in prakso v humanistiki, družboslovju in naravoslovju.

Ključne besede: medialnost, filmska teorija, ustvarjalna praksa, estetika filma, avantgarde, tehnologija

According to an influential tradition of film theory, the mediality of cinema—that is, its technologically based copying of reality—is also the basis for film aesthetics. Film art's dependence on a rather technically complex apparatus has both stimulated and thwarted its development. At the very beginning of film history (and again in recent decades, e.g. Czesław Miłosz), traditionalists have denied cinema the status of art. On the other hand, members of historical and neo-avant-garde, as well as revolutionary forces have advocated for cinema's technological basis. In order to understand so-called realist traditions in film theory, we must abandon ontologically "naïve realism" and accept a philosophy of ontological difference. Idiosyncratic theory based on personal experience of an aesthetic object may provide the missing common language between theory and practice, between the technical and aesthetic, between nomothetic and idiosyncratic approaches in humanities, social and natural sciences.

Keywords: mediality, film theory, creative process, film aesthetics, avant-garde, technology

0 Uvod

Med filmsko medialnostjo, tj. filmsko tehnologijo, in filmsko umetnostjo obstaja posebna, morda celo usodna zveza, saj je film »medijska umetnost«. Izraznost filmskega medija je bila bistveni del teoretskih premislekov o filmu vse od začetkov zgodovine filma. Predstavljamo si, da bi premislek o filmski medialnosti lahko pripomogel tudi k razumevanju literarne medialnosti. Verjetno je res tudi, da bi iz

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

literarnovedne perspektive lahko prispevali k razumevanju filmske umetnosti. Gre za interdisciplinarni dialog, ki ga pogostoma deklarativno poudarjamo, a ga dejansko ni (za)dosti. Morda je najbolj »dramatično« razmerje med humanistiko in naravoslovjem – Wittgensteinov Dunaj je predstavljal še zadnje obdobje povezanosti humanistike, umetnosti in znanosti (prim. Janick in Toulmin 1972).

Izhajam tudi iz predpostavke, da odnosa med tehnologijo in (umetniško) ustvarjalnostjo ne moremo ustrezno pojasniti, če prej ne razjasnimo odnosa med teorijo in prakso. Odnos med filmsko teorijo in prakso pa lahko razumemo le na ozadju odpiranja epistemološke problematike humanističnih ved in razumevanja ontološkega vprašanja, kaj je film(ska umetnost).

Interdisciplinarnost pristopa in kompleksnost teme mi v prispevku narekujeta poenostavitve in posploševanja; menim, da na ta način pridobimo na prepoznavanju splošnih lastnosti medialnosti filma, filmske tehnologije in umetnosti.

1 Literarne in filmske vede

Za mlajšo sestro literarne vede, tj. vedo o filmu[1] oz. teorijo filma, je bila interdisciplinarnost v smislu iskanja navdihov in zgledovanja po starejši in zato uglednejši literarni teoriji samoumevna nujnost. Literarnovedna misel je vplivala na filmsko npr. prek ruskega formalizma in strukturalizma, kar je bilo ključno za pospešek v raziskovanju filmske naracije.[2] Sodelovanje Viktorja Šklovskega v sovjetski filmski produkciji in njegovo osebno poznanstvo z Eisensteinom je gotovo vplivalo[3] na teorijo montaže slednjega (Šklovski 1975). Ta teorija je tudi pomenila prelomno točko, nekakšen kopernikanski obrat v filmski teoriji. Podobno kot formalisti so sovjetski teoretiki montaže izhajali iz umetniškega objekta.

Razlika v starosti je za filmsko vedo (in tudi ustvarjalce filma) pomenila svojevrsten izziv. Daljša tradicija literarnih ved in literature je pri filmarjih ustvarila obrambno držo in vplivala na njihovo večjo zavzemanje, že kar bojevitost za teoretsko in ustvarjalno avtonomijo in ločenost od literarne vede in predvsem gledališča ter teatrologije (Tarkovski 1990). Čim dlje od literature, posledično od literarne vede, je bila »parola« avantgard in modernistov (Tarkovski 1997). Čim dlje tudi od skupnega »praočeta« Aristotela in njegove *Poetike*. Iz take perspektive se je obenem zdelo, da literatura in gledališče sodita v preseženo, »nazadnjaško« preteklost.

[1] Podobno kot na področju literarne vede naletimo na alternativni izraz znanost, se na področju raziskovanja filma pojavljata izraza filmska veda oz. filmske vede in filmska znanost. Na AGRFT obstaja na Oddelku za film in televizijo tudi Katedra za zgodovino in teorijo filma in televizije, tj. za filmologijo, ki pokriva filmske teorije in zgodovino filma. (Tu je tudi manj veščinska in bolj teoretična smer Filmske in televizijske študije). Sam menim, da bi bilo najprimernejše poimenovanje filmske vede, kar tudi uporabljam (v prispevku). Teorija filma pa je njihova sestavna disciplina. Množinska oblika (vede namesto veda) se zdi zlasti primerna zaradi heterogenosti pristopov k filmu. Naletimo tudi na medsebojno izključujoče se filmske teoretske smeri.

[2] Npr. Christian Metz in Roland Barthes.

[3] Šklovski je izdal monografijo o Eisensteinu leta 1976, vendar je bila ta prevedena le v španščino.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2 Tehnološkost kot ovira za status filma kot umetnosti

Dvom na strani filma pa je razen iz njegove mladosti izhajal še iz tehnološkosti. Do nastopa fotografije in filma je mimetičnost igrala osrednjo vlogo v razvoju umetnosti. Potem pa, kakor da bi se umetnost in mimezis ločila, saj je filmski mimezis postal zgolj mimezis, natančen, vendar na videz neumetniški, zgolj mehanski posnetek videza resničnosti. Iz tega se je rodilo podcenjevanje filma kot navidezne umetnosti, že neumetnosti ali celo protiumetnosti, namenjene zgolj neukim množicam.

Pri nas so bili v medvojnem obdobju značilni »pogromi« na film, domnevnega sovražnika umetnosti, predvsem gledališča (Šimenc 1996; Vrdlovec, 2010, 2013). V Parizu, metropoli modernizma in avantgard, napadov na film praktično ni bilo. Prav nasprotno, idealom modernizma in avantgard je tehnološkost celo ustrezala.

3 Tehnološkost kot prednost pri razvoju kinematografije

Ni naključje, da je film[4] pri nas z dekreti in zakoni takoj po osvoboditvi emancipirala komunistična oblast (Brenk 1980). Kot nova tehnologija in nova umetnost je film preprosto sodil k novi družbi, novemu človeku in novi umetnosti.[5] V takem razumevanju novega sveta so bile množice pasivni objekti propagande. Film je bil idealno orodje, saj je obvladovanje množic cilj totalitarnih režimov. Svojevrstno navdušenje za filmsko tehnologijo v tem času se pri nas kaže tudi v imenitnih dosežkih slovenske industrije, doma izumljenega tonskega sistema in prav tako imenitnih Iskrinih kinoprojektorjih. Kljub nekaterim očitkom o »komunističnih botrih« se je po vojni rojeni slovenski film izkazal za varuha humanistične in s tem pluralistične in demokratične dediščine.

4 Zgodovinski razvoj razumevanja filmske tehnologije

Čisto na začetku, ob samem rojstvu filma okrog leta 1895, je veljalo, da gre zgolj za tehnično atrakcijo, magično škatlo, kurioziteto, primerljivo s hipnotizerji, cirkusom, iluzionisti in čarovniki vseh vrst. Veljalo je, da film prav zaradi svoje tehnološkosti ne more postati umetnost. Takó je razmišljal celo eden od obeh izumiteljev filma in izjavil, da je film brez vsake prihodnosti.[6] Medtem ko je Lumière dvomil v prihodnost svojega odkritja, pa je ameriški izumitelj Thomas Alva Edison napenjal vse sile, da bi novi medij čim bolje tržno izkoristil. Kake umetnosti ni imel v tistem času v mislih nihče. Ironija je hotela, da sta bila brata Lumière tista, ki sta razvila tržno uporabno napravo in si s tem pridobila čast izumiteljev filma.

[4] Film uporabljamo v mnogih pomenskih različicah, med drugim tudi za kinematografijo kot celoto sektorja s produkcijo, distribucijo in prikazovanjem.

[5] »Od vseh umetnosti je za nas film najpomembnejši,« naj bi po pričavanju Anatoia Lunačarskega izrekel Lenin.

[6] Louis Lumière je imel v mislih predvsem komercialno prihodnost. Menil je, da bo nova naprava zanimiva zgolj za znanstvenike.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Nič skepse do novega izuma ni kazal slovenski profesor fizike in matematike Simon Šubic (Vrdlovec 1988), ki je dobri dve leti po izumu filmske tehnologije v reviji *Dom in svet* z vidnim navdušenjem opisoval svojo izkušnjo prve filmske projekcije, ki jo je omogočila prav tehnologija, za katero je značilna posebna mimetičnost »gibljivih fotografij«[7]. Šubic leta 1898, ko niti v svetu ni bilo sledi o čem takem, pronicljivo napove estetske (z)možnosti novega medija.[8]

Oktobrska revolucija in Sovjetska zveza sta film kot tehnološki množični medij hotela uporabiti za propagandno »prosvetljevanje«[9] množic. Naklonjenost umetniških avantgard revoluciji je pred nastopom stalinizma prispevala k eksplozivnemu razvoju tako filmske umetnosti kot teorije. Vendar se je avantgardno razvijanje dialektičnega, intelektualnega filma (Eisenstein 1968, 1970) pod politično prisilo prelevilo v svoje nasprotje, v dogmatični socrealizem.

Pomen »mehanične«, s svetlobo in nekoč fotokemičnim, danes pa digitalnim procesom ustvarjene »avtomatične« mimetičnosti, je med filmskimi teoretiki vse do danes ostal eno osrednjih jabolk spora. Eni prisegajo na odnos filmske reprodukcije in resničnosti, kar vidijo kot temelj, iz katerega je treba razvijati izrazni potencial filmskega medija. Drugi filmsko umetnost razumejo kot »zgolj reprodukcijo« resničnosti, kot banalni, zgolj tehnični posnetek resničnosti, ki ga mora umetnik s posredovanjem v plastiko slike in montažo pripovedi nujno preseči. (prim. Bordwell in Caroll 1996) Tudi zato, ker naj bi film z resničnostjo, katere manipulirani videz naj bi bil, imel le malo opraviti. Za Eisensteina je npr. posneto filmsko gradivo resničnost brez umetniške vrednosti, podobno kot je brez táke vrednosti resničnost sama. Šele montaža naj bi bila ustvarjalni postopek, ki lahko posneto resničnost pretvori v umetnost.[10]

5 Epistemološki obrat in določanje filmske (diegetične) resničnosti

Ravno teoretski spor, ki razkriva »ontološko zagonetko« o filmski reprodukciji, me spodbuja k premisleku epistemoloških temeljev filmske teorije, če ne humanistike širše. Ontološki »naivni realizem« in »zdravi razum« soglašata s formalisti in Eisensteinom. Za razumevanje »realistov«[11] je treba vzeti v obzir ontološko diferenco ali epistemično zaupanje, tj. epistemologijo, ki jo prinaša gibanje v sodobni filozofiji, ki ga včasih imenujemo filozofija subjekta (Hribar 1993, 1995). Običajna opredelitev ontološke diference kot razlike med bivajočim in bitjo morda ni dovolj ja-

[7] Dejstvo, da je bilo že uveljavljeni fotografiji dodano gibanje (novi izum so tudi poimenovali gibljive slike oz. kinemato-graf), je porodilo močno teoretsko in eksperimentalno smer, ki je v gibanju videla bistvo nove umetnosti.

[8] Šubic se je izkazal za svojevrstnega preroka prav zaradi navidezno naivnega, dejansko pa ontološko upravičenega izhajanja iz lastne izkušnje kot gledalca.

[9] Gl. še https://www.marxists.org/archive/lenin/quotes.htm

[10] Montaža pri tem ni razumljena samo kot postopek selekcije, kombinacije, rezanja in lepljenja, ki nastopi potem, ko je film že posnet, ampak tudi kot postopek selekcije in kombinacije v celotnem procesu ustvarjanja filmske zgodbe.

[11] V izogib nepotrebni zmedi naj še dodamo, da se izraz realizem v prispevku enkrat nanaša na realizem kot filmsko teoretsko smer, drugič na ontološki realizem.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

sna. Lahko pa bit predstavimo kot subjektivno spoznavo skozi doživljanje, svojstveni »samopremislek«, pri čemer je namen tega premisleka splošno skozi osebno, izkušnja torej in ne bivajoče kot »objektivna« spoznava znanosti (praktičnega uma).

Učinek filmske reprodukcije, ki je dejansko posneti videz resničnosti, je mogoče smiselno ugotoviti izključno skozi osebno izkušnjo. Če ni predmet premisleka osebna izkušnja, je razlika med projiciranim filmom, filmom na platnu, filmom kot objektom in resničnostjo zgolj fizična, recimo ena je dvo-, druga tridimenzionalna (Koršič 1988). Dejstvo, ki nima nobenega pomena za razumevanje estetskega učinka. Domet psihološke, objektivne znanosti je torej tudi omejen. Morda nam lahko odkrije onirično naravo gledanja filma in káko drugo objektivno preverljivo lastnost medija. Če govorimo o dejanski filmski izkušnji, táki, kot jo v vsej svoji kompleksnosti in neposrednosti doživljamo, pa je prepiranje o razliki med dvo- in tridimenzionalnostjo brez pomena, saj dejansko dvodimenzionalni film doživljamo tudi z globino, s tretjo dimenzijo. Ontološka diferenca je pogostoma tudi v humanistiki obravnavana kot stranpot, iracionalizem,[12] ontološki »naivni realizem« se jemlje kot nekaj samoumevnega, zaradi česar imamo z razumevanjem in razlaganjem učinka filmske reprodukcije nepremostljive težave.[13]

Vendar je tudi res, da ravno medijska tehnologija filma, njen avtomatizmem pogojuje posebno izkušnjo, doživljanje filma kot ontološke zagonetke in s tem določa in omogoča njegov umetniški potencial (Bazin 2008). Težko bi torej trdili, da tehnologija, materialnost (pri kiparstvu sta to predvsem kamen in dleto) ne igra nobene vloge. Vendar je treba zraven upoštevati umetniški proces oblikovanja. Načini tega oblikovanja pa so močno odvisni od razumevanja »materiala« oz. reprodukcije pri filmu.

6 Potreba po »skupnem jeziku«[14]

Iz teh težav in teoretskih konfliktov izvira moja obsedenost z nujnostjo vpogleda v epistemološke temelje naših ved (literarne in filmske). Na kateri strani filmsko teoretskega polja se bomo znašli (na strani »realistov« ali na strani »formalistov«), je odvisno od tega, na čem utemeljujemo svoje védenje o filmu in svetu nasploh.

Da je neko (teoretsko) poenotenje, in to ne le med humanisti, ampak tudi humanisti in tehnologi, nujno, je bilo razbrati tudi na mednarodni konferenci Medialnost in literatura, ki je spodbudila to razpravo. »Ljudje iz tehnologije« so večkrat izrazili, da (nam – humanistom in tehnologom) manjka »vmesnik«, »skupni jezik«. Problem odsotnosti skupnega jezika bi si sicer lahko tolmačili tudi kot pomanjkljivo huma-

[12] Težave sobivanja humanistike z naravoslovjem na univerzah ne nazadnje izhajajo tudi iz ne dovolj osveščene epistemološke specifike humanistike. Zdi se, da so kriteriji za humanistično raziskovalno delo postavljeni pretežno po naravoslovnih vzorcih. Teoretski modeli so pretežno nomotetični.

[13] S problemom so se spopadali v tradiciji *Geisteswissenschaften*, ki so se soočale s problemom pozitivizma v Nemčiji še med obema vojnama, v Weimarski republiki.

[14] Na nujnost vzpostavitve »skupnega jezika« so opozorili na danski javni televiziji, kar naj bi bil ključni predpogoj za razvoj kakovosti televizijskih vsebin (Koršič 2012).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

nistično izobrazbo tehnologov. Vendar sem prepričan, da težava ni v tem. Skupna teoretska osnova, skupni jezik namreč manjka obema stranema. Po naravi stvari bi ga morala verjetno v največji meri razviti humanistika oz. filozofi (znanosti) in različne umetnostne stroke, saj gre navsezadnje za njihovo delovno področje.

Vendar je vprašanje, če je to sploh mogoče, ko pa niti na posameznih področjih (še) ni takega »skupnega jezika«. Enako velja za področje filmskega ustvarjanja, kjer mislim na razkorak med teorijo in prakso ter na nasprotja med različnimi teorijami znotraj filmskih ved. Razen nekaj dokaj preproste tehnične terminologije,[15] ki pa jo je večinoma razvila filmska praksa, teorija in praksa hodita vsaka svojo pot. Na Zahodu so teoretski pouk na filmskih šolah večinoma kar odpravili in ga preselili na oddelke za filmske študije na univerzah.[16]

S prepadom med teorijo in ustvarjanjem ter tehnologijo in ustvarjanjenjem, ki je v mnogočem prepad med humanistiko in tehniko, sem se takó v vlogi praktika kot teoretika srečeval v vsem svojem poklicnem življenju. Prvi odgovori profesorjev na vprašanja, ki sem jih v zvezi s tem in zlasti teorijo zastavljal, so bili zame osupljivo brezbrižni, češ da teorija ne služi ničemur, je pač splošna izobrazba in sama sebi namen; predstavlja védenje, ki zadovoljuje večno človeško radovednost in željo po razumevanju.[17] Ne presoja se po koristnosti za umetniško prakso, ampak po sebi lastnih merilih. Izkazalo se je, da je treba ločevati med teorijo, ki je lahko sama sebi namen, in metodologijo. Morda bi to lahko imenovali most, skupni jezik, epistemološki temelj med nomotetičnimi in ideografskimi teoretskimi modeli. O tem sem celo prepričal svetovno združenje filmskih šol, ki mi je financiralo projekt Kalos K'Agathos, iskanje ustrezne teorije za prakso na filmskih šolah.[18]

Ves čas poklicnega dela s filmom in filmsko pedagogiko sem zaznaval tudi nezadovoljstvo s teorijo na strani ustvarjalcev. Pogosto so izpovedovali frustracijo, po eni strani razočaranje, po drugi prezir do teorije. Med umetniki ustvarjalci, ki se posvečajo praktičnim, izvedbenim, tudi tehničnim problemom (npr. pri vodenju igralcev, kadriranju, osvetljevanju), in teoretsko stranjo, ki naj bi bila zapredena v abstraktne

[15] Gre za tehnične têrmine, kot so npr. kader, prizor, sekvenca, mizanscena, rakurzi ipd. Za pripovedni del, ki se uporablja pri scenaristiki in deloma montaži, služijo različne in poneostavljene izpeljave iz Aristotelove *Poetike*.

[16] Na eni najstarejših in najbolj slavnih filmskih šol, rimski Centro sperimentale di cinematografia, so nezanimanje študentov za teorijo in zgodovino filma skušali reševati z dokazovanjem prisotnosti na projekcijah pri delitvi hrane. Brez kinotečne vstopnice ni kupona za menzo. V Veliki Britaniji so prisotnost na projekcijah zagotavljali tako, da so jih organizirali na oddaljenih lokacijah, kamor se je lahko prišlo le z organiziranim avtobusnim prevozom. (Ustna pričevanja dekanov Caterine d'Amico in Richarda Rossa.) Zadrego z bolj odtujeno teorijo je še mogoče razumeti, težave z zgodovino težje.

[17] To stališče navaja tudi Dudley Andrew v knjigi *The Mayor Film Theories.*

[18] Gre za niz konferenc na temo teorije za prakso širom Evrope (Ljubljana, Praga, Helsinki, Cardiff), kjer smo predvsem ugotavljali stanje. V Ljubljani je norveška filmska šola demonstrirala, kako tradicionalno razmišljajo profesorji veščinskih predmetov; teorijo so razumeli bolj kot privesek k praktičnem delu. V Pragi smo bili vsaj v mojem pogledu najbolj inventivni in smo iskali ustrezne teorije za pouk scenaristike. V Helsinkih sem miril spor med ameriškimi teoretičarkami in biologističnim teoretikom Torbenom Grodalom o spolnih stereotipih, medtem ko so v Cardiffu dominirali angleški filmski teoretiki. Za več gl. spletišče Cilect.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

teoretske konstrukcije brez pravih povezav z ustvarjalno prakso, je nemajhen prepad. Na to me je opozoril režiser Bernardo Bertolucci, ko je dejal, da sploh ne razume, o čem govorijo moji (teoretski) kolegi. Tudi na strani teorije je zaznati nerazumevanje in pomanjkanje zanimanja za ustvarjalce in njihove ustvarjalne postopke.

Spet s podobno namero iskanja skupnega jezika sem soorganiziral simpozij (Fisher-Hansen, Koršič, Soerensen 2008),[1] ki naj bi poskusil oba bregova vsaj približati, če že ne združiti. Eden od udeležencev, ruski snemalec Georgij Rerberg, je to mojo namero poimenoval premoščanje prepada med železom in sanjami, tj. med filmom in teorijo. Lucidno je to razdvojenost izpostavil tudi Andrej Tarkovski. Izzval me je s trditvijo, da teoretiki v sto letih za razumevanje filma niso naredili praktično ničesar.[2]

Morda najbolj pa sta izmed teoretikov name pri poskusu povezovanja teorije in prakse, tehnologije in umetnosti vplivala Maurice Merleau-Ponty in francoski filozof epistemologije Gaston Bachelard. Mislim na Merleau-Pontyjev esej *Primat percpecije* (1964), v katerem ugotavlja, da film (najprej) zaznavamo in šele potem mislimo. Ta razlika je v procesu razumevanja usodna. Še bolj nazorno pa epistemološki problem, ki nastane pri prenašanju teorije v prakso, izpostavlja Bachelard.[3]

> Filozof, ki je vse svoje mišljenje razvil iz temeljnih tem filozofije znanosti in ki je kar se da sledil glavni smeri aktivnega, naraščajočega racionalizma sodobne znanosti, mora, če hoče preučevati probleme, ki jih postavlja poetična domišljija, pozabiti na svoje učenje in se ločiti od vseh svojih navad filozofskega raziskovanja. Tukaj kulturna preteklost ne šteje. Vsakodnevni dolgotrajni napori, ki jih je vložil v sestavljanje in oblikovanje svojih misli, so neučinkoviti. Ko gre za poetično domišljijo, moramo biti dojemljivi za podobo v trenutku, v katerem se pojavi: če naj imamo filozofijo poezije, se mora le-ta vedno znova manifestirati skozi pomemben verz, popolnoma privržena posamezni podobi; če smo natančni, prav v ekstazi novosti podobe. Poetična podoba je nenadna izboklina na površini psihe. Njeni sicer manj pomembni psihološki vzroki še niso bili dovolj raziskani. Enako ne more filozofiji poezije služiti kot temelj nekaj splošnega in usklajenega. Že sama ideja principa ali »osnove« bi bila v tem primeru pogubna, ker bi to motilo ključno psihično sočasnost, kjučno novost pesmi. Filozofski razmislek, ki se nanaša na znanstveno mišljenje, ki je nastajalo v dolgem časovnem obdobju, zahteva od vsake novo ideje, da se integrira v korpus že preizkušenih idej, tudi kadar ta nova ideja izpostavi omenjeno telo globokim spremembam (kar se dogaja pri vseh velikih revolucijah sodobne znanosti). Obenem mora filozofija poezije priznati, da poetično dejanje nima nobene preteklosti, vsaj nikakršne bližnje preteklosti, skozi katero bi lahko sledili njenemu nastanku in razvoju. (1994: XV)

7 Odnos med filmsko tehnologijo in umetnostjo

In kako je z odnosom med tehnologijo in umetnostjo pri filmu? Da bi to vprašanje osvetlili, moramo najprej priti do vsaj približnega odgovora na vprašanje, kaj je film,

[1] Na Danski filmski šoli sem leta 1990 zbral vse takrat najbolj emninentne direktorje fotografije in nekaj režiserjev in teoretikov, med njimi tudi Francozinjo Dominique Villain.

[2] S Tarkovskim sem se srečal leta 1994 v Uppsali. Srečanje sem opisal v spremni besedi prevoda njegove knjige *Ujeti čas.*

[3] »Uradnemu« prevodu Tanje Lesničar-Pučko (2001) sem se zavestno odpovedal, saj menim, da je za razumevanje poante te razprave premalo jasen. Podajam svoj prevod.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

kaj je njegovo bistvo. Še prej se moramo strinjati, da je zadnje vprašanje o bistvu legitimno, čeprav ga mnogi zavračajo, češ da gre za esencialistično zablodo. Tisti, ki imajo to vprašanje za legitimno, ponujajo različne odgovore; od bolj ironično pozitivističnega, da je film opna, tanka plast emulzije na celuloidu ali kakšnem drugem nosilcu, do tega, da je film sintetična, iz ostalih umetnosti sestavljena umetnost, ki nima lastnega bistva. Izraz film zraven lahko pomeni več različnih stvari, vendar običajno mislimo na filmsko umetnost. Sam predlagam opredelitev, po kateri je film s pomočjo odbite svetlobe posneta resničnost, ki je, ko je organizirana v zgodbo, umetnost »kiparjenja v času«.[4] Menim, da večina ustavarjalcev razume film prav na ta način. Takó razumljeno filmsko umetnost opredeljujeta dve lastnosti: to, da je resničnost posneta s fotografskim, svetlobnim zapisom, in to, da gre za zgodbo. Pri tem je vprašanje glede nosilca filmske slike in tehnologije prenosa odbite svetlobe za opredelitev filma kot umetnosti irelevantno. (Do nedavna je bil nosilec filmski trak in proces zapisa svetlobe kemičen, danes je nosilec digitalna spominska enota in prenos svetlobe elektronski.) Bistveno je, da gre za posnetek, kopijo vidnega sveta. Ker gre za posebno izkušnjo posnetega sveta, tega deklarirani in artikulirani pozitivistični, scientistični, fizikalistični teoretik, kot je Barry Salt, ne bo ne zaznal ne priznal. Priznal bo objektivno dokazljivi proces nastajanja posnetka, učinek takega posnetka na gledalca, zgoraj obravnavana ontološka zagonetka pa bo zanj irelevantna. Da bi predmet, ki je izkušnja, sploh lahko zaznali, pa je, nasprotno, potrebna epistemološka inverzija, ki to osebno izkušnjo dopušča in ji dodeli digniteto spoznavne funkcije. Če spoznavno funkcijo osebne izkušnje priznamo, bomo tudi razumeli ontologijo fotografske slike Andréja Bazina. Bazin namreč svoj odgovor na vprašanje, kaj je filmska umetnost, gradi na učinku posnetka, ki je lahko samó stvar osebne izkušnje.

8 »Realistične« nasproti »formalističnim« razlagam odnosa med tehnologijo in umetnostjo

Malo znani Barry Salt (1992), atomski fizik, ki je postal filmski teoretik, svoja nomotetična ontološka in epistemološka izhodišča jasno formulira, lahko bi ga prištevali k analitični miselni tradiciji.

Drugi je André Bazin (Bazin 2010), šolski učitelj, ki je postal filmski kritik in teoretik. Malo po smrti leta 1959 ga je spolitizirano filmskoteoretsko občestvo odklonilo kot meščanskega katoliškega idealista, danes pa je kanoniziran in je eno največjih imen teorije filma.

Salt, ki se razglaša za gorečega in neizprosnega zagovornika radikalnega scientizma, skuša slogovni razvoj filmske umetnosti razložiti empirično in statistično. Poudarja celo, da je njegov ontološki realizem najtrše, fizikalistične vrste. Bazina in njegovo francosko intelektualno okolje zanika, češ da ne gre za filmske vede oz. znanost in teorijo, ampak za obskurantizem.

[4] Izraz sem si sposodil pri Tarkovskem, ki ga je uporabil za angleški naslov knjige *Sculpting in Time.*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Nasprotno Bazin v humanističnem duhu in podlagami v personalizmu in francoskem povojnem eksistencialistično-fenomenološkem intelektualnem okolju o filmu razpravlja izrazito esejistično. To mu nalaga ontologija, ki narekuje misliti film intencionalno, pred delitvijo na objekt in subjekt. Nasprotna stran je tak pristop nenaklonjeno imenovala impresonistični, kar je pomenilo isto kot poljuben, nezavezujoč, ne dovolj rigorozen.

Vendar je ravno Bazin pripomogel k preboju v razvoju filmske umetnosti. Zagovarjal je razvoj »železa«, tj. napredek filmske tehnologije k vse popolnejši, natančnejši reprodukciji, posnetku resničnosti, kar za večino teoretikov še zdaleč ni bilo samoumevno.[5]

Bazin je kot filmski kritik sicer nastopil po uveljavitvi zvoka, vendar je pokazal, da rez med zvočnim in nemim filmom ni bil usoden, kot se je do tedaj zdelo, in da je kreativni potencial filma drugje. Po njegovem je bilo treba iskati ustvarjalni potencial filma v čimvečji popolnosti filmske reprodukcije resničnosti. Pozdravil je – na začetku – prav tako »sporni« barvni film, široke formate in vse, kar je prispevalo k popolnosti filmske iluzije. Vzgojil je generacijo ustvarjalcev francoskega novega vala in s tem neoavantgardnega avtorskega filma. Bil je med prvimi, ki so zagovarjali filme Fellinija in Antonionija, ki sta bila takrat obtožena izdaje italijanskege neorealizma.

Razrešiti je skušal tudi »konflikt« med filmom, literaturo in gledališčem. Gledališke in literarne elite so prezirale film, ker naj bi onemogočal pravo, tj. gledališko umetnost.[6] Hkrati so nekateri filmski ustvarjalci ob tradicionalnih umetnostih gojili občutek manjvrednosti, saj je veljalo, da je specifično filmsko tisto, kar je poenostavljeno in površno. Z esencialističnim pristopom je v delu *Gledališče in film* ta odnos razložil tako, da je konfliktnost nadomestil z možnostjo medsebojne podpore in dopolnjevanja. Dokazal je, da film gledališču in knjigi dejansko koristi. In obratno. Vendar pod pogojem, da se spoštujejo razlike in specifike umetnosti, denimo pri adaptacijah. Iz tega izhaja, da filmska adaptacija nikakor ne sme skrivati literarnega ali gledališkega porekla svoje predloge. Kot primer dobre prakse je navedel film Lawrencea Oliverja *Henrik V,* ki se začne na odru Globe Theatra ter se postopno pre-

[5] Filmska tehnologija je ostala do uveljavitve zvočnega filma v svojem bistvu (mehanizem kamere in projektorja, format filmskega traku s perforacijo) vse do nedavne digitalne revolucije nespremenjena. Že takoj na začetku, torej okrog leta 1900, so razvili filmski zvok in barvo, dva večja koraka k izpopolnitvi filmske tehnike. V praksi pa so te iznajdbe uveljavili veliko pozneje. Zvok leta 1927, medtem ko je barvni film prišel v širšo uporabo v 50. letih. Razlogi za zapoznelo uveljavitev teh tehničnih inovacij so bili bolj ekonomske kot tehnične narave. Ker je bil zvok prva sprememba, niti ni čudno, da je zvočni film povzročil paniko med teoretiki, kritiki in ustvarjalci. Izjema je bil Sergej Eisenstein, ki je zvočni film (skupaj s Pudovkinom v manifestu 1928) pozdravil, čeprav vemo, da je bil film v njegovem pojmovanju filmske estetike kot (fotografska) reprodukcija v bistvu neumetniški.

[6] Vzvišen odnos gledaliških in umetniških elit se kaže v poskusu francoskega društva Film d'art, da bi s pomočjo gledaliških zvezd (Sarah Bernard), klasičnih gledaliških besedil in klasične, posebej za film pisane glasbe, dali filmu status umetnosti. Poskus se je ponesrečil, ker se je pokazalo, da je umetniški potencial filma drugje, v njegovi tehnologiji, kameri in montaži. Tako so filmsko umetnost nehote in nevede razvili tisti, ki so snemali za množični trg in razvedrilo in pri tem bili tehnološko inovativni (Melliès, Griffith, Sjöstrom, Stiller). Odkirili so specifiko filmske slike in naracije, gramatiko nove pripovedne oblike idr.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

levi v pravi filmski spektakel z eksterieri, ki niso več kulise. Zaradi neskritega porekla celo verzificirani dialogi ne motijo, saj smo kot gledalci posvojili gledališko poreklo predloge. Dodajam Bergmanovo filmizacijo Čarobne piščali, ki se v celoti dogaja v resničnem švedskem baročnem gledališču.

Avantgardni umetniki in teoretiki Strindberg, Apollinaire, Eisenstein, Bazin so prepoznali tehnologijo kot pot k vse bolj popolni reprodukciji videza resničnosti. V očeh tradicionalistov pa je tehnološki razvoj razumljen kot grožnja. Salt sodi med tradicionaliste bolj v epistemološkem kot estetskem smislu. Vendar njegov fizikalizem vpliva na njegovo mehanicistično razlago, kjer je estetsko, podobno kot v marksistični teoriji odraza, samo funkcija tehnološkega razvoja. Medtem ko skuša Salt razložiti filmsko umetnost in estetske probleme na ozadju fizikalistično razumljene tehnologije, pa Bazin tehnologijo upošteva predvsem v povezanosti z doživljanjem filmske reprodukcije.

9 Za sklep

Odnos med tehnologijo, ki je pri filmu medialnost sama, in filmsko umetnostjo je kompleksen in jabolko spora, saj skriva »ontološko zagonetko«. Na začetku se je filmu predvsem zaradi tehnološkosti medija odrekal status umetnosti. Paradoksalno so filmsko umetnost odkrili in jo razvili tisti, ki zanjo niso marali, ki o umetnosti sploh niso razmišljali, in ne tisti, ki so želeli film povzdigniti v umetnost. Avantgardno usmerjeni avtorji in teoretiki s filmom kot umetnostjo pa z njegovo tehnološkostjo niso imeli težav niti takrat, ko film ni razvil niti najosnovnejših umetniških potencialov. V tradicionalističnih kulturnih sredinah, kot je bila Slovenija, so film dolgo časa prav zaradi domnevno vulgarne, z vidika umetnosti prezirane tehnologije preganjali. Revolucionarno oz. napredneje nastrojeni marksisti (tudi v Sloveniji) pa so v filmu zaradi tehnologije prepoznali prikladno sredstvo za propagando in so mu bili zato od začetka naklonjeni. Film so kmalu prepoznali kot izjemno dobičkonosno dejavnost. Zato je filmska umetnost še danes v večji meri kot sestrske umetnosti stisnjena med interese kapitala in politike. André Malreaux je opredelil film kot industrijo in umetnost.

Med teorijo in prakso ter med tehnologijo in umetnostjo je prepad nomotetskega in ideosinkratskega mišljenja, praviloma brez vmesnika, brez skupnega jezika. Med teoretiki so v začetku prevladovali tehnološki tradicionalisti, ki jih je tehnološki razvoj medija motil, ker naj bi krnil njegov estetski potencial. Podobno kot tisti ustvarjalci, ki se oklepajo starih tehnologij, npr. filmskega traku nasproti digitalni fotografiji. Umetniške avantgarde pa so bile tudi, kar se tehnološkega razvoja medija tiče, napredne in so se veselile novih možnosti. Sporno je, ali je film zgolj kopija resničnosti, ki se jo preoblikuje v umetnost s filmskimi izrazili (formalisti), ali bolj prefinjeno pojmovanje fotografske reprodukcije, ugotovljivo zgolj z izkušnjo, kar jemlje za temelj filmskega izraznega potenciala (realisti).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Da bi lahko razumeli teoretski realizem, moramo sprejeti epistemološke posledice t. i. ontološke diference, poleg nomotetičnih razvijati tudi ideosinkratske teoretske modele, razmejiti kompetence prvih in drugih in del spoznavnega postopka izvesti npr. prek kake inačice fenomenološke metode, zatekajoč se pri tem k osebni izkušnji. André Bazin je eden redkih kritikov in teoretikov, ki je izkustvene posledice tehnološkosti filma vzel za izhodišče filmske estetske doktrine in tako – po mojem prepričanju – ustrezno ovrednotil napredek filmske tehnologije in filmske estetike.

Viri in literatura

Alexandre Astruc, 1992: *Du stylo à la caméra et de la caméra au stylo: Écrits (1942–1984)*. Pariz: Éditions de l›Archipel.
Gaston Bachelard, 1994: *The Poetics of Space.* Boston: Beacon Press.
André Bazin, 2010: *Kaj je film*. Ljubljana: Kino.
David Bordwell, Noël Caroll, 1996: *Post -Theory: Reconstructing Film Studies.* Wisconsin: University Press.
France Brenk, 1980: *Slovenski film, dokumenti in razmišljanja.* Ljubljana: Partizanska knjiga.
Sergej Eisenstein, 1969: *Film Form: Esseys in Film Theory.* New York A Harvest book, Harcourt.
--, 1970: *The Film Sense*. New york: A Harvest book, Harcourt.
Andreas Fischer Hansen, Igor Koršič, Tina Sørensen (ur.), 2008: *Framing.* Kopenhagen: The National Film School of Denmark.
Tine Hribar, 1993: *Fenomenologija I.* Ljubljana: SM.
--, 1995: *Fenomenologija II.* Ljubljana: SM.
Allan Janik, Stephen Toulmin, 1973: *Wittgenstein's Vienna*. New York: Simon and Schuster.
Igor Koršič, 1988: *Suspended Time: The Notion of Objectivity in Bazin' film Theory*. Stockholm: University of Stockholm.
--, 2011: *Televizija in kakovost - Kako ju razvIjati*. Novo mesto: Goga.
R. D. Laing, 1982: *The Voice of Experience*. New York: Pantheon books.
Maurice Merleau-Ponty, 1964: *The Primacy of Perception*. Chicago: Norhwestern University Press.
Robert Musil, 1962–1963: *Mož brez posebnosti*. Prev. J. Gradišnik. Ljubljana: CZ.
Robert M. Pirsig, 2005: *Zen in umetnost vzdrževanja motornega kolesa: Raziskovanje vrednot*. Prev. T. Dolgan. Ljubljana: Iskanja.
Barry Salt, 1992: *Film Style and Technolgy, History and Analyses.* London: Starword.
Stanko Šimenc, 1996: *Panorama slovenskega filma.* Ljubljana: DZS.
Andrej Tarkovski, 1992: *Ujeti čas*. Prev. I. Koršič. Ljubljana: EWO.
Leonardo da Vinci, 2001: *On painting.* Yale: University Press.
Zdenko Vrdlovec, 1988: *40 udarcev.* Ljubljana: Slovenski gledališki in filmski muzej.
--, 2010: *Zgodovina slovenskega filma*. Radovljica: Didakta.
--, 2013: *Zgodovina filma na Slovenskem.* Ljubljana: UmcO.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Orson Welles, Peter Bogdanovich, Jonathan Rosenbaum, 1992: *This is Orson Welles*. New York: Harper Collins Publishers.
Ludwig Wittgenstein, 1929: Lecture on Ethics. Splet.

Summary

Relation between the mediality, which is in film a rather complex technology, and art is for the film theory a crucial, complex, and still controversial issue. At the beginning of its history, film was not considered an art form also because of its complex technology. The technology, i. e. mechano-chemical reproduction of an appearance of reality, was itself viewed and understood as a sensation, which was offered to the public. Paradoxically film has been developed as art by artisans not by artists, by those, who were shooting such "sensational" pictures for the market and not by people whose aim was the production of film as art ("Film d'art" movement). On the other hand the artistic potential of film, based on its technological nature, has been predicted at the time when the film art has not been well developed yet, by avant-gardist theorists and artists (Strindberg, Appolinaire, Skhlovsky …). There is a marked difference between the traditionally oriented people of culture and radicals (for example Marxists), where the former saw film as a threat to art, and latter as a possibility for new aesthetic developments. From the beginning the capital saw filmmaking as a profitable industry, while the totalitarian leaders and movements recognised its propagandistic potential and all this did not work in favour of film as art. To this day there is a paradoxical mutual understanding between the capital and some radicals in denouncing the possibility and desirability of film to be art. André Malraux famously proclaimed the cinema as being art and industry. The open controversy is still related to the technological nature of the film reproduction, which in not only a re-production of the visible and audible aspect of reality, but a copy of it. More subtle understanding of the impact of this particular nature of the reproduction of the visible world on the subjective experience of the viewer posits this in the core of the aesthetic potential of films and presents a solid bridge between a creative practice and art as well as the technology and art. Scientific and other proponents of the ontological realism view this influential tradition in the film theory as obscurantists. Combining nomothetic theories and methods with ideographic ones would now provide a "common language" between the technicians and artists, between the theory and practice, which is now often lacking.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 82-1:82-3:808.5:81'342.9
Aleksander Bjelčevič
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
aleksander.bjelcevic@ff.uni-lj.si

VERZ, PROZA IN POEZIJA V USTNEM MEDIJU

V čem se loči verz od proze v ustnem mediju, kako vemo, da poslušamo verz? Kaj se spremeni, ko metrični in svobodni verz ter vmesne oblike pojemo, melorecitiramo in recitiramo, kako na sluh ločimo posamezne verze, kako je treba recitirati svobodni verz, kako je treba zapisati primarno péte verze?

Ključne besede: petje, recitiranje, svobodni verz, pasijon, nepismene kulture

How is verse distinguished from prose in an oral medium, and how do listeners know they are listening to verse? What changes when metrical and free verse, or mixed forms, are sung, recited musically, or recited? How do listeners distinguish individual verses, how ought free verse be recited, and how should verses that were originally sung be written down?

Keywords: singing, recitation, free verse, Passion play, oral cultures

0 Uvodna vprašanja in opredelitve

0.1 Vprašanja

V prispevku me predvsem zanima, po čem razločimo verz (ali verzifikacijo, pojma sta sinonimna) od proze, ko iz pisnega medija prestopimo v ustnega, iz zapisa v ustno izvedbo, iz branja v poslušanje. Zraven me zanima, po čem se v ustnem mediju poezija/pesništvo razlikuje od pripovedništva/epike; vprašanje je zlasti smiselno za nepismene kulture. Ker so to najbolj temeljni literarni pojmi, niso definirani niti soglasno niti natančno in včasih z ozirom na zgolj pisni medij, npr. slovenski leksikon *Literatura* (2009) pesem definira kot »vsako lit. delo, *napisano* v verzih«, SSKJ verz definira kot »*grafično* enoto pesniškega besedila«, *Princeton Encyclopedia* (1993) prozo definira kot »*written* representation of«, Pickering (1986: 621) je poezijo definiral kot »obliko *pisanja*, kjer vrstice le redko sežejo do desnega roba strani«. Ali je verz sinonimen s poezijo, ali je proza sinonimna s pripovedništvom? Ali se v besedni umetnosti nepismenih ljudi in kultur proza le pripoveduje, verz pa načeloma poje?

Katere lastnosti zapisanega verza se v ustni izvedbi ohranijo, katere pa spremenijo? Katere lastnosti so bistvene za verz in katere za prozo? Za verzifikacijo je bistveno, da je besedilo členjeno na verze: v zapisani verzifikaciji so ti med seboj povsem jasno ločeni. Kako pa v recitirani ali péti pesmi vemo, kaj tvori verzno enoto, tj. kdaj

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

se en verz konča in drugi začne? Tu imamo dve različni situaciji. a) Da pismeni izvajalec recitira ali poje že zapisane pesmi – on torej vé, kaj tvori verz. Toda ali publika loči en verz od drugega? b) Da ljudska pesem (nepismenih ljudi) ni zapisana. Kaj tam tvori verzno vrstico? Odgovor na drugo vprašanje ni trivialen (Hayes, MacEachern) in očiten.[1] Če ne razločimo enega verza od drugega, potem včasih celo ne zaznamo, da poslušamo verz. Poglejmo primer: ko poslušamo Nirvanino pesem *Smells like teen spirit*, so kitice razločno narejene iz dveh nerimanih jambskih 16-ercev:

> Load up on guns and bring your friends it's fun to lose and to pretend
> She's overboard, self assured oh no I know, a dirty word.

Melodija drugega 16-erca je ponovitev melodije prvega 16-erca. V vseh spletnih zapisih pa so verzi pol krajši, kitica ima štiri rimane jambske osmerce (stara cerkvena ambrozijanska kitica):

> Load up on guns and bring your friends
> It's fun to lose and to pretend
> She's overboard, self assured
> Oh no I know, a dirty word

Dva različna medija, dva različna verza.

Vprašanje, katere lastnosti zapisanega verza se v ustni izvedbi ohranijo, bi po logiki morali obrniti: katere elemente verznega govora lahko zapišemo, saj je zapis le grafična predstavitev potencialno govorjenega jezika? Zapišemo glasove, zloge, besede, s pikami in vejicami pa »premore« (poenostavljam), medtem ko naglašenosti zlogov ponavadi ne označujemo. Za razumevanje narave verza se vprašajmo − zakaj sploh gremo na določenem mestu v nov verz, kaj verzni konci označujejo, čemu pišemo v verzih? Primerjajmo naravo verza z naravo stavka: stavek je po navadi niz besed, ki izraža eno misel (trditev, vprašanje, navodilo …), po tej lastnosti so stavki med seboj enakovredni, ekvivalentni. Čemu pa verzi? Razlogi so ne le zgodovinski[2] in estetsko-muzikalični, ampak tudi semantični: tudi verzi so pomenske enote, ki so soizmerne in soodnosne (Gasparov 1993, 5–6). S soodnosnostjo in soizmernostjo se količina pomena poveča, poveča se pomenski potencial – to naj bi bil cilj pisanja v verzih. In kakor za ločevanje enega stavka od drugega uporabljamo ločila in premore, kadence, antikadence, tako za ločevanje verzov uporabljamo grafični prelom, v govoru pa premor ali pol/kadence.

Niz zgornjih vprašanj lahko še razširimo. Ali tudi v ustnem mediju obstajajo vmesne oblike med verzom in prozo, pa svobodni verz in pesem v prozi? In kako so torej verz, poezija, proza in pripovedništvo sploh definirani? Tu je treba razlikovati

[1] Vprašanje postane razumljivejše pri zgolj instrumentalni izvedbi sicer besedilne pesmi: na spletni strani Slovenske narodne pesmi (http://www.narodne-pesmi.si/?lang=&option=first_page) pesem *Čej so tiste stezice* igra citrarka brez pevke. Kot glasbeni laik pri tem ne znam določiti meje med »verzi« oz. jih ne slišim tam, kjer jih poznam iz besedila.

[2] Na vprašanje, čemu verzi, lahko odgovorimo tudi zgodovinsko: da je bil metrični govor npr. učinkovito mnemotehnično sredstvo za pomnjenje potrebnih besedil, da je nastal kot dodajanje besedila k obredni glasbi (Bowra), da so z njim pokazali na pomembnost besedila ipd.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

med tem, kako jih definira današnja teorija, in kako jih definirajo avtorji in publika, zlasti nekoč in v nepismenih kulturah. Ali so ti štirje pojmi (verz, poezija, proza, pripovedništvo) večni in kulturno univerzalni? In če niso, kaj jim je bilo v preteklosti in v drugih kulturah analogno? Katere analogne pojme imajo nepismeni ljudje, zlasti v nepismenih družbah? Ali je pojem proza za ustno sporočeno pripoved sploh uporaben? Rečemo »proza 19. stoletja«, ne rečemo pa »ljudska proza«, ampak ljudsko pripovedništvo; in redko rečemo, da so drame napisane v prozi (kar v grafičnem smislu so), saj so namenjene govorjenju in poslušanju.

0.2 Opredelitve

0.2.1 Verz, proza, poezija in pripovedništvo

Verz in proza imata po dva pomena. Verz je a) v fonetično-intonacijskem (ustni verz) in v grafičnem pomenu vrstica verznega besedila in je zato hkrati sinekdoha za verzifikacijo (besedilo v verzih), (b) v vsebinskem in stilističnem pomenu je sinekdoha oz. sinonim za poezijo/pesništvo, kar je poleg tega še vsebinski in stilistični pojem.

Proza je a) v fonetično-intonacijskem (ustna proza) in v tipografskem pomenu besedilo, ki ni členjeno na verze, torej neverzificirana beseda (zato zapisani drami smemo reči proza). Prozo je torej mogoče definirati tudi tako, da zajame govorjena besedila. b) V vsebinsko-stilističnem pa je sinekdoha za pripovedništvo/epiko, tj. za romane, povesti, kratke zgodbe v proznem zapisu (zato *govorjeni* drami ne bomo rekli proza).

Pravilni opoziciji (oz. komplementa) sta torej poezija vs. pripovedništvo, ki sta predvsem stilistična in vsebinska pojma (plus dramatika), ter verz vs. proza, ki sta grafična (v zapisu) in fonetično-intonacijska (v govoru).

Če se nam pomena a) in b) zlijeta v enega (verz s poezijo in proza s pripovedništvom), se lahko pri odgovarjanju na nekatera zgornja vprašanja vrtimo v krogu, npr. za avtorja gesla »Prose poem« iz *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* je pesem v prozi oksimoron in protislovje, dejansko pa je pojem povsem koherenten: to je b) kratko poetično besedilo v a) prozni tipografiji.

0.2.2 Načini ustnega izvajanja: Petje, melorecitiranje, recitiranje in pripovedovanje

Tako verz kot prozo lahko izvajamo na vsakega od teh štirih načinov. Melorecitacija je vmesna oblika med petjem in recitiranjem[3] in te je več vrst: od guslarskega petja do petja prazničnih evangelijev. Med načini ni ostre meje, eden v drugega lahko prehajajo zvezno, npr. Patti Smith v pesmi *Gloria* iz melorecitiranja v petje. V pesmi se lahko diskretno (nezvezno) menjavajo vsi načini, npr. *Celebration of the Lizard* skupine The Doors.

[3] Izraz je Voduškov (2003), Jurij Snoj (1999: 101) petju evangelijev reče glasbena recitacija, angleški izraz pa je *chanting*. Etnomuzikolog Svanibor Petan pa pravi, da soglasnega prevoda za ta način petja ni.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

0.2.3 Prepletenost grafičnih, vsebinskih in izvedbenih načinov

V novejši »zahodni« pismeni kulturi torej ne smemo enačiti verza s poezijo in petjem (melorecitiranjem) in proze ne s pripovedništvom (saj rečemo »pripovedna proza«) in pripovedovanjem. Pa ne le zato, ker je en pojem grafični, drugi vsebinski, tretji izvedbeni. Ampak tudi zato, ker ne označujejo iste množice besedil: množica verz ni prekrivna/skladna s poezijo in pétjem, ampak so te tri množice presečne. Poezija je pogosto v verzih, lahko pa je tudi v prozi (pesem v prozi); obstajajo verzificirana besedila, ki niso poezija (predsokratski filozofski teksti ali Horaceva *De arte poetica*), knjižna poezija, ki se zelo redko ustno izvaja, ter ljudske pesmi, ki se zelo redko zapisujejo (v nepismenih kulturah nikoli). Tudi proza, pripovedništvo in pripovedovanje so presečne množice. Knjižno pripovedništvo je večinoma v prozi, toda imamo romane in povesti v verzih, prozo ne le pripovedujemo, ampak tudi pojemo (nedeljski in praznični evangeliji). Njihove kombinacije si predstavljam. Njihove kombinacije si predstavljam takole:

Tabela se nanaša na leposlovje, zavedajoč se mejnosti nekaterih žanrov, npr. cerkvenih. Rubriko verz/proza lahko izpolnimo tudi z neleposlovjem.

Na osnovno vprašanje, po čem se verz razlikuje od proze in poezija od pripovedništva, bi lahko z ozirom na dvoje medijev, ki sta pisni in ustni, odgovorili takole:

Tipografične in intonacijske členitve	*Ustni medij*				*Stil* (veliko ali malo stilnih sredstev)	*Vsebina*: izpoved vs. prikazovanje dogodkov
	Modus petje	*Modus* melorecitiranje	*Modus* recitiranje	*Modus* pripovedovanje		
Verz: a) metrični b) svobodni	ljudske in cerkvene pesmi, rock, pop	balkanska epika v 10-ercih, gregorijansko petje psalmov (gradual idr.), rap	recitiranje pesmi		razpon od zelo poetičnih do zelo prozaičnih besedil tako v verzih kot v prozi	a) pripovedništvo v verzih b) poezija v verzih c) verzna drama
Proza	koralno petje molitev Gloria in Credo	praznični evangelij		literarno branje, pripovedovanje pravljic		a) pripovedništvo v prozi b) pesmi v prozi c) prozna drama

Pisni medij

Zapisani verz od proze ločimo po vsaj eni od teh lastnosti:

a) po metričnosti oz. verznem metrumu

b) in/ali po grafični/tipografski členitvi na verze (ki je npr. v svobodnem verzu edini znak verzifikacije).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Zapisana poezija se od pripovedništva poleg tega dvojega lahko loči še:

c) po stilu in vsebini

č) in/ali po ilokucijskem dejanju razglasitve besedila za poezijo.

Ustni medij

Ustno izvajani verz se od proze loči po vsaj eni od teh lastnosti:

a) po metričnosti

b) in/ali pri recitaciji po intonacijski členitvi na verze (ki je ustni ekvivalent grafični členitvi),

c) pri petju in melorecitiranju pa po melodijski členitvi na melodijske fraze.

Ob prehodu v ustni medij se verz od proze torej loči po tem, da funkcijo grafične členitve na verze nadomesti intonacijska ali pa melodijska členitev na verze.

Ustno izvajana poezija se od ustnega pripovedništva poleg tega trojega lahko loči še:

č) po stilu in vsebini,

d) po ilokucijskem dejanju razglasitve besedila za poezijo,

e) zgolj po petju, kadar je melodija taka, da v njej ni moč razločiti melodijskih fraz (v nekaterih afriških tradicijah, gl. Finnegan 1998: 74–75).

Ob prehodu v ustni medij se poezija od pripovedništva torej loči po intonacijski ali po melodijski členitvi na verze ali zgolj po petju. V nadaljevanju to podrobneje opišem tudi z ozirom na nepismeno publiko in avtorje. Članek zaključim z definicijo poezije in verza.

1 Po čem se poezija razlikuje od pripovedništva in verz od proze v pisnem mediju?

1.1 Razlika med poezijo in pripovedništvom v pisnem mediju

Zapisana poezija (ves čas mi gre za poezijo v nevrednostnem pomenu besede) se od pripovedništva loči po vsaj eni od teh lastnosti (pred vsako točko lahko vstavimo »in/ali«)):

a) po metričnosti oz. verznem metrumu (predpisano število zlogov, naglasov itd.),

b) po grafični delitvi na verze,

c) po rimi in aliteraciji,

č) po stilu in semantiki (več in izvirnejša metaforika, simbolika in drugi tropi kot v prozi),

d) po lirski vsebini (izpoved, občutje, čustvo),

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

e) po ilokucijskem dejanju razglasitve besedila za poezijo (avtor sam, uredniki, kritiki, učitelji ipd.), kamor sodijo tudi naslov, podnaslov, mesto objave (literarna revija, pesniška zbirka ipd.),

f) morda tudi po kratkosti besedila.

Nobena od teh lastnosti za poezijo ni nujna, vsaka je pogrešljiva, zato pesmi ponavadi nimajo vseh lastnosti, npr. svobodni verz nima metruma, pesem v prozi in likovna pesem pa nimata verzov; Kersnikove *Pesmi v prozi* ne stilistično-semantično ne lirsko niso poetične, ampak so pesmi le zaradi naslova in kračine. Nekatere pesmi Nataše Velikonja nimajo izrazitega poetičnega sloga in niti niso tipično lirske niti niso kratke:

napisale in prevedle smo na
milijone knjig, a lezbijke še vedno
berejo »pismo za annie« in gledajo
»connie in carla«. želim si, da bi
kdo razumel, zakaj je djuna pisala o
lezbični skupnosti v folkloristični
dikciji. še vedno sanjam, kako
pridem v monokel in tam ostanem.
[...]
lani sem prvič po poldrugem
desetletju imela le deset objav.
po petih letih terminalov na radiu
[...]
(spet na začetku, zbirka *Poljub ogledala*)

Posamične lastnosti niso niti zadostne, npr. zgolj metrum, kitica in rima priložnostnih verzifikacij ne naredi za poezijo; zgolj lirskost tudi ne, saj so lirska tudi pisma in dnevniki. Morda včasih zadoščajo nekatere stilno-semantične lastnosti, toda katere? Torej mora poezija najbrž imeti vsaj dvoje od zgornjih lastnosti. Če jih ima pesem veliko ali vse, je tipičen primer pesmi, če ima le eno ali dve, je manj tipična (kar pa ne pomeni, da je zato slaba). Torej se pojem »poezija« stopnjuje. Stopnjevalne pa so tudi posamične lastnosti c), č), d) in f). Poezija in pripovedništvo (epika) sta stvar stopnje, gradacije: Prešernovi soneti so »zelo« poezija, citirana pesem Nataše Velikonja pa je najbrž »ravno še« poezija, vmes je cel spekter. Stopnje poezijskosti si lahko predstavljamo bodisi kot premico, kjer se poezija zvezno nadaljuje v pripovedništvo, bodisi kot koncentrične kroge, ki se prelivajo v pripovedništvo. Zato je odgovor na vprašanje, ali obstajajo vmesne oblike med poezijo in pripovedništvom, pritrdilen in manj intriganten od vprašanja, ali obstajajo vmesne oblike med verzom in prozo.

Pripovedništvo (ali ’proza‘ v metonimičnem pomenu) je enako težko definirati kot poezijo: lahko ga definiramo kot opozicijo poeziji (ne pa verzu), torej kot zvrst, ki ji manjkajo vsaj nekatere od zgoraj naštetih lastnosti poezije (od a do f): ni metrično, ni grafično členjena na verze, nima rim in aliteracij, je stilistično in po tropih skromnejša, ni lirska, ampak prikazuje relativno veliko dogodkov (»predstavitev in posredovanje informacij o dogodkih, procesih in dejstvih iz zunanjega sveta«, gl. Brogan 1993:

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1346), je daljša od pesmi, nosi žanrski (pod)naslov, jo predvidena oz. implicirana publika ima za pripovedništvo.

To ne pomeni, da pripovedništvu manjkajo vse te lastnosti ali pa da kakšne od njih ne sme imeti; besedilo lahko ima *prav vsako* od teh lastnosti, ne more pa imeti vseh hkrati: povesti in romani so lahko v verzih, krajše pripovedi ali pasusi večjih pripovedi so lahko zelo stilizirani, kratka zgodba prikazuje zelo malo dogodkov itd. Tudi pripovedništvo je stvar stopnje, ki se na enem koncu stika s poezijo.

1.2 Razlika med verz(ifikacijo) in prozo v pisnem mediju

1.2.1 Zapisani verz je grafični in fonološki pojav, zato mu zadošča ena od prvih dveh zgoraj naštetih lastnosti: ali metrična členitev na verze ali pa grafična. Verzifikacija mora biti nujno členjena na verze: ali zgolj metrično (grafično pa ne) ali zgolj grafično (metrično pa ne), lahko oboje hkrati. Zgolj metrično tako, da npr. vsakemu osmercu sledi še en osmerec v isti vrsti, do roba strani, metrični verz je torej lahko zapisan kot proza. Tako je v protestantskih pesmaricah, npr. pesem *Ta Dan je vsiga veselja*:

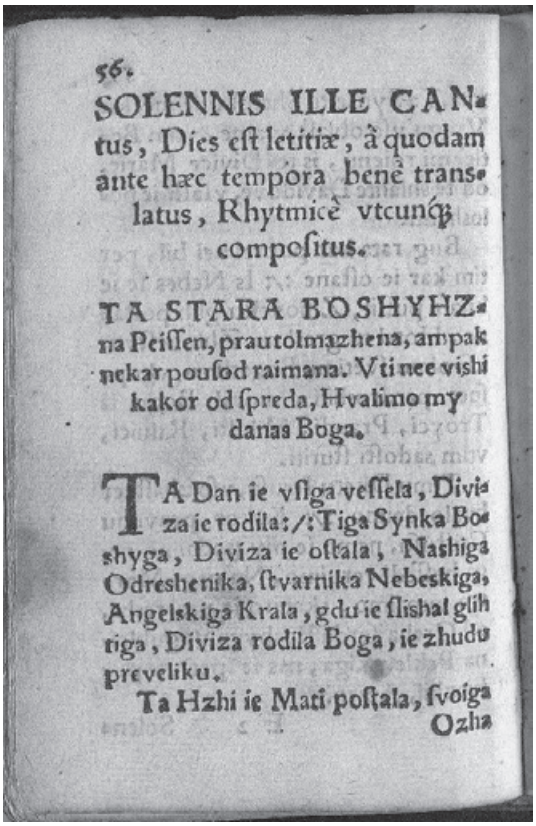
56.
SOLENNIS ILLE CAN-
tus, Dies est letitiæ, à quodam
ante hæc tempora benè trans-
latus, Rhytmicè vtcunq;
compositus.
TA STARA BOSHYHZ-
na Peissen, prautolmazhena, ampak
nekar pousod raimana. Vti nee vishi
kakor od spreda, Hvalimo my
danas Boga.
TA Dan ie vsiga vessela, Divi-
za ie rodila: /: Tiga Synka Bo-
shyga, Diviza ie ostala, Nashiga
Odreshenika, stvarnika Nebeskiga,
Angelskiga Krala, gdu ie slishal glih
tiga, Diviza rodila Boga, ie zhudu
preveliku.
Ta Hzhi ie Mati postala, svoiga
Ozha

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Ko upoštevamo rimo in število zlogov, bo grafično taka:

Ta Dan je vsiga veselja,
Divica je rodila
Tiga Sinka Božjiga,
Divica je ostala,
Našiga Odrešenika,
Stvarnika Nebeškiga,
Angelskiga Krajla:
Gdu je slišal glih tiga,
Divica rodila Boga,
je čudu preveliku.

Zgolj metrična členitev – brez grafične – je torej že zadostni pogoj za verzifikacijo.

Torej se verzifikacija od proze loči po dvojni členitvi (Urbańska 1995: 10–14): prozo členimo na stavke, njena temeljna enota je stavek; verzifikacijo tudi – a poleg tega še na verze (metrično ali grafično). Proza je členjena enojno, verz dvojno. Enojna členitev proze se v zapisu kaže tako, da je besedilo pisano od levega do desnega roba zrcala, o tem, kdaj gre besedilo v novo vrstico, odloča urejevalnik besedila in je z vsakim zapisom drugače. O verzni členitvi (kje se verz konča in naslednji začne) pa odloča pesnik in mora biti v vsaki izdaji enaka.

1.2.2 Ker svobodni verz nima metrične členitve na verze, mora nujno imeti grafično (o načelih svobodnega verza gl. Urbańska 1995; Bjelčevič 1998/99). Zgolj grafična členitev pa ne zadošča, da bi besedilo postalo verzifikacija: svobodni verz je verzifikacija le, če je besedilo hkrati leposlovno, neleposlovnega besedila v svobodnem verzu ni (razen če imamo psalme za neleposlovje). Nasprotno pa je metrična verzifikacija možna tudi zunaj leposlovja, heksameter ostane heksameter tudi v strokovnem besedilu, npr. predsokratski filozofski teksti ali Horaceva *De arte poetica*. Skrajna pola verzifikacije so torej leposlovna besedila v svobodnem verzu in metrična strokovna besedila.

K ločevanju verza od proze pripomorejo rima, asonanca in aliteriranje korenskih besed (starogermanske pesmi), ne pa stavčni paralelizem, anafore, epifore in podobne ritmične lastnosti, saj so občasne stilske lastnosti, ki niti za svobodni verz niso nujne (gl. posamične pesmi Nataše Velikonja, Taje Kramberger in Alojza Ihana).

1.3 Vmesne oblike med verzom in prozo v pisnem mediju

Če obstajajo vmesne oblike med enojno in dvojno členitvijo, potem obstajajo tudi vmesne oblike med verzom in prozo.

1.3.1 Netipične verzifikacije, npr. whitmanski svobodni verz našega Kocbeka (npr. *Velika* in *Mala hvalnica*) prek Karla Kocjančiča do Allena Ginsberga. Zakaj pravim, »če obstajajo vmesne oblike …«? Ponavadi je verz dolg eno grafično vrstico, pri naštetih pa dve in več vrstic, pri čemer so verzeti pisani od levega do desnega roba zrcala, tako kot proza. Grafično so torej vmes med verzom (ker o tem, kje se verzet

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

začne in konča, odloča avtor) in proznim odstavkom (ker o širini zrcala odloča urejevalnik besedila).

1.3.2 Verske igre in Drabosnjak (ustno izvajanje obravnavam tu in ne v naslednjem poglavju). Kako pa so verz in prozo za razliko od današnje literarne teorije razumeli od Drabosnjaka nazaj in zlasti polizobraženi in neizobraženi? Ali so sploh imeli tako vseobsegajoče pojme kot verz in proza, saj so se njihovi pojmi oblikovali ob drugačni, ustni literaturi (ob cerkvenih in ljudskih pesmih, pripovedkah, *pasijonih)? Danes vrsticam v pasijonih in drugih verskih igrah do 18. stoletja, npr. v Škofjeloškem* in *Kapelskem pasijonu* ter v Drabosnjakovi *Pastirski igri*, rečemo verzi. Toda – ali so *jih tudi avtorji in publika imeli za verze? (Nobeno besedilo ni verz ali poezija samo* po sebi, ampak le, če ju tako razumeta avtor in uporabnik, zlasti prvotni naslovnik.) Ti potencialni verzi namreč niso metrični, ampak so svobodni: dolgi so stavek ali dva in se zaključijo z rimo, torej so parno rimani stavki, ki so v *Škofjeloškem* pisani eden pod drugim, brez kitic – danes bi jim rekli rimani svobodni verz. Ti morebitni verzi so se pripovedovali, ne peli. Ob njih so v *Škofjeloškem* tudi čisto drugačni verzi: metrični in kitični (kitice, tipične za cerkveno himniko, npr. vagantska kitica iz jambskih osmercev in sedmercev), ki bi se po Höflerjevem (1999: 190) mnenju lahko péli, npr. pesem *Poglej, kristijan* v Povzetku/Periochi ob 12. podobi.

Po današnji logiki je oboje verz. Možno, da je rimane stavke tudi pisec imel za verz, ker so na Nemškem tedaj že oz. še uporabljali izraz *Knittelvers.* Vendar so bile verske igre namenjene poslušanju, ne branju. Po kakšnem kriteriju bi (nepismeni) poslušalec nemetrične, nekitične, govorjene rimane stavke imel za sorodnike metričnih, kitičnih in pétih verzov? Rimano govorjenje je za poslušalca nekaj drugega kot metrično petje. Zaradi pisnega medija mi danes vidimo sorodnost, takratni uporabniki pa so morda slišali le različnost in rimanih stavkov in verzov pétih pesmi niso povezali v skupni pojem verzifikacija. Na to sklepam tudi po *Kapelskem pasijonu*, ker so rimani stavki zapisani eden za drugim, kot proza (resda pa so tudi protestantske verzifikacije včasih pisane *in continuo*), pri čemer nekateri stavki niti niso rimani.[1]

Če rimani stavki za poslušalca niso verz, potem so ali proza – ali pa nekaj vmesnega. Vendar je pojem proza vzet iz pisnega medija, nepismeni ga niso poznali in so razlikovali le med govorjenjem in petjem. Govorjenje v rimah je torej vmesna oblika med navadnim govorjenjem in petjem.

Podobno je z verzifikacijami Andreja Šusterja Drabosnjaka. V zbirki *Litanije* in v rokopisni *Pastirski igri* obstaja oboje: nemetrični parno rimani stavki in metrično-kitične pesmi. Prvim je rekel rajmi[2] (*Rajmi od mlinarjov*), drugim pesmi (*Ena nova pesem od napitih bratov*, v *Pastirski igri* pa *Pastierščе pjesmi*[3]). V *Pastirski igri* se to

[1] Digitalni faksimile je na spletni strani ZRC SAZU http://nl.ijs.si/e-zrc/kapelski/ s klikom na »DP v TEITOK«, za knjižno izdajo (Prunč in Ogrin, 2016) pa je transliteriran v verze.

[2] Besedo Reim namesto Vers so uporabljali Nemci do 18. stoletja, pri nas Dalmatin v nemškem posvetilu *Ta celega Catehismusa* 1584, »windische Reimen«.

[3] Tj. pesmi pastirjev.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

dvoje loči tudi po govorni izvedbi – pesmi se poje, rajme pa »rajma«, v eni od didaskalij je namreč zapisano »Bandrovc eno Pesam *Zapoja* prej de *rajma*« (Drabosnjak 1992: 19), torej ‚eno zapoje, preden rajma'. Rajmanje je po besedah Herte Lausegger (osebna informacija) govorjenje v rimah in Drabosnjak po njenem mnenju tega dvojega (rajmov in verzov pesmi) ni povezal v en nadredni pojem, v verzifikacijo (čeprav je svoja besedila pisal, torej videl).

1.3.3 Prozimetrum, kjer je besedilo kombinacija verza in proze, proznemu segmentu sledijo verzi, njim spet proza itd., npr. Dantejevo *Novo življenje*.

1.3.4 Pesem v prozi pa ni vmesna oblika med verzom in prozo: pesem v prozi je čista proza, pisana od levega do desnega roba zrcala. Je pa poezija.

2 Po čem se poezija razlikuje od pripovedništva in verz od proze v ustnem mediju v pismenih kulturah

Recimo, da poslušate pesmi *Wave* Patti Smith ali *The Celebration of The Lizard* skupine The Doors ali *Places* Lou Doillon, besedil pa še niste videli, in recimo, da vas zanima, ali so recitirani pasusi verz ali proza. Kako bi to ugotovili na sluh? Ustno izvajanih besedil namreč ne vidimo, ampak jih slišimo: po čem poslušalci ločimo ustni verz od ustne proze in ustni verz od pisnega verza? Ne sprašujem se, po čem jih ločujejo folkloristi in verzologi, ampak po čem jih ločujejo izvajalci in publika.

2.1 Razlika med poezijo in pripovedništvom v ustnem mediju

Po prestavitvi v ustni medij se najbrž lahko spremenijo le tiste lastnosti poezije in pripovedništva, ki so zvočne narave, ki definirajo verz in prozo, pomenske in vsebinske pa ostanejo nespremenjene. Zato se tudi poezija in pripovedništvo v govorni izvedbi (petje, pripovedovanje itd.) lahko razlikujeta po nekaterih istih lastnostih kot v zapisu (po metričnosti ali/in po stilu in semantiki, ali/in po lirskosti in po ilokuciji), toda grafično členitev na verze mora nadomestiti intonacijska in melodijska členitev na verze.

2.2 Razlika med verz(ifikacijo) in prozo v ustnem mediju

Večina besedil v pismenih kulturah je najprej napisana in šele nato ustno izvajana, zato imajo status verza ali proze predvsem zaradi razločevalnih lastnosti, ki jih imajo v pisavi. Katere od teh lastnosti pa se realizirajo v ustnem mediju? Kateri izvedbeni način (pripovedovanje, petje, recitiranje, melorecitiranje) ustreza verzu in kateri prozi? Ker sta pisna načina dva (verz, proza), izvedbeni pa štirje, ne moremo reči, da se verz vedno poje, proza pa vedno pripoveduje, in obratno, da je péto besedilo vedno v verzih, pripovedovano pa v prozi. Tako verz kot proza se lahko izvajata na vse štiri načine: se pripovedujeta, recitirata, melorecitirata in pojeta; verzifikacijo lahko pripovedujemo, prozo pa lahko tudi pojemo.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Pri ustnem izvajanju se *lahko* ohranijo sledeče razločevalne lastnosti verza: metričnost, rima in aliteracija, npr. jambski enajsterec je mogoče slišati (kdo ga res sliši, je drugo vprašanje)[4]. Pojavita pa se dve novi lastnosti (oz. bi se morali pojaviti): intonacijsko členjenje na verze in melodično členjenje na verze. Funkcijo grafično označenega konca verza bi pri recitaciji morala opravljati intonacijska členitev na verze: kratek premor (krajši od premora med povedmi, gl. Faganel 1997: 98–99) ali polkadenca ali antikadenca ipd. To zlasti velja za nerimane in zlasti za svobodne verze, sicer poslušalec posamičnih verzov ne bo razločil. Pri melorecitiranju in petju pa grafično členitev nadomešča členitev na melodijske fraze. Ta zvočna zaključka verza sta nujna, sicer se besedilo spremeni v prozo, kot bomo slišali pri Šalamunu. Da bi poslušalec verz ločil od proze, mora verzne enote slišati: dvojna členitev, tj. členitev na stavke in na verze, je tudi za govorjeni verz nujna.

Zgolj petje, ki nima razločnih melodijskih fraz, pa ne ustvarja verzov, saj se na ta način poje tudi prozo; tako je npr. katoliško melorecitiranje evangelijev in t. i. beril (ter proznih molitev kot *Očenaš*?). Evangelij se zaradi melorecitiranja ne bo pretvoril v verz, saj manjka dvojna členitev: v sicer monotoni melodiji res zaznamo melodijske figure, vendar te označujejo konce stavkov in povedi, ne pa konce verzov (Snoj 1999: 102).

Pripovedovanje proze. Pojem proza lahko uporabimo tudi za govorjena besedila, če jo definiramo kot tekst z le eno členitvijo, sintaktično: govorjena proza je besedilo, ki ni metrično, ki nima dosledno izpeljane dvojne intonacijske členitve, ki ni členjeno na melodijske fraze.

2.2.1 Recitiranje metričnega verza. Tudi v ustnem mediju o meji med verzi odloča metrum, ki ga nekateri slišijo (na to je morda računal npr. Shakespeare v svojih dramah), drugi pa ne. Poskusi v razredu kažejo, da npr. trohejski deseterec slišijo le redki; če so vsi verzi rimani, večina poslušalcev sliši konec verza, deseterskost pa le nekateri. Če je riman vsak drugi verz in če recitator koncev verzov ne markira, bo poslušalec najbrž dva verza slišal kot enega. Kako bi sicer poslušalec, ki Simona Jenka slabo pozna, slišal, da so *Obujenke* napisane v trohejskih šestercih in ne v dvanajstercih, saj se rimata le parna verza?

In srcé umeje	T 6 x	–U–U–U
čudne govorice,	T 6 a	–U–U–U
ki jih govorijo	T 6 y	–U–U–U
zvezde i cvetice.	T 6 a	–U–U–U

Če recitator za besedama »umeje« in »govorijo« ne naredi pavze ali polkadence ali antikadence, bo slišal dvanajsterce:

In srcé umeje čudne govorice,	T 12 a	–U–U–U–U–U–U
ki jih govorijo zvezde i cvetice.	T 12 a	–U–U–U–U–U–U

[4] V ustnih kulturah, kot so nekdanje balkanske, so nepismeni pevci tisoče svojih epskih desetercev natančno slišali in se metrično niso skoraj nikoli zmotili (Stefanović 1992); danes, ko pesmi le še beremo, poskusi v razredu kažejo, da je na sluh težko določiti tip verza.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Z drugo besedo: tak recitator bi posegel v Jenkovo besedilo in iz krakovjaka naredil drugačen verz, tak, kot je v Aškerčevi *Legendi o toplicah*:

Rómata po svetu Kristus in Šentpeter, T 12 a[5]
tód, onód in vsékod, koder piha veter. T 12 a

2.2.2 Recitiranje svobodnega rimanega verza

Bobnajo bobnajo kolesa v temo.
V vagonu kup otrok.
Sto rok
tesno
sklepa se v mrtvi krog.
[...]
(Matej Bor, *Bobnajo bobnajo kolesa*)

Če ni metruma, lahko poslušalec loči en verz od drugega po rimi, če niso rimani vsi verzi, pa mora recitator verzne konce označevati s pavzo ali anti/polkadenco.

2.2.3 Recitiranje sodobnega svobodnega nerimanega verza. Kako lahko poslušalec nerimane svobodne verze sliši kot verz? Kaj ostane od verznosti svobodnega verza, če recitator ignorira verzne meje oz. verzno intonacijo? Med recitiranjem nerimanega svobodnega antiskladenjskega verza (verza z obiljem enjambementov) je zvočni signal na koncu verza nujni pogoj, da tekst ostane verzifikacija: brez njega se pretvori v prozo ali v drug tip svobodnega verza, npr. v stavčni svobodni verz.

Brez označevanja verznih meja recitira Šalamun svojo pesem *Vem* na festivalu Vilenica.[6] Pesem je napisal v antiskladenjskem svobodnem verzu, prebral pa tako, da na koncu enjambemiranih verzov ni naredil nobenega premora ipd., verzne meje je ignoriral. V njegovem zapisu je pesem na verze členjena takole:

Včeraj zvečer me je tam, kjer je
poniknila črta Barnetta Newmana,
potopilo v vodo. Na gladino sem
priplaval kot črn, temno moder
svetleč cvet. Strašno je biti
roža. Svet je obstal. Nemo sem se
odprl, žametno, verjetno
dokončno. S Tomažem Brejcem sva se
pred tem pogovarjala o mistiki
finančne mase, o očesu, o trikotniku,
o Bogu. O možnosti branj, o
šansi, o slovenski zgodovini in
usodi.

[5] Trohejski 12-erec ima za 6. zlogom cezuro, zato bi lahko tudi iz Aškerčevega naredili šesterce.

[6] Youtube, Tomaž Šalamun, festival Vilenica, od minute od 6´40´´ naprej.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Med recitiranjem pa pesmi ne členi na verze, ampak zgolj na stavke. Če bi recitacijo zapisali, bi jo morali zapisati ali kot prozo:

> Včeraj zvečer me je tam, kjer je poniknila črta Barnetta Newmana, potopilo v vodo. Na gladino sem priplaval kot črn, temno moder svetleč cvet. Strašno je biti roža. Svet je obstal. Nemo sem se odprl, žametno, verjetno dokončno. S Tomažem Brejcem sva se pred tem pogovarjala o mistiki finančne mase, o očesu, o trikotniku, o Bogu. O močnosti branj, o šansi, o slovenski zgodovini in usodi.

ali pa kot stavčni svobodni verz:

> Včeraj zvečer me je tam,
> kjer je poniknila črta Barnetta Newmana,
> potopilo v vodo.
> Na gladino sem priplaval kot črn, temno moder svetleč cvet.
> Strašno je biti roža.
> Svet je obstal.
> Nemo sem se odprl, žametno, verjetno dokončno.
> S Tomažem Brejcem sva se pred tem pogovarjala o mistiki finančne mase, o očesu, o trikotniku, o Bogu.
> O možnosti branj, o šansi, o slovenski zgodovini in usodi.

Šalamun je med recitiranjem torej svojo izvirno obliko verza spremenil. Drugače, pravilno, recitira svoj antiskladenjski verz Uroš Zupan, npr. v pesmi *Park* (iz zbirke *Oblika raja*),[7] kjer enjambemente prebere tako, da na koncu verza naredi premor.

Če je treba meje med verzi v antiskladenjskem verzu označiti s premorom ali anti/kadenco, kako verze označiti v stavčnem svobodnem verzu? To je verz brez enjambementov, kjer konci stavkov in verzov sovpadejo, konec verza je konec stavka (Urbańska 1995; Bjelčevič 1998/99), npr. mnoge Seliškarjeve in Jarčeve pesmi. Med recitiranjem bodo zato sovpadle tudi verzna in stavčna intonacija ter pavza, dve členjenosti se bosta združili v eno (zato je *recitirani* stavčni verz bližje prozi kot antiskladenjski verz, ki poln enjambementov). Poslušalci slišimo stavčne meje – toda kako vemo, da so to tudi verzne meje? Ali jih je treba označiti s premorom, ki je daljši od premora med stavki? Kako to počnejo pesniki?[8] Recimo Zupan svojega *Večernega vlaka* ne recitira tako,[9] Allen Ginsberg pa (gl. v nadaljevanju 2.2.5.1).

2.2.4 Kako zapisati govorjeno poezijo? Včasih imamo opraviti z nasprotno situacijo: avtor svojega besedila ni zapisal, ampak le povedal ali zapél. Kako vemo, ali v verzih ali prozi? Če je besedilo metrično, npr. balkanske guslarske pesmi, problema ni. Kaj pa, če je nemetrično in nerimano? Petje ali recitacija sugerirata, da je besedilo poezija – toda ali je tudi verz? In če je, kje so meje med verzi? Patti Smith je Hendrixovo pesem *Hey Joe* razširila z lastnim besedilom, ki ga ne poje, ampak recitira; besedila pa, kolikor vem, ni zapisala. Zato na spletu najdemo množico različnih načinov členjenja. Nekateri so v prozi:

[7] Youtube, Uros Zupan 2.mp4.

[8] To vsaj pri nas ni raziskano, opazovati pa bi bilo treba tak stavčni verz, kjer so meje stavkov tudi znotraj verza.

[9] Youtube, Uroš Zupan 1.mp4.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

> Honey, the way you play guitar makes me feel so, makes me feel so masochistic. The way you go down low deep into the neck and I would do anything, and I would do anything and Patty Hearst [...]

drugi skušajo ugotoviti, kje, razen na mejah stavkov, Patti Smith dela pavze in anti/polkadence in ali so te pavze in kadence tudi meje verzov:

> Honey, the way you play guitar makes me feel so
> Makes me feel so masochistic
> The way you go down low deep into the neck
> And I would do anything, and I would do anything and Patty Hearst
> [...]

in

> Honey, the way you play guitar
> Makes me feel so
> Makes me feel so
> Masochistic
> The way you go down low deep into the neck
> And I would do anything
> And I would do anything
>
> And Patty Hearst
> [...]

Šalamunovo recitiranje odpira temeljno vprašanje svobodnega verza: kjer ni metruma in rime, zakaj sploh pisati v verzih? Če je namen verznosti med drugim povečanje pomenskega potenciala, Šalamun z ukinitvijo verzov sugerira, da je včasih razlog za členitev na verze lahko zgolj to, da besedilo dojemamo kot pesem. Patti Smith pa odpira nasprotno vprašanje: kako naj obstaja zgolj govorjeni svobodni verz?

2.2.5 Recitiranje vmesnih oblik med verzom in prozo

2.2.5.1 Če drži, da so v pisnem mediju verzi v stilu Walta Whitmana (Ginsberg, Kocbek) vmesna oblika med verzom in prozo, v Gisnbergovi recitaciji poeme *Howl* te vmesnosti ni. V zapisu so verzi predolgi, da bi šli v eno vrstico, odtod njena grafična vmesna oblika. Med recitiranjem pa pesem postane tipični stavčni svobodni verz: Ginsberg[10] na koncu vsakega verzeta postavi premor, ki je daljši od premorov med stavki znotraj verzetov. To, kar je pri recitiranju običajnega stavčnega svobodnega verza morda zaželeno, je tu najbrž nujno.

2.2.5.2 O izvajanju prozimetruma (npr. Dantejevega *Novega življenja*) veliko pove avtorska oznaka francoske srednjeveške *Aucassin et Nicolette*, namreč *cantefable*, torej preplet govora in petja, kjer je ob prozi navodilo, naj se govori, ob verzih, naj se pojejo (Butterfield 1997: 71–72). Tej temi je posvečen celoten zbornik *Prosimetrum*.

[10] Youtube, Allen Ginsberg reads Howl, Big Table Chicago Reading.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

2.2.6 Pétje metričnega verza. Kot pri Šalamunu se tudi pri petju zgodi, da avtor pesem verzno členi drugače, kot jo je napisal, in to celo pri petju metrične pesmi. Na uradni spletni strani Black Sabbath je znamenita *Paranoid* zapisana tako:[11]

Finished with my woman	−U−U−U	T 6
,cause she couldn't help me with my mind	−U−U−U−U−	T 9
People think I am insane	−U−U−U	T6
because I'm frowning all the time.	−U−U−U−U−	T 9
All day long I think of things	−U−U−U−	T 7
but nothing seems to satisfy	U−U−U−U−	J 8
Think I'll lose my mind	−U−U−	T 5
if I don't find something to pacify.	U−U−U−U−U−	J 10

Ikti so podčrtani po Osbournovem petju. Kitici sta metrično različni, nesimetrični. Med petjem pa Osbourne besedilo členi povsem drugače:

Finished with my woman ,cause she couldn't help me with my mind	T 15
People think I'm insane because I am frowning all the time	T 15
All day long I think of things but nothing seems to satisfy	T 15
Think I'll lose my mind if I don't find something to pacify.	T 15

Metrum péte pesmi so štirje trohejski 15-erci, ker se v citiranem odlomku melodija ponovi štirikrat in vsakič ustvari enak verz. Zapisovalec je šel v novo vrstico za besedami *woman, mind, insane* itd., pevec pa za besedami *mind, time, satisfy.*

Te verze pa lahko členimo še na tretji način, na simetrične štirivrstičnice iz osmercev in sedmercev, ker jih smemo za 8. zlogom zaradi cezure (stalne medbesedne meje) in tradicije razpoloviti:

Finished with my woman 'cause she	T 8
couldn't help me with my mind	T 7
People think I'm insane because	T 8
I am frowning all the time	T 7

To je namreč ena od najpogostejših evropskih kitic, romarska štirivrstičnica (Prešern, *Strunam* in *Ukazi*).

Enako velja za pesem *Naj kolje noč* Lačnega Franza; zapis na ovitku plošče je svobodni verz (ker »metrična« shema ni metrična shema):

Ko vse poti,	U-U-
skrite, tihe in prazne	-U-UU-U
vodijo kam drugam.	-UU-U-

Med petjem pa Predin za besedami *poti, in, vodijo* naredi razločno pavzo, da ustvari pravilno trohejsko kitico (ikti so podčrtani):

Ko use poti,	-U-U-	T 5
skrite, tihe in	-U-U-	T 5

[11] Na istoimenskem albumu besedila ni, zato je to najbrž edini avtorizirani zapis.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

prazne vodijo	-U-U-	T 5
kam drugam.	-U-	T 3

Zakaj sta Osbourne in Predin pesmi zapisala drugače, kot jih pojeta? Ker sta besedilo členila na pomenske enote, ne pa na metrične in fonetične.

2.2.7 Koralno pétje proze. Rekli smo, da evangeliji in berila ostanejo proza, čeprav se melorecitirajo, ker »melodija« besedila ne členi na verze: besedila se pojejo več ali manj na istem tonu, na koncu stavkov pa so melodijski odkloni oz. »drobne figure« (Snoj 1999: 102).[12] Torej se melodija podreja skladnji, ne pa obratno. Na ta način do dvojne členitve ne pride. Petje še ni znak, da je besedilo verzifikacija in proze nujno ne pretvori v verz.

3 Kaj loči poezijo od pripovedništva in verz od proze v nepismenih kulturah

3.1 Kaj sta v neevropeiziranih kulturah **poezija in pripovedništvo,** je najbrž komajda smiselno vprašanje, ker je besedna umetnost npr. ameriških Indijancev komajda podobna zahodni, zahodnjaki pa celo lastno ustno slovstvo (slovstveno folkloro) komajda štejemo za literaturo. In obratno: neevropske nepismene kulture nimajo evropeizirane umetnosti. Lahko se le vprašamo, ali poznajo delitev na dva ali tri večje zvrsti, ki bi približno ustrezala zahodni poeziji in pripovedništvu (in dramatiki).

O afriški ustni umetnosti afrikanistka Ruth Finnegan (1998: 69–79) razmišlja takole: če ima besedilo tiste lastnosti, ki jih na zahodu razumemo kot značilnosti poezije, ga bomo mi zahodnjaki označili za afriško poezijo. Te lastnosti so: glasbena izvedba, intenzivnost in čustvenost izraza, specifično besedje, stil in sintaksa, ponavljanja, paralelizem ipd., medtem ko so metrum, ritem, aliteracija, tonalna[13] ali silabična rima redki in le tam, kjer je čutiti arabski vpliv. Včasih (Finnegan 1998: 75) pa je sploh le glasbena izvedba tisto, kar po evropskih kriterijih loči poezijo od pripovedništva. O poeziji odločata še stopnja specializiranosti (hvalnice in verske pesmi pojejo »profesionalci«) in njihova lastna klasifikacija (ilokucija). Tudi tu nobena od teh lastnosti ni ne nujna ne zadostna (Finnegan 1998: 77), celo glasba ni nujna sestavina vseh pesniških žanrov, hkrati pa se včasih popeva tudi »pripovedne« žanre. Še en kriterij poetičnosti je vsebinski: v poezijo bi lahko šteli panegirike, elegije (npr. ob pogrebnih in spominskih obredih), vojne, lovske in verske pesmi, lirske (ob rojstvu, puberteti, poroki itd.), politične, priložnostne in otroške pesmi. Pripovedništvo pa je to, kar ni poezija: se ne poje, ampak se pripoveduje, je neritmično in nerimano, stilno preprostejše itd.; pripovedni žanri so vsakovrstne pripovedi, uganke, pregovori, javni govori.

[12] Taki melodiji so v gregorijanskem koralu rekli *tonus*, melodije tonusov so v obrednikih, npr. v *Liber usualis missae et oficii*, ponavadi na začetku v poglavju *Toni*.

[13] Silabične rime (ponavljanje enakih zlogov) so značilne za aglutinacijske jezike, kjer imajo slovnične kategorije stalne končnice, npr. *–ov* ter *–in* pri svojilnih pridevnikih, sklonske končnice itd. (Reichl 1997: 328). Neaglutinacijski jeziki silabičnih rim nimajo in so si konci verzov podobni po tonu (Finnegan 1998: 69–71).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

3.2 Verz in proza. Ne le, da pri nepismenih ločnica med verzom in prozo ne poteka med dvema vrstama zapisa, ampak je vprašljivo, kdaj je še smiselno govoriti o verzu in prozi (prozi v fonetičnem smislu). O verzu le v literaturah, ki uporabljajo metrični verz, to pa so (indo)evropske, arabske (Heinrichs 1997) in poezija mnogih turških narodov (Reichl 1997: 327).

Afriška »poezija« pa večinoma ni metrična in rimana (neevropske glasbe na youtube postavlja Traditional Music Channel). Kaj pa tam tvori verzne enote, ali še lahko govorimo o verzifikaciji? Zato je vprašanje, kako se zapisano besedilo obnaša med recitiranjem in petjem, tu treba obrniti: kateri izvedbeni način (petje, melorecitacija, pripovedovanje) bi, če bi besedilo zapisali, dobil obliko verza ali proze? Zato je namesto razlikovanja med verzom in prozo smiselno govoriti o različnih načinih govornega izvajanja: govorjenjem, melorecitacijo in petjem (način izvajanja se prilagaja vsebini, v mandinškem epu Sunjata se dogodke pripoveduje, slavospeve in življenjske modrosti recitira, besede glavne junakinje pa se poje). Izvajalec lahko prosto prehaja od petja do govorjenja, tako da je včasih mejo težko potegniti (Haring 1997: 214). Zvrstni kontinuum, o katerem sem večkrat govoril, je tudi tu.[14]

4 Definicija poezije in verza

4.1 Za sklep ponujam clustersko definicijo poezije, ki upošteva tradicionalne zadrege definiranja, čeprav jih ne more rešiti.[15] Zaradi različnosti besedil poezije ni moč definirati po besedilnih lastnostih, ki so nujne in hkrati specifične za vse pesmi; morda je ni moč definirati niti po funkciji. O poezijskosti pa gotovo odločata avtorjeva intenca in bralčeva odločitev, da zaradi lastnosti ali drugega razloga besedilo obravnava kot poezijo (tako nekako je Dickie 1969 definiral umetnost, Rea 2003 pa pornografijo). Definicija upošteva avtorjevo intenco, da napiše poezijo, bralčevo percepcijo, da gre za poezijo, besedilnih lastnosti pa se loteva po principu »in/ali«:

Prvi del definicije:

Za uporabnika U je besedilo B poezija (U ga obravnava kot poezijo) takrat, ko ima eno ali več naslednjih karakteristik (ne nujno vseh):

a) je lirsko,
b) ima relativno veliko metaforike, simbolike, metonimike, ima ritem (ponavljanja, stopnjevanja, paralelizme ipd.), glasovno orkestracijo (rima, aliteracija

[14] Tudi péte pesmi nekaterih ameriških Indijancev niso metrične. Folkloristi (Alexander 2005, Fletcher 1992, Matthews 2002, Levine 2002, Rhodes 1983) so jih zapisovali v verzih, torej po evropsko, pri čemer so sledili pomenski členitvi, šele na prelomu 19. in 20. stoletja pa glasbeni: Natalie Curtis (*The Indians' Book*, 1907, cit. po Levine, str. 59) pa je indijansko petje zapisovala po »novem načelu, tako da so ustrezne glasbene fraze zapisane ena pod drugo, kot verzi v pesmi. A to ni vedno možno, Rhodes (1983: 7) pravi, da je indijanske melodije težko glasbeno transkribirati.

[15] Predlagana clusterska definicija je ena do možnih, ostale so: realna, funkcijska, družinska/domino, prototipska, institucionalna, ekstenzionalna/pokazna, slučajna idr.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ipd.), zaznamovan besedni red, zgoščen izraz, je namerno[16] nekoherentno in nekohezivno (med vse našteto je treba postaviti in/ali),

c) je v verzih,

d) ima specifičen naslov ali podnaslov,

e) je objavljeno v literarni reviji, pesniški zbirki, pesniškem spletnem portalu

f) ga je avtor imenoval poezija,

g) besedilo je kakovostno, če poezijo razumemo kot vrednostni pojem.

h) Fikcijskost je za poezijo nerelevantna, ker ni niti nujna niti zadostna niti specifična niti pogosta lastnost, torej je izrazito fakultativna.

Drugi del definicije:

Besedilo dejansko je poezija,

a) ko večina uporabnikov, za katere je bila pesem ustvarjena, besedilo obravnava kot poezijo

b) in/ali ko jo tako obravnava strokovna publika, tj. institucija.

4.2 Definicija verza

Verz je (umetnostno) besedilo, ki je za razliko od proze dvojno členjeno. Proza je členjena na stavke, verz pa na stavke in še na grafično ali intonacijsko samostojne enote. Verzi v pesmi so med seboj ekvivalentni glede na neko gramatično lastnost, in sicer ali silabično (silabični verz), prozodično (silabotonični, tonični, kvanitativni verz) ali pa sintaktično (svobodni verz). Semantično so verzi soizmerni in soodnosni: soizmernost pomeni, da je potencialno vsak verz samostojna pomenska enota (ker je z avtorjevo voljo zamejen niz besed); soodnosnost pa pomeni vertikalno povezanost besed: grafična delitev na verze nam omogoča, da se nam pred očmi v koloni zvrstijo vse zaključne besede verzov in vse začetne besede, ki lahko ustvarjajo nove pomene; pri ustrezni recitaciji bi se to utegnilo tudi slišati. S soodnosnostjo in soizmernostjo se pomenski potencial poveča.

Viri in literatura

Alice C. Fletcher, Franis LA FLESCHE, (1911) 1992: *The Omaha tribe*. Nebraska: University Press.

Hartley B. Alexander, (1916) 2005: *Native American Mythology*. Mineola: Dover Publications.

Kapelski pasijon, 2016. Ur. M. Ogrin in E. Prunč. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Na spletu.

Victoria Lindsay Levine 2002 (ur.): *Writing American Indian Music: Historic Transcriptions, Notations, and Arrangements*. Middleton, Wisconsin: A-R Editions for

[16] Tj. bralec domneva, da je pesnik tako nameraval.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

American Musicological Society. Na spletu.
Liber usualis missae et oficii, 1930. Pariz, Tournay, Rim.
Washington Matthews, (1897) 2002: *Navaho Legends.* Utah: University Press. Na spletu.
Willard Rhodes, 1983: *Music of the American Indian navaho: From the Archive of Folk Culture*. Washington: Library of Congress. Na spletu.
Andrej Šuster Drabosnjak, (1798) 1997 in 2016: *Litanije*. Reprint Celovec: Wieser, Drava.
--, 1992: *Pastirska igra*. Ur. H. Maurer-Lausegger. Celovec: MD.

Aleksander Bjelčevič, 1998/99: Svobodni verz 2: Lastnosti sistema. *Jezik in slovstvo* 44/12. 29–44.
Cecil M. Bowra, 1963: *Primitive Song*. New York: Mentor Book.
Terry Brogan, 1993: Verse and Prose. *The new Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Ur. A. Preminger, T. V. F. Brogan. New York: MJF Books. 1346.
Ardis Butterfield, 1997: *Aucassin et Nicolette* and Mixed Forms in Medieval French. *Prosimetrum*. Ur. J. Harris in K. Reichl. Cambridge: D. S. Brewer. 67–98.
George Dickie, 1969: Defining art. *American Philosophical Quarterly* 6/3. 253–56.
Jože Faganel, 1997: Verzni prestop v drami *Voranc* Daneta Zajca. *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika.* Ur. J. Pogačnik. Ljubljana: ZRC SAZU. 97–106.
Ruth Finnegan, [13]1998: *Oral Literature in Africa*. Nairobi, Dar es Salaam: Oxford University Press.
Mihail L. Gasparov, 1993: *Russkie stihi*. Moskva: Visšaja škola.
Lee Haring, 1997: The African Challenge. *Prosimetrum*. Ur. J. Harris in K. Reichl. Cambridge: D. S. Brewer. 2013–224.
Bruce Hayes in Margaret MacEachern, 1996: Are there lines in folk poetry? Na spletu.
Wolfhart Heinrichs 1997: Prosimetrical Genres in Classical Arabic Literature. *Prosimetrum*. Ur. J. Harris in K. Reichl. Cambridge: D. S. Brewer. 249–76.
Janez Höfler, 1999: Glasba v Škofjeloškem pasijonu. *Škofjeloški pasijon*. Ur. J. Faganel. Ljubljana: MK. 188–91.
Michael C. Rea, 2003: Kaj je pornografija? Prev. B. Kante. *Analiza*: *časopis za kritično misel* 7/1–2. 125–55.
Karl Reichl, Joseph Harris, 1997: Introduction. *Prosimetrum*. Ur. J. Harris in K. Reichl. Cambridge: D. S. Brewer. Cambridge: D. S. Brewer. 1–16.
Jurij Snoj, 1999: *Gregorijanski koral*. Ljubljana: ZRC SAZU.
Timothy Steele, 2012: Verse and Prose. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. New Jersey: Princeton UP. 1507.
Mirjana D. Stefanović, 1992: *Struktura srpskohrvatskoh asimetričnog deseterca u starijim zapisima (XVI–XVIII stoljeće)*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
James H. Pickering, Jeffrey D. Hoeper, 1986: *Literature*. New York: Macmillan.
Dorota Urbańska, 1995: *Wiersz wolny*. Varšava: Instytut badań literackich.
Valens Vodušek, 2003: Anakruza v slovenski ljudski pesmi. *Etnomuzikološki članki in razprave*. Ur. M. Terseglav, R. Vrčon. Ljubljana: ZRC SAZU.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Summary

How verse is distinguished from prose in an oral medium, and how poetry is distinguished from narrative/epic; the question that is particularly relevant to oral cultures. For this reason it is necessary to define prose (text with one division, i.e. syntactico-intonational division into sentences and phrases) and verse (text with additional intonational division into verse lines, where verse lines are equivalent, correlatable and commensurate) as graphic and phonetic-intonational concepts, and poetry as a stylistic and content-based concept (I will propose a clustered definition of poetry). What is free verse and what are mixed forms between verse and prose (Whitmanesque verse, prosimetrum, Passion plays in apparently rhymed free verse) and how they are delivered orally (according to the four manners of oral delivery: singing, muscial recitation, recitation, and narration)? Which characteristics of verse are preserved and which are changed in oral delivery (graphic divisions *must be* replaced by intonational division or verse ceases to be verse)? How should metrical verse be recited, how should dbe recited various types of free verse (with sound markers needed at the end of verses), what are the differences between sung and written verse, and how to write down poetry that was originally spoken? When we can speak of verse and prose among non-literate peoples and cultures (e.g., African, American indian), where a *graphic* oppostion between verse and prose does not exist?

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

UDK 821.163.6.09-7:316.472.4
Petra Jordan
Ljubljana
jordan.petra@gmail.com

SLOVENSKI KLASIKI NA DRUŽABNIH OMREŽJIH

Prispevek predstavlja *SLOLvenske klasike 1* Boštjana Gorenca - Pižame (Cankarjeva založba, 2015), zbirko parodičnih predelav 53 del iz kanona slovenske književnosti. Avtor jih je prestavil v spletno okolje družabnih omrežij, e-pošte, SMS-sporočil, forumov in spletnih strani. Slovenski klasiki so uporabljeni na različne načine: lahko z uporabo osrednjega motiva, skozi odlomek literarnega dela ali le kot aluzija, zlasti pa so postavljeni v nove kontekste aktualnega družbenega dogajanja (migrantska kriza, pravice istospolnih, založniški trg in njegov odnos do avtoric, prekarno delo). Z vidika novomedijske teorije prispevek pregleduje okoliščine seljenja kanonskih literarnih besedil v jezik, kod in okolje digitalnega medija, ki so pravzaprav vsebina Pižamove – še vedno tiskane – knjige. Osredotoča se zlasti na odnos med besedilom in njegovim medijem, tj. na vpliv zakonitosti digitalnega medija na nova ubesedenja (znanih) književnih vsebin oz. na kakšne načine avtorju digitalne tehnike zapisovanja omogočajo predelavo na ravni jezika in izraza.

Ključne besede: družabna omrežja, predelava, parodija, novi mediji

The paper analyzes the book *SLOLvenski klasiki 1* by Bošjtan Gorenc - Pižama (Cankarjeva založba, 2015), a collection of fifty-three parodic adaptations of classic Slovene literary works. The subject matter of the canoni- cal literature is transported into a new setting of social networks, e-mails, text messages, message boards, and web pages. The Slovene classics are exploited in various ways: by employing a central motif, through an excerpt from a literary work, or simply by allusion. The main thing is that they are situated in new contexts of current social issues (e.g., migrant crises, gay rights, women in publishing, etc.). Drawing from new media theory, the presentation surveys the circumstances of migrating classic literary works into the language, code, and milieu of digital media, which are the contents of Pižama's printed book. The discussion focuses on the relation between text and medium—that is, on how the rewriting of familiar literary themes is influenced by digital technologies and their features, and especially on how such features affect the adaptation in terms of language and expression.

Keywords: social media, adaptation, parody, new media

0 Uvod

Knjiga *SLOLvenski klasiki 1* Boštjana Gorenca - Pižame, slovenskega komika, igralca, reperja in prevajalca je izšla z letnico 2015 v začetku februarja 2016 pri Cankarjevi založbi v nakladi 1500 izvodov, ki so bili prodani v štirinajstih dneh. Zelo hitro je izšel prvi ponatis v nakladi 3000 izvodov in nato še dotis v nakladi 2200 izvodov. Ob koncu leta 2016 je bilo prodanih več kot 5000 izvodov, predstavitve knjig

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

in literarni večeri so se vse leto vrstili po vsej Sloveniji. *SLOLvenski klasiki 1* so torej nedvomno prodajna uspešnica, ki je postala tudi knjiga leta 2016 in s tem prejemnica velike nagrade Slovenskega knjižnega sejma. Pomenljiva je številka 1 v naslovu; Pižama že od začetka načrtuje serijo štirih knjig ali več knjig; *SLOLvenski klasiki 2* so v načrtu za leto 2018.

V knjigi so zbrane predelave 53 besedil iz kanona slovenske književnosti, ki jih Slovenci dobro poznamo; od Prešernove Vrbe in Povodnega moža, izbranih del Cankarja, Jurčiča prek ljudskih pravljic in del iz mladinske književnosti pa do besedil iz sodobne slovenske književnosti izpod peres Ivana Minattija, Tomaža Šalamuna, Svetlane Makarovič, Brede Smolnikar in *Premiki* Janeza Janše. Snov teh besedil, zlasti njihove like in motive, je avtor prestavil v digitalno, zlasti spletno okolje e-pošte, SMS-sporočil, uporabniških strani, forumov in drugih spletnih strani ter družabnih omrežij. Predelave so dveh vrst: vsebinske in formalne. Na ravni žanra gre za parodijo, v osnovi tega postopka, ki »z ironičnim, satiričnim in zabavnim namenom karikira oziroma ob vrednostno znižani tematiki ali stilu uporablja znano (literarno) besedilo – cenjeno, klasično oziroma modno, aktualno – pa tudi vrste, smeri, avtorske in druge stile« (Juvan 1997: 213), pa je postavitev snovi in likov iz kanonske književnosti v sodobni čas. Gre torej za predelave parodije v najširšem smislu; Pižama zajema tako travestijo kot druge oblike oz. stopnje predelovanja resne/klasične vsebine na komičen ali tudi resen način za doseganje komičnega učinka. Na ravni medija gre za t. i. novo besedilnost (Strehovec 2003), saj namreč pri postavitvi klasičnih snovi, likov in motivov v digitalno, spletno okolje, ne gre zgolj za prenos v drug medij (taka bi bila npr. filmska ekranizacija romana), pač pa novi digitalni medij hkrati postane tudi vsebina Pižamove knjige. Liki, vzeti iz kanonske književnosti, na spletu komunicirajo; najdemo jih v okolju e-pošte, SMS-sporočil, različnih uporabniških portalov (Furajmo.se, Šepeta.se, Zračnipenzion.com, Bovha.si), forumov (Zaskrbljeni.starši.net) in drugih spletnih strani (novičarski portali, Mkgp.gov.si. Wikileaks.si) ter družabnih omrežij (Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat). Pri tem Pižama izkorišča vse lastnosti in zakonitosti digitalnih medijev.

Liki iz slovenske književnosti so večkrat postavljeni v kontekste aktualnega družbenega dogajanja, kot so istospolno partnerstvo in starševstvo (*Mačkova očeta*), migrantska kriza (Martin Krpan in Brdavs), kemtrejli (*Lonček kuhaj*), gensko spremenjeni organizmi (*Zlata jabolka*), založniški trg in njegov odnos do žensk (Alma Karlin, s katero se urednik resno dogovarja za objavo rokopisa, le dokler misli, da je moški), prekarno delo prevajalcev (z ministrstva za kulturo zahtevajo prevod soneta O Vrba v angleščino, nemščino, hrvaščino in latinščino), Kickstarter (na katerem zbirajo sredstva za projekt *Kdo je napravil Vidku srajčico*). Obenem mrgoli popkulturnih referenc (Plestenjakova *Barka*, #Soči2014, filmi *Brazgotinec*, *Volk z Wall Streeta*, skupina Pink Floyd) in pojavljajo se liki iz drugih slovenskih književnih del in tudi iz svetovne književnosti (Gollum iz *Gospodarja prstanov*). Klasični liki govorijo sodoben jezik, tudi pogovorni, in »spletni« jezik. Njihovi zapisi na spletu so posnetek resničnega današnjega komuniciranja, vsebujejo na primer vse od sovražnega govora in teorij zarot do t. i. trolanja.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Za namen obravnave Pižamovih *SLOLvenskih klasikov 1* sem uporabila tudi empirično metodo kratkega intervjuja z avtorjem,[1] saj me je zanimal avtorski proces – kako je potekala nova ubeseditev kanonske snovi v novih medijih in na kakšne načine vse je digitalni medij sploh narekoval nastajanje vsebine in oblike knjige, se pravi, kako je sam medij formiral novo obliko literarnosti.

1 Poleg vprašanja, kako značilnosti digitalnih medijev vplivajo na nastajanje vsebine in oblike (še vedno tiskane) knjige, me je zanimalo, kako je nastal izbor 53 besedil. Predpostavljala sem, da je bila pomemben kriterij za izbor poznanost literarnih del pri najširšem bralstvu oz. publiki. Avtor je potrdil domnevo, da je bil ta kriterij pomemben, saj sicer s predelavami verjetno ne bi izzvali parodičnih učinkov. Zanimalo me je še, ali je bila v ospredju avtorskega procesa vendarle forma: koliko je pri t. i. novem ubesedovanju izhajal iz ciljnega medija oz. ali je imel pri izbiranju literarnih del, ki jih je nameraval predelati, že oblikovano predstavo, kako bi posamezni lik (motiv idr.) živel v čisto konkretnem digitalnem mediju (Facebooku, Twitterju itd.). Pižama je povedal, da so zamisli nastale na podlagi niza asociacij ob prebiranju kanonskih del, z iskanjem navdiha, katera dela in katere njihove snovi in teme bi sploh lahko uporabil, da bi nastalo nekaj učinkovito komičnega. To pomeni, da je bila v ospredju ideja o komično-parodični predelavi. Ne gre spregledati, da je avtor standupovec, ki si je knjigo zastavil kot komični performans. Besedila niso razvrščena ne po kronološkem ne po abecednem redu; ob predstavitvi je povedal, da so predelave, ki so se uredniškemu odboru s komičnega vidika zdele najučinkovitejše, premišljeno razporejene skozi knjigo.

Besedila iz kanona slovenske književnosti so v knjigi predstavljena in predelana z različnimi poudarki. Nekatera z osrednjim motivom oz. odlomkom literarnega dela – tak primer je *Mojca Pokrajculja,* ki v svoj piskrček vabi živali, kar je predstavljeno na način oglasa na uporabniški spletni strani za oddajanje in najem stanovanja www.zracnipenzion.com. V kontekst spletne strani je prestavljena tako rekoč vsebina pravljice v celoti. Vsebuje opis stanovanja (»majhna garsonjera na jasi na robu gozda«), ceno, opis o »gostiteljici«, možnost ocenjevanja ponudbe (čistoča, lokacija idr.) in komentarje uporabnikov (Lisica, Volk, Medved, Jelen, Zajček), skozi katere izvemo skoraj vso zgodbo (»Medved ga je preganjal, ker mu je požru med« (Pižama 2015: 23).

[1] Pogovor z Boštjanom Gorencem - Pižamo, 16. 11. 2016. Vprašanja: Kako je nastal izbor vključenih del in kaj je bilo pri tem relevantno: to, da je vsebina dobro znana, da je ponujala možnosti parodiranja? Je bila v ospredju zamisli o slovenskih klasikih na spletu aktualizacija - osvežitev Prešerna idr. ali ste v več primerih izhajali iz aktualnih tem, ki ste jih povezali z ustreznim klasičnim delom? Je bil namen te osvežitve, da bi (mladi) ponovno brali klasike? Ali jih res? Kdo je ciljna publika? Kaj se zgodi, ko postavite Povodnega moža na Facebook? Kako značilnosti digitalnega okolja vplivajo na obliko in način predelave? V čem se to kaže (kako je medij oblikoval vsebino in kako formira zapisovanje, shranjevanje in posredovanje vsebin)? Je knjiga oblikovana s posebnimi orodji? Zakaj je knjiga tiskana, glede na novomedijsko vsebino? Zakaj črno-beli tisk? Že načrtujete *Slolvenske klasike 2*?

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Z bolj ali manj celotno zgodbo je predstavljen še Martin Krpan (z nizom člankov o glavnem junaku na tračarski spletni strani Šepeta.se), v večini pa so daljša dela predstavljena z odlomkom. V nekaterih drugih primerih ne gre za predelavo vsebine književnih del, pač pa za še izvirnejše ubeseditve, ki zajemajo le bolj ali manj bežne aluzije na posamezno besedilo (na podlagi avtorjeve asociacije). Tak primer je besedilo *Mačkova očeta*, ki, razen naslova, nima nobene navezave na izvirno novelo; gre zgolj za forumski zapis »zaskrbljenega starša« o po njegovem mnenju problematični knjigi, predpisani za domače branje, in sicer zaradi domnevnega spodbujanja istospolnega starševstva:

> Zdi se mi ogabno in nemoralno, da otrrokom v osnovni šoli dajejo za branje take ostudne knjige, katere propagirajo to novo teorijo spola in brezbožno življenje v grehu dveh oseb istega spola. (Pižama 2015: 54).

Pižama zelo avtentično »posname« forumsko pisanje o podobnih temah (spomnimo se številnih polemik o maturitetnih romanih), z vso pripadajočo retoriko o »staršu 1 in staršu 2« ter s tipkarskimi in slovničnimi napakami.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

@ Janko Kersnik – Mačkova očeta

www.zaskrbljeni-starsi.si | Iskanje

Odstranitev knjige za domače branje

Cimpar
15. 11. 15
09:27

Imam eno vprašanje ker bi rad slišal nasvete in izkušnje staršev z podobnimi težavami. Naš otrok je včeraj prinesel domov seznam knjig, katere morajo letos prebrati za domače branje in me je skoraj kap zadela, ko sem prebral seznam. Med drugimi knjigami z, katerimi se precej strinjam se je znašla knjiga *Mačkova očeta*.
Zdi se mi ogabno in nemoralno, da otrrokom v osnovni šoli dajejo za branje take ostudne knjige, katere propagirajo to novo teorijo spola in brezbožno življenje v grehu dveh oseb istega spola. Kako naj jaz otroku dopovem, da je prava družina samo, če imata otroka moški in ženska, sepravi oče in mati, katere so nas tako alitako rasvrednotili na osebo 1 in osebo 2 oz.(iroma) starša 1 in starša 2, če pa jih že v OŠ pitajo s takim domačim branjem. Kdo bi hotel sploh pisati knjigo o dveh očetih, mislim mene ne moti kaj počnejo za stenami svojega stanovana, ampak naj ne vlačijo to okrog in kar ješe huje naj ne pišejo o tem.
Zdaj sva s ženo v precepu, kaj naj storiva. Ali naj rečeva otroku, da te knjige že ne bo bral in tvegava slapo oceno,

Podobno odmaknjena od izvirnika je Gregorčičeva pesem *Soči*, ki je na podlagi asociacije na ime ruskega mesta Soči, kjer so potekale olimpijske igre 2014, predelana v hvalnico Tini Maze. Avtor ohrani verzno obliko izvirnika:

Krasna si, Tina, hči planin,
Brdka v koroški si lepoti,
Ko dvoje zlatih medaljín
Okrog vratu se ti krasóti!
#Soči2014 (Gorenc 2015: 47)

Primeri kažejo, da *SLOLvenski klasiki 1* niso samo preprosta predelava slovenskih kanonskih literarnih besedil, ampak je v ospredju zamisel, da bi parodično učinkovali v digitalnem mediju. Pri tem pa (tudi po avtorjevih besedah) ni samo parodirana vsebina literarnih del, npr. zlasti problemi sodobnega življenja na spletu:

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

> Iskal sem povezave med izvirnimi deli in dogajanjem na spletu danes – ta plat knjige je satira našega digitalnega vsakdanjika, od sovražnega govora prek forumskih pogovorov do teorij zarot. Bolj kot izvirnike oz. klasike smešim nas, obnašanje na spletu, ko si nadanemo navidezno masko anonimnosti in smo nenadoma najpogumnejši in najmodrejši v vesolju. (Bratož 2016)

Avtor priznava tudi tendenco po razbijanju mitov o dolgočasnosti slovenskih klasikov. Na hrbtni strani knjige je Aljoša Harlamov zapisal: »Če ste ob prebiranju literarne klasike v šoli umirali od dolgčasa, boste zdaj crkavali od smeha.« (Pižama 2015). Podobno sočasna literarna kritika:

> Največja vrednost sLOLvenskih klasikov se mi zdi v tem, kako obračuna s tisto zgoraj postavljeno tezo naše folklore, da je odnos do slovenskih klasikov treba negovati na način neke nujnosti, ki prebiva nad ugodjem posameznika in zato deluje kot diskurz, ki mu ni mar za branost. Pižama je slovenske klasike povlekel v cono ugodja in s približevanjem v sodobno okolje pokazal, da mu je za branost še kako mar. Ob tem pa prav ničesar odvzel nujnosti tega, da se moramo s klasiki ukvarjati, jih brati, interpretirati in jim vdihovati življenje vedno znova. (Bešter 2016)

Iz »učbeniškega« naslova (*SLOLvenski klasiki 1*) knjige bi lahko sklepali, da želi avtor nagovarjati predvsem šolajoče se Slovence, vendar to zanika, čeprav so mu ljube pozitivne povratne informacije zlasti iz višjih razredov osnovne šole, v katerih se po njegovem zgledu učenci lotevajo predelovanja drugih besedil. To pomeni, da je knjiga dejansko zaživela kot didaktični pripomoček za poglobljeno branje, saj je za prepesnitev literarnega dela npr. v obliko s samimi »čustvenčki«[2] nedvomno potrebno natančno poznavanje in razumevanje vsebine.

2 Še eno pomembno vprašanje je izbira ustrezne oblike dela za prenos v digitalno okolje. Pižamova knjiga vključuje komunikacijske kanale:

- novičarske in druge spletne strani: Sepeta.se, Objavistena.si, Mkgp.gov.si, Wikileaks.si, neimenovani (13 besedil); v rubrikah črna kronika, TV-spored, ocenjevanje RPG-iger, zdravstveni in vrtičkarski nasveti,
- Facebook (9 besedil),
- SMS-sporočila (7 besedil),
- e-pošta (4 besedila),
- uporabniški portali: Furajmo.se, Bovha.si, Zracnipenzion.com (4 besedila),
- Twitter (3 besedila),
- aplikacije na pametnih telefonih: budilka, neodgovorjeni klici, obvestila o e-pošti, igrah (3 besedila),
- forumi: Zaskrbljeni-starši.si, Pravazenska.si (2 besedili),
- Instagram (1 besedilo),
- Irc (1 besedilo),

[2] Čustvenčki so Pižamov predlog prevoda emotikonov, tj. smeškov in drugih simbolov, ki zaznamujejo čustva govorečega v spletnem pisnem komuniciranju.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

- Snapchat (1 besedilo),
- Kickstarter (1 besedilo),
- Googlov iskalnik (1 besedilo),
- Raziskovalec sistema Windows (1 besedilo),
- drugo: 1 grafikon in 1 v celoti s čustvenčki zapisana pesem (brez forme digitalnega medija) (skupaj 2 besedili).

Avtor je hotel ohraniti pestrost digitalnih medijev, da ne bi zapadel v ponavljanje istih vzorcev (med tujejezičnimi primeri je zbirka *OMG Shakespeare* Bretha Wrighta in Courtney Carbone,[3] ki je v celoti zapisana v SMS-sporočilih). Pižama postavi *Krst pri Savici* v celoti kot pogovor likov v komentarjih pod Črtomirjevo objavo na Facebooku, vmes pa se pojavi obnova vsebine epa nekega srednješolca. Gre za preskok v drugo vsebino in s tem tudi v drug kontekst: poleg Facebookovih uporabniških profilov likov iz *Krsta*, Prešerna in drugih književnikov je zdaj parodirana spletna dejavnost srednješolcev, ki si delijo in prepisujejo na spletu objavljene obnove literarnih del.

Dve leti pred izidom knjige *SLOLvenski klasiki 1* je Pižama na spletu objavil *Povodnega moža na Facebooku*, »predelavo v statusih«,[4] oblikovano z orodjem Facebook generator, ki omogoča poljubno oblikovanje vsebine s posnemanjem uporabniških profilov na tem družabnem omrežju z vsemi pripadajočimi detajli. Pri oblikovanju tiskane knjige so se odločili za izrazito poenostavitev forme: videz digitalnih okolij je rudimentaren, črno-beli tisk. Odstranjena je večina oblikovnih elementov digitalnih medijev, med njimi izpis datuma in ure pri SMS-ih, gumbi »odgovori«, »všeč mi je« itd. na Facebooku, ki niso pomembni za vsebino in bi pomenili šum v komunikaciji oz. zasičenje za bralca. To pomeni, da je bila pri oblikovanju knjige v ospredju vsebina; tvorcem ni šlo za zvesto posnemanje medija, pač pa so se zanašali, da bodo bralci brez težav prepoznali formo Facebooka ali e-pošte, in so obdržali le tiste funkcije digitalnega okolja, ki lahko najbolj prispevajo k vsebini (datum in ura pri SMS-ih sta recimo ohranjena pri besedilu *Na klancu*, v Franckinih ponavljajočih se SMS-sporočilih prevozniku Atu Kovaču, saj je s prikazom časovnega zaporedja sporočil poudarjen Franckin obup).

Eno od osrednjih vprašanj je bilo, zakaj je knjiga, katere vsebina je digitalni medij, izšla v tradicionalnem mediju, tj. v tiskani knjigi, na kar avtor odgovarja:

> Ravno to je bil zame izziv, narediti digitalno vsebino v analognem mediju. Založba sicer pripravlja tudi e-verzijo. Problem pri tem je, da običajno knjigo lahko bereš na e-bralniku, tu so pa vse stvari slikovne, in takoj ko začneš večati ali manjšati, ne vidiš več celotne slike na zaslonu. Zdi se mi, da je knjiga najprimernejši format, s tem da sem totalen ljubitelj e-knjig. Subverzivno – ves navdih je nastal na spletu in hotel sem to ponuditi v knjigi, tako, da ljudi za trenutek odmaknemo od teh bleščečih zaslonov.

[3] Zbirka *OMG Shakespeare* zajema pet knjig: *srsly Hamlet*, *YOLO Juliet*, *Macbeth #killingit*, *A Midsummer Night #nofilter* in *Scrooge #Worstgiftever*. Random House Books, 2015.

[4] http://pizama.net/doma/2013/12/3/povodni-mo-na-facebooku

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

3 Kaj se torej zgodi, ko postavimo klasično literarno delo, kot je *Povodni mož*, na Facebook? Kako značilnosti in zakonitosti digitalnega medija, ki dejansko je vsebina Pižamove knjige, vplivajo na novo ubeseditev, kakšne možnosti podajanja, predstavljanja vsebine omogočajo?

Analiza besedil v *SLOLvenskih klasikih 1* je pokazala, da aktualizacija kanonskih besedil poteka naprej na ravni jezika. Jezik je v večini primerov posodobljen, kar je uporabljeno za komični namen. To pomeni nižanje registra, pogovornost na eni strani, na drugi strani pa avtor doseže komičnost ravno na način, da v novem mediju ohrani »starinsko govorico« (in tudi pisavo, npr. Zoisov krog, ki na Ircu klepeta v bohoričici), s čimer pride do diskrepance med načinom govora likov, književnikov in medijem, v katerem komunicirajo. Digitalno okolje uporablja t. i. SMS-govorico ali novejšo Twitter govorico (Myer 2015). Gre za pojav, ki ga Walter Ong imenuje sekundarna ustnost/oralnost (drugi, npr. Batson in tudi Myer, jo imenujejo tudi hibridna ustnost) in je po njegovem mnenju veliki medijski fenomen 20. stoletja. Začel se je z radia in televizije, ki pa ne moreta obstajati brez pismenosti (Ong 2002: 2–3). Z vzponom svetovnega spleta in pametnih naprav danes v veliki večini komuniciramo z e-pošto, SMS-sporočili in različnimi orodji za »klepetanje«, torej tipkamo, ne govorimo. Vendar je glavna značilnost digitalnega okolja pravzaprav značilnost ustnega komuniciranja, to je neposrednost, takojšnjost komuniciranja, brez zamika in filtra, kot se zgodi pri pisni korespondenci. Komuniciranje v spletnem okolju je torej hibridne narave: »Tviti so klepetavi, spajajo besedo in dejanje tako kot ustno sporazumevanje, obenem pa deklarativni, razdružljivi, ohranljivi in jih je mogoče analizirati tako kot pisno komunikacijo.« (Meyer 2015). Po Ongu digitalno komuniciranje dojemamo in procesiramo in v njem ravnamo, kot bi se pogovarjali v živo (Kleine in Gale 1996). Pižamovi liki pišejo pogovorno, uporabljajo krajšave in kratice, značilne za spletni sleng (LOL, WTF, TD;DR), ključnike (hashtage) in emotikone, komunicirajo hitro, neposredno (aplikacije, ki omogočajo neposredno komentiranje in takojšnje obveščanje delujočih o novih objavah).

Za doseganje komičnega parodičnega učinka se avtor pri seljenju klasikov v spletne medije po lastnih besedah poigrava z metatekstualnostjo, gre za »banalizacijo povedanega«. Na Črtomirjev vzvišeni govor iz Krsta pri Savici (»Ne meč pregnala nas bo sreča kriva«) na primer, ki ga lik objavi kot status na Facebooku, je prijatelj Jaromir Pogan odzove s komentarjem: »LOL, kdo bo to bral TL;DR[5]« (Pižama 2015: 129). Črtomir začne nato isto vsebino objavljati v obliki memov.

Za nove ubeseditve je značilno tudi, da so vizualno »bogate«. Uporabljene so fotografije, čustvenčki, memi, aplikacije. Med najbolj posrečenimi tovrstnimi predelavami so pesemska besedila, ki so nekatera v celoti zapisana v čustvenčkih. Taki primeri so prva kitica *Zdravljice* (kot Prešernovo SMS-sporočilo M-Choppy-ju – Matiji Čopu), verz »Le čevlje sodi naj kopitar« (na primer emotikon hokejske palice naj bi asociiral na (Anžeta) Kopitarja) iz *Apela in čevljarja*, parodiran v SMS-pogovoru s Čopom, in Menartov *Qroquis* kot fotografija na Instagramu.

[5] TD;LR je kratica, ki v angleščini pomeni »Too long; didn't read« (predolgo, nisem prebral/-a). Uporablja se v spletnem slengu kot zavrnilni odgovor na predolge in zato po mnenju uporabnika nerelevantne zapise.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

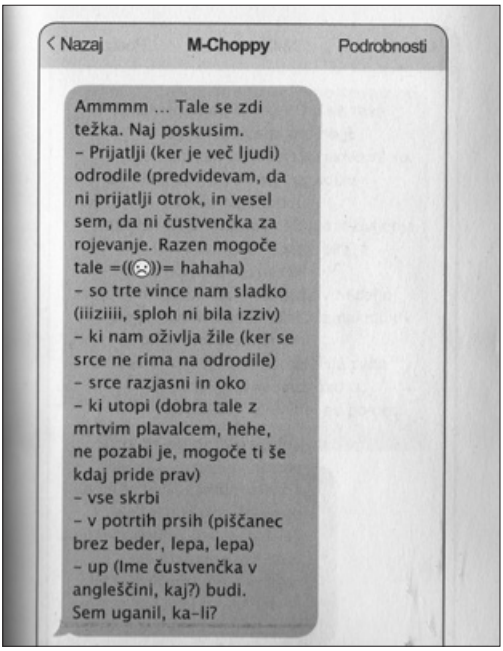

Na vsebinski ravni digitalni mediji prav tako omogočajo kreativno prepletanje različnih del in likov ter referiranje na stvarne zgodovinske osebnosti, ki so v glavnem slovenski književniki, ter z aktualnimi, celo perečimi temami. Na vpeljevanje vedno novih likov vpliva dialoška forma družabnih omrežij ali e-pošte, npr. s profilno fotografijo uporabnika na Facebooku. V Pižamovem *Krstu pri Savici* tako sodeluje – komentira, všečka, objavlja udeležbo na dogodkih in dejavnosti v aplikacijah kar 33 uporabnikov Facebooka (sonet *Matiju Čopu* objavi France Prešeren s statusom: »RIP, Matija ČOP, naš M_CHoppy), komentirata Andrej Smole in Miha Kastelic; v *Uvodu* se na poziv uporabnika z imenom Valjhun, sin Kajtimara odzovejo Avrelij, Droh, Črtomir, Živa, Kri po Kranji, Korotani, Čas, Zgodovina, Meč, Sekira, Lopata, Lakota neukrotljiva, Jaromir Pogan, Otrok Slave, Homerska primera, Sraga krvi, Oni, ki jim bila je vera draga, Zor, Erazem Predjamski, Ivan Minatti, Krst pri Savici; v Krstu se pojavijo uporabniška imena: Tilen Stanič, Župan Zoki, Metod Stanič, Čolnar, Janez Svetokriški, Gollum Smeagol, Bogomila, Slovan Davorin, Duhovni).

4 Sklep

Če Pižama sam omenja, da je bilo pri izboru del, vključenih v knjigo, pomembno, koliko je njihova vsebina splošno poznana, lahko na podlagi opravljene analize sklenem, da so vsebina te knjige pravzaprav digitalni mediji in da je za razumevanje vsebine pomembno tudi njihovo prepoznavanje. To je v skladu z avtorjevim stališčem, da knjiga sploh ni v prvi vrsti namenjena šolajočim se, temveč prej tistim, ki bi skozi »lahkotnejše« oz. sodobnejše predelave želeli ponovno uživati v vsebini klasičnih del,

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

za katere po njegovem prepričanju v šolskih letih še nimamo razvitega pravega bralnega aparata. Zanimiva bi bila raziskava recepcije obravnavanih del med različnimi generacijami, če se oprem na Michaela Harrisa, ki trdi, da generacije, rojene po letu 1985, nimajo več izkustva sveta brez spleta (ne govorijo več jezika »Prej«, samo še jezik »Potem«) in ne ločujejo fizične realnosti od hipno dostopnega virtualnega sveta (2014) – ki je vsebina knjige *SLOLvenski klasiki 1*.

Viri in literatura

Trent Batson, 2009: Response to Nicholas Carr's, Is Google Making Us Stupid?'. *Campus Tehcnology* 3. 8. 2009. Na spletu.

Tomaž Bešter, 2017: *SLOLvenski klasiki 1: Nova pisarija, ki navdušuje*. Na spletu.

Igor Bratož, 2016: Kako je, ko se klasiki znajdejo v spletnem okolju? *Delo* (15. 2.). Na spletu.

Boštjan Gorenc, 2015: *SLOLvenski klasiki 1*. Ljubljana: CZ.

Michael Harris, 2014: *The End of Absence: Reclaiming What We've Lost in a World of Constant Connection*. New York: Penguin Group. Na spletu.

Marko Juvan, 1997: *Domači Parnas v narekovajih: Parodija in slovenska književnost*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Michael Kleine in Fredric G. Gale, 1996: The Elusive Presence of the Word: An Interview with Walter Ong. *Composition FORUM* 7/2. 65–86.

Robinson Meyer, 2015: The Decay of Twitter. *The Atlantic* 2. 11. 2015. Na spletu.

Walter J. Ong, 2002: *Orality and Literacy*. London in New York: Routledge. Na spletu.

Janez Strehovec, 2003: *Umetnost interneta: Umetniško delo in besedilo v času medmrežja*. Ljubljana: Študentska založba.

Summary

Prodajna uspešnica *SLOLvenski klasiki 1* Boštjana Gorenca - Pižame (Cankarjeva založba, 2015) je zbirka parodičnih predelav 53 slovenskih leposlovnih besedil, večinoma kanonskih del, od Prešernove Vrbe in Povodnega moža, Cankarja, Jurčiča in ljudskih pravljic in del iz mladinske literature prek sodobnejših Minattija, Šalamuna, Makarovičeve do kultnih Smolnikarjeve in *Premikov* Janeza Janše. Z osrednjimi motivi in liki ali odlomki so v Pižamovi knjigi postavljena v digitalno okolje družabnih omrežij, e-pošte, SMS-sporočil, forumov in spletnih strani. Ob tem avtor snov klasičnih besedil aktualizira s prepletanjem s sodobno družbeno problematiko in številnimi popkulturnimi referencami ter posodobljenim jezikom. Slednje zajema tako nižanje registra kot uporabo t. i. »SMS-govorice« ali novejše »Twitter govorice«, ki vključujeta kratice, krajšave in emojije (»čustvenčke«). *SLOLvenski klasiki 1* so tako vsebinska predelava kanonskih besedil v novi žanr – parodija –, na ravni oblike pa ne zgolj novo ubesedenje, pač pa nova besedilnost, ki pomeni prenos v jezik in okolje drugega, digitalnega medija, pri čemer avtor izkoristi vse njegove lastnosti in zakonitosti. Izkaže se, da v ospredju zamisli o slovenskih klasikih na spletu ni parodično aktualiziranje omenjenih književnih del, pač pa v večji

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

meri parodiranje našega vsakdanjega izkustva spletnega okolja in našega obnašanja v njem.

The bestseller *SLOLvesnski klasiki 1* by Boštjan Gorenc-Pižama (Cankarjeva založba, 2015) contains fifty-three parodies of Slovene literary works, for the most part canonical, from Prešeren's "Vrba" and "Povodni mož" to Cankar, Jurčič, folktales, and works of children's literature, to the contemporaries Minatti, Šalamun and Makarović, as well as the cult figure Breda Smolnikar and Janez Janša's *Premiki*. Pižama's book uses central motifs, characters, or excerpts to place the works in the digital context of social media, e-mails, text messages, forums, and web pages. In doing so, the author updates the contents of classic texts by integrating them into contemporary social issues and employing numerous popular culture references and current language. The latter includes both lowering speech registers and using so-called text-message dialect or the newer Twitter dialect, which feature acronyms, abbreviations, and kaomoji (emoticons). *SLOLvenski klasiki 1* is thus a reworking of canonical texts into a new genre—parody—and, on the formal level, it is more than rewording: it is a new textualization /besedilnost/ that involves transfer into the language and context of another, digital medium, with the author exploiting all of its features and conventions. It turns out that parodic updating of the literary works in question is not the central intent of placing Slovene classics on the internet; it is, to a greater extent, a matter of parodying our everyday experience of the internet environment and how we deal with it.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

OCENE - POROČILA - ZAPISKI - GRADIVO

LEKSIKOLOGIJA I LEKSIKOGRAFIJA U SVETLU SAVREMENIH PRISTUPA (ZBORNIK NAUČNIH RADOVA)

Uredniki: STANA RISTIĆ, IVANA LAZIĆ KONJIK in NENAD IVANOVIĆ.
Beograd: Inštitut za srpski jezik SANU. 2016. 577 str.

Monografija *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa (Zbornik naučnih radova)* združuje različne razprave v dovolj aktualno in uporabno strokovno-znanstveno delo, ki omogoča večplastno branje – je znanstvena monografija in hkrati lahko praktični priročnik za leksikografe. Leksikografija ostaja zelo pomembna vseobsegajoča veda, ki se dotakne tako-rekoč vsakega uporabnika jezika. Odraža družbenost jezika, zato jo stalno oživljajo nove jezikovne rabe, nova jezikoslovna spoznanja in tehnološke zmožnosti.

Ravno zato so si uredniki monografije prizadevali pridobiti širok in dovolj raznolik avtorski kolektiv leksikologov in leksikografov, ki bi bil sposoben teoretično in praktično, torej tako leksikološko kot leksikografsko, predstaviti sodobno leksikološko in leksikografsko delo in bistvena vprašanja in konkretne probleme, s katerimi se praviloma srečujejo današnji leksikografi. K sodelovanju jim je uspelo privabiti vsaj nekaj zares eminentnih jezikoslovcev oz. leksikologov in leksikografov.

Izbor avtorjev in izoblikovanje tematskih sklopov omogočata tematsko dovolj zaokroženo monografsko delo: (*I Tipi slovarjev – teoretični pristopi in praktični rezultati* /*Sodobna opisna leksikografija*: pogl. z avtorji Jurij D. Apresjan, Marija G. Čoroleeva, Tvrtko T. Prćić, Nina Ledinek; pogl. *Elektronska leksikografija, načrtovanje in posodobitev leksikografskega dela* z avtorji Stana S. Ristić, Nenad B. Ivanović, Milena M. Jakić, Snežana M. Petrović, Toma P. Tasovac, Isidora G. Bjelaković; pogl. *Zgodovinska leksikografija* z avtorji Margarita I. Černyševa, Jasna Vlajić Popović, Marta Bjeletić, Aleksandr K. Šapošnikov; pogl. *Neografija* z avtorico Diana G. Blagoeva; pogl. *Terminologija in terminografija* z avtorji Maja R. Kalezić, Mojca Žagar Karer, Vladan Z. Jovanović, Mira M. Milić: pogl. *Specializirani slovarji* z avtorji Đorđe R. Otašević, Jasmina N. Dražić, Ružica S. Levuškina, Bojana S. Milosaljević/; *II Kognitivni pristop – stereotipi in jezikovna slika sveta* z avtorji Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Stana S. Ristić, Ivana V. Lazić Konjik, Dejan V. Ajdačić, Marija J. Stefanović, Marina V. Pimenova, Radoslava M. Trnavac, Ana V. Halac; *III Identifikacija leksemov i njihova sistemska organiziranost* z avtorji Svetlana M. Tolstaja, Boris F. Hlebec, Branka Z. Tafra, Jelena T. Ajdžanović, Marija D. Vučković, Danko Šipka.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Koncept monografije odpira več vidikov in ponuja več meril obravnave leksikologije in leksikografije, hkrati pa opozarja tudi na vedno aktualna temeljna vprašanja. Znotraj leksikologije in leksikografije sta organsko vključeni in obravnavani tudi terminologija in terminografija. Poseben pristop k obravnavi leksike pomenijo specializirani slovarji in tudi tem je namenjen sklop razprav, nov in aktualen je tudi spoznavanjski oz. kognitivni vidik leksikologije in posledično tudi leksikografije. Monografsko vsebino celostno zaokrožajo še nepogrešljive teoretično-metodološke razprave, ki prinašajo tudi veliko splošnoveljavnih in trajnih leksikoloških in leksikografskih spoznanj. V nadaljevanju je opozorjeno na nekaj obravnavanih tem.

Širše leksikološko in leksikografsko zanimiv je pojav t. i. aktivnega slovarja v sodobnih jezikih. Ta pojem označuje zlasti vključitev in obdelavo aktivne oz. kar najaktivnejše in najproduktivnejše leksike, in ta vključena najvitalnejša leksika mora biti vsestransko in čim bolj izčrpno predstavljena: pomensko (vključno s prenesenimi rabami), morfološko-skladenjsko, stilno, zvrstno, frazeološko itd. Čim bolj izčrpna predstavitev rabe najvitalnejše leksike in opis še vseh skladenjskopomenskih in stilističnih zmožnosti te leksike je zagotovo lahko najboljše pomagalo uporabnikom različnih zahtevnosti. Namen aktivnega slovarja je torej naslovniku ponuditi čim bolj celosten opis določenega leksema, zlasti ga seznaniti z vsemi možnostmi rabe, naslovnik pa se sam odloči za bolj ali manj celovito ali selektivno informiranje. Aktivnost aktivnega slovarja se kaže tudi v stalnem dopolnjevanju, zato morajo slovarski sestavki omogočati odprto nadaljnje dopolnjevanje in spreminjanje vsakega pomena. Nazoren teoretični in metodološki prikaz odprtega aktivnega slovarja je delo eminentnega jezikoslovca Jurija D. Apresjana (13–77). Tudi Tvrtko T. Prćić se pri predstavljanju ciljev splošnorazlagalnega slovarja sodobnega srbskega jezika še posebej osredotoča na upoštevanje tako sporazumevalnih kot ustvarjalnih potreb potencialnega uporabnika. Poudarjena je čim bolj vsestranska informativna vloga slovarja z ustrezno vključeno in označeno normativno in pragmatično obvestilnostjo. Pri vseh teh znanih in ustaljenih leksikografskih postavkah in zahtevah pa še vedno ostaja izziv, kako zastaviti in sestaviti čim bolj optimalen geslovnik. Slednje pa je neposredno povezano z nujno vzpostavitvijo dovolj obsežnega aktualnega in zlasti besedilno vsestransko referenčnega korpusa z ustreznim programskim orodjem, ki bi omogočalo iskanje besed tudi po določenih slovničnih kategorialnih lastnostih. Zanimivo, da tega avtor ne izpostavi, čeprav bi se ravno v tem lahko pokazala in dokazala metodološka učinkovitost digitalizacije in sploh tehnološke podpore v slovaropisju (87–117).

Ne moremo mimo tega, da sta v monografijo vključena tudi dva pregledno-informativna prispevka slovenskih avtoric, ki predstavljata trenutno delo in način dela s sodobno slovensko leksiko (N. Ledinek: *Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – temeljna konceptualna izhodišča* in M. Žagar Karer: *Sodobni pristopi v slovenski terminografiji*). Prispevek o konceptu Novega slovarja slovenskega knjižnega jezika (NSSKJ) s še tremi drugimi prispevki oblikuje prvo poglavje, ki predstavlja stanje sodobne slovanske leksikografije (ruske, srbske, bolgarske in slovenske). Obenem pa je škoda, da v tem tematskem razdelku nimamo tudi opisa npr. trenutne slovaške, češke in hrvaške leksikografije.

Vsestranska specializacija posledično zahteva tudi specializirane slovarje oz. bolj ozkonamenske slovarje. Ti še posebej in dodatno opišejo specifiko posameznega jezika; seveda pa so primerjalno z razlagalnimi enojezičnimi slovarji le zaželeni vzporedni popisi posameznih jezikovnih pojavov (290–352).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Odraz današnjega sveta je tudi izjemno razvejana terminologija in zato terminografija predstavlja zelo vitalni del slovaropisja. Tu se pojmovni vidik z onomaziološkim pristopom dopolnjuje z besedilnim vidikom, ki poudarja rabo, in oba sta in očitno ostajata nujni sestavini tudi nadaljnjih terminografskih obravnav (249–86).

Sodobna tehnologija je ključni spremstveni del tudi za nemoten razvoj leksikografije. Tehnološka podpora v smislu različnih specializiranih in namensko narejenih programov lahko zelo olajša in pospeši dostop do obsežnih gradiv, olajša lahko tudi način vsebinskih analiz, povezave med vsebinami idr. V posebnem poglavju (133–80) so predstavljene sodobne tehnološke zmožnosti pri sestavljanju slovarjev, vendar vedno ob točno opredeljeni sinergiji usposobljenih leksikografov, pri tem so natančno opisane in razmerno opredeljene kompetence leksikografov in tehnologov. Bistven prispevek digitalizacije ostaja zlasti čas izdelave in pa dostopnost končnega izdelka, med celotnim potekom izdelave pa je nova tehnologija lahko slabša ali boljša podpora leksikografom. Predstavljene so tudi uporabniške prednosti oz. olajšave, ki uporabnikom omogočajo zlasti lagodnejše in večstransko dostopanje do želenih podatkov, do praktično celotnega opisa slovarske iztočnice v najkrajšem času. Vsesplošni digitalizaciji je podrejeno praktično vse slovarsko gradivo, tudi še nastajajoči slovarski tezavri, ki predstavljajo dobesedno jezikovno zakladnico posameznega naroda. Zaradi neprecenljive dragocenosti slovarskega gradiva mora biti postopno digitaliziranje v celoti leksikografsko načrtovano in usmerjeno izključno k izboljševanju obstoječega slovarskega gradiva in dela. Poseben izziv predstavlja tudi digitalizacija narečnih slovarjev oz. slovarjev različnih sociolektov, etimoloških slovarjev, ki so bistvenega pomena za dokumentiranost obstoja in razvoja nacionalnega jezika. Skratka, tudi t. i. elektronske leksikografije brez dobre leksikografske prakse in leksikografov ni.

Ravno zaradi stalne potrebe po aktualnih sodobnih splošnorazlagalnih slovarjih ostajajo zgodovinski slovarji posameznih jezikov najpogosteje zapostavljeni (tako materialno kot kadrovsko). To je seveda z vidika opisa kontinuuma razvoja določenega jezika lahko nepopravljiva škoda. Danes celovitejše vzdrževanje zgodovinskega slovaropisja do neke mere uspeva le večjim slovanskim narodom, npr. Rusom.

Monografsko vsebino celostno zaokrožajo še nepogrešljive teoretično-metodološke razprave, ki prinašajo tudi veliko splošnoveljavnih in trajnih leksikoloških in leksikografskih spoznanj. Med razprave trajnejše vrednosti in uporabnosti bi uvrstila prispevek hrvaške leksikografke Branke Tafre *Dvojbe pri određivanju natuknice* (515–32). Avtorica opozarja na temeljne in hkrati stalne probleme pri določanju medleksemskih in tudi znotrajleksemskih razmerij. Skratka, to so osnove, na katerih se gradi leksikologija in posledično leksikografija. Zato je tudi njen nadaljnji razvoj treba graditi na dobrem jezikoslovnem prepoznavanju in poznavanju leksemov in na zmožnosti vzpostaviti hierarhijo pri njihovi problemski obravnavi.

V monografiji je bralcu ponujen tudi svojevrstni metajezikovni nabor leksikografskega izrazja, saj so avtorji napisali razprave v svojem prvem jeziku, kar pomeni tudi verodostojno nedvoumno strokovno izrazje in hkrati zbir slovanske leksikološke in leksikografske terminologije.

Monografija *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa (Zbornik naučnih radova)* uspešno vključuje bistvene vidike leksikološke in leksikografske problematike: sezna-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

nja z novimi metodološkimi posegi in predstavlja njihove praktične uporabnosti, opozarja na nujnost informacij, ki jih morajo vključevati določeni tipi slovarjev, sproti opozarja na različne potrebe različnih uporabnikov, hkrati aktualizira že splošnoveljavna leksikološka spoznanja in leksikografska pravila. Poleg predstavitev in opisov ponuja tudi nekatere konkretne rešitve in nasvete, zato je lahko tudi eno izmed izhodišč za vse nadaljnje dopolnitve in inovacije, ki nas, upam, še čakajo v leksikografiji. Tovrstne objave so zelo potrebne za vzajemno informiranje in izmenjavo mnenj, za napredek stroke pa nujne.

Andreja Žele
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
andreja.zele@ff.uni-lj.si

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

MATEJA PEZDIRC BARTOL: *NAVZKRIŽJA SVETOV*

Študije o slovenski dramatiki. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. Zbirka Razprave FF.

SVEŽINA DRAMSKIH PRAKS IN NJIHOVIH ANALIZ

Prvo poglavje nove knjige Mateje Pezdirc-Bartol, ki se v celoti posveča slovenski dramatiki, z naslovom Slovenske dramatičarke v 21. stoletju: med teorijo, prakso in inovativno pisavo v veliki meri zaobjame princip avtoričinega znanstvenega raziskovanja. Ta temelji na dialogu med teorijami sodobne (ne več) dramske pisave, novimi pristopi k teoriji dramskega in ne več dramskega, zraven pa izhaja iz zavesti o tesni prepletenosti med prvo, drugo in tretjo paradigmo, avtorjem, delom in bralcem oziroma gledalcem ali poslušalcem.

Knjiga prinaša enajst razprav (nastale so med letoma 2006 in 2016), ki uokvirjajo avtoričino pozorno in natančno refleksijo sodobne slovenske dramatike, njenega dialoga z družbenimi konteksti od Cankarjeve dobe do danes. Metodološki pristopi, ki jih uporablja in povezuje v svoj analitični aparat, v osnovi izhajajo iz literarnoteoretskih ali literarnovednih sodobnih metod po strukturalizmu, ki jih avtorica spravlja v dialoški odnos s široko paleto drugih metodoloških pristopov, s katerimi lahko uspešno in natančno raziskuje svoj material: od kulturoloških, recepcijskih, performativnih do poststrukturalističnih, semiotičnih in sociosemiotičnih, uprizoritvenovednih in socioloških.

Pri tem ji gre predvsem za osredotočanje na analizo besedilnih korpusov, ki pa ni namenjena sami sebi, ni nekaj, kar je izključeno iz diahrone osi raziskovanja. Predvsem pa sledi motu danes verjetno še vedno vodilnega (post)semiotika gledališča in drame Patricea Pavisa, da je potrebno dramska besedila, ki so vedno samo sled določene uprizoritvene prakse, razumeti (seveda v smislu Anne Ubersfeld in njenega temeljnega dela *Brati gledališče*) tudi skozi prakso branja in gledanja. Dramatiko in gledališče torej Mateja Pezdirc Bartol vidi kot dvojico, ki je nerazdružljivo povezana, hkrati pa ju vidi tudi kot »družbeni« praksi. Dramsko besedilo razume »v najširšem pomenu besede, kot nadpomenko, ki vključuje vse vrste tekstovnega v sodobnem gledališču, tako dramska besedila, opredeljena znotraj tradicionalne teorije drame, kot tudi nove tekstne prakse, ki segajo v polje postdramskega (Lehmann), ne več dramskega (Poschmann) oziroma oba pojma že tudi presegajo.« (7)

Prvi posebnosti in kvaliteti knjige sta pomembni dejstvi, na katera opozori avtorica, ko opazuje razvoj slovenske dramatike po letu 1991, s posebnim osredotočenjem na obdobje po leto 2000: prodor dramatičark in povečan poudarek na družbeni kritičnosti. Ugotovi, da »danes ustvarja več dramatičark kot prej v celotni zgodovini«, in opozarja na »družbeno aktualnost izbranih dramskih besedil, ta se po letu 1991 lotevajo predvsem intimnih tem, po letu 2000 pa se krepijo teme, ki opozarjajo na anomalije sodobne družbe in globalne probleme današnje civilizacije.« (7) Pogled nazaj Pezdirc Bartolova zaključi pri Cankarju in začetkih moderne slo-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

venske dramatike, začne pa tako rekoč danes, pri fenomenih, kot sta slovenske dramatičarke v 21. stoletju in festival Teden slovenske drame. Vse te fenomene druži lotmanovsko razumljena semiosfera slovenske dramatike in gledališča v praksah in teorijah, od periferije do osredja, skozi prestopanja mej.

Dinamičnost prehajanja iz periferije v središče semiosfere, ki jo beleži in natančno mapira, je razvidna iz nabora avtorjev, ki jih obravnava. Ukvarja se tako z najmlajšimi (npr. Simona Hamer, Tamara Matevc, Vesna Hauschild) kot z uveljavljenimi in še bolj uveljavljenimi sodobnimi dramatiki (npr. Matjaž Zupančič, Vinko Möderndorfer, Tone Partljič, Andrej Rozman Roza, Dragica Potočnjak, Žanina Mirčevska, Simona Semenič) ter tistimi, ki so že postali del slovenskega kanona (Dušan Jovanović, Gregor Strniša, Vitomil Zupan, Slavko Grum, Zofka Kveder, Ivan Cankar).

Razprave so vsebinsko razdeljene v tri sklope. Prve štiri opazujejo razvoj najnovejše slovenske dramatike, in sicer je prikazan prodor dramatičark, družbena aktualnost izbranih dramskih besedil, značilnosti sodobne slovenske komedije ter vloga in pomen Grumove nagrade. Nadaljevanje prinaša tematološke in kulturološke analize posameznih dramskih del v primerjalnem kontekstu. Knjigo zaključujejo tri razprave, posvečene dramatiki Ivana Cankarja.

Poglejmo nekaj primerov obravnav in pristopov. V prvem poglavju skozi zgodovinski pregled »ženske pisave« znotraj slovenske sodobne dramatike 20. in 21. stoletja postavi in preveri tezo, da je med prvimi dramatičarkami, ki so »sicer uporabljale postopke, značilne za dramatiko kot literarno vrsto, vendar pa v tem pogledu niso bile posebno inovativne« (20), in sodobnimi dramatičarkami, bistvena razlika: pri dramatičarkah 21. stoletja je zelo jasno razvidno iskanje jezikovno in formalno izvirnega izraza tako znotraj dramskega kot postdramskega oziroma ne več dramskega pisanja. Dramatičarke težijo k inovativnosti dramske pisave, ki bo slišana v svetu mediatizirane kulture in prinaša imanentno gledališke rešitve, po svoji sporočilnosti presega klasične feministične diskurze in moralistično-ideološke predpostavke, z rabo inovativnih dramskih taktik pa v večji meri vključijo tudi bralca oziroma gledalca. (21)

Zato sklepa, da so bile dramatičarke v zgodovini slovenske drame in gledališča sicer prisotne, a tako rekoč nezaznavne ali zgolj slabo zaznavne, ostajale so na obrobju. Ta situacija se je spremenila šele na prelomu v 21. stoletje, ko so postale dramatičarke »konstitutivni oziroma vitalni del razvoja slovenske dramatike in gledališča« ter (to se sliši kot paradoks, a potrjuje avtoričino tezo) so leta 2014 našle pot celo do novega *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 2* s prvo objavo gesla »dramátičarka -e ž (á) ženska, ki piše dramska dela: slovenska dramatičarka; dramatičarka in pisateljica«.

V poglavju Refleksija aktualnega družbenega dogajanja v sodobni slovenski dramatiki izhaja avtorica iz teze Lada Kralja, da se je po padcu berlinskega zidu družbena angažiranost slovenske dramatike radikalno zmanjšala, obenem pa preverja refleksijo družbenega v izbranih, odmevnih slovenskih dramskih besedilih, ki so nastala zlasti po letu 2000, ter se najbolj natančno posveti dramama *Lipicanci gredo v Strasbourg* Borisa A. Novaka in *Razred* Matjaža Zupančiča. Ugotovi, da se obe besedili kljub žanrski in idejno-motivni različnosti »vrisujeta v širša prizadevanja celotne sodobne evropske literature, ki želi po razpadu vsiljenih identifikacijskih sistemov poiskati svojo identiteto.« (29) Pri obeh gre za nesporne »politične konota-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

cije«, ki pa ne temeljijo več »na kritiki določenega političnega sistema«, tranzicijskih temah ali »na povojnem ideološkem razkolu, temveč izhajata iz neposredne zdajšnjosti.« (prav tam) Predstavljata dva različna koncepta politične drame: »*Lipicanci gredo v Strasbourg* so primer politične drame z jasnim in artikuliranim namenom ter eksplicitno podporo določeni ideji, medtem ko *Razred* ne ponuja poražencev in zmagovalcev, temveč spoznanje, da smo vsi del istega kapitalističnega sistema, s svojimi pomenskimi dvoumnostmi in odprtim koncem pa postane prostor razmisleka in spraševanj.« (30)

Posebno pozornost avtorica posveča v literarni zgodovini, še bolj pa v zgodovini slovenskega gledališča premalo obravnavani zvrsti: komediji. V poglavju Obrobno in središčno, lokalno in globalno v sodobni slovenski komediji najprej prikaže posebnosti slovenske komedije, potem pa se natančno ukvarja z njeno družbenostjo. Zanimajo jo komedije, nastale po osamosvojitvi Slovenije. V njih opaža vsebinske in tematske premike v smislu problematizacije časa tranzicije, postsocializma in neoliberalnega kapitala. Kot najvidnejše slovenske komediografe izpostavi imena Tone Partljič, Vinko Möderndorfer in Andrej Rozman Roza. Pri analizi štirih reprezentativnih besedil (Tone Partljič, *Čajza dve*, Vinko Möderndorfer, *Limonada slovenica*, Boris Kobal: *Afrika ali Na svoji zemlji, i*n Andrej Rozman Roza, *Najemnina ali We Are the Nation On the Best Location*) se osredotoča na »razmerje med provinco in centrom, ki se kaže skozi razmerja med urbanim in ruralnim, med obrobnim in središčnim, med domačim in tujim, znanim in neznanim, lokalnim in globalnim, svetovljanskim in provincialnim, pogosto prikazano s pomočjo stereotipov in predsodkov ter tipiziranimi situacijami in karakterji, kot je značilno za komedijo nasploh.« Raziskuje, na kakšen način avtorji ta razmerja tematizirajo v svojih besedilih, ter pride do zaključka, da »da obrobje in središče nikakor nista zgolj dogajalna prostora, temveč tudi načina razmišljanja, dojemanja sveta, življenjskih principov in vrednot ter jezikovnih in nacionalnih konstruktov«. (32) Na tem mestu se njena analiza približa sociologiji literature in gledališča in lotmanovsko razumljenim razmerjem znotraj semiosfere slovenskega gledališča in kulture.

Sociološko sta naravnani tudi poglavji Odnos med materjo in hčerjo v sodobni slovenski dramatiki – študija dveh primerov, kjer se osredotoči na besedili *Lep dan za umret* Vinka Möderndorferja in *Za naše mlade dame* Dragice Potočnjak, in poglavje Marginalci v sodobni slovenski dramatiki, v katerem analizira šest sodobnih dramskih besedil: *Ekshibicionist* Dušana Jovanovića, *'M te ubu* Zorana Hočevarja, *Čisti vrelec ljubezni* Saše Pavček, *Alisa, Alica* in *Kalea* Drage Potočnjak ter *Štefka ali ljubezenski trikotnik na javnem stranišču* Tanje Viher.

Knjigo zaokrožajo poglavja, namenjena analizi in tematologiji besedil starejših avtorjev, Vitomila Zupana, Ivana Cankarja in Zofke Kvedrove, ki jih vpenja tudi v sodobno slovensko dramatiko oziroma pomilenijsko stanje duha. Tako npr. v poskusu sinteze Zupanovega dramskega opusa Oblaki in pištole v dramskem opusu Vitomila Zupana razdeli njegovo dramatiko na tri obdobja: prvo realistično-tradicionalno od leta 1940 z dramo *Stvar Jurija Trajbasa* in s partizanskimi agitkami ter vrhuncem z dramo *Rojstvo v nevihti*. Drugo je obdobje rahljanja tradicionalne forme od leta 1941 (*Tretji zaplodek*, *Bele rakete lete na Amsterdam*, *Preobrazbe brez poti nazaj*). V tretjem obdobju (Zapiski o sistemu) smo priča »razpadanju fabule, dramskih oseb in zlasti spremenjenemu odnosu do jezika, vero v jezik tako zamenjata svobodno poigravanje z jezikom ter sopostavljanje različnih jezikovnih zvrsti in obrazcev vsakdanjega in tudi družbeno-političnega življenja.« (92–93)

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Knjiga Mateje Pezdirc-Bartol se kot dinamična celota na znanstveno monografski način in z vso potrebno aktualnostjo in metodološko odprtostjo ter vedoželjnostjo, ki je v znanstvenem tisku izjemno dobrodošla, ukvarja s pomembno temo: sodobna slovenska dramatika in družbeni kontekst. Obravnava raznoliko paleto tematik (Grumova nagrada v slovenskem literarnem sistemu, sodobne slovenske dramatičarke, obrobno in središčno, lokalno in globalno v sodobni slovenski komediji; refleksija aktualnega družbenega dogajanja v sodobni slovenski dramatiki …) ter jih analitično razčlenjuje in raziskuje. V analizi se loteva konkretne materije (ženska v Cankarjevi dramatiki, meščanski salon v dramskem opusu Ivana Cankarja in Zofke Kveder; hrana in žretje kot oblika razčlovečenja v slovenski dramatiki, oblaki in pištole v dramskem opusu Vitomila Zupana; marginalci v sodobni slovenski dramatiki …), pri tem odkriva nove zorne kote na dramatiko in gledališče kot tudi na sodobno slovensko družbo. Potencialni bralci knjige so zaradi teh lastnosti vsi, ki jih zanima sodobna slovenska umetnost s poudarkom na dramatiki, najprej študentska populacija, potem populacija gledališkega obrata in pa tudi široka paleta bralcev, ki jih zanima bodisi literarnost bodisi gledališkost bodisi družbenost dramatike in kulture. Knjiga se tako tematsko kot metodološko lepo združuje v celoto, ki bralca pritegne s svojo berljivostjo in analitičnostjo hkrati.

Tomaž Toporišič
Akademija za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani
tomaz.toporisic@guest.arnes.si

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ZAPISNIK ZASEDANJA RAZŠIRJENEGA PREDSEDSTVA MSK

(Bukarešta, 24.–25. september 2016)

Vabljeni člani Mednarodnega slavističnega komiteja: Natalija Bernicka (Francija), Ataol Behramoğlu (Turčija), Jan Ivar Bjørnflaten (Norveška), Ekaterina Velmezova (Švica), Alois Woldan (Avstrija), Rafael Guzman Tirado (Španija), Milan Gjurčinov in Maksim Karanfilovski (Makedonija), Peter Žeňuch (Slovaška), Miodrag Jovanović (Črna Gora), Marija Kitanova (Bolgarija), Wim Coudenys (Belgija), Aljaksandr Lukašanec (Belorusija), Catherine Mary MacRobert (Združeno kraljestvo), Aleksandr Moldovan (Rusija), Antoaneta Olteanu (Romunija), Oleksyj Onyščenko (Ukrajina), Marko Samardžija (Hrvaška), Ioannis Ch. Tarnanidis (Grčija), Piotr Fast (Poljska), Michael S. Flier (Združene države Amerike), Senahid Halilović in Sanjin Kodrić (Bosna in Hercegovina), Gerd Hentschel (Nemčija), Giorgio Ziffer (Italija), Alenka Šivic-Dular (Slovenija), V. Čermák (Češka republika). Kot gost je bil vabljen Giuseppe Maiello (Češka republika).

Prva seja, 24. 9. 2016 (Konferenčna dvorana hotela *Siqua*, 9.45–12.45)

Seje so se udeležili naslednji člani Predsedstva MSK: Boško Suvajdžić (predsednik), Ljiljana Bajić (podpredsednica MSK in predsednica Zveze slavističnih društev Srbije), Petar Bunjak (tajnik) in Peter Žeňuch (koordinator komisij) in naslednji člani MSK: Natalija Bernicka, Ataol Behramoğlu, Jan Ivar Bjørnflaten, Miodrag Jovanović, Marija Kitanova, Wim Coudenys, Aleksandr Moldovan, Antoaneta Olteanu, Oleksyj Onyščenko, Gerd Hentschel in Giorgio Ziffer. Seji sta prisostvovala tudi Veljko Brborić (predsednik Organizacijskega odbora) in Rajna Dragičević (koordinatorica tematskih blokov). Svojo odsotnost so opravičili: Rafael Guzman Tirado, Sanjin Kodrić, Aljaksandr Lukašanec, Catherine Mary MacRobert, Michael S. Flier in Alenka Šivic-Dular.

Z zahvalo organizatorjem za prisrčni sprejem je sejo začel predsednik MSK Boško Suvajdžić, nato pa o smrti danskega predstavnika v MSK Jensa Norgard-Sorensena in častnega člana MSK Slobodana Ž. Markovića obvestil prisotne in jih pozval, da z minuto molka počastijo njun spomin. V imenu organizatorja je zasedanje mednarodnega slavističnega komiteja pozdravil prof. Constantin Geambasu, predsednik Romunskega slavističnega komiteja in predsednik Društva slavistov Romunije. Po pozdravu novih članov MSK, Wima Coudenysa iz Belgije (namesto F. Thomsona) in Piotra Fasta s Poljskega (namesto M. Korytkowske) in na zasedanju tega mandata prvič prisotnih Ataola Behramoğluja iz Turčije in Jana Ivarja Bjørnflatena z Norveškega, je B. Suvajdžić predstavil dnevni red zasedanja in poprosil za njegovo morebitno dopolnitev in potrditev. Predloženi dnevni red, ki je bil soglasno sprejet, vsebuje naslednje točke:

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

1. Potrditev zapisnika z zasedanja razširjenega predsedstva MSK v Pragi (31. 8.–1. 9. 2015).
2. Obravnava organizacijskih vprašanj, povezanih s pripravo 16. MSK.
3. Obravnava prispelih prijav za tematske bloke.
4. Predlog okroglih miz na kongresu.
5. Plenarni referati na kongresu.
6. Delo komisij, afiliiranih pri MSK.
7. Vprašanja korekcije Referenčne liste časopisov pri MSK.
8. Razno.

Ad 1. Potrditev zapisnika z zasedanja razširjenega predsedstva MSK v Pragi (2015)

Pred razpravo o zapisniku s praškega zasedanja je B. Suvajdžić povedal, da je bil zapisnik zaradi določitve kongresne tematike sestavljen analitično, in predlagal osredotočenje samo na sklepe. Predlog je podprl. A. Moldovan, nato je bil zapisnik soglasno sprejet.

Ad 2. Obravnava organizacijskih vprašanj, povezanih s pripravo 16. mednarodnega slavističnega kongresa

V. Brborić, predsednik Organizacijskega odbora kongresa, je obsežno poročal o dosedanjem delu organizacijskega odbora, predstavil Beograd in lokacije, na katerih bo potekal kongres, in razdelil reklamno gradivo. V imenu Zveze slavističnih društev Srbije in Filološke fakultete Univerze v Beogradu kot organizatorjev kongresa je spregovorila tudi L. Bajić. Poročilo je bilo sprejeto na znanje brez diskusije.

Ad 3. Obravnava prispelih prijav za tematske bloke

Besedo je prevzela R. Dragičević, koordinatorica tematskih blokov. Najprej je spomnila na propozicije za prijavo tematskih blokov, zlasti na opredeljeni rok za prijavo (1. maj 2016), ki se ni spoštoval, saj so prijave prihajale do samega zasedanja MSK v Bukarešti. Prejeli so 53 prijav s 323 udeleženci. V Minsku je bilo organiziranih okrog 25 tematskih blokov, ki so potekali v dveh delovnih dneh in v programu zavzeli veliko število prostorov in terminov, njihovi udeleženci niso bili všteti v nacionalne kvote.

B. Suvajdžić je poudaril, da je končni seznam tematskih blokov treba sprejeti na tem zasedanju, saj jih je treba določiti pred sekcijskimi referati. Ob tem je dodal, da je 1. marec 2017 za nacionalne komiteje novi rok za prijavo seznama referentov, naslovov referatov in povzetkov, ker mora plenarno zasedanje MSK avgusta 2017 v Beogradu sprejeti celotni kongresni program. Predlagal je, da se vsak predlog tematskega bloka obravnava posebej, in sicer po področjih.

V razpravi so sodelovali G. Hentschel. M. Kitanova, P. Žeňuch, V. Čermák, G. Ziffer, O. Onyščenko, P. Fast, R. Dragičević, M. Jovanović, V. Brborić in drugi. Razprava o sprejemu (ali nesprejemu) tematskih blokov je trajala do konca te seje, končna odločitev glede nekaj tematskih blokih, kjer ni bilo splošnega soglasja, pa je bila preložena na drugo sejo.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Druga seja, 25. 9. 2016

(Konferenčna dvorana hotela *Siqua*, 10.15–13.15)

Seji so prisostvovali člani Predsedstva MSK (B. Suvajdžić, Lj. Bajić, P. Bunjak in P. Žeňuch), člani MSK (N. Bernicka, A. Behramoğlu, J. I. Bjørnflaten, A. Woldan, M. Jovanović, M. Kitanova, W. Coudenys, A. Moldovan, A. Olteanu, O. Onyščenko, P. Fast, G. Hentschel, G. Ziffer, V. Čermák) in člana Organizacijskega odbora (predsednik V. Brborić, in koorfinatorica tematskih blokov R. Dragičević).

Nadaljevala se je razprava o 3. točki dnevnega reda, v kateri so sodelovali A. Woldan, G. Hentschel, A. Moldovan, P. Žeňuch, V. Čermák, R. Dragičević, M. Jovanović. V razpravi se je oblikovalo načelno merilo za sprejem tematskih blokov, in sicer izogibanje splošnim temam, širokim in premalo definiranim tematskim poljem oziroma dajanje prednost jasno problematiziranim specifičnim vprašanjem, pomembnim za celotno slavistiko in zajetim tako v uvodnih referatih kot tudi v drugih referatih.

Na zahtevo A. Woldana se ponovno obravnavata dva tematska bloka, ki sta bila zavrnjena na prejšnji seji.

Sprejeti so bili naslednji tematski bloki (ime predlagatelja in ime bloka):

1. Леонид ГОРИЗОНТОВ: Представления о регионах Европы в истории славистики
2. Ryszard GRZESIK: Antyczne i średniowieczne koncepcje pochodzenia Słowian
3. Оксана МИКИТЕНКО: Межі фольклору vs моделі поля інтерпретацій фольклорного тексту
4. Bogdan TROCHA: Slovenska fantastika
5. М. ГАРДЗАНИТИ, Н. ЗАПОЛЬСКА: Функциональность славянской книжности
6. Dana HUČKOVÁ: Cesty na slovanský juh (Srbsko a krajiny Balkánu v cestopisnej literatúre 16. – 20. storočia)
7. Gun-Britt KOHLER, Павел І. НАВУМЕНКА: ’Младо’-движения в славянских литературах рубежа XIX-XX вв.
8. Slobodanka VLADIV-GLOVER: Pripovjedne strategije, trendovi i struje u postjugoslovenskoj književnosti (hrvatskoj, srpskoj, bosansko-hercegovačkoj, makedonskoj)
9. Светлина НИКОЛОВА: Переводная литература славянского средневеквья
10. Dirk UFFELMANN: Поэзия онлайн
11. Marianna LEONOVA: Диалог и диалогичность литературных текстов
12. ЯБЛОКОВ Евгений Александрович: Михаил Булгаков в зеркале славянской культуры
13. ЛУКАШАНЕЦ Александр Александрович, Elena Koriakowcewa: Глобализация и славянское словообразование
14. ЦИММЕРЛИНГ Антон Владимирович: Именные предикативы и дативные модели предложения в славянских языках
15. Gerd HENTSCHEL: Мигрирующие слова: Германизмы в восточнославянских языках, имеющие соответствия в польском языке
16. Вікторія Л. ІВАЩЕНКО: Категорія багатозначності в теорії і практиці слов’ян-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ської термінографії
17. Zofia RUDNIK-KARWATOWA: Bibliografia językoznawstwa slawistycznego w przestrzeni cyfrowej
18. Stanislaw GAJDA, Наталия КЛУШИНА: Медиакультура и стиль
19. Czesław ŁAPICZ: Kitabistyka – teoria i praktyka
20. КРАВЕЦКИЙ Александр Геннадьевич: Литургические языки Slavia Orthodoxa в Новое и Новейшее время
21. Светлана МЕНГЕЛЬ: Альтернативные пути формирования русского литературного языка в доломоносовский период: деятельность иностранных ученых и переводчиков
22. Марјан МАРКОВИЌ: Семантичка деривација
23. Helmut W. SCHALLER: Balkan Morphosyntax in Contact Situations
24. Jerzy SIEROCIUK: Językowo-kulturowa wspólnota wsi słowiańskiej
25. МОРОЗ Андрей Борисович: Душа в славянском фольклоре и фразеологии
26. Björn WIEMER: Клаузальные актанты и актантные союзы – методология для сопоставительного анализа в синхронии и диахронии
27. Andriy DANILENKO: Модальные предикаты в славянских языках: исторические и актуальные процессы
28. Ralph CLEMINSON: Mediaeval Slavonic Studies and Recent Developments in Digital Humanities
29. Hana GLADKOVA: Slovanské spisovné jazyky od teorie k praxi. Formování jazykového vědomí a postojů k jazyku
30. Jerzy BARTMIŃSKI: Historyczna pamięć w języku
31. Artur GAŁKOWSKI: Onomastyka a kultura współczesna
32. Roland MARTI: INTERCOMPREHENSIO – взаимопонятность славянских языков

Tematski bloki so sprejeti z enim glasom proti – svoje nestrinjanje je izrazil A. Woldan zaradi zavrnitve vseh tematskih blokov, ki so jih predlagali ali v njih sodelovali slavisti iz Avstrije in ki po njegovem mnenju temeljijo ne le na trdni znanstveni argumentaciji, ampak so tudi znanstveno in kulturno aktualni.

V okviru te točke dnevnega reda sta bila sprejeta še naslednja dva sklepa:

Predlagateljem nesprejetih tematskih blokov, ki jih niso predlagale komisije, afiliirane pri MSK, se priporoča, da referate in koreferate prijavijo kot sekcijske referate pri svojih nacionalnih komitejih in znotraj obstoječih nacionalnih kvot.

Predsednike in člane komisij pri MSK, katerih predloženi tematski bloki niso bili sprejeti, imajo možnost, da referate in koreferate predstavijo v času rednih zasedanj komisij, ki so v kongresnem programu predvidena.

Ad 4. Predlog okroglih miz na kongresu

B. Suvajdžić je poročal, da je bil pred zasedanjem v Bukarešti podan samo predlog za okroglo mizo z naslovom *Славянская фразеология в современном мире*, ki ga je poslal predsednik Komisije za frazeologijo V. Mokienko, s prošnjo, da se ga uvrsti v kongresni program. Predlog je bil soglasno sprejet.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

B. Suvajdžić je spomnil, da se je na prejšnjih zasedanjih omenjala okrogla miza o korpusni lingvistiki; ker jo lahko predlaga samo ustrezna komisija pri MSK (ne pa predsedstvo MSK). P. Žeňuh je predlagal, da predsedstvo MSK o tem obvesti Komisijo za korpusno lingvistiko. Predlog je podprl A. Moldovan.

G. Ziffer je predlagal okroglo mizo o tekstologiji in kritiki teksta; predlog je bil sprejet, predlagatelj pa zadolžen za njeno uradno prijavo do konca oktobra 2016.

B. Suvajdžić je spregovoril o namenu gostitelja kongresa, da organizira okroglo mizo, na kateri se združujeta dve posebni kongresni temi – Vukov *Srpski rječnik* in Aleksandar Belić1.

Sklenjeno je bilo, da se trajanje okroglih miz časovno omeji na 60–90 minut.

Ad 5. Predlogi plenarnih referatov na kongresu:

B. Suvajdžić je spomnil na nepisano pravilo, da na kongresu en plenarni referat pripada referentu iz države gostiteljice, drugi referentu iz slovanske države in tretji referentu iz neslovanske države, po možnosti po enemu iz lingvistike, literarne vede in paleoslavistike. Doslej so podani naslednji predlogi: (a) Svetlina Nikolova: *Современи кирило-методиевски изследвания в Европа* (bolgarski komite); (b) Jerzy Bartmiński: *Język w kontekście kultury* (poljski komite); (c) Nada Milošević-Đorđević: *Srpska narodna književnost u svetlosti Vukovog Rječnika* (srbski komite). Nato pa je MSK v imenu organizatorja poprosil, da čeprav v neskladju z dosedanjo tradicijo, srbskemu komiteju kot gostitelju dovoli še drugi (dodatni) plenarni referat s področja lingvistike, ki naj bi bil dodeljen akademiku Predragu Piperju. Predlog je bil soglasno sprejet.

V nadaljnji razpravi so sodelovali M. Kitanova, P. Fast, A. Moldovan, P. Bunjak, M. Jovanović, G. Hentschel, O. Onyščenko, A. Woldan in G. Ziffer. Odločeno je, da se plenarni referat iz neslovanske države prepusti nemškemu slavistu in da bosta ime referenta in tematika sporočena šele po posvetovanju v nemškem slavističnem komiteju. Izbira plenarnega referata med obema predloženima iz slovanske države (S. Nikolova, J. Bartmiński) in potrditev tako nemškega plenarnega referata kot tudi potrditev celotne liste plenarnih referatov pa ostaja odprta do zasedanja MSK v Beogradu leta 2017.

Ad 6. Aktualna vprašanja o delu komisij, afiliiranih pri MSK

Besedo je prevzel P. Žeňuch, koordinator komisij, afiliiranih pri MSK, in rekel, da razprava o delu komisij na tokratnem zasedanju ni potrebna, saj večina komisij deluje dobro, kar dokazuje veliko število prijavljenih tematskih blokov, in da le s tremi komisijami ni bilo mogoče vzpostaviti stika. Po Žeňuchovem mnenju pa bo za podrobnejšo obravnavo te problematike čas na plenarnem zasedanju MSK v Beogradu.

[1] Posebni temi kongresa (a) Dvesto let Srpskega rječnika Vuka Stefanovića Karadžića in Vukov pomen v slavistiki, in (b) Aleksandar Belić v zgodovini slavistike sta bili sprejeti v kongresni program na zasedanju v Pragi (2015).

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Ad 7. Vprašanja korekcije referenčnega seznama časopisov pri MSK

B. Suvajdžić je prisotne najprej obvestil o sestanku v Beogradu, ki ga je 26. junija 2016 organizirala komisija za časopise in ki so se ga udeležili Václav Čermák, Miloš Kovačević in Boško Suvajdžić. Na sestanku je bilo sklenjeno, da je treba dopolniti obstoječi seznam z upoštevanjem opisnih meril, ki jih je izdelal Gerd Hentschel kot pomoč pri razvrščanju časopisov po tematiki, trajanju in rednosti njihovega izhajanja. Poudarjeno je bilo, da ne gre za hierarhizacijo slavistične znanstvene periodike, ampak za možnost, da za znanstvene potrebe to opravijo nacionalni slavistični komiteji, če to štejejo za smiselno. Seznam naj bi bil dostopen na spletnih straneh MSK in Slovanske knjižnice v Pragi in naj bi se posodabljal vsako leto. V razpravi so sodelovali V. Čermák, G. Hentschel, A. Olteanu, O. Onyščenko in A. Moldovan. Soglasno je bilo sprejeto, da se nacionalnim komitejem predlaga, naj že poslane sezname časopisov še enkrat pregledajo in jih razvrstijo v tri tematske skupine: (a) jezikoslovje, (b) veda o književnosti, (c) kultura Slovanov, ali pa jih po potrebi vključijo v še četrto (č) tematsko skupino t. i. pomožnih slavističnih časopisov: vanjo bi bili uvrščeni časopisi, ki so sicer večinoma namenjeni drugim humanističnim področjem, vendar pa redno objavljajo tudi ustrezne slavistične vsebine. V vseh tematskih skupinah je treba časopise razvrstiti po trajanju in rednosti izhajanja, začenši s tistimi, ki izhajajo najdalj časa.

Ad 8. Razno

B. Suvajžić je poročal o novih članih mednarodnega slavističnega komiteja iz Danske, iz Belgije in Izraela, nato pa tudi o kongresnih pripravah latvijskega komiteja in o prošnji Ekaterine Velmezove iz švicarskega slavističnega komiteja za povečanje kvote s 5 na 10–11 mest.

V razpravi o prošnji švicarskega slavističnega komiteja so sodelovali G. Hentschel, A. Moldovan, M. Kitanova, V. Brborić, A. Woldan, O. Onyščenko, M. Jovanović, A. Olteanu in P. Fast. Prevladalo je mnenje, da naj se o tem odloča šele po izkazanem zanimanju švicarskih slavistov, tj. po prijavljenih referatih. B. Suvajdžić je spomnil na pripravljenost organizatorja, da kvoto po potrebi poveča za 20 % in izrazil tudi možnost, da se švicarskemu komiteju ob večjem zanimanju dodelijo na beograjskem kongresu dodatna mesta, vendar pa naj se sicer kvota iz Velikega Novgoroda ne spreminja.

B. Suvajdžić je izrazil bojazen, da bo kvota srbskega komiteja kot organizatorja (25) zaradi zanimanja premajhna. V Minsku je srbska kvota štela 35 članov, ampak samo za 15. slavistični kongres. Zato je zaprosil za soglasje, da se srbska kvota na beograjskem kongresu poveča na 45 do 50 referatov, a da še naprej ostaja v veljavi pred tem določena kvota 25 referentov. Predlog je bil sprejet soglasno.

Nato je B. Suvajdžić prebral dopis slavistov iz Republike Srbske o težavah pri delovanju slavističnega komiteja Bosne in Hercegovine in izrazil obžalovanje, da na seji ni prisoten S. Kodrić. Omenil je tudi svoje in V. Brborića posredovanje v reševanju problemov v nacionalnem komiteju BiH in izrazil upanje, da se bodo zadeve do beograjskega zasedanja MSK leta 2017 popravila.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Glede organizacije 17. mednarodnega slavističnega kongresa sta bili podani v Pragi dve kandidaturi: kandidatura Francije in kandidatura Bosne in Hercegovine. B. Suvajdžić je poudaril, da morajo biti kandidature do plenarnega zasedanja v Beogradu leta 2017 podane uradno. Nato je prepustil besedo N. Bernicki.

N. Bernicka je izčrpno poročala o aktivnostih, povezanih s kandidaturo Pariza in Francije, predvsem o vzpostavljanju stika med Inštitutom za slavistiko in rektorjem oziroma vodstvom Sorbone.

Nato je besedo dobil A. Behramoğlu in prisotne seznanil s stanjem slavistike v Turčiji ter prosil za organizacijski nasvet glede pridobivanja referatov turških udeležencev. Svetovano mu je bilo, naj se kot predstavnik Turčije v MSK obrne na visokošolske ustanove, za katere ve, da gojijo slavistiko, in kolege pozove k sodelovanju na kongresu.

B. Suvajdžić je spomnil na prejšnji, v Pragi podani predlog o poenotenju objave kongresnih publikacij. V tem duhu je predlagal, da se za beograjski kongres objavijo plenarni referati z vseh dosedanjih kongresov v skupni knjigi. Kot je poudaril, so srbski slavisti pripravljeni koordinirati dejavnosti v zvezi z izdajo takšne publikacije. K temu je V. Brborić predlagal objavo referatov s 16. mednarodnega slavističnega kongresa v elektronski obliki.

O teh predlogih so razpravljali P. Žeňuch, G. Hentschel, A. Moldovan, M. Kitanova in G. Ziffer. Pri elektronskih izdajah je bilo opozorjeno na založniške pravice, kadar se zborniki referatov nacionalnih komitejev tiskajo prek založb. Zato je bil sprejet sklep, da nacionalni komiteji po možnosti pošljejo organizatorju elektronske verzije referatov. Ideja o izdaji knjige plenarnih referatov z vseh dosedanjih kongresov je naletela na zadržanost A. Moldovana in G. Zifferja glede znanstvene aktualnosti referatov izpred 50 let, zato se je predlagala omejitev na zgolj elektronsko izdajo.

Z zahvalo gostiteljem za topel sprejem in sodelujočim za diskusijske prispevke je B. Suvajdžić zasedanje razširjenega predsedstva MSK v Bukarešti zaključil ob 13.15.

Predsednik MSK
Boško Suvajdžić

Tajnik MSK
Petar Bunjak

Prevedla in priredila *Alenka Šivic-Dular*.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

Slovenske prijave na 16. mednarodnem slavističnem kongresu

V okviru slovenske kvote so bili prijavljeni (in potrjeni s strani organizatorja) naslednji sekcijski referati (med njimi dva soavtorska), ki so razvrščeni po oštevilčenju kongresne tematike:

Metka Furlan: The Slavic relations of the type **самьсь* : **samica* – function and origin of the word formation pattern / Slovanska razmerja tipa **самьсь* : **samica* – funkcija in nastanek besedotvornega vzorca (1.1).

Karmen Kenda Jež: Kvantitetne opozicije v slovenskih narečjih: lingvističnogeografski prikaz po gradivu za Slovenski lingvistični atlas (SLA) (1.3.4).

Silvo Torkar: Словенские гидронимы, образованные из славянских антропонимов (1.3.11.1).

Matej Šekli: Pomen kašubščine za primerjalno naglasoslovje slovanskih jezikov (1.4.2).

Mladen Uhlik – Andreja Žele: Predmetni *da*-odvisniki v slovensko-ruski sopostavitvi / Сентенциальные актанты с союзом *da* в словенском языке (на фоне сопоставления с русским) (1.4.3).

Boris Kern: Konotativni pomen z vidika stopenjskega besedotvorja (1.5.1).

Mojca Žagar Karer: Upoštevanje terminoloških načel v terminografski praksi / Considering terminological principles in terminographic practice (1.5.10).

Vojko Gorjanc: Standardnojezikovna ideologija in slovenska jezikovna situacija: od mistifikacije do diskriminacije (1.6.1).

Tatjana Balažic Brulc – Vesna Požgaj Hadži: Južnoslovanski jeziki v slovenskem izobraževanju – kaj preostane majhnim? (1.6.2.2).

Milena Mileva Blažić: Slovenska pravljična bitja v slovanskem prostoru – izviren lik čarovnice s tremi obrazi (2.1.5).

Petra Stankovska: Kniha Exodus ve středověkých chorvatskohlaholských breviářích a misálech (2.2.1).

Marija Stanonik: Ciril in Metod kot naslednika znamenitih dvojic v mitih, legendah in zgodovini (2.9.1).

Informacije o komisijah, ki so ustanovljene pri MSK

1 Seznam komisij. Po uradnih podatkih so bile v mandatu 2013–2018 potrjene naslednje komisije:

1. Комиссия по общеславянскому лингвистическому атласу, 2. Komisia pre slovanskú fonetiku i fonológiu, 3. Медиалингвистическая комиссия, 4. Komisja Socjolingwistyczna, 5. Камісія по славянскім словаўтварэнни/ Комиссия по славянскому словообразованию, 6. Стилистическая комиссия, 7. Komisja Wczesnych Dziejów Słowian, 8. Комиссия по лексикологии и лексикографии, 9. Komisja Przekładoznawcza, 10. Komisja Bałkanistyki Historycznej i Kulturoznawczej, 11. Komisja Onomastyki Słowiańskiej, 12. Komisja Migrantologii Słowian, 13. Komise pro církevněslovanské slovniky, 14. Комиссия по лингвистике дискурса, 15. Komisja Dialektologiczna, 16. Komisia pre slovanskú archeológiu, 17. Commission for Iberian-Slavonic Comparative Research/Komisja Iberyjsko-Słowiańskich Badań Porównaeczych, 18. Комиссия фразеологическая, 19. Komise pro slovanské spisovné jazyky, 20. Библейская комиссия/Biblical Commission, 21. Komisja Etnolingwistyczna,

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

22. Commissione Storia Slavistica, 23. Komisja Bibliografii Lingwistycznej, 24. Komisja Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich/Komisija za proučavanje gramatičke strukture slovenskih jezika, 25. Komisja Korpusowa, 26. Комиссия по славянским микроязикам, 27. Komisja Najnowszych Dziejów Słowian, 28. Komisja Języka Religijnego, 29. Комиссия по аспектологии/Аспектолошката комисија, 30. Kommission für Balkanlinguistik, 31. Komisja Badań Porównawczych Literatur Słowiańskicg, 32. Komisja Słowiańskiej Bibliografii Komparatystycznej i Literackiej, 33. Komisja Etymologiczna, 34. Термінологічна комісія, 35. Kommission zu Slavischen Sprachkontakte, 36. Комиссия по фольклористике, 37. Комиссия по компьютерной обработке славянских рукописей и старопечатныхкниг/ Commission on Computer Supported Processing of Mediaeval Slavonic Manuscripts and Early Printed Books, 38. Комиссия по исследованию старообрадчества. 39. Komisija za nastavu slovenskih jezika i književnosti.

2 Ustanovitev in delovanje komisij. Ta vprašanja ureja dokument *Okvirna načela o dejavnosti Komisij, ustanovljenih pri Mednarodnem slavističnem komiteju*, ki ga je pripravil prof. Stanisław Gajda (Poljska) in je bil uradno sprejet na plenarnem zasedanju Mednarodnega slavističnega komiteja na Otočcu 18. avgusta 2003 in se odtlej ni spreminjal. Dostopen je na spletni strani 16. MSK, in sicer pod naslovom: Međunarodni komitet slavista). Temeljna določila se lahko povzamejo v naslednje točke:

1. Komisije pri MSK uresničujejo cilje komiteja in se ustanavljajo na pobudo nacionalnih komitejev ali skupine znanstvenikov.

2.–3. Vloga in naloge koordinatorja komisij pri MSK.

4. Nacionalni komiteji vsestransko podpirajo dejavnost komisij in imajo pravico (a) predlagati člane komisij in (b) ocenjevati delovanje komisij, še posebej tistih, ki jim predseduje član njihovega nacionalnega komiteja.

5. Pogoji za ustanovitev komisije.

6. O strukturi in delovanju komisij, in sicer: (a) da predsednik komisije usmerja njeno delo, izbirajo pa ga člani komisije med seboj; (b) da se člani komisije izbirajo v stiku z nacionalnimi komiteji; (c) da so oblike in načini poročanja MSK o dejavnosti komisij določeni; (č) da komisije pred vsakokratnim kongresom zaprosijo za potrditev oziroma ponovno potrditev komisij, programa dejavnosti, poleg tega pa tudi liste članov in predsednika komisije.

7. Komisije se ustanavljajo oziroma ponovno potrjujejo za vsak mandat oziroma za dobo petih let (tj. za čas med dvema kongresoma).

3 Članstvo. Po nepisanem vodilu naj bi bil v komisije imenovan (vsaj) po en član iz vsakega nacionalnega komiteja, vendar pa se dopušča tudi včlanitev po več zainteresiranih predstavnikov. Komisije in člane potrjuje MSK za vsak mandat posebej, pri tem pa je predvidena tudi možnost potrjevanja komisij v več mandatih. Odpoklic člana sredi mandata ni predviden. Predloge za včlanitev v izbrane komisije je treba sporočiti nacionalnemu slavističnemu komiteju, ki bo kandidate za člane evidentiral in njihova imena posredoval predsedstvu Mednarodnega slavističnega komiteja in koordinatorju komisij. Predloge za članstvo v komisijah pošiljajo ustanove ali zainteresirani kandidati do 15. junija 2018 na naslov alenka.sivic@guest.arnes.si.

Pripravila Alenka Šivic-Dular.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

NAVODILA AVTORJEM

Slavistična revija sprejema izvirne in še neobjavljene znanstvene in strokovne članke s področij slovenističnega oz. slavističnega jezikoslovja in literarne vede ter iz sorodnih strok, **ki niso v uredniški presoji za nobeno drugo publikacijo**. Prispevki so v slovenščini, v manjšem deležu lahko v drugih slovanskih in svetovnih jezikih, pred objavo pa morajo v postopek uredniškega recenziranja. Uredništvo daje prednost jeziku, ki je predmet obravnave, ali prevodu v slovenščino. O sprejemu ali zavrnitvi članka je avtor obveščen približno tri mesece po njegovem prejemu. Objavljeni članki bodo takoj prosto dostopni v spletnem arhivu revije in v Digitalni knjižnici Slovenije. Pisec ohrani avtorske pravice nad člankom brez omejitev. Korekture je treba vrniti v treh dneh. Avtor odda članek na portalu http://ojs.srl.si (če je tu prvič, se najprej registrira kot avtor). Dolžina članka naj ne presega ene in pol avtorske pole, tj. **45.000 znakov, ocene 24.000 znakov, poročila 8.000 znakov s presledki in opombami vred. Daljši prispevki in prispevki, ki se ne bodo ravnali po teh navodilih, bodo zavrnjeni**. Tipkopis je treba oddati v datoteki RTF ali v podobnem besedilnem formatu. Nabor je Times New Roman, velikost besedila 12 pik, za izvleček, povzetek, daljše citate in opombe 10, razmik med vrsticami pa 1,5. Odstavki so ločeni s prazno vrstico in brez umika ter desne poravnave. Narekovaji so dvojni srednji, ločila in prečrkovanje tujih pisav se ravnajo po slovenskem pravopisu. Sinopsis naj ne presega 8 vrstic, povzetek ne dveh strani, ključnih besed, ki niso besede iz naslova, naj bo 3–5.

V slovenščino se članki prevajajo po odločitvi uredniškega odbora. Prevajalec je lahko avtor, v tem primeru gre članek ponovno v recenzijski postopek; če pa se avtor na svoje stroške dogovori s katerim izmed priporočenih prevajalcev s seznama uredništva [http://srl.si/ojs/index.php/srl/about/displayMembership/13], ponovna recenzija odpade. Članku v slovenščini doda angleški in slovenski izvleček in ključne besede ter povzetek, članku v neslovenskem jeziku pa izvleček in ključne besede v istem jeziku ter v angleščini, povzetek pa v slovenščini. **Čistopis članka, ki ga je popravil po recenzentskih napotkih, avtor naloži na isto mesto kot prejšnjo avtorsko verzijo**, skupaj z verzijo z označenimi spremembami.

Avtor naj priloži svoj elektronski naslov in polni naslov institucije, na kateri dela. Slikovni material priloži v ločenih datotekah, vsako sliko s svojo številko, v tipkopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi; podnapisi k slikam so že v tipkopisu članka. Nad 5 vrstic dolgi navedki so odstavčno ločeni od drugega besedila in brez navednic. Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v oglatih oklepajih; na začetku in na koncu citatov ni tropičij. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo mestu, na katero se nanaša. Literatura se navaja v krajši obliki v oklepaju v tekočem besedilu (Boršnik 1962: 213), v daljši obliki pa v seznamu literature na koncu članka. Seznam literature oblikujemo takole:

Marja Boršnik, 1962: *Študije in fragmenti*. Maribor: Obzorja.
Helga Glušič, 2003: Izraz negotove zavesti: Pogled na sočasni slovenski roman. *Sodobni slo-*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

venski roman. Ur. Miran Hladnik in Gregor Kocijan. Ljubljana: FF (Obdobja, 21). 287–95.

Jože Toporišič, 1993: Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 41/4. 449–64. Tudi na spletu.

Lemma (Lexikographie). Wikipedia: Die freie Enzyklopädie.

Primož Jakopin, 1980: *Zgornja meja entropije pri leposlovnih besedilih v slovenskem jeziku: Doktorska disertacija*. Ljubljana. Na spletu.

Sprotne opombe naj ne vsebujejo bibliografskih podatkov, če pa že, naj bodo enote bibliografske navedbe med seboj ločene z vejicami: Marja Boršnik, *Študije in fragmenti*, Maribor, Obzorja, 16–18. Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj, knjig in periodičnih publikacij so postavljeni ležeče. Zbirka je v oklepaju tik pred navedbo strani; krajšavo str. za stran izpustimo. Naslovi v stroki poznane periodike so lahko okratičeni (npr. SR za *Slavistično revijo*, LZ za *Ljubljanski zvon*), imen avtorjev pa ne krajšamo. Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature namesto imena in priimka napravimo dva vezaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1944a, 1944b.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

GUIDELINES FOR AUTHORS

Slavistična revija (*Slavic Review Ljubljana, SRL*) accepts original, not previously published scholarly articles in the areas of Slovene and Slavic linguistics and literary studies and from related disciplines, **which were submitted only to SRL**. Articles are published primarily in Slovene, a few of them can be published in other Slavic or world languages. Before publication, all articles submitted to *Slavistična revija* are reviewed by the editors. The journal's language policy favors publications in the language of their topic or in Slovene translation. The author is notified whether his/her article has been accepted for publication about three months after the submission date. The proofs must be returned to the publisher within three days. Authors should submit articles online at http://ojs.srl.si. Articles should not exceed **45,000 characters, reviews 24,000 characters, and reports 8,000 characters; longer papers and papers that do not comply with these guidelines will be rejected**. All manuscripts must be submitted as RTF or similar files and in PDF format, using the Times New Roman 12-point font. The abstract, summary, longer quotations, and footnotes should be in 10-point font with 1.5 spaces between the lines. Paragraphs must be separated by an empty line, without indentation, and without right justification. Quotation marks are second-level double quotes (» «), punctuation and transliteration of foreign alphabets must comply with the *Slovenski pravopis*. Each article must include an abstract (not to exceed 8 lines), a summary (not to exceed 2 pages), as well as 3–5 key words that are not contained in the title.

The Editorial Board makes the decision on what articles need to be translated into Slovene. If the author provides his or her own Slovene translation, the article will undergo another peer review. Alternatively, the author may arrange for the translation with a translator from the list of approved preferred translators [http://srl.si/ojs/index.php/srl/about/displayMembership/13] at his or her own expense, in which case a new peer review is not necessary. Papers in Slovene should include both a Slovene and an English abstract with keywords as well as an English summary. Papers in languages other than Slovene should include an abstract and keywords in the language of publication and in English, while the summary should be in Slovene. A new version of the paper that has been revised according to reviewers' comments and suggestions must be **uploaded at the same location as the original submission**; the newly uploaded version must have changes clearly marked.

Authors must provide their e-mail address and full name of the institution with which they are affiliated. Visual materials are to be sent in separate files, with each illustration numbered. In the manuscript, it must be clearly indicated where each illustration belongs; the captions to the illustrations are already included in the manuscript. Quotations longer than 5 lines should be typed in separate paragraphs, without quotation marks. Omissions in quotations must be indicated with three dots in square brackets, with no dots at the beginning or at the end of quotation. The footnote number must follow (with no space) the punctuation mark at the end of the segment that the footnote refers to. In the text, literature is cited in short form in parentheses, e.g., (Boršnik 1962: 213). Literature is cited in long form in the list of references at the end of the article. The online version of the article is lis-

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_2.pdf | DOST. 12/10/24 10.44

ted after the reference for the printed version. In the list of references, the works are cited as in the examples in the Slovene version of these guidelines.

Footnotes should be free of bibliographic information; if this cannot be avoided, individual parts of a bibliographic citation are separated by commas: Marja Boršnik, *Študije in fragmenti*, Maribor, Obzorja, 16–18. Each bibliographic entry is followed by a period. Titles of individual editions, books, and periodicals are italicized. The series name is listed in parentheses before the page number; the abbreviation str. for *stran* 'page' is omitted. The titles of periodicals well-known in the field may be abbreviated (e.g., SR for *Slavistična revija*, LZ for *Ljubljanski zvon*), while first names of the authors should not be abbreviated. In subsequent quotations of several works by the same author in the reference list, the name is replaced by two hyphens. When citing several works by the same author with the same year of publication, the year of publication is followed (with no space) by lower-case letters, e.g., 1944a, 1944b.